

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

ZUHRUF SÛRESİNİN KONULU TEFSİRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zekeriya SEVEN

İstanbul
Eylül, 2020

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

ZUHRUF SÛRESİNİN KONULU TEFSİRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zekeriya SEVEN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TEMİMİ

İstanbul
Eylül, 2020

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TEMİMİ

Üye Prof. Dr. Abdulmutalip ARPA

Üye Dr. Öğr. Üyesi Mesut BAYAR

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....

Prof. Dr. Ali GÜNEŞ

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Zuhruf Sûresinin Konulu Tefsiri**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Zekeriya SEVEN

ÖN SÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a, salatü selam mü'minler için en güzel örnek peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e olsun.

Hız. Peygamber'in kıyamete kadar devam edecek olan mucizesi Kur'an'ı Kerim'dir. Kur'an Allah'ın Hız. Peygamber'e gönderdiği son vahyidir. Kur'an insanların dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmaları için bir rehberdir. Kur'an'ın mesajlarının anlaşılması insanlar için çok önemlidir. Özellikle inanan Müslümanlar için Kur'an'ın mesajı, hayatlarını aydınlatmada merkezi bir konumda olmalıdır. Kur'an'ın yol göstericiliğinde yürüyebilmek için de hiç kuşkusuz bu mesajın iyice anlaşılması gerekmektedir. Kur'an'ın anlaşılması için Hız. Peygamber'den günümüze kadar tefsir çalışmaları yapılmıştır. İlk örneğini Hız. Peygamber'in ayeti ayetle tefsiriyle başladığı düşünülen 'konulu tefsir' günümüz Kur'an çalışmalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Çalışmamız konulu tefsirin kısımlarından biri kabul edilen "Sûre eksenli konulu tefsir" çalışmasıdır. Tezimizin adı "Zuhruf Sûresinin Konulu Tefsiri"dir. Bu çalışmayı yapmamızın nedeni daha önce ülkemizde yüksek lisans veya doktora tez çalışmalarında bu sûrenin çalışılmamış olmasıdır. Kur'an'ın sûrelerinin birçoğu adeta Kur'an'ın küçük bir özeti gibidir. Kur'an'ın genel mesajlarını içerirler. Orta uzunluktaki bir sûre olan Zuhruf sûresi Mekkî sûrelerin bir özeti gibidir. Büyük Kur'an bahçesinin içindeki küçük bir bahçe gibidir. Zuhruf sûresi Mekkî bir sûredir. Dolayısıyla Mekkî sûrelerin özelliği onda da vardır. Sûrenin genel konuları; tevhid, nübüvvet ve ahirettir. Zuhruf sûresinin de genelinde bu üç konuyu görmekteyiz.

Araştırmamda bana yardımcı olan değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TEMİMİ'ye, eğitim alanındaki dersleriyle bize vizyon kazandıran değerli hocalarım Prof. Dr. Abdulmutalip ARPA ve Doç. Dr. Veysel AKKAYA'ya, yüksek lisans eğitimim boyunca benden desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

Zekeriya SEVEN

İstanbul - 2020

ÖZET

ZUHRUF SÛRESİNİN KONULU TEFSİRİ

Zekeriya SEVEN

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TEMİMİ

Eylül-2020, 227 + IX Sayfa

“Zuhruf Sûresinin Konulu Tefsiri” adı altında yaptığımız çalışma bir giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında konunun amacı, önemi ve metoduyla ilgili bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, tefsir, tefsir çeşitleri ve konulu tefsir konuları işlenmiştir. İkinci bölümde sûreyle ilgili genel bilgiler verilmiş, sûre başlıklar halinde bölümlere ayrılarak, Zuhruf sûresinin konulu tefsiri yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın amacı, önemi ve sonucundan bahsedilmiştir.

Konulu tefsir çalışmasını yaptığımız Zuhruf sûresi’nin genel konuları; İlahi mesajın iletilmesi, Allah’ın varlığı ve birliğinin delilleri, inançlardaki sapmalar, Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. İsa (a.s.), cennet, cehennem ve Hz. Peygamber’e (s.a.v.) hitaplardan oluşmaktadır. Bütün bunların temel konusunu ve eksenini ise tevhidin ikame edilmesi ve şirkin reddi oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda Mekkî sûrelerin de ortak mesajıdır.

Anahtar Kelimeler: Zuhruf Sûresi, Tefsir, Kur’an, Konulu Tefsir, Peygamber

ABSTRACT
THE TOPICAL EXEGESIS OF SURAH ZUHRUF

Zekeriya SEVEN

Master, Basic İslâmic Sciences

Thesis Supervisor: Asst. Prof. Mustafa TEMİMİ

September-2020, 227 + IX Pages

The study we conducted under the title of "The Topical Exegesis of Surah Zuhurf" consists of an introduction, two chapters and conclusion. In the introduction part, information about the purpose, importance and method of the subject were presented. In the first part, tafsir, tafsir types and themed tafsir topics were covered. In the second part, general information about the surah were presented. Surah was divided into chapters under titles and the commentary on the subject of Surah of Zuhurf was explained. In the conclusion, the purpose, importance and result of the study were mentioned.

General topics of Surah Zuhurf, where we conduct the topical exegesis study; transmission of the divine message, evidence of the existence and unity of Allah, deviations in beliefs, prophet Abraham, prophet Moses, prophet Jesus, heaven, hell and it consists of addressing to the prophet (Muhammed). On the other hand, the main subject and axis of all these are the substitution of tawhid and rejection of shirk. This is also the common message of Mekkî suras.

Keywords: Zuhurf Surah, Exegesis, Qur'an, The Topical Exegesis, Prophet

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Konusu	1
2.Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
3.Araştırmanın Metodu	1
4.Araştırma ile İlgili Kaynaklar.....	2
5.Araştırma ile İlgili Yapılan Çalışmalar	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
TEFSİR, TEFSİR ÇEŞİTLERİ VE KONULU TEFSİR	4
1.1. Tefsir İlmi.....	4
1.1.1. Tefsir.....	5
1.1.2. Te'vil.....	6
1.2. Tefsir Çeşitleri	7
1.2.1.Mevzii (Parçacı) Tefsir	7
1.2.1.1.İcmali Tefsir	8
1.2.1.2.Tahlili Tefsir.....	8
1.2.2.Mevzui (Konulu) Tefsir	11
1.3. Konulu Tefsir	11
1.3.1. Konulu Tefsirin Tanımı	11
1.3.2. Konulu Tefsirin Tarihçesi	12
1.3.3. Konulu Tefsirin Yöntemi.....	14
1.3.4. Konulu Tefsirin Önemi ve Faydaları	17
1.3.5. Konulu Tefsirin Çeşitleri	20
1.3.5.1. Konu Eksenli Konulu Tefsir	20
1.3.5.2. Kavram Eksenli Konulu Tefsir	21
1.3.5.3. Sûre Eksenli Konulu Tefsir.....	22

İKİNCİ BÖLÜM	28
ZUHRUF SÛRESİNİN KONULU TEFSİRİ	28
<i>Zuhruf Sûresinin Meâli</i>	<i>28</i>
2.1. Zuhruf Sûresi Hakkında Genel Bilgiler.....	33
2.1.1. Sûrenin Adı ve Ayet Sayısı.....	33
2.1.2. Sûrenin Tanıtımı	34
2.1.3. Sûrenin Hedefleri	35
2.1.4. Sûrenin Siyak ve Sibakı, Önceki ve Sonraki Sûrelerle Bağlantıları.....	36
2.1.5. Sûrede Geçen Bazı Kelimelerin Tahlili	38
2.2. Zuhruf Sûresinin Konulu Tefsiri	52
2.2.1. İlahi Mesajın İletilmesi (1-8. Ayetler)	52
2.2.1.1. Hurûf-u Mukattaa.....	52
2.2.1.2. Arapça Kur'an.....	53
2.2.1.3. Helâk Edilen Kavimler.....	63
2.2.2. Allah'ın Varlığının ve Birliğinin Delilleri (9-14. Ayetler)	68
2.2.2.1. Şirkin Tutarsız Mantığı	68
2.2.2.2. Yeryüzünün Yolculuğa Elverişli Yaratılması	71
2.2.2.3. Yağmurun Ölçülü İndirilmesi ve Yeniden Diriltilmeye Delil Olması.....	73
2.2.2.4. Gemiler ve Hayvanların İnsanların Emrine Verilmesi, Yolculuk Âdabı ve Suyun Kaldırma Kuvveti.....	78
2.2.2.5. Kâinat Ayetleri	85
2.2.3. İnançlardaki Sapmalar (15-25. Ayetler)	88
2.2.3.1. Meleklerin Kız Olduğu İddiası.....	88
2.2.3.2. Müşriklerin Kızlara Bakışlarındaki Çelişkiler	93
2.2.3.3. Cüz'i İrade, İnsanın Sorumluluğu Mes'elesi	98
2.2.3.4. Atalar Dinine Uyuma	103
2.2.4. Hz. İbrahim (a.s.) ve Tevhid, Dünyanın Düzeni ve Hidâyette Allah'ın Takdiri (26-45. Ayetler).....	109
2.2.4.1. Hz. İbrahim (a.s.)	109
2.2.4.2. Peygamber Seçilme Kriterleri	116
2.2.4.3. Dünyada Servet Dağılımının Şekli ve Amacı	120

2.2.4.4. Zikri Görmezden Gelene Şeytan Musallat Edilmesi.....	130
2.2.4.5. Er-Rahmân İsmi	136
2.2.4.6. Hidâyet	141
2.2.4.7. Peygamberin Doğru Yolda Olduğunun Söylenmesi	144
2.2.4.8. Kur'an'ın Şeref Kazandırması	146
2.2.4.9. Peygamberlerin Ortak Mesajı Tevhid	147
2.2.5. Hidâyet Rehberi Peygamberlerden Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.)	151
2.2.5.1. Tevhid Davetçisi Hz. Musa (a.s.) ve Zalim Firavun	151
2.2.5.2. İnanmayanların Peygamberlerden Uygunsuz İstekleri	164
2.2.5.3. Hz. İsa (a.s.)	170
2.2.5.4 Hz. İsa (a.s.)'ın Kıyamet Âlameti Olması.....	175
2.2.5.5. Kıyamet Gününde Muttakiler Dışındaki Dostların Birbirlerine Düşman Olması.....	184
2.2.6. İnananların Ödülleri ve İnanmayanların Cezaları (68-78. Ayetler).....	190
2.2.6.1. Cennet	191
2.2.6.2. Cennette Canların İsteddiği Her Şeyin Mevcut Olması.....	193
2.2.6.3. Cehennem.....	198
2.2.6.4. Cehennemdekilerin Ölmeyi İstemeleri	201
2.2.7. Peygambere (s.a.v.) Hitaplar (79-89. Ayetler).....	204
2.2.7.1. Yapılan Her Şeyin Kaydedilmesi.....	206
2.2.7.2. Eğer Rahmân'ın Çocuğu Olsaydı Ayeti.....	208
2.2.7.3. Hakka Şahitlik Edenlerin Şefaâtçi Olmaları	213
2.2.7.4. Müşriklerin, Allah (c.c.)'ın Yaratıcı Olduğuna İnanmaları	216
SONUÇ.....	219
KAYNAKÇA	222
ÖZGEÇMİŞ.....	227

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhi's-selam
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhu
ev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
k.v.	: Kerremellahu vechehu
nsr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh.
s.	: Sahife
S.	: Sayı
sad.	: Sadeleştiren
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
trc.	: Tercüme eden
t.y.	: Tarih yok.
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerkleri
vs.	: Ve sâire
yy.	: Yüzyıl
y.y.	: Yayın yeri yok.

GİRİŞ

1.Araştırmanın Konusu

Kur'an İslâm dininin birinci ve en temel kaynağını teşkil eder. Kur'an'ın mesajının anlaşılması bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Konulu tefsir metodu zamanın ihtiyaçları doğrultusunda üzerinde durulan bir yöntem olup son zamanlardaki Kur'an'la ilgili çalışmaların çoğunluğunu bu yöntem oluşturmaktadır. Bizim çalışmamız "Zuhruf Sûresi'nin Konulu Tefsiri" olduğundan konulu tefsir yöntemiyle Zuhruf sûresinin tefsiri yapılmaya çalışıldı. Zuhruf sûresinin eksenini, şirk inancının reddi ve tevhid inancının desteklenmesi oluşturmaktadır. Tevhid, nübüvvet ve ahiret bu sûrenin ana konularıdır. Sûrede genel olarak Mekke müşriklerinin tevhide aykırı inançları ele alınmaktadır. Bunun dışında peygamberlerden; Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa'dan söz edilmektedir. Cennet ve cehennem sûrenin son konularıdır.

2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kur'an'ın anlaşılmasında, Kur'an'ın bölümleri olan sûrelerle ilgili çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Konulu tefsir metodu Hz. Peygamber zamanından itibaren mevcut olmakla beraber daha çok son yüzyılda şekillenmiş ve üzerinde çok çalışmalar yapılmıştır. Konu olarak işlediğim Zuhruf sûresi ile ilgili daha önce çalışma yapılmadığını tespit ettiğimden bu sûreyi çalışma konusu yaptım. Zuhruf sûresi Kur'an'ın Mekkî sûrelerinin anlaşılmasında önemli ipuçları vermektedir. Kur'an'ın hidâyet rehberi olması özelliğinden dolayı onu oluşturan sûrelerde de insanlık için hidâyet ışıkları vardır. Bu hidâyet ışıklarından biriside Zuhruf sûresidir. Bu sûre ile Kur'an'ın temel mesajlarından biri olan tevhid mesajının İslâm dinindeki merkezi konumu ve şirkin yanlışlığı Allah'ın keliması vasfıyla mükemmel bir şekilde işlenmektedir. Konulu tefsir metodu da bu mesajların Kur'an bütünlüğünde anlaşılmasını sağlamaktadır.

3.Araştırmanın Metodu

Çalışma 'konulu tefsir' metodu ile yapıldı. Sûre eksenli konulu tefsir çalışmalarında sûrede tek konu alınıp incelenebileceği gibi bütün konularda incelenebilir. Bu çalışmada mümkün mertebe bütün konular incelenmeye çalışıldı. Ayetler konu

başlıklarına göre ayrıldı. Bilinmeyen kelimelerin anlamları bulundu. Çalışma yapılırken ilk olarak Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine başvuruldu. Konular ile ilgili ayetler Kur'an bütünlüğünde ele alındı. Konuyla ilgili hadislerle başvuruldu. Daha sonra konuyla ilgili eski ve yeni tefsirlerin görüşleri belirtildi. Kur'an'ın tefsirinde şahsi görüşlerin verilmesinden sakınılması gerektiğiyle ilgili Hz. Peygamberden nakledilen hadis-i şerifler dikkate alınarak mümkün merteye mevcut kaynaklardan bir sentez ortaya konulmaya çalışıldı. Konuyla ilgili tefsir dışı kaynaklardan da (siyer v.b.) istifade edilerek onların da konularla ilgili görüşleri anlatıldı. Sûre çerçeveli konulu tefsir çalışmalarında tüm konuların bütün ayrıntılarına kadar işlenmesi Yüksek Lisans tezi kapsamını aşacağından konular mümkün merteye işlenmeye çalışıldı. Araştırmada ayetler; sûre adı, sûrenin mushaftaki sıra numarası ve ayet numarası, Ör: Fussilet 41/53 şeklinde gösterildi.

Çalışmada ayet mealleri, toplu meal ve Arapça asıllarının altındaki kısımlarda Türkiye Diyanet Vakfı mealinden alındı. Çalışmanın içeriğindeki ayet mealleri ise Prof. Dr. Hayreddin Karaman ve ekip arkadaşları tarafından hazırlanan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 'Kur'an Yolu' mealinden alındı.

4.Araştırma ile İlgili Kaynaklar

Çalışmada klasik ve modern dönem tefsirlerinden yararlanıldı. Klasik dönem kaynaklar: Mukatil bin Süleyman (ö.150/767), *et-Tefsirul kebir*; Muhammed İbni Cerir et-Taberi (ö.310/923), *Cami'ül beyan an te'vili ayil Kur'an*; Fahreddin er-Razi (ö.606/1210), *Mefatihü'l gayb*; İbni Kesir (ö.774/1373), *Tefsir'ül Kur'an'il Azim* v.d. kaynaklardan yararlanıldı. Modern dönem kaynaklar ise: Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1942), *Hak Dini Kur'an Dili*; Seyyid Kutub (ö.1966), *Fi-zilal'il Kur'an*; Ömer Nasuhi Bilmen (ö.1971), *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*; Vehbe ez-Zuhayli (ö.2015), *Tefsirü'l Veciz*; Ömer Çelik, *Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* v.d. tefsirlerden yararlanıldı. Kelime anlamları için daha çok Rağıb el-İsfahani'nin (ö.V/XI. Yüzyılın ilk çeyreği), *Müfredat* isimli eserinden faydalanıldı.

5.Araştırma ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Sûrede tüm konuların tefsiri yöntemiyle yapılan yüksek lisans tez çalışması örnekleri:

- a-) Sebe sûresinin konulu tefsiri. Hasan Serçe. Erciyes Üniversitesi-2009.
- b-) Saffat sûresinin konulu tefsir çalışması. Sevim Uludağ. Erciyes Üniversitesi-2010.
- c-) Neml sûresinin konulu tefsiri. Esra Yıldız. Erciyes Üniversitesi-2010.
- d-) Sad sûresinin konulu tefsir çalışması. Hikmet Kavik. Erciyes Üniversitesi-2011.
- e-) Tefsir ve te'vil açısından Tekvir sûresi (Konulu tefsir örneği). Ali Akkuş. Ankara Üniversitesi-2013.
- f-) Ankebut sûresi konulu tefsiri. Mehmet Demirci. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi-2015.
- g-) Müddessir ve Müzzemmil sûrelerinin karşılaştırmalı konulu tefsiri. Ahmet Sevinç. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi-2016.
- h-) Lokman sûresinin konulu tefsiri. Abdurrahman Nursaçan. Erciyes Üniversitesi-2017.
- ı-) Nebe sûresi ve konulu tefsiri. Mahmut Sami Gülcü, 19 Mayıs Üniversitesi-2017.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEFSİR, TEFSİR ÇEŞİTLERİ VE KONULU TEFSİR

1.1. Tefsir İlmi

Kur'an'ı Kerim'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'e nazil olmasının üzerinden 1400 seneye yakın bir zaman geçmiştir. İnsanlara dünyaya geliş amaçlarını gösteren, ölümden sonra hayatın bitmediğini, ahirette tekrar dirilişin gerçekleşeceğini belirten Kur'an'ın doğru anlaşılması çok önemli bir husustur. Hz. Peygamber zamanında sahabe anlamadığı ayetleri ve durumları Hz. Peygambere sorup cevabını almaktaydı. Dolayısıyla Kur'an'ın ilk müfessiri Hz. Peygamberdir. Ayrıca Kur'an'ın anlaşılmasında Kur'an bütünlüğünün ve ayetlerin siyak ve sibaklarının, anlam bağlamının dikkate alınması önemlidir. Kur'an'ın kapalı gibi gözüken anlaşılamayan ayetleri başka sûrelerdeki ayetlerle açıklanabilmektedir. Örneğin Fatiha 1/6-7. ayetlerindeki, “Bizi dosdoğru yola ilet. Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil!”, ayeti her namazda okunmaktadır. Bu ayetlerde geçen ‘nimete erenler’ kimlerdir? Bu sorunun cevabını Kur'an bütünlüğünü dikkate aldığımızda Nisa 4/69'da bulmaktayız. “Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lutuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!” Meâlde lütuflar diye belirtilen kısım ayette en'ame, nimet verilenler olarak geçmektedir. Yani nimet verilenlerin kim olduğunun cevabını, Kur'an bütünlüğünü dikkate alarak buluyoruz. Bunlar; peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salih kişilerdir.

Hız. Peygamberden sonra, Kur'an'ın anlaşılmasında sahabe ve sonraki nesillerin anlama çabaları olmuştur. Sahabeden sonraki yüzyıllarda iki çeşit tefsir çalışması öne çıkmıştır. Birincisi Hız. Peygamber ve sahabeden rivayetlerle yapılan tefsir çalışması ki buna rivayet tefsiri denildi. İkincisi de ayetlerin akli muhakeme ile anlaşılma çabası ki buna da dirayet tefsiri denilmiştir. Genel olarak hicri ilk asırlarda rivayet tefsirleri ve lügavi tefsirler yazılmıştır. Rivayet tefsirlerinin en hacimlisi ve en önemlisi de İbn Cerir et-Taberi (ö. h.310-m.923)'nin yazdığı “*Cami-ül Beyan an-Te'vil'i ayi'l-*

Kur'an” adlı eseridir. Taberi bu eserde kendinden önceki tefsir rivayetlerini toplamıştır. Seçici davranmamış, katılmadığı rivayetleri de almıştır. Taberi’nin tefsiri hicri ilk üç asırdaki tefsir malzemesinin ansiklopedisi gibidir. İlk basımı, son cildi fihrist olmak üzere, Kur’an’ın her cüzü bir cilt olacak şekilde otuzbir cilttir.

1.1.1. Tefsir

Tefsir (التفسير) fesrun’un mübalağa formudur. Tefsirin, f-s-r kökünden geldiği kabul edilmiştir. Rağıb el-İsfahani’ye göre kök anlamı “Makul anlamı ortaya çıkarmaktır”.¹ “S-f-r kökü muhtelif anlamlara geliyorsa da bu kelime Araplar arasında kapalı bir şeyi açmak, aydınlatmak ve işrak gibi manalarda kullanılmıştır”.²

“Lügatte f-s-r kökünden tef’il ölçüsünde gelen ‘Tefsir’ kelimesi, ‘Örtüyü kaldırmak, açmak, bir şeyi açıklamak’ gibi anlamlara gelir... Sonuç olarak, tefsir ilmine Kur’an’ı Kerim’de Allah Tealanın muradını anlama uğraşısı da denilebilir”.³

“Tefsir, sahih rivayetlere ve Arapça dil bilgisine dayandığı oranda nesnel bilgiler içerir”.⁴ Bütün bu tanımlamalardan sonra tefsiri şöyle tanımlayabiliriz: “Arap dili ve belagati ile ilgili bütün araçların kullanılıp, ayetleri çevreleyen tarihsel şartlar da dikkate alınarak Allah’ın muradının, kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarılmasıdır”.⁵

Tefsir kelimesi Kur’an’da Furkan sûresi 25/33. ayetinde geçmektedir. “Onlar ne zaman bir talep ileri sürseler biz sana mutlaka kesin gerçeği ve en güzel açıklamayı (tefsiri) bildiririz.”

¹ Rağıb el-İsfahani, *Müfredat, Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu, 3. bs. (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 796.

² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 22. bs. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 214.

³ A. Cüneyt Eren, *Tefsir Okumalarına Giriş, Külli Kaideler*, 1. bs. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 27.

⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, 26. bs. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 20.

⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, 14. bs. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 24.

Hakiki tefsir, Allah ve Resulünün açıklamaları ile yapılandır. Yani gerçek tefsir rivayete muhtaç olan yani tevkifi olandır. Bu anlamın dışındakiler te'vil içinde değerlendirilir.⁶

Şahin Güven'e göre tefsir, "Lafzın delalet ettiği manayı tespit edip açığa çıkarmak, lafızdaki kapalı olan manayı açıklayarak anlaşılır kılmak ve müşkil olan lafızdan murad edilen manayı açıklayarak anlaşılır kılmak ve müşkil olan lafızdan murad edilen manayı açıklayıp yorumlamaktır".⁷ Mustafa Müslim'de tefsirin terim anlamı olarak, "Kur'an ayetlerinin anlamını ortaya çıkarıp Allah'ın bunlardan hedeflediği amacı açıklamaya çalışan ilim dalı",⁸ tanımını vermektedir.

Tefsirin tanımı tarihi seyir boyunca anlam değişikliklerine uğramıştır. Hz. Peygamber zamanında ayetin tatbiki için anlaşılması söz konusu iken ilerleyen zamanlarda Kur'an ilimlerinin çeşitlenmesiyle karmaşık bir hale gelmiş ve sadelikten uzaklaşmıştır. Örneğin yapılan dilbilgisi çalışmalarıyla esas olan manaya ulaşmaktan uzaklaşmıştır. Tefsirde esas olan manaya yani muradı ilahinin ne demek istediğine ulaşmak olmalıdır. Tefsir çalışmaları Hz. Peygamber zamanında Kur'an'ın metniyle karışmasın endişesiyle yazdırılmamıştır. Tefsir çalışmaları daha sonraki nesillerde tedvin edilmeye başlanmıştır. Sahabe tefsirinin temel kaynakları; Kur'an, hadis, icthad (re'y) ve israiliyattır.

1.1.2. Te'vil

"Asla dönüş anlamına gelen evl kökünden gelmektedir".⁹ Te'vil (التأويل) ayetlerin gelebileceği birden çok anlam ihtimalinden birisine anlamı döndürmek, ayetten kastedilen anlamın bunlardan birisi olduğu tercihini yapmaktır. Tefsir daha çok rivayet malzemesiyle yapılırken, te'vil dirayetin konusudur. Ali İmran 3/7. ayetinde te'vil lafzı geçmektedir. "Onun te'vilini ancak Allah ve ilimde derinleşenler bilir." Burada

⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 5. bs. (Ankara: Fecr Yayınları, 2010), 20.

⁷ Şahin Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 1. bs. (İstanbul: Şura Yayınları, 2001), 36.

⁸ Mustafa Müslim, *Kur'an çalışmalarında Yöntem*, çev. Salih Özer, 1. bs. (Ankara: Fecr Yayınları, 1993), 25.

⁹ El-İsfahani, *Müfredat*, 109.

geçen anlam ıstılah anlamına en yakın anlamdır. Başka ayetlerde de geçen te'vil, rüya yorumu, işlerin içyüzünü haber vermek gibi anlamlarda kullanılmıştır.

İslâmi ilimlerde tefsir, diğerlerine göre daha genel bir anlam sahasına sahiptir. Tefsir kelimesinin kullanılması te'vilden daha öncedir. Te'vil İslâmi ilimler olgunlaştıktan sonra daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Her te'vilde geçerli kabul edilmez, kelimenin asıl manasından uzak bir anlamdaki te'vil reddedilir.

“İslâmın ilk asrında Kur'an tefsiri denilince, Allah'ın, Peygamberin ve sahabenin Kur'an'ı açıklaması ve beyanı akla gelmektedir. Bundan dolayı ilk devirlerdeki müfessirler eserlerinde tefsir lafzından ziyade te'vil kelimesini kullanmışlardır”.¹⁰ İlk devir müfessirleri kendi yaptıkları ayetlere mana vermenin, son-nihai anlamlar olmadığını söylemişlerdir. Genel olarak yapılan tefsirlerden sonra “Allah'u A'lem” demişlerdir. Terim olarak te'vil: “Meşru bir sebep veya delilden ötürü, herhangi bir ayeti ya da kelimeyi zahiri manasından alıp, bağlamından koparmadan kitab ve sünnete uygun bir şekilde yorumlamaktır”.¹¹ Te'vilde ulaşılan mânalar islâmın ana kaynakları olan Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetine aykırı olmamalıdır.

1.2. Tefsir Çeşitleri

1.2.1.Mevzii (Parçacı) Tefsir

“Mevzii tefsir, ‘herhangi bir müfessirin Kur'an'daki sûre sıralamasını esas alarak her ayeti, mevcut tertibe göre birer birer ele alarak açıklaması’, demektir”.¹² Bu tefsir şeklinde müfessir ayetleri Kur'an'daki (mevcut mushaftaki) sıraya göre tefsir eder. Bu tefsir çeşidinin ilk mükemmel örneği Taberi'nin, '*Cami 'ul-beyan an te'vili 'l-Kur'an*' adlı tefsiridir. Müfessirler ayetlerin anlamının ortaya çıkması için ayetleri başka ayetlerle, hadislerle, sahabe, tabiin ve sonrası âlimlerin bilgilerinden de faydalananarak açıklığa kavuşturmaya çalışmışlardır. Bu tefsir türünde ayetlerden tümevarıma giderek ana fikirlerin ortaya konmamış olması eleştirilen kısımdır. Ayrıca birçok İsrailiyat bilgilerine yer vermişlerdir.

¹⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 25.

¹¹ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 26.

¹² A.g.e., 115.

1.2.1.1.İcmali Tefsir

a-) Lafzi Tefsir

Bu tefsir türünde ayetlerde geçen kelimelerin dilbilimsel açıklaması yapılır ve ayette geçen kelimelerin zahir (dış, görünen) anlamıyla ilgilenilir. Ayetin bütüncül anlamına ulaşmaktan ziyade ayette geçen kelimelerin ne anlama geldiği açıklanır. Bu tefsir çeşidi, lafzın edebi kısmını anlamak için lüzumlu olmakla beraber, mananın derinliğine inmek, esas anlama ulaşmada eksik kalmaktadır. Diğer tefsirler için bir veri sunmaktadır. Bu tefsir çeşidinin örnekleri: Süfyan es-Sevri (ö.778), Yahya b. Sellam (ö.815), Yahya b. Ziyad el-Ferra (ö.822), Ebu Ubeyde Ma'mer b. El-Müsenna (ö.827), Celaleddin el-Mahalli (ö.1460) ve Celaleddin es-Suyûtî'nin (1505) ortak tefsiri olan '*Tefsiru'l Celaleyn*'dir.

b-) Manevi Tefsir

Bu tefsir çeşidinde ayetler mushaftaki sırasına göre tefsir edilmektedir. Lafzi tefsirden farklı olarak ayetlerin konu olarak maksadı bulunmaya çalışılmaktadır. "Bu tefsir, Kur'an'ı literal okuma yerine onun mesajına yönelik yüce bir gaye peşindedir".¹³

1.2.1.2.Tahlili Tefsir

a-) Rivayet Tefsiri

Tefsirin başladığı ilk dönemlerdeki âlimler tefsir çalışmalarının müfessirin görüşleri doğrultusunda öznel olarak yapılmasını doğru bulmuyorlardı. Gerçek tefsirin, hadis, sahabe görüşü gibi sahih rivayetlerle yapılması gerektiğini söylüyorlardı. Bu rivayetlere ilaveten Arap dili kurallarının da iyi bilinmesi ve tefsir çalışmalarında dikkate alınması gerektiği fikrindeydiler. Dolayısıyla ilk tefsir çalışmaları rivayet tefsirleridir. Bu tefsirlerde Kur'an bütünlüğü açısından ayetlerin başka ayetlerle açıklanması ilk başvurulan yöntemdir. Dil açıklamalarına çok yer verilmiştir. Mukatil b. Süleyman'ın tefsiri Arap dili ile ilgili açıklamalarla yapılan tefsir örneklerindendir. Dil açıklamaları yapılırken Arap dilinin eski kaynaklarından da faydalanmışlardır. Bu kaynakların en önemlilerinden biri de cahiliye şiirleridir. Buna şiirle istişhad denir. Nitekim İbni Abbas bu konu üzerinde durmuş tefsirde cahiliye şiirinden oldukça faydalanmıştır. Bu konuda İbn Abbas şöyle demiştir: "Kur'an'ın garip kelimeleri

¹³ Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, 1. bs. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 43.

hakkında bana sorduğunuzu şiirde arayın. Çünkü şiir Arabın divanıdır”.¹⁴ Ayetlerde anlaşılamayan kelimelerin anlaşılabilmesi için, bu kelimelerin Kur’an’daki kullanımından önce ne manaya geldiği, cahiliye şiirlerinden öğrenilmeye çalışılmıştır. İbn Abbas (r.a.), Arap şiirinden bilimeyen kelimelerin anlamına ulaşmayı uygulamıştır, ayrıca Taberi de bu yöntemi tefsirinde çok kullanmıştır.

Rivayet tefsirleri genel olarak iki bakımdan eleştirilmiştir. Genel olarak ilk eleştiri rivayetlerin hadisler gibi ince elenip sık dokunmadan kullanılması, senetleriyle zikredilmemesi, senedlerin hazfedilmesi ve bundan dolayı uydurma rivayetlerinde tefsire sokulması eleştirisidir. Bir diğer eleştirilen ve zayıf görülen tarafı da İsrailiyata yer verilmesidir.

Meşhur rivayet müfessir ve tefsirleri:

a-) Ebu Cafer Muhammed İbn Cerir et-Taberi, (ö.923), *Cami’ul-beyan an te’vili’l-Kur’an*.

b-) Nasr b. Muhammed es-Semerkandi, (ö.983), *Tefsiru Ebi’l-Leys*.

c-) Ebu’l Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi (el-Vahidi), (ö.1076), *el-Veciz fi tefsiri’l-Kur’an’il-aziz*.

d-) Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes’ud b. Muhammed b. Ferra (Begavi), (ö.1122), *Me’alimu’t-tenzil*.

e-) Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib b. Atiyye el-Endülusi, (ö.1151), *el-Muharreru’l-veciz*.

f-) Ebu’l-Ferec Abdurrahman İbnü’l-Cevzi, (ö.1201), *Zadu’l-mesir*.

g-) Ebu’l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir, (ö.1373), *Tefsiru’l-Kur’ani’l-azim*.

h-) Celaluddin b. Kemaluddin Süyuti, (ö.1505), *ed-Dürrü’l-mensur*.

ı-) Cemaleddin Muhammed b. Muhammed el-Kasimi, (1914), *Mehasinü’t-te’vil*.

¹⁴ Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkan fi’l-Ulumi’l-Kur’an*, 3. bs. (Beyrut: Darül Kutubil İlmiyye, 2010), 183.

b-) Dirayet Tefsiri

Tanım olarak dirayet tefsiri: “‘Müfessirin yalnızca rivayetlere bağlı kalmayıp dil, edebiyat ve çeşitli ilimler yanında kendi bilgi birikimine ve re’yine dayanarak yaptığı tefsirdir’. Buna re’y ve akli tefsir de denir”.¹⁵

Hız. Peygamber (s.a.v.) zamanında başlayan bu tefsir çeşidi sonraki nesillerde, ihtiyaca binaen, gittikçe genişlemiştir. Karşılaşılan yeni durumlarda rivayetler yeterli kalmamaya başlamış ve yeni tefsirlere ihtiyaç duyulmuştur. Rivayet tefsiri dışında kalan, müfessirin içtihiadıyla meydana gelen bu tefsir çeşidi dirayet tefsiridir.

Müfessir, Arap diline vukufiyetinin yanı sıra, bu tefsiri yapabilecek belli bir bilgi birikimine ve bunlardan bir sonuç çıkarabilecek bir akıl kabiliyetine sahip olmalıdır. Dirayet tefsiri sonuç olarak tefsiri yapan yani müfessirin içtihiadıdır. Bu tefsiri yapabilmesi için müfessirin gerekli donanıma sahip olması çok önemlidir aksi takdirde yapılan tefsir, müfessirin kendi öznel yorumları olarak kalır.

Dirayet tefsirinin re’ye dayanan ve akli önceleyen bu özelliklerinden dolayı bu tefsir çeşidine iki çeşit yaklaşım olmuştur. İlk kısımdakiler re’yle tefsiri caiz görmezken diğerleri caiz görmüşlerdir. Caiz görmeyenler; genel olarak re’yle tefsirin hadislerle yasaklandığını, zan ifade ettiğini, zanda kesin bilgi olmadığından böyle yapılan Kur’an tefsirinin, ayetlerin işaretiyle¹⁶ yasaklandığını, bu yetkinin sadece Hız. Peygambere verildiğini, ayrıca sahabenin bu uyarılardan dolayı re’yle tefsirden kaçındıklarını söylemişlerdir. Caiz görenler ise; Hız. Peygamber’in Kur’an’ın tamamını tefsir etmediğini, dolayısıyla tefsir edilme ihtiyacı olan ayetler bulunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca re’y tefsiri caiz olmasaydı Abdullah İbn Abbas ve Abdullah b. Mes’ud gibi âlim sahabeler bunu caiz görmez ve tefsir yapmazlardı, demişlerdir. İbn Mes’ud Kufe’de (Irak) bir ilim merkezi, tefsir okulu açmıştır. Hız. Peygamberle sahabi Muaz b. Cebel arasında geçen, Yemen’e vali olarak gönderilirken yapılan konuşmada ictihada delil olarak gösterilmiştir. Buna göre Hız. Peygamber, Muaz b. Cebel’in Allah’ın kitabı ve Resulullah’ın sünnetinde bulamadığı bir konuda re’yi ile ictihad etmesine izin vermiştir.

¹⁵ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 152.

¹⁶ A’raf 7/33, İsrâ 17/36.

Re'y ile tefsirde kaçınılması gerekenler şunlardır: Dilin ve dinin kurallarını bilmeden yorum yapmak, Kur'an'ı yanlış mezheplere göre yorumlamak, Allah'ın girilmesini istemediği konulara dalmak, delilsiz olarak Allah'ın muradının kesin sonucunu söylemek ve hevaya uymak.¹⁷

Meşhur dirayet müfessir ve tefsirleri:

- a-) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razi, (ö.1210), *Mefatihü'l-gayb*.
- b-) Ömer b. Muhammed Beyzavi, (ö.1286), *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*.
- c-) Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefi, (ö.1310), *Medariku't-tenzil ve hakaiku't-te'vil*.
- d-) Alaeddin Ali b. Muhammed el-Hazin, (ö.1341), *Lübabu't-te'vil fi meani't-tenzil*.
- e-) Ebu Hayyan el-Endelusi, (ö.1344), *el-Bahru'l-muhit*.
- f-) Hatıb eş-Şirbini, (ö.1570), *es-Siracu'l-münir*.
- g-) Ebussuud Efendi (ö.1574), *İrşadu'l-akli's-selim ila mezaye'l-kitabi'l-kerim*.
- h-) Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud el-Alusi (ö.1854), *Ruh'ul meani fi tefsir'il Kur'an'il Azim ve's-seb'il mesani*.
- ı-) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942), *Hak dini Kur'an dili*.

1.2.2.Mevzui (Konulu) Tefsir

Gelecek kısımda ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

1.3. Konulu Tefsir

1.3.1. Konulu Tefsirin Tanımı

Konulu tefsir Arapçada, “Et-Tefsir-ul Mevdui” (التفسير الموضوعي) olarak geçmektedir. Konulu tefsirin tanımı şöyle yapılabilir; “Kur’andaki herhangi bir meseleyi –inanç, toplum, evren, hayat, v.b.- araştırma konusu yaparak değişik sûrelerde zikredilen nasları nüzul sırasına göre ele alıp usulüne uygun bir şekilde incelemek sûretiyle onun pratik hayata uygunluğunu ortaya çıkarmak demektir”.¹⁸ Diğer bir tarif olarak;

¹⁷ Muhammed Abdulazim ez-Zürkânî, *Kur'an İlimleri-Menahilu'l İrfan Tercümesi*, çev. Halil Aydemir ve Ramazan Şahan, C. 2 (Beka Yayınları: İstanbul, 2015), 81.

¹⁸ Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, 80.

“Kur’an’ın, bütünü veya herhangi bir sûresi çerçevesinde, temel ilke ve hedeflerine uygun olarak Kur’an’ın kendi bütünlüğü içerisinde, konularını ve pratik hayata tatbik yöntemini araştıran bir ilimdir”.¹⁹ Konulu tefsir Kur’an’ı konuşturma çabasıdır.

Kur’an en çok anlaşılmaya çalışılan kitaptır. Kur’an’da konular ayrı şekilde işlenmemiştir. Her sûre içinde konuyla ilgili bir ayet bulunabilir. Bundan dolayı Kur’an’da geçen bir konunun anlaşılması için konulu tefsir yöntemi önemli bir yöntemdir. Konulu tefsirin kökleri Hz. Peygamber (s.a.v.)’e kadar uzanmakla birlikte 1900’lü yılların başında tefsir ekolü olarak ele alınmaya başlanmıştır. Tefsir çeşitlerinin keskin hatlarla birbirinden ayrılması mümkün değildir. Tefsirde çeşitlenme tedrici bir şekilde olmuştur. Tefsir çeşitleri birbirinden faydalanmalıdır.

Konulu tefsir Kur’an’ı ayet ayet sırayla tefsir etmez, konu olarak inceler. Kavram eksenli konulu tefsirde öncelikli amaç kavramın etimolojik ve semantik incelenmesidir. Konu eksenli tefsir çalışması cüz’i iken, kavram eksenli tefsir çalışması küllidir. “Her ‘kavramsal tefsir’ bir ‘konulu tefsir’dir. Ancak her ‘konulu tefsir’ bir ‘kavram tefsiri’ değildir”.²⁰ Kavram eksenli tefsir çalışması dil ağırlıklı bir çalışma iken konulu tefsir yorum ağırlıklı bir çalışmadır.

*“Konulu Tefsir”, diğer tefsir usullerine bir alternatif olarakta algılanmamalıdır. Zira bu metot, yalnızca, geçmişte yapılan çalışmaları bir adım daha ileri götürmeyi hedeflemektedir. Çünkü bu metot, tefsir çalışmalarındaki dağınıklığa son vermeyi, konular hakkında sağlıklı bir Kur’ani düşünceye ulaşmayı ve yaşanan hayatın problemlerini Kur’ani perspektiften değerlendirip çözüm önerileri sunmayı hedefleyen bütüncül bir yaklaşımdır.*²¹

1.3.2. Konulu Tefsirin Tarihçesi

Konulu tefsir başlangıç olarak Hz. Peygamber tarafından uygulanan bir yöntemdir. Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri yani ayetin başka bir ayetle tefsiri ilk baştan beri bilinen ve uygulanan bir tefsirdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur’an’la ilgili gerekli açıklamaları

¹⁹ Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 50.

²⁰ A.g.e., 54.

²¹ A.g.e., 197.

yapmış, kendisine sorulan soruları cevaplamış, yanlış anlamaları düzeltmiştir. İbadetleri aynı zamanda birebir uygulayarak açıklamıştır.

“Resulullah (s.a.v.), müteahhirun müfessirlerinde ma’ruf olan tefsirlerdeki gibi lügat ve belağat eksenli tefsir yapmamış, O’nun tefsirinde şariat ve ahkâmda, Allah’ın muradını beyan vardır”.²² “O peygamberleri apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamak için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik”.²³ Ayetinde “Litubeyyine linnas” (insanlara açıklamak için) denilerek Hz. Peygamber (s.a.v.)’e Kur’an’ı açıklama görevi verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine sorulan bazı ayetlerin anlamını başka ayetlerle açıklayarak cevaplamıştır. Yani Kur’an’ın Kur’an’la tefsirine başvurmuştur. Sahabeler de bu yöntemden faydalanmışlardır.

Konulu tefsire örnek gösterilebilecek başlangıçlar fıkıh konularıyla olmuştur. Ve bunlar daha sonra ahkâm ayetlerinin tefsiri şeklinde sistematize olmuştur. Yine konulu tefsirin örneklerinden biri olarak İmam Gazzali (ö.1111)’nin “*İhya-u Ulumiddin*” adlı kitabı örnek olarak verilebilir. Bu kitapta işlenen konularla ilgili ayetler bir arada verilmiştir. Konulu tefsiri tarih boyunca en çok kullananlar fakihler olmuştur. Çağımızda ise konulu tefsirin çıkışı Mısır’da bulunan Ezher Üniversitesinde yapılan çalışmalarla başlamıştır. Konulu tefsir, her ilim dalında meydana gelen ihtisaslaşmanın tefsir alanında da bir yansıması olarak doğmuştur.

“Temel kaynağı itibariyle Kur’an’ın, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in, sahabe ve daha sonrakilerin tefsir ve tebyin yöntemlerine dayanmaktadır. Bununla birlikte Konulu Tefsir, bir yöntem olarak ilk defa bu yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve bu yöntem Kur’ani araştırmalar alanında yeni bir alan oluşturmuştur”.²⁴

Konulu tefsir, istikra-tümevarım prensibine dayanır. Kur’an’da belirli konularla ilgili ayetler bir arada işlenmemiştir. Sûreler içine serpiştirilmiştir. Buna göre parçalar halinde Kur’an’da farklı sûrelerde bulunan ayetler, konular halinde bir araya getirilerek bir ana fikir oluşturulmaya çalışılır. Bu çalışma yapılırken Kur’an bütünlüğü dikkate alınarak anlama ulaşılır. Günümüzde de yüksek lisans ve doktora

²² Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 55.

²³ Nahl 16/44.

²⁴ Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 81.

tezlerinde yapılan tefsir çalışmaları, genel olarak konulu tefsir çalışmalarıdır. Bu bağlamda, Kur'an'da infak kavramı, Kur'an'da evii aile hayatı, Kur'an'da insan hakları gibi konular, yüksek lisans tez çalışmalarında konulu tefsir örnekleri olarak işlenmiş konulardandır.²⁵

1.3.3. Konulu Tefsirin Yöntemi

Yöntemin eş anlamlısı olan metot kelimesi Yunanca asıllı bir kelime olup, metaodos, meta=doğru, odos=yol, yani doğru yol demektir. Metot bir amaca ulaşmak için tutulan yoldur. Her hedefe ulaşmada birçok yol olabilir. Metotlar amaca ulaşmayı kolaylaştırmakla beraber, amaca ulaşmada metot her şartta zorunlu değildir. Aksi halde düşünce zenginliğini kısıtlar. Genel olarak tefsir çalışmalarında Dokümantasyon metodu kullanılır. Bu metodla daha önce yazılmış eserlerden faydalanılarak araştırma yapılır.

“Kur'an dilsel bir metindir”.²⁶ Dolayısıyla Kur'an'ın anlaşılmasında dile ait özelliklerin, kuralların ve anlamların bilinmesi önemlidir. Bir metin üzerinde yorum yapabilmek için o metnin öncelikle iyi anlaşılması gerekir. Nazil olduğu muhatapların, ortamın ve varsa esbabı nzuln bilinmesi de ilk anlamın ortaya çıkarılması açısından çok önemlidir. “Dolayısıyla bir Kur'an ayetinin (doğru) anlamı, onun ilk muhatabı için varid olan anlamıdır”.²⁷ Sûrenin veya ayetin Mekkî ya da Medenî olmasında anlama ulaşmada dikkat edilmesi gereken bir husustur. Çünkü Mekkî ve Medenî ayetlerin muhatapları ve mesajı farklı olabilir. Anlama ulaşmada tüm bu hususlar dikkate alınmalıdır. Metodoloji, Kur'an'ı anlama ve yorumlamada yanlış çıkarımların önüne geçer.

Tefsirde yöntemin farklı olması, ulaşılan sonuçlarında farklı olmasına neden olur. Dolayısıyla yöntem seçimi önemlidir. Kur'an'ın tefsiri konusunda çeşitli yaklaşımlar vardır. Konulu tefsir yöntemi de son asırda kullanılmaya başlanan bir tefsir çeşididir. İslâmi ilimler yöntemlerini oluştırmada batının metotlarından da faydalanmışlar onlardan etkilenmişlerdir. Konulu tefsir, ilmi bir konuda uzmanlaşma ihtiyaına binaen oluşmuş bir tefsirdir.

²⁵ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 186-190.

²⁶ Dcane Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*, 7. bs. (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011), 7.

²⁷ A.g.e., 63.

Konulu tefsirde yöntem olarak öncelikle çalışılacak konu seçilmelidir. Konu seçildikten sonra konunun sınırları ve hedefi belirlenmelidir. Kur'an'da birçok konu mevcut olmakla birlikte, bu konular beşerî kitaplar gibi bir sıra şeklinde değil, sûrelere serpiştirilmiş halde işlenmiştir. Dolayısıyla konulu tefsir çalışmalarının bir çeşidi olan kavram çalışmalarında sadece kavramla ilgili ayetler değil, bu kavramın eş anlamlıları ve bu kavramı anlam olarak ilgilendiren diğer ayetlerinde dikkate alınarak bir tümevarıma gidilmesi gerekir. Konulu tefsirde amaç, belirlenen konuda Allah'ın muradını Kur'an bütünlüğünü dikkate alarak tespit etmeye çalışmaktır. Abdullah Draz'a göre, "nasıl ki bir tabloyu iyi anlamak için biraz geri çekilip öyle bakmak gerekiyorsa Kur'an'ın anlaşılması için de her sûresini böyle ele almak gerekir".²⁸ Bu çalışma yapılırken ikinci kaynak olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünneti, hadisleri dikkate alınmalıdır. Sahabe ve tabiin görüşleri de incelenmelidir. Ayrıca anlama ulaşmada 1400 yıldır oluşmuş İslam bilgi kültüründen de faydalanmak gerekir. Esbab-ı nüzul ve siyer kaynaklarında, nüzul ortamının, muhatapların ve mesajın anlaşılması için hedefe ulaşmada önemli kaynaklardır.²⁹ Esbab-ı nüzulün olmadığı ayet ve sûrelerde maksadın anlaşılması için ilk dönem siyerler çok önemli kaynaklardır.

Konulu tefsir çeşitlerine göre de yöntemde biraz farklılıklar olabilmektedir. Bir konu seçip ona göre yapılan çalışmada, öncelikle konunun sınırları belirlenir. Çalışmaya uygun bir isim seçilir. Konuyla ilgili ayetler tespit edilir. Çalışma belirli bölümler halinde işlenir. Bilinmeyen kelimelerle ilgili sözlük çalışması yapılır. Tefsirlerden konuyla ilgili istifade edilir. Tümevarım yöntemiyle konunun hedefleri belirlenir. Ayetlerin anlamı araştırılırken bağlama dikkat edilir, ayetin siyak-sibakına göre anlamı belirlenmeye çalışılır. Çalışmanın geneli, Kur'an bütünlüğü çerçevesinde ele alınır, yani konuyla ilgili Kur'an'da geçen tüm ayetler ele alınarak incelenir. Konulu tefsir denince bu çeşit daha çok anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmada güncel problemlere cevap bulmak, çalışmanın değeri ve amacı açısından önemli bir husustur.

Kavram çalışmasında da Kur'an bütünlüğünde inceleme yapılır. Kavram çalışmasında konu çalışmasından farklı olarak dilsel çalışmaya ağırlık verilir, kavramın filolojik ve semantik özellikleri ele alınır. Ayrıca etimolojik yani kelimelerin kökeni ile ilgili

²⁸ Abdullah Draz, *Kur'an'a Giriş*, çev. Salih Akdemir, 7. bs. (Ankara: Otto yayınları, 2017), 102.

²⁹ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 190-192.

çalışmalar yapılır. Ayrıca araştırılan kavramla eş anlamlı, yakın anlamlı ve zıt anlamlı kavramlarda dikkate alınarak incelenir. Semantik-anlambilim ve hermeneutik-yorumbilim birbirinin tamamlayıcısı iki alandır. Yine tüm bu çalışmalara tümevarım yöntemi uygulanarak temel sonuçlara ulaşılır.

Sûre çerçevesinde yapılan konulu tefsir çalışmasında ise, öncelikle çalışılacak sûre seçilir. Mevcut tefsirlerden gerekli bilgiler alınır. Bilinmeyen kelimeler tespit edilip açıklanır. Sûrenin hedefleri ve ekseni tespit edilir. Sûrenin ayetleri işlenen konulara göre başlıklara ayrılır. Bu konulardan temel sonuçlar ve konular arasındaki bağlantılar tespit edilir. Konulu tefsirde her ayetin tefsiri yapılmayabilir. Tespit edilen konular üzerinde çalışma yapılarak sonuçlara ulaşılır.

Sûrenin iç bütünlüğü ve konuların işlenmesi ile ilgili olarak Şahin Güven, Abdullah Draz'dan yaptığı alıntıda şöyle demektedir:

Ele alınan her sûredeki konular arasında belli bir bağlantı var mıdır? Bu soruya 'Abdullah Draz şu cevabı vermektedir: Bu sûrelerde, bir giriş, bir gelişme ve bir de sonuçtan müteşekkil belirli ve sınırlı gerçek bir plan mevcuttur. Sûrenin başında bulunan çok az sayıdaki ayette, sûrede incelenmek istenen konuların ana hatları bildirilmekte ve arkasından gelişme bölümü öyle düzenli bir tarzda gelmektedir ki, hiçbir kısım üst üste gelmediği gibi, her parça da bütün içindeki yerini en uygun şekilde almaktadır. Nihayet girişte söz konusu edilen meseleler sonuç bölümünde eksiksiz olarak cevabını bulmaktadır.³⁰

Sûre çerçeveli konulu tefsir çalışmasında yöntem özet olarak:

- a-) Bilinmeyen kelimeler tespit edilip açıklanır.
- b-) Ayetler konularına göre ana ve yan bölümlere ayrılır.
- c-) Sûrenin genel hedefi ve ekseni belirlenir.
- d-) Konuların birbirleriyle olan bağlantıları bulunmaya çalışılır.
- e-) Önceki ve sonraki sûrelerle bağlantıları açıklanır.
- f-) Her ayet açıklanmayabilir. Tespit edilen konular açıklanır.

³⁰ Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 172-173.

g-) Günümüz problemlerine nasıl çözümler sunuyor, tespit edilir.

h-) Mesajların ilk muhatapları tarafından nasıl anlaşıldığı önemli olduğundan tespit edilmeye çalışılır.

ı-) Allah'ın sûrede geçen konularla ilgili muradı tespit edilmeye çalışılır.

i-) Konu anlatımı etkileyici bir dille anlatılır.

1.3.4. Konulu Tefsirin Önemi ve Faydaları

Kur'an'ın bazı konular hakkında ne söylediği, nasıl çözümler ürettiği, Kur'an'a inanan mü'minler açısından önemlidir. Konular hakkında Kur'an'ın ne dediği ancak Kur'an bütünlüğü dikkate alınarak tespit edilebilir. Çünkü Kur'an'da konuların işlendiği ayetler sûrelere serpiştirilmiş haldedir. Dolayısıyla konunun tüm yönleriyle ele alınabilmesi için, Konulu tefsir önemli ve işlevsel bir tefsir yöntemidir. Örneğin "Kur'an'ın Kadına bakışı nedir, bu konuda ne demektedir?" gibi konular Kur'an'ın bütün ayetleri göz önüne alınarak bir tümevarım yöntemiyle bulunabilir. Ayrıca müsteşriklerin iddialarına cevap vermede ve İslâm tebliğcilerinin davette bulunurken, konuyu derli toplu bir şekilde anlatması için önemli bir yöntemdir. Günümüzde yeni çıkan problemlerin çözümünde Kur'an'ın bakış açısının belirlenmesinde de en etkili tefsirdir, denilebilir. Konuların iyi anlaşılmasını sağlar. Geçmiş tefsirlerde dilsel çalışmalar açısından çok zengin çalışmalar yapıldığından günümüzde yapılan çalışmaların farklı açılardan yapılması daha uygundur. Ayrıca konulu tefsir Kur'an bütünlüğünü esas aldığından, konunun anlaşılmasında sübjektiflik-tarafsızlık sağlamaktadır.

Konulu tefsir, ayetlerin derin anlamlarını, Kur'an'ı konuşturarak, Kur'an'ın i'cazına katkıda bulunur. Son asırlarda çeşitli alanlarda gelişen bilimlerle ilgili olarak ta Kur'an'ın bakış açılarının oluşturulması için önemlidir.³¹

Konulu tefsirin bir özelliği de yeni çıkan problemlere çözümler üretmesi ve Kur'an'ı hayata taşıma gayretidir. Bu gayret için konulu tefsir gibi farklı yöntemlerde bulunabilir. Geçmişteki bilgi ve tecrübe birikiminden, mirastan istifade edilmeli ve zamanımız insanının karşılaştığı problemlere çözümler üretilmelidir. Kur'an'a yönelerek bu problemlere çözümler bulunabilir. Konulu tefsir yöntemi çağımızda bir

³¹ Müslim, *Kur'an çalışmalarında Yöntem*, 39-44.

gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Konulu tefsirin birçok faydası vardır. Onlardan biride zaman tasarrufu sağlamasıdır. Bir konunun anlaşılması için yapılan çalışmayla, okurun Kur'an'ın bütününe incelemesine gerek kalmadan anlamasını sağlayan bir çalışmadır.

*Tefsirin yazılış amacı, sadece Allah'ın Kur'an'daki muradını daha iyi anlayarak fiili hayata tatbikinin yöntemlerini araştırmaktan ibaret olmalıydı. Ne var ki bu yüce gaye her zaman tam olarak gözetilemediğinden ötürü, öyle kötü neticelere varılmıştır ki ayetteki Allah'ın muradı kolayca anlaşılırken ayeti açıklayan müfessirin muradı anlaşılmaktan uzak hale gelmiştir.*³²

“Geçmişte pek çok Kur'an tefsiri kaleme alınmış olmasına rağmen, söz konusu tefsirler genel olarak herhangi bir konu hakkında derli toplu bilgi sunamamışlardır”.³³ Tefsirlerde ibâre ve anlatımlar âdetâ zorlaştırılarak işlenmiştir. Kur'an ayetleri anlaşılabilirken, bu ayetlerin anlaşılması için yazılan tefsirler anlaşılabilir olmamıştır. Bu açıdan konulu tefsir konuların daha rahat anlaşılmasını sağlamaktadır.

Şahin Güven konulu tefsirin faydalarını 9 madde halinde vermektedir:

“1- Konulu tefsirin, müfessiri hataya düşmekten ve taassuptan koruması. Ayetlere genel bir bakış açısı sunduğu için, temel anlama ulaşmada daha isabetli bir tefsirdir.

2- Çağımız insanına Kur'an'ın mesajını ulaştırmada güvenilir bir yöntem olması. Mevzii (Parçacı) tefsirler gibi bir sıralama takip etmediğinden, konunun anlaşılması için uğraşan bir yöntem izler.

3- Kur'an'ın yeni mucizevi yönlerini açığa çıkarması. Çağımızdaki bilimsel ilerlemeler dikkate alınarak Kur'an'ın yeni mucizelerinin ortaya çıkmasını sağlar.

4- Müfessire bütüncül ve kapsamlı bir bakış açısı kazandırması. Konulu tefsirde amaç, işlenen konunun Kur'an'da maksadını, hedefini bulmak olduğundan, Kur'an ayetlerine geniş bir bakış açısıyla bakmayı ve temel sonuçlara gitmeyi sağlar.

5- Yeni Kur'ani araştırmalara imkân hazırlaması. Kur'an çalışmaları hakkında sözün bitmediğini, yeni çalışmalar yapılabileceğini gösterir.

³² Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 120.

³³ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 184.

6- *Kavramsal çalışmalara yön vermesi.* Kur'an'da kavram çalışmaları için en iyi yöntemdir. Kur'an'da söz konusu kavramla ilgili bütün ayetler bağlamında değerlendirilip bir araya getirilerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılır. Kavramın kastettiği anlamlar ortaya çıkarılır.

7- *Araştırmacının maksada ulaşmasında pratik bir yöntem olması.* Hazırlanan konulu tefsirler, Kur'an'da bir konu hakkında bilgi almak isteyenler için, basit bir şekilde, çok fazla okuma yapmaya gerek bırakmadan öğrenmeyi sağlar.

8- *Çağdaş İslâmi eğitim-öğretim modeli oluşturmaları.* Konulu tefsir, diğer tefsir çeşitlerine göre çağımızda ihtiyaçtan dolayı meydana gelen bir tefsir çeşididir. O yüzden çağımız eğitimine en uygun tefsirdir.

9- *Kur'an'a yöneltilen şüphe ve itirazlara kapsamlı şekilde cevap verebilme imkânı sağlaması*".³⁴ Kur'an'da, bir kavram ya da bir konuyu Kur'an bütünlüğü çerçevesinde istikra' (tümevarım) yöntemiyle işlediğinden dolayı, genel sonuçlara ulaşmada önemli bir tefsirdir. Bu özelliğinden dolayı Kur'an'la ilgili sorulara cevaplar verebilir.

Konulu tefsir günümüz problemlerine çözüm bulmak için son asırda kullanılmaya başlanan bir yöntemdir. Mevzii tefsirin aksine bu yöntemde günümüz problemlerine daha bütüncül çözüm önerileri getirilebilir. Ayrıca ayetlere Kur'an bütünlüğü içinde bakıldığından geçmiş tefsirlerdeki hataların düzeltilmesinde de kullanılabilir. Eski klasik tefsirler, mevzii tefsir çalışmaları, zamanla birbirini taklit eden çalışmalar haline gelmiştir. Oysaki tefsirde yeni açılımlar için konulu tefsir uygun bir yöntemdir.

Çağımız insanının ihtiyaçlarının artması ve bu ihtiyaçlara uygun olarak Kur'an'dan aranan cevapların verilebilmesi için klasik yöntemlere ek olarak konulu tefsir yönteminin kullanılması gerekmektedir.

*Çok çeşitli buhranlar içerisinde kıvranan günümüz insanının tek ve yegâne kurtuluş yolu; Kur'an'ı, bireysel ve toplumsal faaliyetlerin temel belirleyicisi olarak algılayıp tatbik etmekten geçmektedir. Bunun için de Kur'an'ı günümüz problemlerinin çözümünde başvurulacak temel kaynak kabul edip, problemlerimizi oluşturan konuları Kur'an çerçevesinde araştırmak gerekmektedir.*³⁵

³⁴ Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 108-130.

³⁵ A.g.e., 22.

1.3.5. Konulu Tefsirin Çeşitleri

1.3.5.1. Konu Eksenli Konulu Tefsir

Tanım olarak: “Konu tefsiri, herhangi bir meseleyi Kur’an’ın bütünlüğü içerisinde ele alıp, belli bir plan ve ölçü dâhilinde incelemekten ibarettir”.³⁶ Konulu tefsir çalışması yapacak olan araştırmacının konu seçerken, günümüz insanının bir problemine Kur’an’dan bir çözüm bulmak gayesiyle yola çıkması önemlidir. Yapılan çalışma sonucunda somut çözüm önerileri sunulması, çalışmanın amacına ulaştığını gösterir. Bu çalışma yapılırken konu ile ilgili bütün ayetler bir araya getirilir. Ayrıca konuyla ilgili hadisler varsa onlardan da faydalanılarak konu incelenir ve bir sonuca ulaşmaya çalışılır. Konulu tefsir çalışmaları; kısa, orta ve geniş olarak ta üçe ayrılabilir. Kısa konulu tefsirler seminer tarzında, orta konulu tefsirler yüksek lisans tez çalışmalarında, geniş konulu tefsirler de doktora çalışmalarında hazırlanır.

Konulu tefsir denilince ilk akla gelen konu eksenli metottur. Genel olarak çağımızda en çok üzerinde durulan ve Kur’an’ın anlaşılmasında en etkili olabilecek yöntem olarak değerlendirilmektedir. Yeni gelişen birçok konuda yapılan çalışmalar bu tefsirin alanına girmektedir. Kâinatla ilgili, gelişen bilimin ortaya koyduğu yeni durumlarla ilgili konular, bu tefsirde işlenmeye başlanmıştır. Bu tefsirin bir biçimi olan Bilimsel tefsirle ilgili birçok eleştiride mevcuttur. Sürekli gelişen ve değişen bilimle, değişmesi olmayan ayetlerin yorumlanmasının problemler doğuracağı belirtilmektedir. Bilimin ilerlemesiyle elde edilen bilimsel sonuçlar da değişebilmektedir. Örneğin; Fahreddin Razi’nin dünyanın dönmediği ile ilgili, kendi zamanında bilimsel kabul edilen bilgiyi tefsirine alması ve bu bilginin, günümüzdeki yüksek teknoloji ile yanlışlığının ortaya çıkması durumu, bu tür bilimsel bilgilerin tefsirde kullanılmasının çeşitli kurallara ve yöntemlere bağlanması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Kesinliği ispatlanmamış bilimsel bilgilerin tefsir kaynaklarında kullanılması halinde durumun net bir şekilde belirtilmesi, bu bilginin ispatlanmamış bir teori olduğu ve ilerde değişme ihtimalinin bulunabileceği anlatılmalıdır.

³⁶ Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, 96.

Konu eksenli konulu tefsirle yapılan yüksek lisans tez çalışması örnekleri:

- a-) Kur'an'da kadın hakları. Şakir Erkan. Ondokuz Mayıs Üniversitesi-1990.
- b-) Kur'an'da insan hakları. Mustafa Yıldız. Selçuk Üniversitesi-1996.
- c-) Kur'an'da cennet ve huriler. Ahmet Akbaş. Harran Üniversitesi-2005.
- d-) Kur'an'da insanın hayır ve şerle imtihanı. Huriye Kılıç. Ankara Üniversitesi-2009.
- e-) Kur'an'da nefis muhasebesi. Osman Karataş. Fırat Üniversitesi-2009.
- f-) Kur'an'da insanın olumlu ve olumsuz özellikleri. Nermin Özler. Ankara Üniversitesi-2011.
- g-) Kur'an'da alışveriş ahlakı. Esra Pekşen. Marmara Üniversitesi-2011.
- h-) Kur'an'da peygamberler ve günah. Muhammet Sacit Kurt. Ankara Üniversitesi-2011.
- ı-) Kur'an'da ma'bed. Mehmet Demir. Harran Üniversitesi-2014.

1.3.5.2. Kavram Eksenli Konulu Tefsir

Konu eksenli çalışmayla birlikte en çok çalışma yapılan konulu tefsir çalışmalarından biri de kavram eksenli çalışmalardır. Kavram eksenli konulu tefsir çalışmalarında, tefsiri yapılacak kavramın tespitinden sonra, kavramın lügat ve terim anlamı araştırılır. Daha sonra bu kavramın bağlamındaki kavramlar ve buna zıt kavramlar tespit edilir. Bu kavramların ayetlerde kullanım şekilleri, kavramlara verilen anlamlar ortaya çıkarılır. Bu kavramların zamanla uğradıkları anlam değişiklikleri tespit edilir.

Muhsin Demirci'ye göre kavram ve konu tefsirleri arasındaki farklar şunlardır: Kavram tefsirinde öncelikle kavramın etimolojik ve semantik tahlilinin yapılması şart iken Konu tefsirinde böyle bir mecburiyet yoktur. Kavramsal tefsirde, kavramın ne olup olmadığı ortaya konulduğunda çalışma bitmiş olur, Konu tefsirinde ise durum daha geniş çerçevede ele alınır. Kavramsal tefsir çalışmaları dilbilimsel çalışmalardır. Konu çalışmaları ise daha çok yorum ağırlıklı çalışmalardır.³⁷ Klasik zamanlarda yapılan Garib'ul Kur'an çalışmaları, günümüzde yapılan Kavram çalışmalarıyla benzerlik arz eder. Ancak kavram eksenli çalışmalar daha kapsayıcı olup, literal

³⁷ Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, 101-103.

anlama ilave olarak kavramların bağlamlarındaki anlamları da incelemekte dolayısıyla daha geniş bir anlama çabası ortaya konulmaktadır.

Kavram eksenli konulu tefsirde, kavramların geçtiği bütün ayetler ele alınıp incelenir. Kavramların eş anlamlıları, zıt anlamlıları ve bu arada kavramla ikinci derecede ilgili ayetler de dikkate alınır. Kavramların kullanıldığı yer yani bağlamları göz önüne alınıp diğer anlamlara ulaşılmaya çalışılır. Sözlüklerden faydalanılır. Kavram değerlendirilirken nüzul ortamı değerlendirilir. Kavramın cahiliye devrinde ve İslâm devrindeki anlamları tespit edilmeye çalışılır. Bunun için Arap şiirinden faydalanılabilir. Kavramların siyak-sibak ilişkisi yani bağlamı, kavramların anlaşılmasında önemli bir husustur.

Kavram eksenli konulu tefsirle yapılan yüksek lisans tez çalışması örnekleri:

- a-) Kur'an'da sabır kavramı. Abdullah Aras. Yüzüncü Yıl Üniversitesi-1998.
- b-) Kur'an'da salat kavramı. Recep Toraman. Selçuk Üniversitesi-2005.
- c-) Kur'an'da tesbih kavramı. Gezim Dungaj. Marmara Üniversitesi-2006.
- d-) Kur'an'da hasene kavramı. Tuba Tophan. Marmara Üniversitesi-2008.
- e-) Kur'an'da infak kavramı. Ayhan Kaya. Cumhuriyet Üniversitesi-2009.
- f-) Kur'an'da azap kavramı. Suat Kelkitli. Uludağ Üniversitesi-2010.
- g-) Kur'an'da havf kavramı. Mehmet Gözel. Necmettin Erbakan Üniversitesi-2013.
- h-) Kur'an'da rics kavramı. Bahar Canset Dünder. İstanbul Üniversitesi-2016.
- ı-) Kur'an'da kudret kavramı Allah'ın kudreti. Hale Garip. Uludağ Üniversitesi-2019.

1.3.5.3. Sûre Eksenli Konulu Tefsir

Belirlenen bir sûre üzerinde tefsir çalışması yapılarak sûrenin anlatmak istediği konuların ve mesajlarının ortaya çıkarılmasıdır. Bu çalışma, sûrede bir konunun tefsiri olabileceği gibi sûrenin bütün konularının tefsir çalışması da olabilir. Bu tefsir çeşidi, ilk müfessirler tarafından tercih edilmemiştir. Sûre çerçeveli tefsir çalışmasının konulu tefsir çalışması kabul edilip edilmemesi de tartışmalıdır. Bu konuda çok çalışmalar yapıldığından, bu tefsir çeşidi konulu tefsir kategorisinde değerlendirilmiştir. Bir kısım müfessirler sûrelerin kendi içinde bir anlatım bütünlüğü olduğunu söylemişlerdir. Bir kısmı da sûrede giriş, gelişme ve sonuç gibi bölümler olduğunu söylerken bazıları da sûrenin bir ekseninin ve mesajının olduğunu, sûrenin bu hedef etrafında şekillendiğini

söylemiştir. Her sûrenin bir hedefi ve mesajı olması fikri, Seyyid Kutub tarafından tefsiri '*Fi Zilal-il-Kur'an*'da işlenmiş, sûrelerin tefsirine başlamadan önce, sûrenin hedeflerini ve mesajlarını açıklamaya çalışmıştır.

Sûre eksenli konulu tefsir çalışmaları genel olarak üç şekilde yapılmaktadır:

a-) Sûrede tek konunun tefsiri. b-) Sûrede tüm konuların tefsiri. c-) Sûrenin tek ayetinin konulu tefsiri.

a-) Sûrede Tek Konunun Tefsiri

Sûrede tek konu tefsiri çalışmaları, genelde küçük sûrelerle yapılan çalışmalardır. Tebbet, İhlas, Fil, Kureyş sûreleri gibi sûrelerde tek konu işlendiği için bu tür tefsir çalışması tek konulu tefsir çalışmasına girmektedir. Ayrıca sûre büyük olmakla birlikte eğer bir konu sadece o sûrede işlenmişse o konuda da tefsir çalışması yapılabilir. Eğer söz konusu sûrede geçen konu başka sûrelerde de geçiyorsa o ayetlerinde dikkate alınması gerekir, aksi halde istenen maksat hâsıl olmaz ve Kur'an'ın o konudaki amacı tam olarak ortaya çıkarılamaz. "Aslında bu tür çalışmaların, Konulu Tefsir çalışmaları içerisinde değerlendirilmemesi gerekir. Fakat konuyu belirli bir başlık altında incelemesi ve kısmi olarak da olsa hedefinin ve gayesinin bir olması sebebiyle Konulu Tefsir çalışmaları adı altında zikredilebilir".³⁸ Doğru bir sonuç için o konuyla ilgili tüm ayetlerin incelenip değerlendirilmesi gerekir.

Sûrede tek konunun tefsiri yöntemiyle yapılan yüksek lisans tez çalışması örnekleri:

a-) Nur sûresindeki hukuki ve ahlaki prensipler. Hasan Erdoğan. Marmara Üniversitesi-1992.

b-) Mümtetine sûresinde dostluk ve düşmanlık ilişkileri. Kadir Dakni. Yüzüncü Yıl Üniversitesi-1998.

c-) Tahrir sûresinde aile içi ilişkiler. Bilal Işık. Marmara Üniversitesi-1999.

d-) Maide sûresinde bireysel ve toplumsal kurallar. Fatma Betül Gözen. Selçuk Üniversitesi-2010.

e-) Hucurat sûresinde mü'minlerin karakteri. Zülfesen Aksi. Ankara Üniversitesi-2015.

³⁸ Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 146.

g-) Nur sûresinde eğitici amaçlar. Ali Hameed Omar. Bingöl Üniversitesi-2017.

b-) Sûrede Tüm Konuların Tefsiri

Çalışmada öncelikle belirlenen sûredeki ayetler, anlam bütünlüğüne göre çeşitli gruplara ayrılır. Ayrılan her gruba uygun başlık belirlenerek o konuda Kur'an'ın hedeflediği anlamlar bulunmaya çalışılır. Söz konusu tefsir çeşidinin de diğer sûre çalışmaları gibi konulu tefsir sayılıp sayılamayacağı ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bu tür çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Belirlenen bir sûrede tüm konuların tefsiri çalışmalarının olumsuz yönü, anlatılan konuların başka sûrelerde de geçmesi ve farklı şekillerde, bazen daha geniş şekilde işlenmesidir. Bizim yaptığımız, “Zuhur Sûresinin Konulu Tefsiri” de konulu tefsirin bu çeşidinin alanına girmektedir.

Mustafa Müslim'e göre bu tür çalışmada; Öncelikle sûrenin temel hedefi belirlenir, varsa ayetlerin sebebi nüzulleri tespit edilir. Sûre, anlamlarına göre ayet gruplarına ayrılır. Mekkî ve Medenî durumları tespit edilir. Mekkî sûrelerde üç konu özellikle işlenmektedir. Bunlar; ulûhiyet, risalet ve öldükten sonra dirilmedir. Ayrıca ahlâktan da bahsedilmektedir.³⁹

Sûre iyice incelendiğinde sûrede bir anlatım bütünlüğü görülür. Sûredeki belirgin olguları iyice incelediğimizde görürüz ki, onlar arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağ kolay kolay anlaşılmayabilir. Bunun için sûreyi derinlemesine incelemek, onun atmosferinde yaşamak ve gölgesinde gölgelenmek gerekir.⁴⁰ Bu çeşit tefsirle ilgili İmam Şatıbi, “Her ne kadar tek bir sûrenin konuları çok olsa da aslında o tek bir konudan ibarettir. Birçok manayı kapsasa bile ya bir amaca, gayeye ulaşmayı hedefler veya onu tamamlamak için çaba sarf eder. (Muvafakat, III/249)”.⁴¹

Bir sûrede birden çok hedef ve eksen olabilir. Sûrenin başı ve sonu arasındaki bağlamlara dikkat etmek gerekir. Ayrıca bir önceki ve bir sonraki sûrenin işlenen sûreyle olan bağlantıları tespit edilmelidir. Kur'an sûreleri adeta bir bina gibidir. Nasıl ki binanın katları, odaları, salonu, mutfak gibi çeşitli bölümleri varsa ve bu bölümlerin bir arada olmasıyla, bütünlüğüyle binayı oluşturuyorsa, aynı şekilde Kur'an sûreleri

³⁹ Müslim, *Kur'an çalışmalarında Yöntem*, 54.

⁴⁰ A.g.e., 67.

⁴¹ Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 148.

içinde de belli bölümler olmakla birlikte bunların birbiriyle sıkı münasebetleri mevcuttur. Bu bölümlerin bir araya gelmesiyle sûre oluşur. Bu anlam geçişlerinin tespit edilip sûrenin hedeflerinin ve vermek istediği temel mesajların tespit edilmesi gereklidir. Ayetler arası ilişkiler dikkatlice bakılarak tespit edilmelidir. Çünkü bu ilişkiler ilk bakışta görünmeyebilir. Sûrenin bölümlerinin temel hedefleri ve sûrenin ismiyle olan bağlantıları varsa ortaya konmalıdır. Sûre isimlerinin rastgele konulmadığı, sûrenin genel hedefleriyle bağlantısı olabileceğini söyleyen görüşler vardır.

Dikkat edilmesi gereken başka bir nokta da sûrenin varsa nüzul sebebi, nüzul zamanı ve yeridir. Nüzul zamanı da önemli bir husustur. Bu konuda siyerden de faydalanmak gerekir. Müfessirin zeki, ince noktaları bulup çıkarabilecek kabiliyette olması gerekir. Konulu tefsir, mevzii (parçacı) tefsir gibi olmadığından sûredeki her konunun ayrıntılı incelenmesine gerek olmayabilir.

Konulu tefsir tüm tefsir çeşitlerinden faydalanabilir. Geçmiş ve modern tefsirler, rivayet ve dirayet tefsirleri gibi tüm tefsir çeşitleri incelenerek konuyu ilgilendiren kısımlardan çalışmada söz edilmelidir.

Sûrede bağlam bilgisi önemlidir. Buna tefsir ilimlerinde, “ilmi münasebat” denilmektedir. Sûrenin tüm bölümleri arasında, önceki ve sonraki sûrelerle arasında münasebet olduğunu söyleyen âlimler olduğu gibi buna karşı çıkan ve bu durumun zorlama bir yorum olduğunu söyleyen âlimler de vardır. İkisinin ortak noktasını ele aldığımızda, dikkatlice incelemek sûretiyle varsa bağlantılar tespit edilmeye çalışılır, eğer herhangi bir bağlantı tespit edilemezse zorlama bağlantılar yapılmamalıdır.

Bağlama karşı çıkanların önde gelenlerinden biri Sultanu’l-Ulema Izzuddin b. Abdusselam’dır. Suyûtî “el-İtkan” adlı eserinde Izzuddin b. Abdusselam’ın görüşünü nakletmektedir. Buna göre:

Kur’an ayetlerini nüzul sırasına göre irtibatlandırmak uygunsuz bir çabadır. Çünkü bir sözün güzelliğinde şart koşulan, önu ve sonu bağlantılı tek bir işe ilişkin söylenmesidir. Söz şayet değişik işlere binaen söylenmişse aralarında bağlantı aranmaz. Kim böyle bir bağlantı kurmaya çalışırsa o basit ve gevşek bir bağ dışında güç yetiremeyeceği bir işe girişmiş olur. Böyle bir husustan bırakın en güzel söz, güzel sözler de uzaktır. Kur’an yirmi küsur senede değişik nedenlerle vaz’ edilmiş muhtelif

*ahkâm şeklinde indirilmiştir, fakat bu birbiriyle bağlantısının kurulabileceğini gerektirmez.*⁴²

Genel olarak Kur'an'da bağlama karşı çıkanlara göre; Kur'an yirmüç senede değişik sebeplerle nazil olmuştur. Dolayısıyla sûreler arasında veya nüzul tarihi farklı ayetler arasında bağlam aramak zorlama ve yanlış bir yöntemdir.

Kur'an'da bağlamı savunanlara göre ise Kur'an Allah'ın kelamı olduğundan insan metinleriyle kıyaslanmamalıdır. Yine onlara göre ayetler tevkifi bir şekilde sıralandığı gibi, sûrelerde aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tevkifi olarak sıralanmıştır. Bağlam bilgisini savunanların öncüsü İmam Ebu Bekir en-Nisabûrî'dir. Fahreddin Razi'de bağlama tefsirinde çokça değinmiştir. Suyûtî'de ed-Durru'l-Mensur adlı tefsirinde bağlamla ilgili çalışmalar yapmıştır.

Bağlam konusu ölçülü kullanıldığı takdirde müfessire geniş açılım imkânları sağlayabilir. Çünkü Kur'an Allah tarafından indirilen mucize bir kitaptır. Kur'an yirmi üç senede nazil olduğu halde ayetlerin ve sûrelerin tertibi müthiş bir uyum içindedir. Müfessir ayetler arasındaki bağlama dikkat ederse farklı anlamlara ulaşabilir. Sadece bağlam oluşturmak için zorlama yorumlardan kaçınmak gerekir. Müfessirin bağlam bilgisine ulaşması için, bu konuda bilgili, donanımlı ve bakış açısının derin olması gerekir.

Seyyid Kutub, "*Fi Zilali'l-Kur'an*", adlı tefsirde sûrenin temel hedeflerini ve ana fikirlerini ortaya koyarak bu çeşit tefsir yönteminde bir örnek olmuştur. Çünkü bu tefsir çeşidinde sûrelerin hedefleri, eksenleri ana düşünceleri tespit edilmeye çalışılır.

Her sûrenin kendine özgü bir hedefinin olması, sûreyi oluşturan ayet ve konular arasındaki münasebet ve bir sûre hakkında derli toplu bilgiye ulaşmanın en önemli yolunun sûre çerçeveli çalışmalardan geçmesi gibi sebeplerden dolayı, bu tür çalışmalar da genel olarak konulu tefsir çalışmalarına dâhil edilebilir.⁴³

⁴² Müslim, *Kur'an çalışmalarında Yöntem*, 94-95.

⁴³ Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 150.

Sûrede tüm konuların tefsiri yöntemiyle yapılan yüksek lisans tez çalışması örnekleri:

- a-) Sebe sûresinin konulu tefsiri. Hasan Serçe. Erciyes Üniversitesi-2009.
- b-) Saffat sûresinin konulu tefsir çalışması. Sevim Uludağ. Erciyes Üniversitesi-2010.
- c-) Neml sûresinin konulu tefsiri. Esra Yıldız. Erciyes Üniversitesi-2010.
- d-) Sad sûresinin konulu tefsir çalışması. Hikmet Kavik. Erciyes Üniversitesi-2011.
- e-) Tefsir ve te'vil açısından Tekvir sûresi (Konulu tefsir örneği). Ali Akkuş. Ankara Üniversitesi-2013.
- f-) Ankebut sûresi konulu tefsiri. Mehmet Demirci. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi-2015.
- g-) Müddessir ve Müzzemmil sûrelerinin karşılaştırmalı konulu tefsiri. Ahmet Sevinç. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi-2016.
- h-) Lokman sûresinin konulu tefsiri. Abdurrahman Nursaçan. Erciyes Üniversitesi-2017.
- ı-) Nebe sûresi ve konulu tefsiri. Mahmut Sâmî Gülcü. 19 Mayıs Üniversitesi-2017.

c-) Sûrenin Tek Ayetinin Konulu Tefsiri

Bu tefsir çalışmasında amaç, belirlenen bir ayetin ele alınarak bütün yönleriyle tefsir edilmesidir. Ayetü'l-Kürsi tefsiri bu türe bir örnektir. Ancak bu tefsir türünde konulu tefsir sayılıp sayılamayacağı ile ilgili farklı yaklaşımlar vardır.

Sûrenin tek ayetinin konulu tefsir çalışması ile ilgili Yüksek Lisans çalışması:

-Nahl sûresi 90. ayetinin tefsiri. Tuncay Erbaş. Marmara Üniversitesi-2004.

İKİNCİ BÖLÜM

ZUHRUF SÛRESİNİN KONULU TEFSİRİ

Zuhruf Sûresinin Meâli⁴⁴

1. Hâ Mîm.

2,3. Apaçık Kitab'a andolsun ki, iyice anlayasınız diye biz, onu Arapça bir Kur'an yaptık.

4. Şüphesiz o, katımızdaki ana kitapta (Levh-i Mahfuz'da) mevcuttur, çok yücedir, hikmetlerle doludur.

5. Haddi aşan bir topluluk oldunuz diye vazgeçip Zikir'le (Kur'an'la) sizi uyarmaktan geri mi duralım?

6. Halbûki daha önceki toplumlara da nice peygamberler göndermiştik.

7. (Onlar da) kendilerine gelen her peygamberle mutlaka alay ediyorlardı.

8. Biz, onlardan daha çetinlerini de helâk ettik. Öncekilerin örneği geçti!

9. Andolsun, onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, mutlaka, "Onları mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen (Allah) yarattı" diyeceklerdir.

10. O, yeryüzünü size beşik yapan ve gideceğiniz yere ulaşasınız diye sizin için orada yollar var edendir.

11. O gökten bir ölçüye göre yağmur indirendir. Biz onunla ölü araziye canlandırdık. İşte siz de, böyle diriltileceksiniz.

12,13,14. O bütün çiftleri yaratan, üzerlerine kurulasınız, sonra da kurulduğunuzda, rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve "Bunu hizmetimize veren Allah'ın şanı yücedir. Bunlara bizim gücümüz yetmezdi. Şüphesiz biz rabbimize döneceğiz" diyesiniz diye sizin için bindiğiniz gemileri ve hayvanları yaratandır.

⁴⁴ Toplu Meâl, Türkiye Diyanet Vakfı'nın Meâlinden alınmıştır.

15. Böyle iken ("melekler Allah'ın kızlarıdır" demek sûretiyle) kullarından bir kısmını O'nun parçası saydılar. Şüphesiz insan apaçık bir nankördür.
16. Yoksa Allah, yarattıklarından kendisine kızlar edindi de, oğulları size mi seçip ayırdı?
17. Onlardan biri, Rahmân'a örnek kıldığı (isnad ettiği kız çocuğu) ile müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü simsiyah kesilir.
18. Süs içerisinde (narin bir biçimde) yetiştirilen ve tartışmada (delilini erkekler gibi) açıklayamayanı mı Allah'a isnad ediyorlar?
19. Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dışı saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular? Onların (yalan) şahitlikleri yazılacak ve sorgulanacaklardır.
20. "Eğer Rahmân dileyseydi biz onlara kulluk etmezdik" dediler. Bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.
21. Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı sarılıyorlar?
22. Hayır! Onlar sadece, "Şüphesiz biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz" dediler.
23. İşte böyle, biz senden önce hiçbir memlekete bir uyarıcı göndermedik ki, oranın şımarık zenginleri, "Şüphe yok ki biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de elbette onların izlerinden gitmekteyiz" demiş olmasınlar.
24. (Gönderilen uyarıcı,) "Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı?" dedi. Onlar, "Biz kesinlikle sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz" dediler.
25. Biz de onlardan intikam aldık. Yalanlayanların sonu, bak nasıl oldu!
26. Hani İbrahim babasına ve kavmine şöyle demişti: "Şüphesiz ben sizin taptıklarınızdan uzağım."
27. "Ben ancak O, beni yaratana taparım. Şüphesiz O beni doğru yola iletecektir."
28. İbrahim bunu, belki dönerler diye, ardından gelecekler arasında kalıcı bir söz yaptı.
29. Doğrusu onları (Mekke müşriklerini) ve atalarını kendilerine hak olan Kur'an ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar (dünya nimetlerinden) yararlandıırım.

30. Fakat kendilerine Hak gelince, "Bu bir büyüdür, biz onu kesinlikle inkâr ediyoruz" dediler.

31. "Bu Kur'an iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!" dediler.

32. Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır.

33. Eğer bütün insanlar (kâfirlere verdiğimiz nimetlere bakıp küfürde birleşen) bir tek ümmet olacak olmasalardı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine çıkacakları merdivenler yapardık.

34,35. Evlerine (gümüşten) kapılar ve üzerine yaslanacakları koltuklar ve altın süslemeler yapardık. Bütün bunlar, sadece dünya hayatının geçimliğidir. Rabbinin katında ahiret ise, O'na karşı gelmekten sakınanlarındır.

36. Kim, Rahmân'ın Zikri'ni görmezlikten gelirse biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur.

37. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan saptırırlar. Onlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar.

38. Sonunda bize geldiğinde, arkadaşına, "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!" der.

39. Onlara, "(Bu temenniniz) bugün size asla fayda vermez. Çünkü zulmettiniz. Hepiniz azapta ortaksınız" denir.

40. Sağırlara sen mi duyuracaksın yahut körleri ve apaçık bir sapıklık içinde olanları sen mi doğru yola ileteceksin?

41. Ya biz seni (bu dünyadan) alır götürürüz de onlardan intikam alırız.

42. Yahut da onlara yaptığımız tehdidi sana gösteririz ki, bizim onlara gücümüz yeter.

43. Öyle ise sana vahy edilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen doğru bir yol üzeresin.

44. Şüphesiz bu Kur'an, sana ve kavmine bir öğüt ve bir şereftir, ondan hesaba çekileceksiniz.

45. Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor: Rahmân'dan başka kulluk edilecek ilahlar var etmiş miyiz?

46. Andolsun, biz Mûsâ'yı mucizelerimizle Firavun'a ve ileri gelen adamlarına göndermiştik de o, "Şüphesiz ben âlemlerin rabbinin elçisiyim" demişti.
47. (Mûsâ) mucizelerimizi kendilerine getirince, bir de bakmışsın, o mucizelere gülüyorlar!
48. Onlara gösterdiğimiz her bir mucize önceki benzerinden daha büyüktü. Doğru yola dönsünler diye, onları azaba uğrattık.
49. (Onlar azabı görünce) "Ey büyücü! Sana verdiği söze dayanarak, bizim için rabbine dua et. Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz" dediler.
50. Fakat biz onlardan azabı kaldırıncı bir de bakmışsın sözlerinden dönüyorlar.
51. Firavun kavmine seslenerek dedi ki: "Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor (değil mi?) Hâlâ görmüyor musunuz?"
52. "Yoksa ben, şu zavallı, nerede ise maksadını anlatamayacak durumda olan bu adamdan daha hayırlı değil miyim?"
53. "(Eğer doğru söylüyorsa) ona altın bilezikler atılmalı yahut onunla beraber bulunmak üzere melekler gelmeli değil miydi?"
54. Firavun kavmini küçük düşürdü (ezdi). Onlar da kendisine itaat ettiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplumdur.
55. Onlar bizi bu şekilde öfkelerince biz de onlardan öc aldık, hepsini suda boğduk.
56. Onları, sonradan gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret ve bir örnek kıldık.
57. Meryem oğlu İsa bir örnek olarak anlatılınca bir de ne göresin senin kavmin (seni susturacak bir delil buldukları zannıyla) hemen şamata etmeye başlar.
58. "Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa İsa mı?" dediler. Bunu sadece seninle tartışmak için ortaya attılar. Şüphesiz onlar kavgacı bir toplumdur.
59. İsa, sadece, kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğulları'na örnek kıldığımız bir kuldur.
60. Eğer dileseydik, içinizden yeryüzünde sizin yerinize geçecek melekler yaratırdık.
61. Şüphesiz o Kıyametin (kopacağıın) bir bilgisidir. Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur.
62. Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o size apaçık bir düşmandır.

- 63.** İsa, apaçık mucizeleri getirdiği zaman şöyle demişti: "Ben size hikmeti getirdim ve hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyle ise, Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."
- 64.** Şüphesiz Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. Öyleyse O'na kulluk edin, işte bu doğru bir yoldur.
- 65.** Ama aralarından çıkan gruplar ayrılığa düştüler. Elem dolu bir günün azâbından vay o zulmedenlerin haline!
- 66.** Onlar (bu tavırlarıyla) ancak, kıyamet gününün kendilerine ansızın gelmesini beklemektedirler, halbûki bunun farkında değillerdir.
- 67.** O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.
- 68,69.** (Allah şöyle der:) "Ey ayetlerimize inanan ve Müslüman olan kullarım! Bugün size korku yoktur, siz üzülmeceksiniz de."
- 70.** "Siz ve eşleriniz sevinç ve mutluluk içinde cennete giriniz."
- 71.** Onlar için altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır. Siz orada ebedî olarak kalacaksınız.
- 72.** İşte, bu yapmakta olduklarınıza karşılık size mîras verilen cennettir.
- 73.** Orada sizin için bol bol meyve var, onlardan yersiniz.
- 74.** Şüphesiz suçlular cehennem azabında devamlı kalacaklardır.
- 75.** Azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde ümitsizdirler.
- 76.** Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar, kendileri zâlim idiler.
- 77.** (Görevli meleğe şöyle seslenirler:) "Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin." O da, "Siz hep böyle kalacaksınız" der.
- 78.** Andolsun, size hakkı getirdik. Fakat çoğunuz haktan hoşlanmayanlarsınız.
- 79.** Yoksa (gerçeği kabul etmeme konusunda) bir işe kesin karar mı verdiler? Şüphesiz biz de (onları cezalandırmakta) kararlıyız.
- 80.** Yoksa onların sırlarını ve gizli konuşmalarını duymadığınızı mı sanıyorlar? Hayır öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz (melekler) yazmaktadırlar.
- 81.** (Ey Muhammed!) De ki: "Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum."

82. Göklerin ve yerin rabbi, Arş'ın da rabbi olan Allah, onların nitelendirmelerinden uzaktır.

83. Bırak onları, tehdit edildikleri güne kavuşana kadar, (batıl inançlarına) dalsınlar ve (dünya hayatlarında) oynayadursunlar.

84. O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilah olandır. O hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.

85. Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin hükümrânlığı kendisine ait olan Allah yücedir! Kıyametin bilgisi de yalnız O'nun katındadır ve yalnızca O'na döndürüleceksiniz.

86. Onu bırakıp taptıkları şeyler şefa'at edemezler. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler şefa'at edebilirler.

87. Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, "Allah" derler. Öyleyken nasıl döndürülüyorlar?

88. Onun (Muhammed'in), "Ya rabbi!" demesine andolsun ki, şüphesiz bunlar iman etmeyen bir kavimdir.

89. Şimdilik sen onları hoş gör ve "size selam olsun" de. Yakında bilecekler.

2.1. Zuhruf Sûresi Hakkında Genel Bilgiler

2.1.1. Sûrenin Adı ve Ayet Sayısı

Zuhruf sûresi (سورة الزخرف) 43. sûre olup 89 ayettir. Farklı rivayetler olmakla birlikte nüzul sırasına göre 63. sûre olduğu kabul edilir.⁴⁵ Sûre, ismini 35. Ayette geçen Zuhruf kelimesinden alır. Zuhruf (الزخرف) kelimesi Kur'an-ı Kerim'de 4 yerde geçmektedir. Bunlar: Yunus 10/24, En'am 6/112, İsrâ 17/93 ve Zuhruf 43/35. Zuhruf, altın, gümüş ve benzerlerinden yapılan süs,⁴⁶ demektir. "Zuhruf, hoşâ giden süstür. Bu anlamda altına da zuhruf denilmektedir. Zuhruf kelimesi anlam olarak Yunus 10/24'te takı, İsrâ

⁴⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7 (Bilmen Yayınevi: İstanbul, 1965), 3259; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8 (Yeni Ufuklar Neşriyat: İstanbul, t.y.), 237.

⁴⁶ Muhammed Ali Es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir-Tefsirlerin Özü*, çev. Sadrettin Gümüş ve Nedim Yılmaz, C. 5 (İz Yayıncılık: İstanbul, 2003), 455.

17/93'te hoş giden altın, Zuhruf 43/35'te altın, En'am 6/112'de ise yaldızlı sözler, yani insana zevk veren sözler anlamlarında kullanılmıştır".⁴⁷

2.1.2. Sûrenin Tanıtımı

Zuhruf sûresi Mekke'de nazil olmuştur. Suyûtî'nin el-İtkan adlı eserinde belirttiğine göre İbni Habib 45. ayetin isra gecesini Beytül Makdis'te nazil olduğunu rivayet etmiştir.⁴⁸ Başka bir rivayete göre 45. ayet Medine'de ya da semada indirilmiş olup geri kalan ayetler Mekke'dir.⁴⁹ Zuhruf sûresi 45. ayetinin yirmi bin meleklerle beraber indirildiği de rivayet edilmiştir.⁵⁰

Yine Suyûtî'nin el-İtkan'da belirttiğine göre; havamimler Mekke'de nazil olmuştur.⁵¹ Havamimlerin nüzul sırasıyla ilgili iki farklı rivayet vardır. Birincisinde: Mü'min, Duhan, Secde, Şura, Zuhruf, Casiye, Ahkaf.⁵² İkinci rivayette: Mü'min, Secde, Şura, Zuhruf, Duhan, Casiye, Ahkaf⁵³ şeklindedir. Zuhruf sûresinin, kaynaklarda nüzul yılına dair bir rivayet tespit edilememiştir. Mushafta ha-mim ile başlayan sûrelerin dördüncüsüdür. Sûrenin ayetlerine bakılarak nüzul zamanının müşriklerle çetin bir mücadele zamanı olduğu anlaşılmaktadır. Nüzul ortamı ile ilgili kısımda nüzul zamanı ve nüzul ortamıyla ilgili çeşitli görüşler üzerinde durulacaktır.

Süleyman Ateş'e göre sûrenin ayetleri arasındaki sıkı ilişki, sûrenin bir defada nazil olduğu kanısı oluşturur, bundan dolayı 45. ayetin Medine'de indiği rivayeti şüphelidir.⁵⁴ Said Havva'da sûrede Kur'an'a olan vurgulara dikkat çeker; 4. ayette Kur'an'ın şanı yüce ve hikmet dolu olması, geri kalan kısımların (44. ayete kadar) bu özelliğe örnek teşkil etmesi, 44. ayette Kur'an'ın "sana ve kavmine bir öğüttür", den sonra (61. ayete kadar) bazı öğütlerin gelmesi, 61. ayette de O kıyameti bildirir, de

⁴⁷ El-İsfahani, *Müfredat*, 457.

⁴⁸ Suyûtî, *el-İtkan*, 35.

⁴⁹ A.g.e., 30.

⁵⁰ A.g.e., 61.

⁵¹ A.g.e., 20.

⁵² A.g.e., 21.

⁵³ A.g.e., 22.

⁵⁴ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 237.

geçen, O zamirinden, Kur'an'ın kastedildiği ve bundan sonraki ayetlerinde kıyamet konusundan bahsettiğini belirtir. Bu belirtilen üç ayetin adeta bu sûreyi üç bölüme ayırdığını ve genel konuların bunların üzerinde şekillendiğini savunur.⁵⁵ Yine Havva'ya göre bu sûre Kur'an'ın açıklayıcı, yüce, öğüt verici ve hatırlatıcı oluşuna eksiksiz bir örnektir. Kur'an'ın her sûresinde Kur'an'ın bütün özelliklerinden ortak bir payda olmakla beraber, bazı sûreler Kur'an'ın herhangi bir özelliğinin en üstün örneğini oluşturmaktadır.⁵⁶

Sûrede üstünlüğün maddiyat sahibi, servet sahibi olmakla elde edilemeyeceği; itikat, ahlâk ve güzel amel sahibi olmakla seçkin olunacağına işaret edilmekte ayrıca peygamberliğin kimlere ihsan edildiği açıklanmaktadır.⁵⁷ Dünyanın Allah katında sivrisinek kanadı kadar bile değeri yoktur. O yüzden geçici dünya hayatında Allah imtihan gereği malı dilediğine verir, ancak ebedi yaşam yeri olan ahirette ise mükâfatları takva sahibi kullarına verir.⁵⁸

Sûrede; tevhid ve nübüvvet, müşriklerin atalarını körü körüne taklid etmeleri, meleklerle Allah'ın kızları demeleri, yaratıcının Allah olduğunu bildikleri halde putlara tapmalarının reddedilmesi, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa'dan bahsedilmesi, tevhid çağrısına uyanların akıbet yerleri olan cennetten ve bu çağrıya uymayanların akıbet yerleri olan cehennemden söz edilmektedir.⁵⁹

2.1.3. Sûrenin Hedefleri

Zuhurf sûreside diğer Mekkî sûreler gibi üç temel hedefe odaklanmaktadır. Bunlar aynı zamanda kelam ilminde “Usûl-ü selase” diye geçen: a-) Tevhid, b-) Nübüvvet, c-) Ahiret (mead), konularıdır. Yine derinlemesine incelendiğinde bu üçünün de Asl el-usûl denilen “Tevhid”de birleştiği görülür. Zuhurf sûresi için eksen ve temel hedefi Tevhid'tir, diyebiliriz. Sûre bu hedefi gerçekleştirmek için Mekke müşriklerinin

⁵⁵ Said Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, çev. M. Beşir Eryarsoy, C. 13 (Şamil Yayınevi: İstanbul, 1992), 240-241.

⁵⁶ A.g.e., C. 13, 259.

⁵⁷ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3259.

⁵⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 443.

⁵⁹ Ömer Çelik, *Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4 (Erkam Yayınları: İstanbul, t.y.), 455.

şirklerine birçok eleştiri getirir. Mantıki, akli açıklamalar getirir. Müşriklerin buna karşılık verdikleri cevapların ne kadar mesnetsiz olduğunu anlatır. Müşrikler tevhide davet edildiklerinde ‘Atalarının yolu’nu benimsediklerini söylemektedirler. Bu açıklamanın ne kadar temelsiz bir iddia olduğu, Kur’an’ın birçok sûresinde olduğu gibi bu sûrede de belirtilmektedir. Nübüvvet kısmında üç peygamberden söz edilmektedir. Bunlar: Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.)’dır. Sûrenin son kısmında ahiret konuları olan cennet ve cehennemden söz edilmektedir. Sûrenin hemen hemen bütün ayetleri bu üç konu kapsamındadır. Sâbûnî’de tefsirinde, “Zuhruf sûresi Mekke’de inmiştir. Burada inen diğer sûreler gibi, İslâmi inanç ve iman esaslarını, yani Allah’ın birliğini, peygamberliği, öldükten sonra dirilme ve hesaba inanmayı ele alır”.⁶⁰

2.1.4. Sûrenin Siyak ve Sibakı, Önceki ve Sonraki Sûrelerle Bağlantıları

Daha önce geçen Suyûti’nin el-İtkan’ındaki iki rivayeti ele aldığımızda Zuhruf sûresinden önce her iki rivayette de Şura sûresi yer alırken, Zuhruf sûresinden sonra ilk rivayette Casiye, ikinci rivayette Duhan sûresinin nazil olduğu geçmektedir. Zuhruf sûresi mushafta, yedi hamim sûresinin dördüncüsüdür. Ortak özellik olarak, “ha-mim” harufu mukatta’ harfleriyle başlayan bu ayetlerin, özet olarak Zuhruf sûresiyle ortak yönleri şunlardır:

a-) Mü’min sûresi: Öldükten sonra hesabın olması, Hz. Musa (a.s.) ve imanını gizlemiş mü’minin Firavun ve yanındakilere nasihatleri, cehennem zebanilerine talepler, 77. ayette vadettiklerimizin bazılarını sana gösteririz ayetine benzer bir ayet mevcuttur. 80. ayette hayvan ve gemilerle taşınırsınız, kevnî ayetler olan gece-gündüz ve yerden bahsedilmektedir.

b-) Fussilet sûresi: 3. ayette Arapça Kur’an’dan bahsedilmekte, geçmiş ümmetler, uyarılar, helâkler, ahiret halleri. 31. ayette teştehi enfus geçiyor, melekler mü’minlere; ahirette nefslerinizin istedikleri var diyor. Gece-gündüz, güneş-ay ayetlerinden bahsediliyor. 39. ayette yağmurun yağıp yeryüzünü canlandırması, ölülerin diriltilmesine örnek olarak gösteriliyor. 44. ayette Kur’an Arapça değilde Acemce olsaydı inanmayanların yapacağı itiraz belirtiliyor.

⁶⁰ Sâbûnî, *Safvetü’l Tefasir*, C. 5, 442.

c-) Şura sûresi: 7. ayette Arapça Kur’andan söz edilmekte, 9. Ayette ölülerin diriltileceği, 12. ayette Allah’ın rızkı dilediğine bollaştırıp daralttığı belirtilmektedir. 13. ayette Hz. Nuh (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.) geçmektedir. 17. ayette kıyametin yakın olabileceği, 27. ayette rızkın bol verilmesi durumunda bozgunculuk çıkacağı, 28. ayette Allah’ın yağmuru yağdırdığı, 32. ve 33. ayetlerde gemilerden bahsedilmekte, 49-50. ayetlerde Allah’ın dilediğine kız çocuk, dilediğine erkek çocuk verdiğini, dilediğini kısır bıraktığını veya ikiz çocuk verdiğini anlatmaktadır.

Görüldüğü üzere Zuhruf sûresinden önce nazıl olan Şura sûresiyle aralarında yukarıda sayılan birçok ortak konu mevcuttur. Ayrıca Şura sûresi 52. ayeti olan son dan bir önceki ayeti vahiyden bahsediyor, vahyin hidâyet olduğu belirtiliyor. Şura 42/52: “İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir ruh (Kur’an) vahy ettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı sayesinde doğruya erıştirdiğimiz bir ışık kıldık. Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu göstermektesin”. Şura’dan sonra gelen Zuhruf sûreside Kur’an’dan bahsederek başlamakta Şura’da bahsedilen hidâyetin Kur’an olduğu şeklinde bir açıklama getirmektedir.

d-) Zuhruf sûresi.

e-) Duhan sûresi: Hz. Musa (a.s.)’ın ismi geçmeden (burası ilginç çünkü birçok sûrede Hz. Musa (a.s.) isim olarak geçiyor) kıssasından söz ediliyor. Yeniden diriliş, cehennem azabı, cennet ve muttakilerden bahsediliyor. Muttakilerin cennette karşılıklı oturacağı belirtiliyor. Zuhruf’ta da muttakilerin dostluğundan söz ediliyor. 58. ayette de Kur’an için, “Anlayıp düşünsünler diye Kur’an’ı senin dilinde kolaylaştırdık”, deniliyor. Zuhruf 43/3. ayette de, “Akledesiniz diye onu Arapça Kur’an yaptık.” Her iki ayette Kur’an’ın anlaşılmaq için indirildiği ortak noktası mevcuttur.

f-) Casiye sûresi: Kâinat ayetleri olan yer ve gökten bahsediliyor. Cehennem geçiyor. 12. ayette gemiler, 19. ayette kâfirlerin birbirinin dostu olduğu, Allah’ın muttakilerin velisi olduğu belirtiliyor. Ahirette yeniden dirilme, hesaptan söz ediliyor. 33-35. ayetlerde ayetlerle dalga geçenler anlatılıyor.

g-) Ahkaf sûresi: Şirkin yanlışlığı, nübüvvetin doğruluğu anlatılıyor. 12. ayette Arapça Kur’an geçiyor. İnanmayanlar için cehennem var olduğu belirtiliyor. 26. ayette dalga geçen (müstehziun) Ad kavminin helâkinden bahsediliyor.

Genel olarak Ha-mim sûrelerinin nüzul zamanları ve ortamları yakın olduğundan birçok ortak konudan bahsetmektedirler. Kısaca Zuhurf sûresiyle diğer Ha-mim sûrelerinin ortak yönlerinden söz edildi. Şura sûresi bir önceki sûre olduğundan Zuhurf sûresiyle daha çok ortak yönlere sahiptir. Bu durum siyak-sibak ve münasebat ilmi için bir örnektir.

2.1.5. Sûrede Geçen Bazı Kelimelerin Tahlili

1-) **صَفَحًا**: (5. ayet) Safh yüz çevirmek demektir.⁶¹ Müsamaha gösterip-yüz çevirmek.⁶²

Vazgeçmek.⁶³

2-) **بَطْشًا**: (8. ayet) “Batş; kuvvet ve intikam demektir. Bir kimse birini şiddet ve zor kullanarak yakaladığında batşeh denir”.⁶⁴ “Batş, bir şeyi, güç kullanarak sert biçimde almaktır. Yedun batışe, kuvvetli el demektir”.⁶⁵ Şiddetle almak.⁶⁶

3-) **مَهْدًا**: (10. ayet) Mehd; yatak, yaygı, beşik demektir.⁶⁷ Çocuk için hazırlanan yatak/beşiktir. (Döşek)⁶⁸

4-) **سَحَرَ**: (13. ayet) “Teshir; bir şeyi, ait olduğu amaca doğru zorla sevk etmektir. ‘Sahhare lena’, emrimize veren demektir”.⁶⁹

⁶¹ A.g.e., C. 5, 446.

⁶² El-İsfahani, *Müfredat*, 593.

⁶³ Luvis Ma'luf el-Yesui, *El-Müncid fi'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muasıra*, 4. bs. (Beyrut: Dar'ul Meşrik, 2013), 837.

⁶⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 446.

⁶⁵ El-İsfahani, *Müfredat*, 149.

⁶⁶ El-Yesui, *El-Müncid fi'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muasıra*, 99.

⁶⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 446.

⁶⁸ El-İsfahani, *Müfredat*, 1018-1019.

⁶⁹ A.g.e., 487.

5-) مُقْرِنِينَ (13. ayet) Mukrinin, güç yetirebilenler.⁷⁰

6-) كَظِيم (17. ayet) Kezim; gam ve öfke dolu.⁷¹ “Nefesin çıktığı yer anlamına gelen k-z-m sözcüğünden ‘eheze bi-kezemihî’ ifadesi türetilmiştir ki, nefesini tutmak anlamına gelir. Aynı kökten gelen ‘kezmû’l ğeyzi’ öfkesini yutmaktır”.⁷²

7-) يَنْشُرُوا (18. ayet) “Yetiştirilme. Zuhruf 18. ayette söz konusu edilen, kadınlar terbiye edilir, demektir. Bu ayette geçen yuneşşeu fiili, yenşeu şeklinde de okunmuştur. (Bu, Nafi, İbn Kesir, Ebu Amir, İbn Amir, Ebu Ca’fer ve Ya’kub’un kıraatidir. Dimyati, *ithaf*, s.385). Buna göre, yetiştir/terbiye olur, demektir”.⁷³

8-) الْحَلِيَّة (18. ayet) Süs demektir.⁷⁴

9-) الْخِصَام (18. ayet) “Hasmun kelimesi, hasemtuhu fiilinin mastarıdır. Bu da bir kişiyle bir hasım olarak sürtüşmek, çekişmektir. Kelimenin geçtiği ayette (Zuhruf 43/18.), mücadele gücü olmayanı mı Allah’a isnad ediyorsunuz? Hısam; mücadele gücü anlamındadır”.⁷⁵

10-) يَخْرُصُونَ (20. ayet) Yalan söylüyorlar.⁷⁶ “Harsun kelimesi, meyvenin korunağı veya kabuğu demektir. Hırsun ise, bu şekilde korunmuş olan meyvedir. Tıpkı iptal edilmiş anlamındaki menkudun için nikdun denmesi gibi. Kelimenin geçtiği ayetteki (Zuhruf 43/20.) ‘Onlar sadece uyduruyorlar’, sözünde geçen yehrusun fiili ise, yalan uyduruyorlar, anlamındadır”.⁷⁷

⁷⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 447

⁷¹ A.g.e., C. 5, 447.

⁷² El-İsfahani, *Müfredat*, 915.

⁷³ A.g.e., 1059.

⁷⁴ A.g.e., 306.

⁷⁵ A.g.e., 344.

⁷⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 447.

⁷⁷ El-İsfahani, *Müfredat*, 336.

11-) مُمْتَرَفُوهَا : (23. ayet) “Mutrefuha, varlıklı olanları demektir. Mutref, şehevi arzularına dalan, nimet içinde yaşayan demektir”.⁷⁸ “Tereffuh, nimet içindeki bolluk, genişlik, rahatlıktır. Mutref, refah ve bolluk içinde olan demektir”.⁷⁹

12-) بَرَاءٌ : (26. ayet) “Bera, uzak manasına gelen bir mastardır. Bir kimse bir şeyi tamamen bırakıp uzaklaştığında, ‘teberre’ tu min el-emri’ der”.⁸⁰

13-) فَطَرَنِي : (27. ayet) “Fatrun, kelimesinin asıl anlamı, uzunlamasına yarılmaktır. Fatartu eş-şate, koyunu iki parmakla sağdım. Hamuru yoğurup onu hemen/mayalandırmadan ekmek yaptığında ‘fatartu el-acyne’ dersin. Fıtratun, yaratılış kelimesi de bu anlamdan gelir. Ayette yoktan yaratan anlamındadır”.⁸¹

14-) سُخْرِيًّا : (32. ayet) Suhriyyen, işte çalıştırılan ve istihdam edilen demektir.⁸² Ayette “çalıştırması için” anlamındadır.⁸³

15-) يَعْشُ : (36. ayet) “Yüz çevirir. Bu kelime aslında, ‘göz zayıfladı’ manasına söylenen ‘aşa el-basaru’ sözünden alınmıştır. İmam Halil şöyle der: ‘el-aşu’ zayıf bir gözle bakmak demektir”.⁸⁴ “El-aşa, gözde meydana gelen karartı (gece körlüğü). Raculun a’şa, gece körü adam; imraetun aş’vau, gece körü kadın demektir. Ayetteki (Zuhruf 43/36) ya’şu, yüz çeviren anlamındadır”.⁸⁵

⁷⁸ Sâbûnî, *Safvetü’ t-Tefasir*, C. 5, 447.

⁷⁹ El-İsfahani, *Müfredat*, 196.

⁸⁰ Sâbûnî, *Safvetü’ t-Tefasir*, C. 5, 455.

⁸¹ El-İsfahani, *Müfredat*, 800-801.

⁸² Sâbûnî, *Safvetü’ t-Tefasir*, C. 5, 455.

⁸³ El-İsfahani, *Müfredat*, 487.

⁸⁴ Sâbûnî, *Safvetü’ t-Tefasir*, C. 5, 455.

⁸⁵ El-İsfahani, *Müfredat*, 703.

16-) نَقِيضٌ : (36. ayet) “Musallat ederiz demektir. Yani, biz ona fırsat veririz.

Böylece şeytanın onun üzerinde yumurta kabuğunun, yumurta üzerindeki hâkimiyeti gibi bir hâkimiyet kurmasına müsaade etmiş oluruz”.⁸⁶

17-) قَرِيْنٌ : (36. ayet) Arkadaş demektir.⁸⁷

18-) لَيَصْدُوْنَهُمْ : (37. ayet) “Sudud ve sadde kelimeleri kimi zaman bir şeyden yüz çevirip ondan uzaklaşma anlamına gelir. Ayetlerde; yüz çevirip uzaklaşma, alıkoyma anlamlarında kullanılmıştır”.⁸⁸

19-) وَمَلَأِيْهِ : (46. ayet) “Mele kavramı, bir görüş üzerinde bir araya gelenlerdir. Gözleri, görüş ve duruşları itibariyle, kalpleri saygınlık ve heybet yönünden dolduran ileri gelen topluluk demektir. Ayetlerde genel olarak ‘ileri gelenler’ anlamında kullanılmıştır”.⁸⁹

20-) يَنْكُثُوْنَ : (50. ayet) “Bozuyorlar. Ahdi bozdu, manasına ‘nekese el-ahdu’ denir”.⁹⁰ “Nekese sözcüğü, elbiseyi sökmek, örgüyü çözmektir, anlaşmayı bozmak demektir. Nakd, iptal etmek kelimesine yakındır. Tevbe 7/135’te yenkusun, yeminlerini bozdular demektir”.⁹¹

21-) مَهِيْنٌ : (52. ayet) Mehin, önemsiz, değersiz demektir.⁹²

⁸⁶ A.g.e., 872.

⁸⁷ A.g.e., 840.

⁸⁸ A.g.e., 580.

⁸⁹ A.g.e., 1012.

⁹⁰ Sâbûnî, *Safvetü ’t-Tefasir*, C. 5, 463.

⁹¹ El-İsfahani, *Müfredat*, 1083-1084.

⁹² Sâbûnî, *Safvetü ’t-Tefasir*, C. 5, 463.

22-) **أَسْوَرَةٌ** : (53. ayet) “Bu kelimenin Farsçadan Arapçaya geçtiği söylenmektedir.

Dolayısıyla ‘sivarul-mer’eti’, kadın bileziği, Arapçalaşmış bir ifadedir. Ayetteki ‘esviretun’ kelimesi çoğul olup ‘bilezikler’ anlamındadır”.⁹³

23-) **مُقْتَرِنِينَ** : (53. ayet) “İktiran kelimesi, iki veya daha fazla şeyi bir arada toplaması konusunda tıpkı izdivaç gibidir. Zuhruf 43/53. ayette ‘Ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardım edecek melekler gelmeli değil mi? demektir’”.⁹⁴

24-) **أَسْفُونًا** : (55. ayet) Bizi kızdırdılar, öfkелendirdiler.⁹⁵ “Esife, birlikte olan üzüntü ve öfkedir. Bazen bunların her biri için de kullanılır. Gerçek manası ise, kalpteki kanın intikam duygusunu harekete geçirmesidir. Bu duygu eğer kişinin altında bulunan bir kişiye karşı ise yayılır, öfke olur; bu kişi kendinin üstünde biriye o zaman da büzülür, üzüntü olur. Bu ayette ‘bizi öfkелendirdiler’ anlamındadır”.⁹⁶

25-) **يَصِدُّونَ** : (57. ayet) “Feryat ediyorlar, bağılıyorlar. Yesuddun, yüz çeviriyorlar, insanları imandan engelliyorlar, anlamındadır. Cevheri şöyle der: Sadde, bağırdı, demektir. Geniş zamanı yesuddu, mastarı sadiyd gelir. Bir görüşe göre yesuddu şekli, ‘yüz çevirmek’ manasına sadiyd kökündendir. Yesuddu şekli bağırarak manasına gelen sadiyd kökündendir. (İbn Manzur-Lisanul arab). Ferra ‘bunların ikiside aynı manadadır’ der”.⁹⁷ “Sudud ve sadde kelimeleri kimi zaman bir şeyden yüz çevirip ondan uzaklaşma anlamına gelir”.⁹⁸

26-) **الْأَخِلَاءُ** : (67. ayet) Ehılla, samimi arkadaş manasına gelen ‘haliyl’ kelimesinin çoğuludur.⁹⁹

⁹³ El-İsfahani, *Müfredat*, 523.

⁹⁴ A.g.e., 840.

⁹⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 463.

⁹⁶ El-İsfahani, *Müfredat*, 81.

⁹⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 463.

⁹⁸ El-İsfahani, *Müfredat*, 580.

⁹⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 471.

27-) تُخْبِرُونَ : (70. ayet) Sevinirsiniz, neşelenirsiniz. Hubur, ferah ve sevinç demektir.¹⁰⁰

28-) مُبْلِسُونَ : (75. ayet) Mublisun; rahmetten ümit kesenler, aşırı ümitsizlikten dolayı üzüntü içinde olanlar demektir.¹⁰¹

29-) أٰبْرَمٰوَا : (79. ayet) “Sağlam yaptılar, demektir. Bir kavim, işlerini sağlam yaptığında ‘ebremu kavmu emrehum’ denir. İbrahim, sağlam yapmak demektir”.¹⁰²

30-) يُؤْفَكُونَ : (87. ayet) “Çevrilirler, döndürülürler, demektir. Bir kimse, birini bir şeyden döndürdüğünde ‘ufkeh’ denir. Mastarı ufkun gelir”.¹⁰³

Mekkî ve Medenî Sûrelerin Genel Mesajları

Mekkî sûrelerin genel mesajları:

a-) Tevhid inancı, b-) Ahiret gününe iman, c-) Meleklerle, kitaplara ve peygamberlere iman, d-) Ahlâki temellerin oluşturulması

Medenî sûrelerin genel mesajları:

a-) Fert, aile, toplumla ilgili prensipleri ve ahlâki kuralları ayrıntılı bir şekilde zikretmesi, b-) Cihad konusunun zikredilmesi, c-) Ehl-i Kitaba hitab edilmesi, d-) Münafıklardan bahsedilmesi

Mekkî ve Medenî’yi Bilmenin Faydaları

Ayetleri anlamada Mekkî, Medenî durumları bilmek önemlidir. Bu bilgi bize ayetlerin ilk muhataplarını tanımamızı sağlar.¹⁰⁴ Maun sûresi 107/4. ayetinde geçen, “Feveylun lil-Musalliyn”, vay o namaz kılanların haline, denilerek kastedilen ilk muhataplar Mekke’li müşriklerdir. Ayetin devamında; o namaz kılanların, kıldıkları namazdan

¹⁰⁰ A.g.e., C. 5, 471.

¹⁰¹ A.g.e., C. 5, 471.

¹⁰² A.g.e., C. 5, 471.

¹⁰³ A.g.e., C. 5, 472.

¹⁰⁴ Nihat Uzun, *Bağlam ve Kur’an’ın Anlaşılması Üzerine*, 1. bs. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 135.

gafil oldukları ve gösteriş yaptıkları, kısımları vahyin evrensel mesajı olarak, günümüz Kur'an'ın muhatabı olan Müslüman içinde bir ölçü kaynağı olabilir. Ancak ayetin ilk muhatabının müşrikler olduğu bilgisi ayeti anlamada önemlidir. Nitekim Enfal 8/35'te, "Beytullah'ın yanında onların namazı ıslık çalmak ve el çırpırmaktan ibarettir. Madem öyle, küfrünüze karşılık azabı tadın!" Müşriklerin namazının 'ıslık çalmak ve el çırpırmak olduğu' şeklinde açıklanıyor. Bazı yorumlara göre bu hareketlerinin nedeni, ibadet değil, Müslümanları sabote etmek, onların huzurla ibadet etmesini engellemektir.¹⁰⁵ Sonuç olarak ayetin anlaşılmasında ilk muhatabın kim ya da kimler olduğunun bilinmesi önemlidir. Mekkî sûrelerde birçok ayette muhatap olarak müşriklere seslenilmektedir. Mekke ortamı bilinmeden ayetin ne kastettiği bazen anlaşılamayabilir. Medine'de muhataplara Yahudiler ve Münafıklar eklenmektedir. Kur'an'ın nüzul yeri ve ortamı ayetlerin mesajlarını anlamakta bazen anahtar rolü görmektedir. "Tebliğde ve İslâmî bakışta Mekke ve Medine ortamları bilinirse o ortamlarda o ayetlere göre bir bakış açısı geliştirilebilir. Örneğin, Mekke ortamına benzer ortamlarda mü'minler için sabırlı olmak önemli bir davranış ahlâkıdır".¹⁰⁶

Cahiliyede Dini İnanç

Yusuf 12/106, "Onların çoğu ortak koşmadan Allah'a iman etmezler." Mekkî bir sûre olan Yusuf sûresinde genel inanç yapısı anlatılmaktadır. Müşriklerin bir kısmı meleklerle Allah'ın kızları diyorlardı. Melekleri simgeleyen kuğu kuşu dedikleri putlara tapıyorlardı. Bununla beraber Allah'a da inanıyorlardı. Putlara tapmalarına gerekçe olarak ta Zümer 39/3, "Bilinmeli ki halis dindarlık yalnız Allah için olanıdır. Allah'tan başka şeyleri kendilerine koruyucu kabul edenler -ki sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz" diyorlar- ayrılığa düştükleri konularda Allah onların arasında hükmünü verecektir. Yalancı ve inkâra saplanmış kimseyi Allah kesinlikle doğru yola yöneltmez." Allah'a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyorlardı. Putların onlara Allah katında şefaateci olacağına inanıyorlardı. Zümer 39/3;43. ayetlerde müşriklerin bu inancından bahsedilmektedir. Kureyşliler, Hz. İbrahim'in

¹⁰⁵ Karaman Hayreddin, vd., *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 2 (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, 2003), 688.

¹⁰⁶ Atilla Yargıcı, "Mekkî ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.17, S.4 (2004): 281-294.

oğlu Hz. İsmail'in neslinden gelen torunları idi. Bununla beraber Hz. İbrahim'den kalan tevhid inancını bozdular. Zamanla putperestliğe döndüler. Putperestliğin bir süreç sonunda ortaya çıktığı ifade edilmektedir.¹⁰⁷ Kureyşliler, hürmet etmek için Kâbe'den aldığı taşları zamanla putlara dönüştürmüşlerdir. Başka rivayetlerde Mekke'ye ilk putları getiren kişinin Amr b. Luhay olduğu anlatılmaktadır. Mekke'de Kâbe ve çevresinde 360 put vardı. Mekke'nin en değerli putu Kâbe'de bulunan Hubel'di. Lat, Menat ve Uzza putları da Mekke'ye yakın yerlerdeydi. Müşrikler bu üç putun Allah'ın kızları olduğuna inanırlardı. Onlara kuğular derlerdi. Meleklerin kanatlarının olmasıyla ilişkilendirerek putları da kuşlara benzetmiş olabilirler. Bu putların kendilerine şefaathçi olacaklarına inanıyorlardı. Mekke ziraate uygun bir yer değildi. Mekke'nin geçim kaynağı ticaret ve hayvancılığa dayanıyordu. Kâbe'ye ziyarete gelenler ticaretin canlanmasını sağlıyordu. Araplara göre Kâbe, Beytullah-Allah'ın evi idi. Müşrikler Allah'a inanmakla beraber, putlara da tapıyorlardı. Dolayısıyla Abdullah, Ubeydullah isimlerinin yanında Abdüluzza, Abdülmenat gibi isimlerde alıyorlardı. Necm 53/21, En'am 6/100. ayetlerine göre Allah'a kız çocukları nispet ediyorlardı. Cinleri Allah'a ortak koşuyorlardı.¹⁰⁸ En'am 6/101'de ise Allah'ın eşi yokken nasıl çocuğu olabilir denilerek şirk koşanların mantıksızlığı ortaya konulmaktadır. Sebe 34/40-42. ayetlerde de Allah'ın sorusuna karşılık meleklerin kendilerine ibadet edilmesini reddettikleri anlatılmaktadır.

Cahiliyede Ahiret İnancı

Müşriklerin çoğunluğu ahirete inanmıyordu. En'am 6/29, "Onlar, 'Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir; biz bir daha diriltilecek değiliz', diyorlardı." Ayrıca Nahl 16/38, İsrâ 17/49, Neml 27/67-68. ayetlerinde müşriklerin ahirete inanmadıkları belirtilmektedir.

Casiye 45/24-25-26, "Bir de şöyle demektedirler: "Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir." Halbûki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, zannetmekten başka bir şey yaptıkları yok. Kendilerine âyetlerimiz açık açık okunduğunda, "Doğru söylüyorsanız atalarımızı geri

¹⁰⁷ Mustafa Âsım Köksal, *İslâm Tarihi*, C. 3 (Şâmil Yayınevi: İstanbul, 1989), 66-78.

¹⁰⁸ Abdurrahman Okuyan, "Arap Yarımadasında İslam Öncesi Dini Yapı", *Dergi Park Akademik, İlahiyat*, S.1 (Aralık 2018): 107-134.

getirin", demekten başka bir delil ileri süremiyorlar. Onlara şöyle de: "Allah sizi hayata getirecek, sonra öldürecek, sonra gerçekleşeceği kesin bulunan kıyamet sürecinde sizi bir araya getirecek!" Bunda kuşku yok ama insanların çoğu bilmez." Ahirete inanmak için delil ve mucize olarak atalarının diriltilmesini istiyorlardı.

Cahiliyede Kız Çocuklarına Bakış

Cahiliye Araplarının kız çocuklarına bakışlarında çelişkiler vardı. Kız çocukları doğduğunda yüzleri kızarır, bir suç işlemiş gibi bir psikolojiye bürünürlerdi. Kız çocuklarının olması hoşlarına gitmezken, kızları Allah'a nispet ediyorlardı. Ayrıca meleklerin de kız olduğunu iddia ediyorlardı. Taptıkları putlarda meleklerin sembolleri olup onlara Allah'ın kızları, yüce kuğular diyorlardı. Kız çocukları onlar için geçim sıkıntısı demektir. Bazı kabilelerde kızları diri diri gömme âdeti vardı. Bu âdetin genel sebepleri; ekonomik sebepler, çocuğun aileye ekonomik yük getirmesi, kız çocuklarının ahlâk-namus bakımından risk oluşturması, savaşlarda ele geçirilmeleri, erkekler gibi aileye faydaları olmaması, evlendiklerinde başka yerlere gitmeleri ve kurban etme gibi durumlarıdır. Genel olarak kız çocuklarına iyi bir gözle bakılmıyordu.¹⁰⁹ Oysa İslâm kadına değer vermiştir. Hadislere göre cennet annelerin ayakları altındadır. Hz. Peygamber kız torunu Ümame'yi omzunda taşıyordu. İki kız çocuğunu güzel bir şekilde büyütene cennet müjdesi veriyordu. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.), kızı Hz. Fatıma (r.a.) geldiğinde ayağa kalkıyor, oturması için ona yerini veriyordu. En'am 6/151 ve İsra 17/31'de, "Açlık korkusuyla kız çocuklarını öldürmeyin", denilmektedir.

Sûrenin Nüzul Zamanı

Zuhruf sûresinin Mekkî sûrelerden olduğu konusunda bir ittifak vardır. Ha-mim sûreleri olan yedi sûre Mushaf'taki sıraya göre arka arkaya nazil olmuşlardır. Abdülmuteal es-Saidi'ye göre Ha-mim'ler, İsra olayından hicrete kadar olan zamanda nazil olmuştur (m.620-622). Ömer Rıza Doğrul'a göre Zuhruf sûresi, risaletin beş ve onuncu yılları arasında nazil olmuştur (m.614-619). Muhammed Abid el-Cabiri'ye göre Muhasara ile Habeşistan hicreti arasında nazil olmuştur (m.616-619). Yani

¹⁰⁹ Adnan Demircan, "Cahiliyye Araplarında Kız Çocuklarının Gömerek Öldürme Âdeti", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, C.2, S.3 (2004): 9-29.

Cabiri'ye göre Ha-mim sûreleri muhasara şartlarında indirilmiştir.¹¹⁰ Genel olarak Müslümanların sıkıntıda olduğu, Mekkeli müşriklerin baskı ve zulmü altında oldukları dönemde Ha-mim sûreleri nazil olmuştur.¹¹¹ Cabiri'nin görüşünü dikkate aldığımızda Zuhurf sûresinin 2. Habeşistan hicreti ile Taif seferi arasında nazil olduğu söylenebilir.

Kurayb b. Müslim'in İbn Abbas'tan rivayetine göre; Zuhurf sûresi Mekkî nüzul sırasına göre 60., mushaf tertip sırasına göre 43. sûredir. Mücahid'in rivayetine göre; Mekkî, nüzul sırasına göre 57., mushaf tertip sırasına göre 43. sûredir.¹¹²

Sûrenin Nüzul Ortamı

Kur'an'ın anlaşılmasında nüzul zamanının ve nüzul ortamının ne kadar önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Birçok ayet yaşanan durumlarla ilgili nazil olmuştur. Yani bazı ayetlerin esbab-ı nüzulü yaşanan hadiseler veya sorulan sorulardır.

Bi'setin başlangıcında açık davet yapılmadı. Müslüman olarak sadece Hz. Peygamber ve çevresindeki, Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir, Zeyd bin Harise gibi az sayıda kişi vardı. Nazil olan ilk vahyin ardından yaklaşık 2,5-3 senelik bir vahiy kesintisi (fetret-ül vahy) olmuştu. Bi'setin 4. yılına kadar müşriklerin İslâma bakışları sadece alay etme şeklindeydi. 4. Yılda 7. Yılın başına kadar müşriklerin İslâma bakışları alay etmekle sınırlı kalmadı. Eziyetler ve işkenceler başladı. Müşriklerin eziyetlerini arttırması nedeniyle Hz. Peygamberin, oradaki hükümdarın adaletli olduğunu söyleyerek teşvik etmesi ve tebliğ için uygun bir ortam bulunabileceği nedenleriyle, 5. yılda Birinci Habeşistan hicreti gerçekleşti. Zümer 39/10 ve Nahl 16/41'de hicrete teşvik vardır. Bu hicrete, Hz. Osman, eşi Hz. Rukiyye, sahabeden Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Mus'ab b. Umeyr, Osman b. Maz'un, Ebu Seleme katılmışlardı.

¹¹⁰ Muhammed Abid El-Cabiri, *Siyer Eşliğinde Kur'an'ı Anlamak-Fehmü'l Kur'an-Nüzul Sırasına Göre Tefsir*, çev. Muhammed Coşkun, 3. bs. C. 2 (Mana Yayınları: İstanbul, 2017), 124-125.

¹¹¹ Burhan Çonkor, "Sûrelerin Belirli Dönemlere ve Olaylara izâfesi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.19, S.48 (Ocak-Haziran 2016): 137-150.

¹¹² Esra Gözeler, "Mekkî-Medenî Sûre Tertipleri: Hz. Aişe, İbn Abbas-Kurayb, Mucahid ve Katade Rivayetler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.58, S.1 (2017): 228-233.

Bu hicrette 4 kadın 11 erkek olmak üzere 15 kişi vardı. Habeşistan'da iki ay kaldılar. Orada rahat ettiler, kimse tarafından rahatsız edilmediler. Müşriklerin Müslüman olduğuyla ilgili yanlış bir haberden sonra Mekke'ye geri döndüler. Hz. Ömer bi'setin 6. yılında 32 yaşında, Müslüman olduğunda rivayetlere göre 40. Müslümandı. Hz. Ömer'in 6. yılda Müslüman olmasıyla açık tebliğe başlandı. İkinci Habeşistan hicreti 6. yılda oldu. Habeşistan'dan dönen Müslümanlar ve yeni Müslüman olanlar üzerinde, Mekke müşriklerinin eziyet ve işkencelerinin dozu gittikçe artıyordu. Mekkelilerin arasında İslâmı kabul edenler az sayıdaydı. İslâma karşı tutumları gittikçe düşmanlığa dönüşüyordu. Zayıf buldukları Müslümanlara işkence yapmaya başlamışlardı. Bundan dolayı İkinci Habeşistan hicreti yapıldı. Hicret, Cafer b. Ebi Talib başkanlığında oldu. 18 ya da 19 kadın olmak üzere toplamda 101 ya da 103 civarında Müslüman hicret etti. Mekke müşrikler bu kadar sayıda Müslümanın Habeşistan'a hicret etmesinin ilerde kendileri için sorun oluşturacağını düşündüler. Bunun için Amr b. El-As ve Abdullah b. Ebi Rebia'yı, hediyelerle birlikte Necaşi'ye gönderdiler. Asil bir hükümdar olan Necaşi tarafları dinledi. Cafer b. Ebi Talib'in Meryem Sûresinden ayetlerle yaptığı konuşmayla ikna oldu ve Müslümanları müşriklere geri vermedi. Habeşistan'da kalan Müslümanların az bir kısmı hicretten önce geri döndü. Başta Cafer b. Ebi Talib olmak üzere, geri kalan çoğunluk ise Hayber'in fethi olan 628/hicri 7. yılda geri döndüler.

Müşrikler, İslâm davasının kendilerine ekonomik olarak zarar vereceğini düşünüyorlardı. Kâbe, bir ziyaret ve hac merkeziydi. Fil olayında meydana gelen mucizeler, Kureyş'in ve Kâbe'nin değerini Araplar arasında iyice arttırmıştı. Kureyş, Araplar arasında "Ehlullah" olarak anılmaya başlanmıştı. Bu değerden dolayı yapılan ziyaretlerden, "Ukaz Panayırı" kurulmuştu. Hz. Peygamber'in putları reddetmesi onların işlerine gelmiyordu. İslâm onların yerleşik düzenine tehdit oluşturuyordu. Sad sûresi 38/5'te, "Tanrıları tek tanrıya mı indiriyor? Bu gerçekten şaşılacak bir şey!" Ayette müşriklerin Hz. Peygamber'in tevhid davetine şaşırdıkları anlatılmaktadır. Tevhid davetini şaşkınlıkla karşılıyor ve reddediyorlardı. Atalarından kalma şirk koştukları dini bırakmak istemiyorlardı. Bütün Araplar Kâbe'ye gelip putları ziyaret ediyorlardı. Bu durum, onları hem statü hem de ekonomik olarak diğer Araplardan üstün hale getiriyordu.

İslâm davetinin önüne geçemeyen müşrikler, Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmak istiyordu ama karşılarında Ebu Talib ve lideri olduğu Haşimoğulları duruyordu. Her

ne kadar Müslüman olmasalar da, akraba ve kabile asabiyetinden dolayı Haşimoğulları Hz. Peygamberi savunuyorlardı. Bunlara ilaveten Hz. Hamza ve Hz. Ömer gibi iki güçlü ve önde gelen kişinin Müslüman olması da müşriklerin tedirginliğini arttırmıştı. İslâm, Mekke dışında muhataplar buluyordu. İkinci Habeşistan hicretiyle giden Müslümanların, Necaşi tarafından geri verilmemesi, müşrikler için adeta bardağı taşıran son damla olmuştu. Müşrikler, son çare olarak toplanıp boykot kararı aldılar. Boykot, Beni Haşim ve Beni Muttalib kabilelerini kapsıyordu.

Boykot dönemi bizim için önemli bir dönemdir. Zuhurf sûresinin bu süreçte nazil olmuş olma ihtimali yüksektir. Boykot edilenlerle ticaret, alışveriş yapılmayacak, kız alıp verilmeyecek yani evlilik yapılmayacaktı. Onlarla bir araya gelmeyeceklerdi. Boykot sürecinde Ebu Talib, taraftarlarını Hira mağarası ile Kâbe arasında kalan ve “Şib’i Ebu Talib” denilen bölgeye çekti. Boykot, Bi’setin 7. yılının başından 9. Yılın sonuna kadar yaklaşık üç yıl sürdü.

Boykot sürecinde, sadece haram aylar olan 4 ayda boykota maruz kalanlar, gelen kabilelerle alışveriş imkânı buluyorlardı. Ancak müşrikler bunda bile onlara zorluk çıkarıyorlardı. Daha yüksek paralar vererek boykota maruz kalanların mal almasına engel olmaya çalışıyorlardı. Bu süreçte Hz. Peygamber gelen kabilelere İslâmı tebliğ etmeye çalışıyordu. Müşrikler buna engeller çıkarıyordu. Hz. Peygamber’in konuştuğu kişilerle Ebu Leheb hemen ardından gidip konuşuyor, Hz. Peygamber’in yeğeni olduğunu söyleyerek onu kötülüyordu.

Mekke, Müslümanlar açısından yaşanamaz hale gelmişti. Müşrikler, İslâmı kabul etmiyorlardı. Nitekim Zuhurf 43//88’de, “Allah, peygamberin "Ey rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluk" dediğini de biliyor.” Ayetinde, Hz. Peygamber onların bu halini rabbine şikâyet ediyordu.

Bu süreçte nazil olan Kur’an sûrelerinde müşriklerin inanışları ele alınıyor, onların inançlarındaki çarpıklıklar dile getiriliyordu. Ayrıca mü’minlerin sabretmeleri, zor şartlarda inançlarında şüpheye düşmemeleri gerektiği söyleniyordu. Ayrıca kıssaların anlatıldığı ayetlerde Hz. Peygamber ve mü’minlere teselli veriliyordu. Örneğin Zuhurf sûresinden sonra nazil olan Duhan sûresinde geçen Hz. Musa ve Firavun kıssasında, Hz. Musa’nın kavmi ve taraftarlarının Firavun’dan kurtuluşları anlatılıyordu. Bu süreçte inen Şura sûresinde 42/38. ayette mü’minlerin işlerinin aralarında şura ile olduğu belirtilerek dayanışma ve birlik içinde olmaları istenmekteydi. Şura 42/43’te,

“Ama kim sabreder ve bağışlarsa, işte bu güçlü irade gerektiren işlerdendir.” Sabredip, bağışlayıcı olmaları istenmekteydi. Çalıştığımız Zuhruf sûresinde de müşriklerin tavırları ile Firavun’un tavırları arasındaki benzerlikler dikkate değerdir.¹¹³

Zuhruf sûresinin nazil olduğu ortam Hz. Peygamber’in ve mü’minlerin sıkıştırıldığı, Müslümanların bir kısmının eziyet ve işkence gördüğü bir ortamdır. Ayrıca Kureyş müşriklerinin inanmasına dair ümitler adeta kesilmiştir. Böyle bir ortamda inen Kur’an ayetlerinde bu duruma uygun mesajlar verildiği görülmektedir. Kur’an ayetlerinin bu özelliği, onların tarihsel olduğu, belli bir tarihi ilgilendirdiği anlamına gelmez. Şartların oluşması durumunda, Kur’an’ın ilgili ayetleri uygulamaya konulabilir. Örneğin, Mekke gibi bir ortamla karşılaşan Müslümanlar, hareket tarzı olarak sabrı kuşanmalı, affedici olmalıdır. Ayrıca baskıcı bir ortamdan çıkış için hicret seçenekleri aranmalıdır.

Müşriklerin Kur’an Vahyine ve İslâma Karşı Takındıkları Tavırlar

Fussilet 41/5, “Dediler ki: “Bizi çağırdığın şeylere karşı kalplerimiz kapalıdır, kulaklarımızda da sağırlık var; bir de seninle bizim aramızda perde bulunmaktadır. Sen yapacağını yap, biz de yapmaktayız!””, Casiye 45/7-8-9, “Kendisine Allah’ın âyetleri okunurken işitip de sonra büyükenerek işitmemişcesine inkârda ısrar eden her bir günahkâr iftiracıya yazıklar olsun! Bu sebeple göreceği ağır azabı ona bildir. Âyetlerimiz hakkında bir parça bilgi sahibi olunca hemen onu alay konusu yapmakta. İşte bu gibiler için alçaltıcı bir azap vardır.” Fussilet 41/26, “İnkârcılar dediler ki: “Bu Kur’an’a kulak vermeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız”.” Müşriklerin, Mekke sürecinde vahye olan tutumları, yukarıda geçen ayetlerde belirtildiği gibi; kalplerinin kapalı olduğunu, kulaklarında sağırlık olduğunu, aralarında perde olduğunu söylüyorlardı. Büyükenerek ayetleri işitmemiş gibi davranıyorlardı. Ayetlerle dalga geçiyorlardı. Kur’an’ı dinlememek için gürültü yapıyorlardı. Yani sözkonusu dönem içinde, İslâma adeta cephe alan müşriklerin, İslâm tebliğine karşı, Kur’an’a karşı tavırları böyleydi.

¹¹³ Abdülvahid Yakub Sipahioğlu, *Boycot Döneminde Nazil Olan Sûrelerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens. Temel İslami Bilimleri A.B.D. (Ankara; 2014), 93-101.

Bununla beraber müşrikler arasında tereddüt yaşayanlar da vardı. Kur'an bunlara da sesleniyordu. Zümer 39/7, "Eğer inkâr ederseniz bilirsiniz ki Allah'ın size ihtiyacı yoktur; ama O, kullarının nankörlüğüne razı olmaz, şükrederseniz bu tutumunuzdan hoşnut olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü yüklenmez; sonunda dönüşünüz rabbinize olacak, ardından O, neler yapıp ettiğinizi size bildirecektir. O, kalplerin derinliklerini bilmektedir." Mü'min 40/2-3, "Kitabın indirilişi azîz ve alîm olan, günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden hem cezalandırması şiddetli hem lütfu bol olan Allah'ın katındandır. O'ndan başka tanrı yoktur, dönüş yalnız O'nadır." Şura 42/25, "Kullarının tövbesini kabul eden, günahları bağışlayan ve yaptıklarınızı bilen O'dur." Ayetlerde karasızlık yaşayan müşriklerin iman etmesi isteniyordu. Fakat Mekke'deki ağır toplumsal Müşrik baskısı karşısında iman etmeye yanaşmıyorlardı. Mekke Müslümanlar için artık inançlarını yaşayacakları bir ortam olmaktan çıkmıştı. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye hicretine (m.622) kadar sürdü. Hicretten sonra İslâm'ın Mekke işkence dönemi bitti, Medine cihad dönemi başladı. İşlediğimiz Zuhuruf sûresinin nüzul zamanı ve ortamı, bahsedilen Mekke'nin Müslümanlar açısından sıkıntılı ortamı idi. Bundan dolayı ayetlerde müşriklere karşı mücadele ve eleştiriler mevcuttur.

2.2. Zuhruf Sûresinin Konulu Tefsiri

2.2.1. İlahi Mesajın İletilmesi (1-8. Ayetler)

2.2.1.1. Hurûf-u Mukattaa

﴿١﴾ اٰیٰتِ

1-) Hâ. Mîm.

Huruf-u Mukattaa harfleri, Kur'an'da 29 sûrenin başında gelmektedir. Bu sûrelerin 26'sı Mekkî 3'ü Medenî'dir. Medenî sûreler, Bakara, Al-i İmran ve Ra'd sûreleridir. Ra'd sûresinin Mekkî olduğu da söylenmiştir. Anlamları ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ha-mim ile başlayan 7 sûre vardır. Bu sûreler Mü'min, Fussilet, Şura, Zuhruf, Duhan, Casiye ve Ahkaf sûreleridir. Şura'da ilave olarak ayn-sin-kaf'ta mevcuttur. Bu sûrelere genel olarak Ha-mim ya da Havamim sûreleri denir.

Havamim sûrelerde, huruf-ı mukattaa'lardan sonra genelde kitaptan yani vahiyden bahsedilmiştir. Bununla ilgili yapılan bir yorumda işte bu kitap böyle harflerden oluşmuştur denmiştir. Ayrıca bu harflerle başlayan sûrelerin çoğunun Mekkî olmasıyla ilgili yapılan değerlendirmelerde, maksadın muhatabın dikkatini çekmek olduğu belirtilir.

Bu harflerle ilgili yapılan bazı yorumlar şöyledir. Ha Allah'ın hayatı, mim Allah'ın yüceliği anlamına geldiği, Allah'ın bu harflerle hayatına, yüceliğine ve Kur'an'a yemin ettiği belirtilmiştir.¹¹⁴ Ha-mim'deki ha haris yani bekçi, mim mülazim yani tevhid yoluna sıkıca tutunup ondan ayrılmayan kişidir.¹¹⁵

Taberi bu harflerle ilgili on görüş nakleder. Bunlar: Kur'an'ın isimleri, giriş ifadeleri, sûre isimleri, ismi A'zam, Allah'ın isimleri, bir ismin ya da fiilin parçası, heca harfleri,

¹¹⁴ Abdulkerim el- Kuşeyri, *Letaifu'l-İşarat Kuşeyri Tefsiri*, çev. Mehmet Yalar, 1. bs. C. 5 (Harf Yayınları: İstanbul, 2013), 209-210.

¹¹⁵ Abdülkadir Geylani, *Geylani Tefsiri*, çev. Ahmet Yılmaz, 1. bs. C. 5 (Ceylani İlim Araştırma ve Yayın Merkezi: İstanbul, 2012), 226.

her harfin birden çok manası olması, Cummel hesabını ifade etmesi, Kur'an'ın sırrı olmasıdır.¹¹⁶

Huruf-u Mukattaa'daki haruf, harf kelimesinin çoğuludur. Mukattaa kesilmiş, ayrılmış anlamındadır. Mukattaa sıfatı kat' kökünden türemiştir. Bu harfler kelime şeklinde değil de harf şeklinde okunduklarından bağımsız ve ayrı harfler yani 'huruf-u mukattaa' olarak isimlendirilmişlerdir. Sûrelerin başlarında yer aldıklarından dolayı evailü's-süver ve fevatihu's-süver olarak adlandırılmış, okunuş şekillerinden dolayı huruf-u tehecci denilmiş, anlamları kesin olarak bilinmediğinden dolayı da huruf-u mübheme denilmiştir.¹¹⁷ Sonuç olarak bu harflerin anlamıyla ilgili yapılan açıklamalar kişisel yorumlardır. Bu konuda ayet ve hadislerde açıklama olmadığından gerçek manalarını Allah (c.c.) bilir, demek durumundayız.

2.2.1.2. Arapça Kur'an

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾

2-3-) Apaçık Kitab'a andolsun ki biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık.

Apaçık Kitap

Kitabu'l mubin, apaçık kitap, anlaşılmasında sıkıntı olmayan kitap demektir. Sûrenin bu şekilde Kitabu'l mubine yemin ederek başlaması, Kur'an anlaşılabilir diyenleri, tekzip etmektedir. Kur'an anlaşılmasında değil, mesajları anlaşılabilen, apaçık bir kitaptır.

Ra'd sûresi 13/37, Taha sûresi 20/113, Şuara 26/193-195, Nahl 16/103 ayetlerinde de Kur'an'ın Arapça olarak indirildiği belirtilmektedir. Hud 11/1 ve Fussilet 41/3'te de Kur'an'ın mübin özellikleri vurgulanmaktadır. Kur'an bütünlüğü içerisinde bakıldığında, amacın Kur'an'ın anlaşılması olduğu anlaşılmaktadır. "Rasul, devamlı olarak kendi kavminin diliyle gelir ki her şeyden önce gönderildiği kimselere davetini

¹¹⁶ Atik Aydın, *Taberi'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, 1. bs. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005), 48.

¹¹⁷ *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18 Hilal-Hüseyin Lamekani. Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1998. (M. Zeki Duman- Mustafa Altundağ, Huruf-ı Mukattaa Maddesi, 401.)

açıklayabilsin”.¹¹⁸ Kur’an’ın ilk muhatapları Araplardır, dolayısıyla inen vahiy de onların dilinde indirilmiştir. İletişimde dil bir araçtır. Bu aracın etkili olması ve mesajın karşıdaki muhatap tarafından alındıktan sonra anlaşılması için aynı frekansta, yani aynı dilde olması gerekir. Kur’an’ın Arapça olarak indirildiği herkes tarafından bilindiği halde neden ayetlerde bu durum vurgulanmakta, umulur ki akledersiniz, denilmektedir? Kur’an muhataplarının diliyle muhataplarına hitap etmekte ve mesajının anlaşılmasını istemektedir. Bu aynı zamanda insanlar için büyük bir ni’mettir. Gökleri ve yerleri yaratan Allah’tan insanlara mesaj gelmektedir. Allah insanı muhatap almakta ve insana dünyadaki amaç ve görevlerini anlatmaktadır. İnsanoğlunun dünya serüveniyle ilgili insanlık tarihi boyunca anlama çabaları olmuştur. Bu nedenle birçok felsefi çalışmalar yapılmıştır. Kur’an insanın bu anlam arayışında yoluna ışık tutmuş, hayat yolcuğunun gayesini açıklamıştır. İnsanlığın cevap aradığı; Biz kimiz? Nerden geldik? Nereye gidiyoruz? Hayattaki amacımız nedir? Sorularının cevabını en kapsamlı şekilde Kur’an cevaplamakta, insanın aklıyla ulaşamayacağı noktalarda devreye girmekte, çıkış yolu arayan insanlığın yolunu aydınlatmaktadır.

Zuhurf sûresi, hurufu mukattaa harflerinden sonra apaçık kitaba yeminle devam etmekte ve Kur’an’ın Arapça kılındığı ve bunun nedenininde muhataplarının akıl etmesi olduğu belirtilmektedir. Ayette geçen ‘mübin’ kelimesi, anlamı kapalı olmayan okunduğu zaman anlaşılabilen demektir. Kur’an’ın ilk muhatapları Araplardır. Arapların konuştuğu dilde Arapçadır. Bir metnin anlaşılabilmesi için o metnin muhatabın anladığı dilde olması gerekmektedir. Dolayısıyla Kur’an’da, muhatab olduğu seslendiği ilk muhatablarının dilinde indirilmiştir. Bunun nedeni olarak umulurki akledersiniz denilmektedir. Bir okumanın özümsemesi için o okumanın aklederek okunması gerekmektedir. Buna tefekkürde denilebilir. Kur’an’daki ayetlerin zahiri manaları ilk bakışta anlaşılabilirse de daha derin anlamlar için ayetler üzerinde akletmek tefekkür etmek gerekir. Arapça dili kendine özgü dilbilgisi ve geniş kelime hazinesiyle anlatım için uygun bir dildir. Kur’an’ın Arapça olarak indirilmesinin en önemli nedeni, muhataplarının Arapça konuşan Araplar olmasıdır. Dolayısıyla muhataplarının anlaması için muhataplarının dilinde gelmiştir.

¹¹⁸ Muhammed el-Behiy, *Kur’an’da İtikadi ve Ameli Kavramlar*, çev. Ömer Aydın, 1. bs. (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 118.

Fussilet sûresi 41/44. ayette, ‘Şayet biz onu yabancı dilde okunan bir kitap olarak indirseydik mutlaka şöyle diyeceklerdi: "Âyetlerinin açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Arap’a yabancı dilden bir kitap, öyle mi!" De ki: "O, inananlar için bir rehber ve şifadır; inanmayanlara gelince onların kulaklarında bir sağırlık vardır, Kur’an onlara kapalıdır. (Sanki) onlara çok uzaktan sesleniliyor”, buyurulmaktadır. Kur’an’ın Arapça indirilmemiş olması durumunda muhatapların yapacağı itirazlar anlatılmıştır. Bu durumda ayetlerin açıkça anlaşılması gerektiği şeklinde bir itirazda bulunacaklardır. Bir mü’min için gerekli olan Kur’an’ı anlamak, O’nun Allah tarafından indirildiğine inanmak ve gereğiyle amel etmektir. Kur’an’ın anlaşılması noktasında, meal çalışmalarının uygun olduğunun bu ayetlerde işaretleri vardır. Kur’an mealleri hiçbir zaman orjinalinin tam karşılığı olamaz ama farklı dili konuşan muhataplarının genel anlamda Kur’an’ı anlaması için mealler iyi bir vasıtadırlar.

Zümer sûresi 39/28. ayette, “(Bunu) insanlar Allah’a karşı gelmekten korunsunlar diye Arap diliyle indirdiğimiz çelişkisiz Kur’an’da (yaptık).” Yusuf sûresi 12/2. ayette, “Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur’an olarak indirdik.” Fussilet sûresi 41/3. ayette, “Bilmek isteyenler için âyetleri apaçık hale getirilmiş Arapça okunan bir kitaptır.” Kur’an, anlaşılabilmesi için ilk muhatapı olan insanların dili olan Arapça olarak indirilmiştir.

Kur’an’ın Arapça olması ile ilgili diğer ayetler; Nahl sûresi 16/103. ayet, “Hiç kuşkusuz, "Kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Oysa ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancıdır, bunun dili ise açık seçik Arapça’dır.” Şura sûresi 42/7. ayet, “İşte sana, Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman ve hakkında asla şüphe bulunmayan toplanma gününün dehşetini haber vermen için böyle Arapça bir Kur’an indirdik. Onların bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır.” Kamer sûresi 54/17,22,32,40. ayetlerinde Kur’an’ın anlaşılacak için kolaylaştırıldığı dört defa tekrarlanmaktadır. Kur’an’ı açıklama çabasındaki müfessirin de tefsir yapabilmesi için Arapçayı, Arap dili ve kaidelerini iyi bilmesi gerekir.¹¹⁹

¹¹⁹ Muhammed Tahir b. Âşûr, *Tefsire Giriş-Mukadimetü't-Tahrir ve't-Tenvir Mine't-Tefsir*, çev. Harun Ünal, 1. bs. (İstanbul: Ekin Yayınları, 2020), 64.

Akletmek

“لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ” ifadesinde geçen ‘akl’ın şer’i anlamı: Allah’ın kitabını sahih bir şekilde anlamak ve nefsi buna göre dizginlemek demektir”.¹²⁰

Lealle (لَعَلَّ), teracci anlamında yani umulur ki demektir. Umulur ki akledersiniz. Akletmek sûrenin başında kullanılarak âdeta sûrenin esaslarından biri kılınmıştır. Aklederek hakikatlerin bulunması istenir. Akletmek gerçeğe ulaşmanın temel adımlarından biridir. Sûre boyunca işlenen ve sûrenin eksenlerinden biri olan müşriklerin şirk temelli yanlış inançlarının, aklederek düzeltilmesi istenmekte, bunun için sûrenin en başında akletmek bir ikaz olarak gelmektedir. “Kur’ân-ı Kerîm’e göre insanı insan yapan, onun her türlü aksiyonlarına anlam kazandıran ve ilâhî emirler karşısında insanın yükümlülük ve sorumluluk altına girmesini sağlayan akıldır”.¹²¹ Akıl Kur’an’da 49 yerde fiil şeklinde geçer. “Kur’an’da çok sık geçmesine karşılık, hiçbirinin isim biçiminde olmayıp, tamamının da aklın işlemlerini, çalışmasını ifade eder tarzda (akletmek) olması önemli bir husustur”.¹²²

Kur’an bütünlüğü içinde akletmeyi değerlendirdiğimizde; Ali İmran 190/191, “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: "Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!" Ayette akli selim ve tefekkürün önemi anlatılmakta kâinatı tefekkür ederek hakikat bilgisine ulaşma yolu gösterilmektedir. Kur’an üzerinde düşünmek ile ilgili¹²³ ve genel olarak akletmek, tefekkür etmekle ilgili birçok ayet vardır.¹²⁴

¹²⁰ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 187.

¹²¹ *DİA*, 2 Ahlak-Amari. (Süleyman Hayri Bolay, Akıl Maddesi, 238-242.)

¹²² Halil Çiçek, *20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları*, 1. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 1996), 95.

¹²³ Ali İmran 3/7, Nisa 4/82, Nahl 16/44, Mü'minun 23/68, Sad 38/29, Muhammed 47/24, Kamer 54/17,32.

¹²⁴ Bakara 2/73, 2/164, 2/242, A'raf 7/185, Yunus 10/100, Hac 22/46, Ankebut 29/43, Haşr 59/2, Mülk 67/10, Gaşiye 88/17.

İbrahim sûresi 14/4. ayet, “Biz her peygamberi, onlara açık seçik anlatsınlar diye kendi milletinin diliyle gönderdik.” Her peygamber kendi ana diliyle irşad ve tebliğde bulunmuştur. Peygamberlere indirilen suhuf ve kitaplarda, onların kullandığı dille vahyedilmiştir.¹²⁵ İlahi sünnet, peygamberin toplum içinden biri olması ve vahiy dilinin o toplumun kullandığı dil olmasıdır.¹²⁶ Çünkü esas olan vahyin mesajının doğru iletilip doğru anlaşılmasıdır.

Diğer dillerle kıyas edilince, Arapçanın kendine has birtakım özellikleri vardır. Onları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- a) Önce dil sağlam kurallara dayalıdır, kelime üretme imkânı hayli fazladır.*
- b) Akıcı bir yapıya sahiptir, ses uyumuna çok müsaittir.*
- c) Kelime haznesi oldukça zengindir.*
- d) İnsanın en ince ve duyarlı duygu ve düşüncelerini kelime kalıbına dökmeye son derece müsaittir.*
- e) Uzun yıllar gelişip zirvesine yükselen Arap Edebiyatının bütün inceliklerini en ahenkli ve ölçülü anlamda kendinde taşıyan Arapça bir kitabın, önce o millet üzerindeki olumlu ve ediplerini acze düşürücü tesiri söz konusudur.¹²⁷*

Ayrıca Arapların bir yanlış düşüncesinde cevap verilmiştir. Araplar Tevrat’ın İbranice olmasından dolayı, Allah’ın İbranice konuştuğunu, dolayısıyla vahiylerinde bu dilde gelmesi gerektiğini söylüyorlardı. Ayetler muhatapların anlaması için Kur’an’ın Arapça nazil olduğunu belirtmiştir.¹²⁸

¹²⁵ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, C. 11 (Anadolu Yayınları: İstanbul, 1989), 5498.

¹²⁶ Müslim, *Kur’an çalışmalarında Yöntem*, 15-16.

¹²⁷ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, C. 11, 5499.

¹²⁸ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 238.

وَأَنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِّي حَكِيمٌ ﴿4﴾ أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَن كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ﴿5﴾
وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿6﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿7﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ
مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ﴿8﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ
الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿9﴾

4-) O, katımızda bulunan Ana Kitap'ta (levh-i mahfuzda) mevcut, yüce ve hikmet dolu bir kitaptır.

Ümmü'l Kitap (Ana kitap)

Ümmül Kitaptan (أُمُّ الْكِتَابِ) kastın “Levhi mahfuz” veya “Allah’ın ezeli ilmi” olduğu şeklinde iki görüş vardır. Ümmü'l Kitabın literal anlamı kitapların anası demektir. Kur'an buradan nazil olmuştur. Buruc 85/21-22'de 'Levhi mahfûz' (Her türlü değişiklikten ve müdahaleden korunmuş kitap), En'am 6/38'de 'Kitab', Kaf 50/4'te 'Kitabun Hafız', Yunus 10/61 ve Sebe 34/3'te 'Kitabı Mübin', Vakıa 56/78'de 'Kitabı Meknûn' (saklı ve korunmuş kitap), İsra 17/58 ve Ahzab 33/6'da 'Kitabı Mestur', Ra'd 13/39'da ve incelediğimiz Zuhuruf 43/4'te 'Ümmül Kitab' olarak geçmektedir. Ali İmran 3/7'de geçen 'Ümmül Kitab' müteşabihin karşısı olan muhkem ayet anlamındadır. Müfessirler bu ayetlerde geçen tabirlerin aynı anlama geldiğini söylemekle beraber, bundan tam olarak neyin kastedildiğini Allah'ın bildiğini belirtmektedirler.

Ümmü'l-Kitap, bütün semavi kitapların kaynağı olan kitaptır. “Ümmü'l-kitap olarak adlandırmanın sebebi temel ve kaynak olmasıdır. Kur'an'a kaynaklık etmesidir. Kur'an levh-i mahfuzdan en yakın sema'ya indirilmiş ordanda parça parça Hz. Peygamber' (s.a.v.) vahyedilmiştir”.¹²⁹ İbn Abbas ve Mücahid'e göre ana kitap, Levh-i Mahfûz'dur. Bir diğer ismi Kitabı Meknun'dur.¹³⁰ Levh-i mahfuz yani ümmü'l kitap kalemin ilahi emirle ilk yazdığı manevi bir levhadır.¹³¹ “Bu mübarek ayetler Kur'an-ı

¹²⁹ Fahrüddin er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım, vd., C. 19 (Akçağ Basın Yayın Pazarlama A.Ş.: Ankara, 1995), 496.

¹³⁰ İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail İmamüddin İbn Ömer ed-Dımaşki, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner, C. 13 (Çağrı Yayınları: İstanbul, 1986), 7136; Çelik, *Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim -Meal ve Tefsiri-*, C. 4, 456.

¹³¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5500.

Mübin'in nasıl bir rehber-i hidâyet olup Levh-i mahfuzda sabit bulunduğunu, onun taraf-ı nebeviden tertib edilmiş bir eser olmadığını bildiriyor".¹³²

Ayette Kur'an'ın iki sıfatı zikredilmiştir. Bunlar yüce ve hikmet dolu olmasıdır. Kur'an, kaynağı yani Allah katından olması itibariyle yüce bir kitaptır. Ayrıca hikmetli bir kitaptır. Kur'an'ın bu özellikleri, ona inanan, samimi olarak muhatap alan ve onunla amel edenlere de yansır. Onlara da şeref ve hikmet kazandırır. Hikmetin anlamıyla ilgili birçok görüş mevcuttur. Hikmete; ledün ilmi, felsefe, en isabetli görüş gibi anlamlar verilmektedir. Kur'an'ın hikmet dolu olma sebebi, Allah'ın kelamı olmasından ötürüdür.

Hikmet dolu olarak sıfatlandırılması, Kur'an'ın diğer sıfatlarından daha geniş bir anlama gelmektedir. Allah'ın yarattığı kâinatın, hikmetlerinin tam olarak kavranması mümkün olmadığı gibi, Allah'ın kelamı olan Kur'an-ı Kerim'in hikmetlerinin tamamına vakıf olmak ta mümkün değildir. İnsanlar bu hikmetleri sınırlı bir miktarda bilebilir.¹³³

5-) Siz, haddi aşan kimseler oldunuz diye, sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim? “أَفَنَضْرِبُ” kelimesinde bulunan ا (hemze) istifhamı inkari içindir. الذِّكْرُ ise “Kur'an"dır. صَفْحًا ise “yüz çevirip terk etmek” anlamındadır”.¹³⁴ Bu ayet-i kerimedeki istifham, istifham-ı inkâridir. Anlamı, sizin haddi aşan kimseler olmanızdan dolayı, biz insanları uyarmaktan vazgeçmeyiz, yani uyarmaya devam ederiz.

Haddi aşan kimseler olup Kur'an'ı inkâr etmelerinden dolayı Allah, ayetlerini indirmekten vazgeçmeyeceğini belirtmektedir. Bu Allah'ın insanlara bir rahmetidir. İnanmayanlara zaman ve fırsat verilmekte inanmaları için uyarılara devam edilmektedir. Bu ayette tebliğ, irşad ve eğitim faaliyetleri için bir işaret vardır. Muhataplar inkârlarında devam etmelerine rağmen, ebedi azaptan kurtuluşları için, işin ehilleri tarafından tebliğin uygun bir şekilde devam etmesi gerekir.

Katade, “Şayet Kur'an, bu ümmetin evvelkileri kabul etmediği zaman kaldırılmış olsaydı, o zaman onlar helâk olurlardı. Ancak ne var ki Allah, rahmeti sebebiyle,

¹³² Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3261.

¹³³ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 188.

¹³⁴ Vehbe Zuhayli, *Tefsirü'l Veciz*, çev. Hacı İnan, C. 4 (Dua Yayıncılık: İstanbul, 2012), 52.

Kur'an'ı indirmeyi sürdürmüş ve onları, Kur'an'a, yirmi sene boyunca sürekli davet etmiştir".¹³⁵

İnsanlığın tamamına ilahi rahmet eseri olarak doğru yolu gösteren ve aydınlatmaya çalışan Kur'an-ı Mübin'in indirilişini eksik bırakır mıyız? Elbetteki eksik bırakılmayacak inzali tamamlanacaktır. Kur'an-ı Mübin tamamıyla nazil olup insanlığın tamamına kıyamete kadar seslenecek ve onları irşad edecektir. Bu büyük bir ilahi lütuf ve nimettir, bundan dolayı bunun kıymetini bilmeli ve takdir etmelisiniz.¹³⁶

Bu ayet-i kerimeden şöyle bir sonuç çıkarabiliriz. Eğitim faaliyeti hemen etkisini vermiyor diye eğitimden vazgeçmemek gerekir. Çünkü eğitim tedrici olarak yapılan, sabır, süreklilik ve ısrar işidir. İnsan kişiliklerine göre eğitimin etkisi farklı olacaktır. Bazı insanlarda eğitim hemen etki ve sonuç verirken bazı insanlarda daha uzun sürelerde etkilenme olabilir. Bu insan kişilik ve karakterlerine göre farklılık gösterebilen bir durumdur.¹³⁷

Haddi Aşmak, İsrâfta Bulunmak

Ayette geçen "müsrifîyn" (مُسْرِفِينَ) kelimesi israf eden, haddi aşan demektir. "Müsrif, imana karşı koyuşunda çok sert olan ve Allah'a küfürde çok ileri giden kimse'dir".¹³⁸ Beşinci ayette geçen bu kelime bir bakıma sûrenin kilit kelimelerinden biridir. Çünkü sûre boyunca müsriflerin yaptığı aşırılıklardan söz edilmektedir. Zuhurf sûresi genel olarak müşriklerin yaptığı yanlışlardan bahsetmektedir. Çok bilinen puta tapıcılıktan bahsetmez ama onun dışında az zikredilen yanlışlardan bahsedilir. Haddi aştıkları bu konular;

a-) Peygamberlerle alay etmeleri, b-) Allah'ın yaratıcı olduğunu bildikleri halde O'na şirk koşmaları, c-) Meleklerle Allah'ın kızları demeleri, Allah'a cüz'ler edinmeleri, d-) Rahmân dilemese biz putlara tapmazdık, diyerek kendi suçlarını örtmeye çalışmaları, e-) Ataları yanlış yolda bile olsa, onların yoluna uymaya devam etmeleri, f-) Allah'ın

¹³⁵ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 497.

¹³⁶ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3262.

¹³⁷ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1. bs. C. 17 (Bayraklı Yayınları: İstanbul, 2006), 286.

¹³⁸ El-Behiy, *Kur'an'da İtikadi ve Ameli Kavramlar*, 256.

Peygamber seçimini beğenmemeleri. Peygamberlik iki beldenin birinin büyüğüne verilmeli değil miydi? demeleridir.

6-) Daha önceki milletlere nice peygamberler göndermiştik.

Ayette geçen kem kelimesi esas itibariyle soru edatı iken, zamanla çokluk bildiren bir anlama dönüşmüştür. Daha eski tarihlerde yaşayan kavimlere, insanlara da nice peygamberler gönderilmiştir. Bir hadis-i şerife göre yüzyirmidört bin peygamber gönderilmiştir. (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 266.). Kur'an'da yirmibeş peygamber isim olarak geçmektedir. Bu peygamberler; 1-) Âdem (a.s.), 2-) İdris (a.s.), 3-) Nuh (a.s.), 4-) Hud (a.s.), 5-) Salih (a.s.), 6-) İbrahim (a.s.), 7-) Lut (a.s.), 8-) İsmail (a.s.), 9-) İshak (a.s.), 10-) Yakub (a.s.), 11-) Yusuf (a.s.), 12-) Şuayb (a.s.), 13-) Musa (a.s.), 14-) Harun (a.s.), 15-) Davud (a.s.), 16-) Süleyman (a.s.), 17-) Eyyub (a.s.), 18-) Zülkifl (a.s.), 19-) Yunus (a.s.), 20-) İlyas (a.s.), 21-) Elyesa (a.s.), 22-) Zekeriyya (a.s.), 23-) İsa (a.s.), 24-) Yahya (a.s.), 25-) Muhammed (s.a.v.)

Geçmiş milletlere, kavimlere de peygamberler göndermiştik ki o peygamberler onları din-i ilahiye davet etmişlerdi. Ey Peygamberlerin sonuncusu! Sen de önceki peygamberler gibi kavmine ve aynı zamanda tüm insanlığa gönderilmiş bir peygambersin. Senden önce gönderilen peygamberlere bak, onların yaşadıklarını dikkate alarak teselli ol. Kavminin sana karşı yaptığı düşmanlığa üzülme.¹³⁹

Peygamberlerle Alay Edilmesi

7-) Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı.

Peygamberlerle alay edilmesi (يَسْتَهْزِؤْنَ), inanmayanların ortak özelliğidir. Tarihte nerede ve hangi zaman diliminde olursa olsun, inanmayanların gönderilen tüm peygamberlerle dalga geçmesi, alay etmesi adeta bir kural halini almıştır. Bu durum her ne kadar inanmayanlar tarafından, hafife alınabilir bir durum gibi gözüksede, Allah katında durum böyle değildir. Çünkü peygamberlerle dalga geçenler, inanmayanlar bu tavırlarından dolayı helâk edilmişlerdir. Zaten bu ayetten hemen sonra gelen ayette de kavimlerin helâk edildiği anlatılmaktadır. İnanmayanların peygamberlere olan tepkileri aşamalar halinde değişmiştir. İlk önce peygamberin davetini görmezden gelmişler, daha sonra alay edip önemsizleştirmeye çalışmışlar, sonraki aşamada sihir, şiir demişler, çeşitli iftiralar atmışlar, vahyi inkâr etmişlerdir. Tebliğ aşamasının ileri

¹³⁹ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3262.

aşamalarında baskılar artmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’den dolayı müşrikler Haşimoğulları ve Muttalipoğullarına, üç yıl (616-619) süren bir boykot (ambargo) uygulamışlardır. Bundan da sonuç alamayınca daha da ileri giderek Hz. Peygamberi öldürmeyi planlamışlardır.

Kur’an’da peygamberlerle alay konusu ile ilgili ayetler; Enam 6/10’da, “Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş, sonunda onlarla alay edenleri, alaya aldıkları şey (azap) kuşatıvermişti.” Tevbe 9/65’te, “Onlara soracak olsan mutlaka, "Biz lafa dalıyor eğleniyorduk, hepsi bu!" derler. De ki: "Siz Allah ile, O’nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?"” Rad 13/32’de, “Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi; ancak ben inkâr edenleri bir süre serbest bıraktım, sonra da onları yakaladım. Görülsün işte azabım nasılmış?” Hicr 15/10-11’de, “Andolsun senden önce de eski topluluklar arasından elçiler göndermiştik. Onlara bir peygamber geldiğinde muhakkak onunla alay ederlerdi.” Kehf 18/56, “Biz resulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, bâtıla dayanarak hakkı ortadan kaldırmak için mücadele verirler. Onlar, âyetlerimi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya almışlardır.” Enbiya 21/36, “İnkâr edenler seni gördükleri zaman, - Rahmânın kitabını inkâr edenlerin ta kendileri olarak- "İlâhlarınızı diline dolayan bu mu?" diye mutlaka seninle alay ederler.” Enbiya 21/41, “Kuşkusuz, senden önceki peygamberlerle de alay edilmişti; ama sonunda o alay konusu ettikleri şey onlarla alay edenlerin tepelerine biniverdi.” Yasin 36/30, (gelen tüm peygamberlerle alay edilmesi) “O kullara yazıklar olsun! Kendilerine bir peygamber gelmeye görsün, onu mutlaka alaya alırlardı.” Furkan 25/41, (Hz. Peygamberle alay etmeleri) “Onlar ne zaman seni görseler, "Bu mu Allah’ın resul olarak gönderdiği adam!" diyerek mutlaka seninle alay ederler.” Hud 11/38 (Hz. Nuhla dalga geçmeleri), “Nûh gemiyi yaparken, kavminin ileri gelenleri yanına uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: "Bizimle alay ediyorsanız edin bakalım! Ama bilin ki sizin alay ettiğiniz gibi (günü gelecek) biz de sizinle öyle alay edeceğiz!”

Alay etmek inanmayanların, kendilerine gönderilen peygamberlere gösterdiği ortak bir tepkidir. Kehf 18/106’da ayetlerle ve peygamberlerle alay etmenin cezası anlatılmaktadır. “İnkâr etmeleri, âyetlerimi ve resullerimi alaya almaları sebebiyle işte onların cezası cehennemdir.” Şuara 26/6’da inkârcıların alay etmelerinden söz edilmektedir.

Gelen her peygamberle alay edildiği anlatılarak, Hz. Peygamber'e bunun her zaman uygulanmış bir tavır olduğu, bundan etkilenmemesi gerektiği işaret edilmektedir. Hz. Peygamber'e teselli verilmektedir. "Bu dünyada bu gibi câhilane hadiseler öteden beri görülmüştür. Sen müteessir olma!".¹⁴⁰

2.2.1.3. Helâk Edilen Kavimler

8-) Biz bunlardan daha zorba olanları da helâk ettik. Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir.

Helâk konusu sûrede iki ayette daha geçiyor; Zuhruf 43/25, "Biz de onlardan intikam aldık. Yalanlayanların sonu, bak nasıl oldu!" Zuhruf 43/55, "Onlar bizi bu şekilde öfkelerince biz de onlardan öc aldık, hepsini suda boğduk."

Kur'an'da helâk ile ilgili bazı ayetler: Furkan 25/39, "Oysa her birine ibretli örnekler vermiştik. Nihayet hepsini kırıp geçirdik." Mü'min 40/82-83, "Yeryüzünde gezip de kendilerinden önce yaşamış olanların âkıbetlerini görmezler mi? Onların sayısı bunlardan daha çoktu, daha güçlülerdi, yeryüzündeki eserleri de daha sağlamdı. Ne var ki yine de kazandıkları onları kurtaramadı. Elçileri onlara açık seçik kanıtlar getirdiklerinde, sahip oldukları bilgileriyle böbürlendiler. Ama alay ettikleri şey onları kuşatıverdi!" İbrahim 14/4, "Ve sizden önce (bâtılı seçerek) kendilerine kötülük edenlerin yurtlarına yerleşmiştiniz. Onlara ne yaptığımız sizin için açıkça belli oldu, size misaller de getirdik." "Kendilerine peygamberler gönderilen ve helâk edilen önceki kavimler Kureyşten daha çetin yani sayı ve kuvvet olarak daha ilerde idiler".¹⁴¹ Sekizinci ayette geçen "batşen" kelimesi, aynı bağlamda kullanılan başka sûrelerdeki ayetlerde "kuvveten" şeklinde kullanılmıştır. Batşen'de, kuvvetenden farklı olarak haddi aşmak anlamı vardır. Ayetlerde Kureyş müşriklerinden daha kuvvetli olan geçmiş kavimlerin helâk edildiği anlatılmaktadır.¹⁴² Güçlü kavimlerin helâk edilmesinde, Kureyş müşriklerinin helâk edilmesinin daha kolay olacağına işaret vardır. Kendilerinden daha güçlü kavimleri helâk eden Allah, Kureyş müşriklerini helâk etmeye elbette kadirdir. Müşriklerin helâk olabileceğine bir uyarıdır.

¹⁴⁰ A.g.e., C. 7, 3262.

¹⁴¹ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 498.

¹⁴² Rum 30/9, Fatır 35/44, Kaf 50/36.

Kur'an'daki helâk sebepleri; inkâr (küfür), zulüm, günah gibi sebeplerdir. Enam 6/6, "Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz onca imkânı kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmur indirip (evlerinin) altlarından ırmaklar akıttığımız nice nesilleri helâk ettik. Biz onları günahları sebebiyle helâk ettik ve onların ardından başka nesiller meydana getirdik." Ayete göre nice nesillerin helâk sebebi günahlardır.

Kur'an'da Anlatılan Helâk Edilen Kavimler

a-) Nuh (a.s.)'ın Kavmi

Kur'an'da ismi geçen kavimlerden, Nuh (a.s.)'ın kavmi tarihsel olarak ilk helâke uğrayan kavimdir. Nuh (a.s.)'ın kavmi inkâr ve zulüm içinde olduğundan helâk edilmiştir. Kavmin helâki ayetlerde şöyle anlatılır, "Vaktiyle biz Nûh'u kendi kavmine resul olarak göndermiştik. Nûh, bin yıldan elli yıl daha az bir süreyle onların arasında kaldı. Sonunda zulümlerini sürdürürlerken onları tûfan yakaladı".¹⁴³ "Günahları yüzünden tûfanda boğuldular, ardından ateşe atıldılar, kendilerini Allah'a karşı koruyacak yardımcılar da bulamadılar".¹⁴⁴ Hz. Nuh (a.s.) kavmi içinde 950 yıl gibi çok uzun bir süre yaşamıştır. Bu kadar uzun süre Hz. Nuh (a.s.) tebliğine rağmen çok az kısmı müstesna iman etmemişlerdir. Zulümleri ve günahlarından dolayı, tufanla helâk olmuşlardır.

b-) Hud (a.s.)'ın Kavmi Ad

Ad kavmine, Hud (a.s.) peygamber olarak gönderilmiştir. İlgili ayetlerde: "Anılan Âd kavmi, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve "Bizden daha güçlü kim var?" dediler. Onları yaratan Allah'ın kendilerinden daha güçlü olduğunu düşünmezler miydi? Onlar, âyetlerimizi de inatla inkâr ediyorlardı. Sonunda dünya hayatında onlara alçaltıcı cezayı tattırmak için o kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azabı ise daha da alçaltıcı olacak, onlara yardım da edilmeyecektir".¹⁴⁵ Ad kavmi, haksız yere kibirleniyor, güç olarak kendilerine kimseyi denk görmüyorlardı. Ayetleri inkâr ediyorlardı. Bunun üzerine, üzerlerine gönderilen

¹⁴³ Ankebut 29/14.

¹⁴⁴ Nuh 71/25.

¹⁴⁵ Fussilet 41/15-16.

dondurucu bir rüzgâr ile helâk edildiler. Ad kavmi, peygamberlerini yalanlamaları ve isyanları yüzünden helâk edilmişlerdir.

c-) Salih (a.s.)’ın Kavmi Semud

Semud kavmi ev yapımı vb. için dağları oymuş, dünyada keyif sürüyorlardı. Hak yoldan sapmışlar, küfre düşmüşlerdi. Peygamberleri Salih (a.s.) onları doğru yola gelmeleri için uyarmış, onlarsa bu daveti kabul etmemişlerdi. İlgili ayetlerde, “Semûd kavmine, "Allah’a kulluk edin" demesi için kardeşleri Sâlih’i gönderdik. Ama hemen birbiriyle çekişen iki grup oluverdiler”.¹⁴⁶, “Allah’ın elçisi onlara, "Allah’ın (mûcize olarak) verdiği deveye ve onun su hakkına dokunmayın" demişti. Fakat onlar ona inanmayıp deveyi kestiler. Bunun üzerine Rableri, günahları sebebiyle onlara ardı arkası kesilmez felâketler göndererek hepsini helâk etti”.¹⁴⁷. Bir deve ile imtihan edilmişlerdi. Hz. Salih (a.s.)’in, deveye ve onun su hakkına dokunmayın, demesine rağmen deveyi kesip öldürdüler. Bunun üzerine helâk edildiler.

d-) Lut (a.s.)’ın Kavmi

Lut (a.s.), Filistin çevresindeki Sedom kavmine gönderilmişti. Bu kavmin içinde homoseksüellik yaygınlaşmıştı. Hz. Lut (a.s.) onları uyarmış fakat onlar Hz. Lut (a.s.)’ı dinlemeyerek yaptıkları kötü işe devam etmişlerdi. Bunun üzerine helâk edilmişlerdir. İlgili ayetler, “Elçilerimiz kendisine geldiğinde Lût, onlardan dolayı huzursuz oldu ve ne yapacağını şaşırdı. Ama onlar "korkma, tasalanma!" dediler; "Biz seni ve karın dışında bütün aileni kurtaracağız; karın ise geride kalanlar arasında yer alacak. Biz, yoldan çıkmalarının cezası olarak bu memleket halkının üzerine gökten alçaltıcı bir belâ indireceğiz!”.¹⁴⁸, “Lût’u da hatırla! O kavmine, "Göz göre göre hâlâ o hayâsızlığı yapacak mısınız? Gerçekten siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere mi yöneliyorsunuz? Doğrusu siz değerleri bilmeyen bir topluluksunuz" demişti”.¹⁴⁹,

¹⁴⁶ Neml 27/45.

¹⁴⁷ Şems 91/13-14.

¹⁴⁸ Ankebut 29/33-34.

¹⁴⁹ Neml 27/54-55.

“Lût’a da doğru hüküm yeteneği ve ilim verdik; onu çirkin şeyler yapan kasaba halkından kurtardık. Gerçekten onlar yoldan çıkmış kötü bir topluluktu”.¹⁵⁰

e-) Firavun ve Kavmi

Mısır’da yaşayan ve oradaki devletin hükümdarı olan Firavun İsrailoğullarına zulmediyordu. Kendisinin ilah olduğunu iddia ediyordu. Bunun üzerine Allah (c.c.), onu uyarmak için Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.)’ı Firavun’a elçi olarak gönderdi. Firavun onların uyarılarını dikkate almadı. Hz. Musa (a.s.)’ın gösterdiği mucizelere rağmen inanmadı ve zulmüne devam etti. Bunun üzerine Kızıldeniz’de ordusuyla beraber boğularak helâk edildi. İlgili ayetler, “Kuşkusuz ülkesinde Firavun ululuk taslamış, (ayırımcılık yaparak) halkını da gruplara ayırmıştı. Gruplardan birini, erkek çocuklarını kıyımdan geçirip kızlarını sağ bırakarak güçsüz düşürmek istiyordu. Hiç kuşkusuz o huzur ve güveni bozanlardandı”.¹⁵¹, “Bunun üzerine Mûsâ’ya, "Asân ile denize vur!" diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı, her parça koca bir dağ gibi oldu. Ötekilerini de oraya getirdik. Mûsâ ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardıktan sonra ötekilerini suda boğduk”.¹⁵²

Sözkonusu kavimler Kur’an’da anlatılmaktadır. Helâk edilen kavimlerin ortak özelliklerinden biri de onlara birer uyarıcı (nezir, elçi, peygamber) gönderilmesidir. Peygamber gönderilip uyarılmadan helâk edilmemişlerdir. Peygamberler gelip onlara uyarıda bulunmuş, doğru yolu (hidâyet), göstermişlerdir. Fakat bütün bu ikazlara rağmen küfür, zulüm ve günah üzere kalmakta ısrar eden bu kavimler, helâk edilmişlerdir.

Mücahid ayetteki مَثَلُ الْأَوَّلِينَ kelimelerini ‘onların sünnetleri’ olarak, Katade ise bu kelimelerle ‘o kavimlerin cezalandırılmalarının kastedildiğini’, o ikisinden başka birisi de ‘onların ibretleri’ diyerek açıklamaktadır. Önceki yalanlayanların başlarına gelenlerin, sonraki yalanlayanların başlarına gelmemesi için sonrakilere bir ibret kılınmıştır. Zuhuf 43/56’ da bu durum, “Ve onları, sonradan geleceklere bir geçmiş ve örnek kıldık”, diye anlatılır. “Bu Allah’ın kulları hakkında öteden beri cari olan

¹⁵⁰ Enbiya 21/74.

¹⁵¹ Kasas 28/4.

¹⁵² Şuara 26/63-66.

sünnetidir”.¹⁵³, “Sen, Allah’ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın”.¹⁵⁴ Geçen her iki ayette cezalandırmalar, sünnetullah diye geçmektedir.¹⁵⁵

Yedinci ayetle bu ayet arasında bir bağlantı vardır. Buna göre yedinci ayette Hz. Peygambere hitaben kendinden önce gönderilen peygamberlerle de alay edildiği bildirilmekte dolayısıyla kavminin yaptığı bu hareketler için üzülmemesi gerektiği ayetlerin bağlamından anlaşılmaktadır. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki kâfirlerde geçmiş kâfirlerin yolunu takip etmektedirler. Gönderilmiş peygamberlerle alay edenlerden daha güçlü olan kavimler cezalandırılıp helâk edilmişlerdir. Bu kendilerinden daha güçlü kavimler, topluluklar kendilerini gönderilen azaptan bu kadar güç ve kuvvetlerine rağmen kurtaramamışlar, azaba engel olamamışlardır. Bunlarla ilgili örneklerin daha önceki ayetlerde de geçtiği anlatılmaktadır.¹⁵⁶ Peygamberlerin mesajını kabul etmeyip alay etmek helâk sebebi olmaktadır. Fussilet 41/13’te helâk edilen kavimler misal verilerek Mekke müşrikleri uyarılmaktadır.

Ayetler Arasındaki Bağlantılar

Sûre, ha-mim (حـم) haruf-u mukattaa harfleriyle başlamaktadır. Apaçık (Mübin) (وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ) kitaba yemin edildikten sonra, Kur’an’ın anlaşılmasının önemini vurgulamak için Arapça indirildiği belirtilmekte ve akletmemiz istenmektedir. Daha sonra Kur’an-ı Kerim’in Ümmü’l Kitap’tan (أُمُّ الْكِتَابِ) yani Levh-i Mahfuz’dan alındığı açıklanmakta ve Kur’an’ın çok yüce hikmetlerle dolu olduğu belirtilmektedir. Haddi aştıkları için insanlara vahyin uyarısının kesilmeyeceği, devam edeceği vurgulanmaktadır. Bütün haddi aşmalarına rağmen vahyin devam etmesi, Allah’ın bir merhametidir. Daha sonra önceki toplumlara birçok peygamber gönderildiği ve gönderilen her peygamberle alay edildiği anlatılmaktadır. Mekke müşriklerinden daha güçlü kavimlerin helâk edildiği belirtilerek, müşrikler uyarılmaktadır. Aşağıda gelen ayetlerde ise inanmayan müşriklerin, gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğunu,

¹⁵³ Mü’min 40/85.

¹⁵⁴ Ahzab 33/62.

¹⁵⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7137.

¹⁵⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin, C. 7 (Hisar Yayınevi: İstanbul, 1996), 315.

taptıkları putlar olmadığını itiraf ettikleri anlatılıyor. Müşriklerin karanlıkta kalmış akıllarının önünde ışık olup aydınlatmak, gerçeği göstermek için, kâinat kitabında yeralan, kevnî ayetlerden bahsediliyor. Bunlar; yeryüzünün insanın hizmetine verilerek beşik yapılması, insanların ulaşımı için yollar varedilmesi, yağmurun indirilmesi, çiftlerin yaratılması, gemiler ve hayvanların insanın hizmetine verilmesi gibi ayetlerdir.¹⁵⁷

2.2.2. Allah'ın Varlığının ve Birliğinin Delilleri (9-14. Ayetler)

2.2.2.1. Şirkin Tutarsız Mantığı

9-) Andolsun ki, onlara gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan; “Onları şüphesiz güçlü olan, her şeyi bilen Allah yarattı” derler.

Ayette “Leyekulunne halekahunne” (لَيَقُولَنَّ خَلَقَهُنَّ), Leyekulunne de lam'ı te'kid, halekahunne de nun'u sakile getirilerek iki defa te'kid yapılmıştır. Kesinlikle yaratıcı Aziz ve Âlim olan Allah'tır, derler. Ayetteki bu üst üste te'kidler müşriklerin, gökleri ve yeri Allah'ın yarattığına kesin bir şekilde inandıklarını gösteriyor.

İmam Gazzali, *Cevahir-ul Kur'an* adlı eserinde Zuhurif sûresinin 9-14 ve 80-89 arasındaki 16 ayeti, bu sûredeki mücevherler olarak belirtmektedir.¹⁵⁸

Zuhurif sûrenin eksenini ve temel hedefini oluşturan müşriklerin yanlış inançları yani ‘şirk inancı’ anlatılmadan önce, onların inançlarındaki tutarsızlıklar, mantıksızlıklar ve çelişkiler anlatılıyor. Gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğunu itiraf ediyorsunuzda, O'na nasıl hiçbir kudreti olmayan putları ortaklar koşuyorsunuz? Ayette sorunun cevabı olarak verilen Allah ismi zikredilmeden, Aziz ve Âlim sıfatlarının sayılmasının, müşriklerin anlatımı mı, yoksa onlardan mâna olarak aktarım mı olduğu hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür. Müşriklerin bu sıfatları sayamayacağı söylenmiştir. Aziz-güç yetiren ve Âlim-bilen mânâsıdır. Yani Allah yeri ve göğü hem yaratma kudretine sahiptir hem de bu bilgi kendisinde vardır.

Ankebut 29/61'de gökleri ve yeri yaratanın, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdirenin kim olduğunun sorulması durumunda, inkârcıların tereddütsüz Allah diyecekleri

¹⁵⁷ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5501.

¹⁵⁸ Ebu Hamid Muhammed el-Gazzali, *Kur'an'ın Cevherleri-Cevahiru'l Kur'an ve Dureruhu*, çev. Ersan Urcan, 1. bs. (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2020), 225-227.

belirtilir. Yunus 10/31, Lokman 31/25, Zümer 39/38, Mü'minun 40/84-89'da aynı konu işlenmektedir. İlginç olan müşriklerin yaratıcı olarak Allah'ı (c.c.) kabul ettikleri halde ona şirk koşmalarındır. Zümer 39/3. ayetinde müşriklerin yaratıcı olarak Allah'ı kabul etmekle beraber kendilerine şefaathçi olacağına inandıkları için putlara v.b. şeylere taptıkları belirtilmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.), İslâmı tebliğ ettiği müşrikler, Allah'a inanıyorlardı. Fakat Allah'ın çok yüce olduğuna, O'na doğrudan ibadet edip dua edemeyeceklerine, dolayısıyla O'nunla aralarında aracı ilahlar olması gerektiğine inanıyorlardı. Putlar, onlar için aracı ilahlardı. Bu aracılardan kendilerine Allah katında şefaathçi olacaklarını umuyorlardı. Burada şirk mantığının nasıl çalıştığını görmekteyiz. Allah'ın yaratıcı olduğunu kabul etmekle beraber, O'na doğrudan ibadet etmek yerine araya aracılar koyarak Allah'ın rızasına ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu, İslâm dininin tevhid akidesinin kabul etmediği kesinlikle red ettiği bir inanıştır. Bu İslâm'da 'şirk' olarak adlandırılmaktadır.

Cahiliye devrindeki şirkin temel mantığına baktığımızda Allah'a inandıklarını, ancak genel olarak ahirete-yeniden dirilmeye inanmadıklarını görmekteyiz. Allah'ın dışında putlara tapma gerekçesi olarak daha önce anlattığımız, Zümer 39/3. ayette belirttikleri mazeretleri öne sürmekte, putlara Allah'a yaklaşmak için ibadet ettiklerini söylemektedirler. Yani Allah'ı ulaşamayacak yüce bir yerde görüp araya aracılar koymaktadırlar. Bu yanlış mantık Kur'an'da düzeltilmek istenen şirk mantığından biridir. Allah'a kulluk etmek için araya aracı koymaya gerek yoktur. Bakara 2/186'da, "Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde duacının dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulalar." Ayette Allah'ın yakın olduğu duaları işitici olduğu belirtiliyor. Enbiya 21/22'de, "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki arşın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir." Enbiya 21/22. ayette de Allah'tan başka ilah olması durumunda dengenin bozulacağı, kâinattaki düzenin alt üst olacağı anlatılmakta ve Müşrik mantığının yanlışlığı ispat edilmektedir. Enbiya 21/29'da meleklerin şirk koşması halinde cehenneme atılacakları anlatılmaktadır. En'am 6/88'de peygamberler şirk koşarsa yaptıklarının boşa gideceği belirtilmektedir.

Seyyid Kutub'a göre, "Ayetin orijinalinde geçen 'Allah çok üstündür ve bilendir' anlamına gelen 'el-Aziz' ve 'el-Âlim' sıfatlarının müşriklerin sözleri olmadığı açıktır.

Çünkü onlar gökleri ve yeri yaratanın ‘Allah’ olduğunu kabul ediyorlardı ama islâmın gösterdiği Allah’ın sıfatlarını bilmiyorlardı”.¹⁵⁹

Fahreddin Razi, “Kelâmcılar, Allah’ı bilmenin başında, O’nun, bu âlemin yaratıcısı ve faili olduğunu bilmenin geldiğini söylemişlerdir. İşte bundan dolayıda, bu ayette, Cenab-ı Hakk’ın halık (yaratıcı) olmasıyla, söze ve kelâma başlanmıştır”.¹⁶⁰

Taberi’nin ayetle ilgili yorumu, “Müşrikler, Allah’ın gökleri ve yeri yarattığını söyleyip kabul etmek zorunda kalacaklardır. Bunu kabul ve itiraf etmekle beraber bazı putları Allah’a şirk-ortak koşmaya devam ederler. Hem Allah’ın yaratıcı olduğunu kabul etmek hem de putlara tapmak çelişki ve tutarsızlıktır”.¹⁶¹

Furkan 25/2-3. ayetlerde şirkin tutarsızlığı mükemmel bir şekilde anlatılıyor, “O, göklerin ve yerin egemenliği kendisine ait olan, çocuk edinmeyen, egemenliğinde ortağı bulunmayan, her şeyi yaratan, yarattığına belli bir ölçüye göre düzen veren Allah’tır. Oysa onlar, Allah’ı bırakıp hiçbir şey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış bulunan, bizzat kendilerine bile bir zarar ya da faydaları dokunmayan, ölüm, hayat ve ölümden sonra yeniden diriliş de ellerinde olmayan (sahte) tanrılar edindiler.” Mü’min sûresi 40/70-74. ayetlerde müşriklerin ahiretteki halleri anlatılıp, şirk koşmalarından dolayı içine düşecekleri büyük pişmanlık anlatılmaktadır. Hac 22/31’de de şirk koşanın ne kadar kendini tehlikeye attığı bir benzetmeyle anlatılır.

Hz. Muhammed (s.a.v.)’in, tebliği boyunca en çok mücadele ettiği yanlış inanç, şirk olmuştur. Kur’an’ın Mekkî sûrelerinde bu konuyla ilgili birçok ayet vardır. Tefsir çalışmasını yaptığımız Zuhuf sûresi’inde akseni ve ana hedefi insanları şirk inancından uzaklaştırmaktır. Şirkin bir unsuruda hevâyı ilâh edinmektir.¹⁶² Bundan da sakınılmalıdır. Zümer 39/65’te, “Sana ve senden öncekilere şöyle vahyedildi: Eğer Allah’a ortak koşarsan bilmiş ol ki yaptıkların boşa gidecek ve mutlaka hüsrana

¹⁵⁹ Seyyid Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, çev. Salih Uçan, vd., 1. bs. C. 9 (Dünya Yayıncılık: İstanbul, 1991), 109.

¹⁶⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 500.

¹⁶¹ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 315.

¹⁶² Casiye 45/23, Furkan 25/43.

uğrayanlardan olacaksın.” Şirk koşanların yaptıkları boşa gidecektir. Nisa 4/116’da şirk günahının affedilmeyeceği belirtilmektedir.

2.2.2.2. Yeryüzünün Yolculuğa Elverişli Yaratılması

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿10﴾ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿11﴾

10-) O size yeri beşik kılmış ve doğru gidesiniz diye yeryüzünde size yollar yaratmıştır.

Yeryüzünün Beşiğe Benzetilmesi ve Yeryüzünde Yollar Var Edilmesi

Nebe 78/6-7’de, “Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da (yeri tutan) kazıklar yapmadık mı?”, Taha 20/53-54-55. ayetlerinde yerin özellikleri anlatılmaktadır, “Yeryüzünü sizin için bir beşik yapan, onda size yollar açan ve gökten su indiren O’dur. Onunla her çeşitten çift çift bitkiler çıkardık. Kendiniz yiyin, hayvanlarınızı da otlatın. Kuşkusuz bunlarda akıl sahiplerinin çıkaracağı dersler vardır. Sizi ondan yarattık, yine ona döndüreceğiz ve sonra oradan bir defa daha çıkaracağız.” Zariyat 51/47-48-49. ayetlerinde de “Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz. Yeri de biz döşedik; dolayısıyla güzel de yaptık! Her şeyden çift çift yarattık, inceden inceye düşünesiniz diye.” Nahl 16/15-18’de de aynı konu işleniyor. Dikkatle okunduğunda görülecektir ki Kur’an, kâinata ders alacak şekilde ibretle bakmamızı istemektedir. Allah’ın yarattığı kâinat ayetlerini diğer bir deyişle, Kâinat kitabını okumamızı, birçok ayette teşvik etmektedir. Bu konuda yaklaşık 750 ayet mevcuttur.

Ayette beşik anlamına gelen “mehd” kelimesi geçmektedir. Beşik nasıl ki bir bebeğin yaşadığı, büyüdüğü yerse, arz da insanın üzerinde yaşadığı büyüdüğü ve öldüğü yerdir. Beşiğin bir özelliği de sallanmasıdır. Yer de depremlerle sarsılmaktadır. Yeryüzü insana bir yaşam yeri kılınmıştır. İnsan için en uygun yaşam ortamı yeryüzüdür. Deniz seviyesinden yukarılara doğru çıkıldıkça oksijen seviyesi düşmekte, hava insanın yaşamına elverişsiz hale gelmektedir. Aynı zamanda deniz seviyesinin aşağılarına inildikçe de insan için yaşam zorlaşmaktadır. Yeryüzü insan için en uygun yaşam ortamıdır.

Zuhurf sûresinde bu ayetle beraber bazı kevnî ayetlerden bahsedilerek, Allah’ın varlığı ve ahirete dair deliller sunulmuştur. Müfessirler, yere beşik benzetmesi yapıldığı için beşiğin, yerle benzer olan özelliklerini anlatmışlardır. Beşiğin ilk başta akla gelen

özellikleri; bebek için bir yatak olması, sallanması, bebeğin içinde yatıp dinlenmesidir. Yer, insanların hayatını sürdürmesi için muhtaç olduğu bir yaşam yeridir. Bebek nasıl bakım için annesine muhtaç ise, insanda yeryüzünde yaşamak için Allah'ın yarattığı ni'metlere muhtaçtır. Allah yeryüzünü insanların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yaratmıştır. Bu ayetlerle Yüce Yaratıcı olan Allah, insanlara yarattığı mükemmel düzeni göstermekte, bunların boşuna yaratılmadığını anlatmaktadır. Bu ayetlere 'kevnî ayetler', 'kâinat ayetleri' denilmektedir.

Kur'an sûreleri nasıl ki ayetlerden oluşuyorsa, kâinata da Allah'ın varlığına delalet eden ayetler vardır. Bunlardan biri de ayetin devamında dile getirilen yeryüzünde yolların yaratılmış olmasıdır. Dünyaya baktığımız zaman, yeryüzünün neredeyse her yerine ulaşımın mümkün olduğu görülmektedir. Alışkın olduğumuz bu durumun aslında bir ni'met olduğunu anlıyoruz. Kilometrelerce yüksek dağların yamaçlarında bile birçok geçit bulunmaktadır. Örneğin on kilometre yüksekliğinde dik mermer bir kanyon olsa ve bu kanyon dünyayı ikiye bölecek şekilde uzansaydı insanların eski zaman teknolojisiyle dünyanın öbür yarısına geçme imkânı olmazdı. Bu durum Allah'ın canlılara bir rahmetidir. Günümüz dünyasına baktığımızda, yapılan karayollarında çevre ve hayvan yaşamı düşünülmekte, ekolojik yaşamın zarar görmemesi için yolların altından veya üstünden hayvanların geçişinin sağlanması için ekolojik köprüler yapılmaktadır. Kâinata baktığımızda Allah canlıların yaşaması için yeryüzünde yollar, geçitler yaratmıştır. Yeryüzünde seyahat edilebilmesi için imkânlar yaratmıştır. Karadaki yollara ilaveten deniz yolları da mevcuttur. Eğer suyun kaldırma kuvveti olmasaydı. Gemiler denizde yol alamazdı. Gemiyle yolculuk yapılamazdı. Allah'ın suya kaldırma kuvveti özelliği vermesi de Allah'ın insanlara olan rahmetinin ve dünyayı insan yaşamı için özel olarak dizayn ettiğinin bir göstergesidir.

Günümüzde dünya yüzeyindeki yollar deyince, aklımıza araba yolları geliyorsa da, yoldan kasıt insanların yolculuk yapabileceği yerlerdir. Bunlara ırmak ve nehir kenarları da dâhil edilebilir. Nehir kenarları takip edilerek ulaşım sağlanabilir. İnsanlar tarafından yapılan asfalt yollar, demiryolları, havayolları ve karayolları da yine Allah'ın insanlara bir rahmetidir. Çünkü bu yolları (asfalt yollar, demiryolları, hava, deniz) ve ulaşım vasıtalarını (araba, tren, uçak, gemi) yapma kabiliyetini veren, insan vücuduna beyin yerleştiren, düşünme kabiliyeti veren de Allah'tır. Dolayısıyla bütün bu nimetler için Allah'a şükretmek gerekir.

Seyyid Kutub’a göre bu ayetlerden anladığımız şey, ilk muhataplarının anladığından daha farklı ve daha geniş anlamdadır. Bizden sonraki zamanlarda da ayetin anlamı gittikçe genişleyecektir.¹⁶³

Fahreddin Razi’ye göre yeryüzünün beşik olma özelliği, ölümlerin ve dirilerin ayıp ve kusurlarını örtüp gizlemesi anlamındadır. Başka bir anlamda, beşik nasıl ki çocuk için bir dinlenme, istirahat yeriye, yerde kendisindeki rahatlıklar nedeniyle beşiğe benzetilmiştir.¹⁶⁴

Ayette temsili olarak geçen beşik kavramı, başka bir noktaya varmak için bir ipucudur. Beşiğin özellikleri, askıda tutulup boşlukta sallanan bir araç olması ve çocuğun uyuması, dinlenmesi için bir yatak olmasıdır. Dünyada, güneşin yörüngesinde çekim kuvvetiyle askıda bir şekilde dönmekte olup insanların yaşaması ve dinlenmesi için adeta bir yatak gibidir. Dünya yüzeyinin bir yumurta gibi dümdüz olmayıp pürüzlü olması, hayatın dengesini korumakta, plan yapılarak düzenlendiği için de insanların seyahat etmesine ve mesafeler kat etmesine imkân sağlamaktadır. Bütün bu ince hesaplar, ayrıntılı planlar, çok yüksek bir kudretin kâinatı yarattığını, kör tesadüflerin bir araya gelerek meydana getirmediğini göstermektedir.¹⁶⁵

“Bu ayetten, on dördüncü ayete kadar olan ayetler, müşriklerin, Allah’ın tek yaratıcı ve nimet bahşedici olduğunu itiraf etmeleriyle beraber, Allah’a şirk koşmalarından dolayı, kınanıp azarlanmaları içindir”.¹⁶⁶

2.2.2.3. Yağmurun Ölçülü İndirilmesi ve Yeniden Diriltilmeye Delil Olması

11-) Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O’dur. Biz onunla (kupkuru), ölü memlekete hayat veririz. İşte siz de böylece (mezarlarınızdan) çıkarılacaksınız.

Ölçülü Yağmur

Ayette ‘maen bi-kader’ (مَاءٌ بِقَدَرٍ) denilmektedir. Buradaki ‘kader’ (قَدَرٌ) ölçü anlamına gelmektedir. Yani gökten indirilen su, yağmur belli bir ölçüye göre indirilmektedir. Yağmurda, kâinat kitabının, kevnî ayetlerinden biridir. Yağmur döngüsü adeta bir

¹⁶³ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 110.

¹⁶⁴ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 500.

¹⁶⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, C. 11, 5504.

¹⁶⁶ Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 53.

mucize gibidir. Yeryüzünde kirlenen su buharlaşmakta ve daha sonra yeryüzüne yağmur, kar ya da dolu şeklinde tertemiz bir su olarak, arıtılmış halde inmektedir. Günümüzde küresel ısınma sonucunda, yağışlarda bir denge bozukluğunun meydana geldiği belirtilmektedir. Bu durumun sebebi olarak da, insanların karbon yakıtlarını kullanması, bu yakıtlardan çıkan gazların atmosferde birikmesi sonucu, güneşten gelen fazla ısının uzaya çıkış yolu bulamamasından kaynakladığı bilimsel olarak anlatılmaktadır. Yağmur belli bir ölçüye göre indirilmediği, çok indiği takdirde yeryüzünde seller meydana gelir. Canlılara zarar veren durumlar oluşur. Yağmurun az yağması durumunda da kuraklık oluşur, canlıların temel ihtiyaç maddelerinden suyun bulunması zorlaşır. Ormanlar kurur, zamanla dünyada canlılar yok olur.

Ayetin devamında, gökten indirilen bu suyla ölü memlekete hayat verildiği ve bu durumun da ölümden sonra diriltilmeye örnek olduğu anlatılmaktadır. Kur'an'da bu örnek birçok ayette geçmektedir. Yağmurla yeryüzünün yeşermesi ölümden sonra diriltilmeye delil olarak gösterilir. Hac 22/5-7, "Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim ve biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarır ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır. Bu böyledir, çünkü Allah hakkın ta kendisidir, O ölüleri diriltir ve O'nun her şeye gücü yeter. Kıyamet vakti şüphe yok ki gelip çatacaktır ve Allah kabirde yatanları diriltecektir." Ayetlerde yağmurun yağması ve bununla yeryüzünün canlanması öldükten sonra diriltilmeye örnek gösterilmiştir. Nasıl ki kupkuru ağaç dalları, ilkbaharın gelmesi ve yağmurların yağmasıyla yeşerip canlanır ve Allah bunu yapmaya kadirdir. Buna benzer şekilde Allah, insanlar öldükten sonra onları tekrar diriltmeye kadirdir.

Bu ayete göre gökten indirilen yağmur, bir plan ve ölçüye göre indiriliyor. Bir dengenin oluşması için uygun miktarda indiriliyor, yani ne canlıların hepsini boğacak kadar çok yağıyor ne de bitkilerin kurummasına neden olacak ve hayatı zorlaştıracak kadar az yağıyor. Bu durumu kendimiz bakarak da görebiliyoruz ve bu durumun

hayatın sürekliliği için ne kadar zorunlu bir şey olduğunu ancak bugün anlayabiliyoruz.¹⁶⁷

“Gökten uygun ölçüde su indirir, onu arzda tutarız. Kuşkusuz bizim onu gidermeye de gücümüz yeter. O su sayesinde sizin için, çok sayıda meyvelerin bulunduğu, yiyip beslendiğiniz hurma bahçeleri, üzüm bağları; kezâ Sînâ dağında yetişen hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık veren bir ağaç (zeytin ağacı) meydana getiririz”.¹⁶⁸ Ayetlerde belirli bir ölçüde su indirildiği ve bu suyun arzda tutulduğu belirtilmektedir. Yer altı suları olmazsa, kuyular ve doğal çeşmeler oluşmaz, su olduğu gibi denizlere akar. Ayette bu su ile insanın ihtiyaç duyduğu meyve ve sebzelerin yetiştirildiğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla hayatın kaynağı olan su, yağmur yoluyla yeryüzüne yağmakta ve yaşamın devamlılığını sağlamaktadır.

“Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O’dur. Gökten de tertemiz su indirdik ki onunla ölü toprağı canlandıralım ve hayvanıyla insanıyla yarattığımız nice varlıkları suya kavuşturalım”.¹⁶⁹ Ayetlere göre suyun indirilme nedeni, ölü toprağın diriltilmesi, insanlar, hayvanlar ve diğer yaratılmış olan varlıkların ihtiyacı olan suyun sağlanmasıdır. Nahl 16/10-11. ayetlerinde de aynı konu anlatılmaktadır. Hicr 15/21’de bütün ni’metlerin ölçülü indirildiği anlatılmaktadır.

Yeniden Diriltirme

Saffat 37/50-57 arası ayetlerde, “(Cennet sohbetinde) birbirine dönüp karşılıklı sorular sorarlar. İçlerinden biri şöyle der: "Benim bir arkadaşım vardı; Derdi ki: Sen de onaylıyor musun gerçekten? Biz, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken mutlaka hesaba çekilecekmışiz öyle mi?" Ve ekler: "Şimdi dönüp bakar mısınız (ona)?" Sonra kendisi dönüp bakar ve arkadaşını cehennemin ortasında görür. "Allah’a yemin ederim ki" der, "Neredeyse beni de mahvedecektin! Rabbimin lutfu olmasaydı ben de şimdi cehenneme getirilenler arasında olacaktım.” Bu ayetlerde yeniden diriltilmeye inanmanın öneminden bahsedilmektedir. Yeniden diriltilmeye inanmamanın cezası, ahiretten çarpıcı bir sahneyle anlatılmaktadır. Ahirete

¹⁶⁷ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 112.

¹⁶⁸ Mü’minun 23/18-20.

¹⁶⁹ Furkan 25/48-49.

inanmayanın cezası cehennemdir. Yine İsrâ 17/10'da "Âhirete inanmayanlara gelince, onlar için de ağır bir azap hazırladık." Ahirete inanmanın önemi anlatılmaktadır.

Rum 30/50'de, "Allah'ın rahmetinin izlerine bir bak: Toprağa ölümünün ardından nasıl can veriyor! İşte ölüleri diriltecek olan da O'dur. O'nun her şeye gücü yeter." Yağmurun yağmasıyla toprağın dirilmesi yani üzerindeki bitkilerin yeşermesi, insanın yeniden dirilmesine örnek verilmektedir. Ölü haldeki toprağı diriltten Allah, öldükten sonra insanı da diriltmeye kadirdir.

Hac 22/5-6-7. ayetlerde, "Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim ve biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarıp ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır. Bu böyledir, çünkü Allah hakkın ta kendisidir, O ölüleri diriltir ve O'nun her şeye gücü yeter. Kıyamet vakti şüphe yok ki gelip çatacaktır ve Allah kabirde yatanları diriltecektir." Yeniden diriltmenin Allah için kolay bir şey olduğuna işaret edilmekte ve yağmurun yeri dirilmesiyle, ahirette insanların yeniden dirilmesi arasında benzerlik kurulmaktadır.

Yine A'raf 7/57'de yağmur ve yeniden dirilmekten bahsedilmekte, Kamer 54/49'da her şeyin ölçüyle (bi'l kader) yaratıldığı, İsrâ 17/50-51'de, "De ki: "İster taş olun ister demir isterse canlanmasını aklınızın almadığı herhangi bir yaratık!" Bu defa da "Bizi tekrar hayata kim döndürecek?" diyecekler. "Sizi birinci defa yaratan" de. Sonunda onlar, sana alaylı bir tarzda başlarını sallayacak ve "Ne zamanmış o?" diye soracaklar. De ki: "Yakın olduğunu sanıyorum." Ayetlerde ilk yaratmaya kadir olan Allah'ın ahirette yeniden yaratmaya da kadir olduğu anlatılmaktadır.

Bi-kader, yağmurun yağdığı yerin ihtiyacına göre, belli bir miktarda yağdığını açıklar. Hz. Nuh'un kavmine ölçsüz bir şekilde indirilip onların boğulmasına neden olan şekil kastedilmemektedir. İnsanların ve hayvanların ihtiyacı kadar indirildiği söylenmektedir. Ayette geçen "ölü bir memleket" nebat bulunmayan yer anlamında olup enşerna fiili de ölü memleketi dirilttik anlamına gelmektedir. Daha sonra ayetin

devamında كَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ “Siz de böylece çıkarılacaksınız”, denir. Bu ayetler Allah’ın kuvvet ve kudretini, öldükten sonra insanları yeniden diriltmeye ve kıyameti gerçekleştirmeye kadir olduğunu anlatmaktadır. Buradaki benzetme, Allah’ın bitkileri yağmurla canlandırması gibi insanları da öldükten sonra diriltmesidir. Bazıları benzetmenin Allah’ın suyla nasıl bitkileri bitiriyorsa, meni gibi bir suyla insanları bitkiler gibi yerden canlandırması olduğunu söylemişlerdir ki bu zayıf bir görüştür. Çünkü esas kastedilen insanın yeniden yaratılması hadisesidir.¹⁷⁰ “Allah Teâlâ yeryüzünü diriltmesiyle cesetlerin öldükten sonra ahiret günü yeniden diriltilmesine dikkati çekerek: ‘Siz de böylece çıkarılacaksınız.’ buyurmuştur”.¹⁷¹

Maen bi-kader cümlesi, içme suyu olarak, ziraat için ve diğer gerekli şeyler için yetecek miktarda su diye yorumlanabilir. Bu durum Allah’ın düzen ve planının bir sonucudur. Yeryüzünün onda yedisinin deniz olması, dünya ile güneş arası mesafe, güneşten gelen ısıyla buharlaşmanın belli miktarlarda olması gibi durumlarla bu denge sağlanmaktadır.¹⁷² Yağmurla yeryüzünün canlanması, öldükten sonra diriltilmeye de en güçlü bir delildir. İnsanlar da bitkiler gibi diriltileceklerdir.¹⁷³

Kuşeyri tasavvufi bir yorum olarak; Allah nasıl ki, yağmursuyu ile yeryüzünü canlandırıyorsa, kalplere de güzel nazarla hayat verir, demektedir.¹⁷⁴

Kaf sûresi 50/9-11. ayetlerde, “Gökten bereketli yağmurlar indirdik, onunla nice bahçeler ve hasat edilen tahıllar yetiştirdik. Bir de salkım salkım meyvesiyle göğe uzanan hurma ağaçları... Hepsi kullara rızık olsun diye. O yağmurla ölü toprağa can verdik. İşte insanların mezardan çıkışları da böyle olacak.” Özetle söylemek gerekirse Kur’an’da buna benzer ayetlerde, kâinattaki ayetler insanın ibret nazarlarına sunulmaktadır. Bunlardan biri de gökten indirilen yağmurdur. Bu yağmurla yeryüzü yeniden canlandırılmakta, ağaçlar, çiçekler, sebzeler, meyveler, otlar yeşermektedir.

¹⁷⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 501.

¹⁷¹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7139.

¹⁷² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5505.

¹⁷³ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3265; Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 316; Ebu'l-Ley's Semerkandi, *Tefsiru'l Kuran*, sad. Mehmet Karadeniz, C. 5 (Sezgin Neşriyat ve Ciltevi: İstanbul, 1995), 415; Zuhayli, *Tefsirü'l Veciz*, C. 4, 55.

¹⁷⁴ Kuşeyri, *Letaifu'l-İşarat*, C. 5, 212.

Allah, yağmurla yeryüzünün diriltmesini, öldükten sonra diriltilmeye örnek vermektedir. Akıl sahiplerinin de bundan ibret alması istenmektedir. Gerçekten de ağaçlar kışın adeta ölmüş vaziyete girerken, ilkbaharda yeniden diriltilmiş gibi yeşerirler. Üzüm asması bunun güzel örneklerinden biridir. Kupkuru haldeyken ilkbahar ve yazın gelmesiyle, tatlı, ekşi, yeşil, siyah üzüm taneleri meydana gelmektedir.

Öldükten sonra dirilmeye iman, İslâm dininin en önemli inançlarından biridir. Hesap verebilirlik buna bağlıdır. İnsanın dünyada yapıp ettiklerinin, mükâfat veya cezasını çekebilmesi için yeniden diriltilmesi şarttır. Yeniden diriltilme inancı, insanın ahlâklı olmasını da sağlar. Çünkü yaptıklarının hesabını vereceğine inanan insan yaptıklarını bu şuurla yapar, dikkat eder. Ahirete inanmayanlar ise hesap verme şuuru olmadan yaşarlar.

Vakıa 56/47-50, “Şöyle diyorlardı: "Sahi biz, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken yeniden mi diriltilecekmiz? Üstelik gelip geçmiş atalarımız da mı?" De ki: "Hem öncekiler hem sonrakiler; Bilinen bir günün belirlenmiş bir vaktinde mutlaka bir araya getirilecekler!"” Öldükten sonra diriltilmeye inanmayanlara, mutlaka diriltilecekleri söylenmektedir. Başka ayetlerde de yeniden yaratılmaya deliller vardır.¹⁷⁵

2.2.2.4. Gemiler ve Hayvanların İnsanların Emrine Verilmesi, Yolculuk Âdabı ve Suyun Kaldırma Kuvveti

وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِّتَسْتَأْذِنُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾

12-13-) Bütün çiftleri O yaratmıştır. Ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar var etmiştir ki, böylece onların sırtına binip üzerlerine yerleşince, rabbinizin ni'metini anarak: Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyebilirsiniz.

¹⁷⁵ A'raf 7/29, Yasin 36/78-81, Rum 30/19, Nahl 16/38-39,65.

Çiftlerin Yaratılması

Ayette çiftlerin yaratılması ‘Halake’, gemiler için ise ‘Ceale’ fiilleri kullanılmıştır. Halake bir şeyin yoktan yaratılması, Ceale ise mevcut olana farklı bir şekil verilmesi anlamına gelir. Geminin hammaddesi olan tahta ya da demir, mevcut olup gemi bu malzemelerle yapılır.

Bütün çiftler Allah tarafından yaratılmıştır. Çiftlerden kastın ne olduğu ile ilgili çeşitli yorumlar yapılmıştır. Gece-gündüz, karanlık-aydınlık, erkek-dişi, tek-çift v.b. Bilimin ilerlediği günümüzde, çiftten kastedilenlerden birinde atomu oluşturan, elektron (-) ve proton (+) olabileceği söylenmiştir.

*Müfessir Kurtubi ve onun yolunu izleyenler, el-Hasan ve İbn İsa’nın tefsirlerine yer vererek şu yorumu nakletmişlerdir: ‘Ezvac’dan maksat, yaz-kış, gece-gündüz, gök ile yer, ay ile güneş, cennet ile cehennem gibi zıd çiftlerdir. Canlıların erkek ve dişisi; bitkilerin dişi ve erkek anlamda aşılınıp döllenmesi de bu cümledendir.*¹⁷⁶

Bütün bu ni’metler sayılarak, Allah’ın verdiği bunca ni’mete rağmen, O’na şirk koşmanın ne büyük bir nankörlük olduğuna gönderme yapılmış olabilir.

Hayvanlar ve Gemiler

Konuyla ilgili ayetler:

“Görmezler mi ki kendi kudretimizin eserlerinden olmak üzere onlar için sahip oldukları nice hayvanlar yarattık. Bunları kendilerine boyun eğdirdik ki bir kısmı binekleridir, bir kısmını da yerler. Bunlarda kendileri için içecekler ve başkaca yararlar da vardır. Hâlâ şükretmeyecekler mi?”.¹⁷⁷ Hayvanlar insanın emrine, hizmetine verilmiştir. “Sizin için hayvanlarda da alınacak ders vardır. Size onların karınlarında oluşan nesneden içiriyoruz; onlardan sağladığınız başka birçok fayda da var, etleriyle besleniyorsunuz. Onların üzerinde ve gemilerde taşıyorsunuz”.¹⁷⁸ Hayvanların üzerinde ve gemilerde taşınmaktan bahsediliyor, bunların Allah’ın ni’meti olduğuna işaret ediliyor. “Sizin için sağmal hayvanlarda da kesin olarak ibret vardır. Nitekim size hayvanın karnında, besin artıklarıyla kan arasında (oluşan), içenlere lezzet veren

¹⁷⁶ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, C. 11, 5505.

¹⁷⁷ Yasin 36/71-73.

¹⁷⁸ Mü’minun 23/21-22.

saf süt içiriyoruz”.¹⁷⁹ Hayvanlarda ibret olduğu, tefekkür edilmesi gerektiği belirtilip, sütün Allah’ın ayetlerinden biri olduğu, O’nun bir ni’meti olduğuna işaret ediliyor. “Nûh, "Haydi gemiye binin! Yüzerken de dururken de Allah’ın adını anın. Şüphesiz ki rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi.” Hz. Nuh gemiye binerken Allah’ın adını anın demektir. Benzer bir durum işlediğimiz ayette de belirtilmekte, Allah’ın verdiği bu ni’met için tesbih ve takdis yapılması istenmektedir. Adeta Allah’ın verdiği ni’metlerden faydalanırken, bu ni’metin hakiki sahibini hatırlayın, O’na teşekkür etmeyi unutmayın demek isteniyor. “Karada ve denizde yol alıp ilerlemenizi sağlayan O’dur. Gemide bulunduğunuzda, güzel bir rüzgârla gemiler onları kaydırıp götürdüğü ve bu yüzden sevinç içinde oldukları sırada onları bir fırtına yakalar, üzerlerine her taraftan dev dalgalar gelmeye başlar, kuşatıldıklarını zannederler, (işte bu durumda) "Eğer bizi bu felâketten kurtarırsan vallahi sana şükredenlerden olacağız" diye -din ve ibadeti yalnız O’na özgü kılarak- Allah’a dua ederler. (Allah) onları kurtardığında bir de görürsün ki bulundukları yerde hak hukuk tanımazlar! Ey İnsanlar! Haksızlığınız ancak sizin zararınızdır. Dünya hayatının geçici menfaati... Sonra gelişiniz bizedir, geldiğinizde size yaptıklarınızın ne olduğunu bildireceğiz”.¹⁸⁰ Bu ayetlerde gemi seyahatinde bulunan kişilerin, geminin batma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarında Allah’a samimi olarak yöneldiklerini, ama bu durum geçince tekrar eski hallerine döndükleri ifade edilmektedir. Bu insanın nankörlük özelliğidir.

“Gökleri ve yeri yaratan, gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü türlü ürünler çıkaran Allah’tır; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize veren, nehirleri sizin için faydalı olacak şekilde yaratan O’dur. Düzenli seyreden güneşi ve ayı sizin için yararlı kılan, gece ile gündüzü faydalanacağınız biçimde yaratan O’dur. O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah’ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!”.¹⁸¹ Ayette gemilerden ve diğer ni’metlerden bahsedilmekte ve 34. ayette insanoğlunun çok zalim ve nankör olduğu tespiti yapılmaktadır. İnsanoğlu Allah’ın verdiği bunca ni’mete rağmen ni’met sahibini görmeyip O’na şükretmemekle nankörlük yapmaktadır. “Onlar, saçma düşüncelerine göre dediler ki: "Bunlar, dokunulmaz hayvanlar ve

¹⁷⁹ Nahl 16/66.

¹⁸⁰ Yunus 10/22-23.

¹⁸¹ İbrahim 14/32-34.

ekinler olup onları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Şunlar da binilmesi yasaklanmış hayvanlardır." Bir kısım hayvanlar da vardır ki, (böyle istiyor diye) Allah'a iftira ederek (keserken) üzerlerine O'nun ismini anmazlar. Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden Allah onları cezalandıracaktır".¹⁸² Ayette müşriklerin bir kısım hayvanlarla ilgili kısıtlamalar koyduğu, bazı hayvanlara binilmesini yasakladıkları belirtiliyor. Gelecek ayette ise Allah (c.c.), hayvanlarla ilgili böyle bir yasa koymadığını bunun müşriklerin uydurması olduğunu belirtiyor. "Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm ile (diye bazı hayvanların işaretlenip kullanımdan alıkonması) ilgili bir buyruk koymamıştır. Fakat inkârcılar kendi uydurdıkları yalanları Allah'a yakıştırmaya çalışıyorlar; onların çoğu akıllarını kullanmıyorlar".¹⁸³ "Bizim gözetimimiz altında ve öğrettiğimiz şekilde gemiyi yap, haktan sapanlar için bana başvuruda bulunma! Onlar boğulacaklar!".¹⁸⁴ Allah Hz. Nuh'a gemi yapmasını emretmektedir.

Yukarıda geçen ayetlere genel olarak baktığımızda gemilerin ve hayvanların Allah tarafından insanın emrine verildiği, insanın hizmetine verilen ni'metler olduğu anlatılmaktadır. Bunun için 'sahhare' fiili kullanılmaktadır. Yani bu ni'metler insana musahhar kılınmıştır. İnsanın söylediklerini kabul edecek halde yaratılmışlardır. İnsana oranla, kendisinden daha büyük olan at, inek, deve, boğa v.b. hayvanlar insana isyan edebilecek kabiliyette de yaratılabilirdi. Ama Allah bunlara verdiği yaratılış programıyla insanın hizmetine vermiştir. Bakıldığı zaman küçük bir çocuk büyük bir atın yularından tutup istediği yere götürebilmektedir. Allah, suya kaldırma kuvvetini verdiği gibi, hayvanlara da insanlara karşı teshir özelliği vermiştir.¹⁸⁵ Atlar, (arabalar icad edildiğinden dolayı günümüzde çok ihtiyaç kalmamış olsa da) insan ve yük taşımada kullanılabilir. Atlar, eski tarihlerde savaşlarda da kullanılmışlardır. Hayvanların etinden, sütünden, gücünden faydalanılabilmektedir. Bunlar Allah'ın ni'metleridir. Ni'metin hakkı şükür gerektirir. Bunun için bu nimetlerden faydalanırken ni'meti veren unutulmamalı, O'na şükredilmelidir.

¹⁸² En'am 6/138.

¹⁸³ Maide 5/103.

¹⁸⁴ Hud 11/37.

¹⁸⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5506-5507.

*Güneş yeryüzü ve içindekileri yakabilir. Yerin dönüşü bozulduğu takdirde insanlık bir anda ölür. Rüzgâr, her şeyi yerle bir edebilir. Su, taşarak her tarafı kaplayabilir. Yağmur, yağmadığı takdirde nehirler kurur ve yeryüzündeki hayat durur. Bütün bu güçler, insandan daha büyük güçlerdir. Ama insanın hizmetine verilmişlerdir. Güneş bugün doğar ama yarın doğmam diyemez. Su, her tarafı kaplayamaz veya bulut yağmuru yağdırmam diyemez. Yer kendi iradesiyle dönüşünü durduramaz. Bütün bunlar büyük güçlerdir ama Allah'ın iradesiyle insanın hizmetine verilmişlerdir. Onların bir iradeleri yoktur ve Allah'ın emrine karşı gelemeyizler.*¹⁸⁶

19. yüzyıldan sonra gelişen teknolojiyle birlikte, nakil vasıtaları da gelişmiştir. Uçak, helikopter, gemi, araba, kamyon, motorsiklet, bisiklet, tır v.b. araçlar icad edilmiştir. Bunlarda esasında Allah'ın ni'metleridir. Bunlardan da faydalanırken ni'metin gerçek sahibi olan Allah unutulmamalı şükür ve zikirle hatırlanmalıdır. O'na ne kadar şükretsek azdır.¹⁸⁷ Bu icadlarda Allah'ın insanlara verdiği akıl ni'meti ve insana yapılan ilhamlar sayesinde bulunmuşlardır. Eğer Allah insana akıl ni'metini vermemiş olsaydı, insanlar da hayvanlar gibi yaşar, hiçbir teknolojik ilerleme kaydedemezlerdi.

Demirden, çelikten veya ahşaptan yapılmış binlerce tonluk gemiler Allah'ın suya verdiği kaldırma kuvveti sayesinde, su üzerinde durmakta, batmamaktadırlar. Kur'an'ın nazil olduğu zamanda uçak ve araba gibi nakil vasıtaları olmadığından bunlara değinilmemiştir. Ama ayetin işaretinden uçağın, havaya verilen özellik sayesinde havada durduğu anlaşılabilir. Bütün teknolojik gelişmelerin meydana gelmesi için Allah kâinata gereken kanunları va'z etmiştir. Günümüzde bunlara bilimsel olarak tabiat kanunları ismi verilmektedir. Ama bu kanunların yaratıcısından bahsedilmemektedir. Kur'an bu kanunların yaratıcısının Allah (c.c.) olduğunu belirtmektedir.

Hz. Nuh (a.s.) gemiye binerken yaptığı duada, Allah'ı unutmamamız gerektiğini, O'nu her zaman zikretmemiz gerektiğini vurgular. “Nuh, ‘Haydi gemiye binin! Yüzerken de dururken de Allah'ın adını an. Şüphesiz ki rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir’

¹⁸⁶ Muhammed Mütevelli Şa'ravi, *Kur'an Mucizesi*, çev. M. Sait Şimşek, 4. bs. (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2017), 158.

¹⁸⁷ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3265.

dedi”.¹⁸⁸ “Kur’an-ı Kerim, ilahi emir ve gözetim altında Nuh (a.s.)’ın tahtadan veya madeni levhalardan gemi yaptığını açıklamaktadır”.¹⁸⁹ Bu durum Kamer 54/13’te anlatılmaktadır, “Onu tahtalar ve mihlarla yapılmış gemide taşıdık”.

Çeşitli ulaşım araçlarını (uçak v.b.) keşfetmek için Allah, insanlara kabiliyet vermiştir. Ayet bunlarada işareti içerir.¹⁹⁰

Kuşeyri ayete işâri bir mana vermiştir: مُقَرَّنِينَ itaat ettirenler demektir. Allah nasıl ki gemileri ve hayvanları insanların hizmetine vermiş ve bununla insanlara büyük bir nimette bulunmuşsa, mü’minler içinde muvaffakiyet bineğini kolay kılmış ve onunla mü’minleri itaat makamına taşımıştır. Müridler içinde, kendilerini cömertlik meydanlarına taşıması için müritlik bineğini kolaylaştırmıştır. Allah, ârifler içinde himmetlerin bineğini kolaylaştırmış ve onlarda böylece izzet meydanında konuk olmuşlardır, demektedir.¹⁹¹

Rabbe Dönüş

14-) Biz şüphesiz rabbimize döneceğiz (demelisiniz).

Yolculuklara çıkılırken söylenmesi istenenlerden biri de “Biz şüphesiz rabbimize döneceğiz”, sözüdür. İnsanın Allah’a döneceğini unutmaması istenmektedir.

Razi ayetin tefsirinde; Bil ki bu sözün önceki ayetlerle ilgisi şudur: Gemiye ve hayvana binmek tehlikelidir, çünkü gemi parçalanıp yolcuları helâk olabilir aynı şekilde hayvana binmekte de tehlikeler vardır. Dolayısıyla böyle durumlarda binicinin ölümü hatırlaması, bir gün öleceğini, Allah’a döneceğini, kaza ve kaderden kurtuluşun olmadığını hatırlaması gerekir. Dolayısıyla yolcunun başına böyle bir musibet gelmesi halinde hazırlıklı olmuş olacaktır.¹⁹²

¹⁸⁸ Hud 11/41.

¹⁸⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, C. 11, 5506.

¹⁹⁰ Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3265.

¹⁹¹ Kuşeyri, *Letaifu’l-İşarat*, C. 5, 213.

¹⁹² Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 505.

İbn Kesir'in naklettiği hadislerle göre Allah Resulü (s.a.v.), her devenin sırtında bir şeytan olduğunu belirtmiş, deveye Allah'ın adını andıktan sonra binmelerini tavsiye etmiştir.¹⁹³

Yolculuğa çıkan, vasıtaya binen insanın hayatında bir değişiklik meydana gelir. İnsanın yolculuğu zaten devam etmektedir, insan, ruhlar âleminde dünyaya, dünyadan da ahirete doğru yolculuk halindedir. Allah'tan geldik ve O'na dönmekteyiz. Bu kaderde takdir edilmiştir, değiştirilmesi mümkün değildir. Böylece Kur'an insana hayatın ve insan olmanın amacını ve hedefini öğretmektedir. Başka hiçbir düşünce ve inanç sistemi konuyu bu kadar net ortaya koyamamıştır. Allah Kur'an'da sözün en doğrusunu söylemektedir.¹⁹⁴

İnsan aciz olduğu için Allah'ın himayesine muhtaçtır o yüzden tehlike ihtimali olan yolculuklarda, dua ederek Allah'a sığınmalıdır. Aynı zamanda ahirete olacak son yolculuğunu hatırlamalıdır.¹⁹⁵

Taberi'nin Katade'den rivayetine göre, gemiye binerken Hud 11/41. ayeti, deveye binerken Zuhuruf 43/13-14. ayetleri ve bu vasıtalarından inerken de Mü'minun 40/29. ayetini okumamızı Rabbimiz bildiriyor.¹⁹⁶ Mü'minun 40/29. ayette, "Yine de ki: 'Rabbim! Beni bereketli bir yere indir; en uygun şekilde indirip yerleştiren sensin'." Allah (c.c.), Hz. Nuh'a (a.s.) gemiden indiğinde yapacağı zikri öğretmiştir.

Konuyla ilgili işâri bir tefsir: "Allah peygamberine bu bilgileri verirken, ârif derecesindeki kulların bütün dönüşlerinde, her türlü hal ve davranışlarında Allah'a geri dönmek istemesinin, Allah'ın yanında yok olmayı istemesinin, asıl geldiği gerçek ve hakiki makamı arzu etmesinin mutlaka gerektiğini hatırlatmaktadır".¹⁹⁷

Konuyla İlgili Hadisler

"Abdullah b. Ömer diyor ki: "Resulullah bir yolculuğa çıkarken, devesinin üzerine oturup tam yerleşince üç kere tekbir getirip sonra şu ayeti okurdu: "Bunları

¹⁹³ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7141.

¹⁹⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5507-5508.

¹⁹⁵ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3266.

¹⁹⁶ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 318.

¹⁹⁷ Geylani, *Geylani Tefsiri*, C. 5, 230.

hizmetimize veren Allah'ı tenzih ve tesbih ederiz. Yoksa biz bunlara güç yetiremezdik. Mutlaka yine rabbimize döneceğiz. Sonra şöyle dua ederdi: Allahım, bu yolculuğumuzda senden iyilik ve takva isteriz. Amellerimizden razı olacağını dileriz. Allahım, bu yolculuğumuzu bize kolaylaştır. Onun uzaklığını dileriz. Allahım, bu yolculuğumuzu bize kolaylaştır. Onun uzaklığını bize yakın kıl. Allahım, yolculukta arkadaş sen, geride kalan aileye bakan yine sensin. Allahım, yolculuğun meşakkatlerinden, manzaranın kötülüğünden, mal ve ailemiz hakkında kötü dönüşten sana sığınırım.” Resulullah yolculuktan dönünce de bu duayı okur şunları da ilave ederdi. “Dönerleriz, tevbe edenleriz, kulluk edenleriz, rabbimize hamd edenleriz”.¹⁹⁸

Ebu Miclez diyor ki: “Ben hayvana bindim ve: “Bunları hizmetimize veren Allah'ı tenzih ve tesbih ederiz. Yoksa biz bunlara güç yetiremezdik. Mutlaka yine rabbimize döneceğiz.” ayetini okudum. Ali b. Ebi Talib (r.a.)’nın oğlu Hüseyin (r.a.) dedi ki: “Sen böyle mi emrolundun?” dedim ki: “Nasıl diyeyim?” Dedi ki: “Şöyle de: “Bizi İslâma erdiren Allah’a hamdolsun. Bizi insanlık için ortaya çıkaran, ümmetlerin en hayırlısı kılan Allah’a hamdolsun.” Sen, bu büyük nimetleri zikrettikten sonra “Bunları bizim himayemize veren Allah'ı tenzih ve tesbih ederiz. Yoksa biz bunlara güç yetiremezdik. Mutlaka yine rabbimize döneceğiz.” de.”¹⁹⁹

2.2.2.5. Kâinat Ayetleri

Kur'an'da yaklaşık 750 adet kâinatla ilgili ayet bulunmaktadır.²⁰⁰ Kur'an kendisine inanan insanın kâinat kitabını okumasını ve ibretle tefekkür etmesini ister. Yukarıdaki ayetlerde belli bir ölçüyle yağdırılan yağmurdan, insanın emrine verilen gemilerden ve hayvanlardan bahsedildi.

Kur'an'da geçen 750 civarındaki ayeti değerlendirmek, çalıştığımız tezin kapsamında ele alınamayacak derecede geniş bir konu olduğundan konuya kısaca değinilmiştir.

¹⁹⁸ Müslim, K. el-Hacc, bab:425, Hadis No:1342; Ebu Davud, K. El-Cihad bab:72, Hadis No:2599; Tirmizi, K. Ed-Dua, bab:45-46, Hadis No:3447.

¹⁹⁹ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 317-318; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7140.

²⁰⁰ Celâl Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 2009), 197.

Kur'an'da kâinatın yaradılışı, dünyanın oluşumu, çekim kanunu, yedi kat semâ, kâinatın genişlemesi, ay ve güneş ışığı, ay ve güneşin yörüngeleri, dünyanın yuvarlaklığı ve dönüşü gibi Astronomi ilmi ile alâkalı; yeryüzündeki denge ve kömürün teşekkülü gibi Jeoloji ile alâkalı; hava basıncı, eşyanın çift oluşu, demir ve atomun zikredilişi gibi Fizik'le alâkalı; hava basıncı, botanik ve genetik gibi Biyoloji ile alâkalı; ruh ve beden sağlığını koruma, zararlı yiyecek ve içeceklerden sakınma, beslenme ve Jinekoloji gibi Tıp'la alâkalı; insanın yaradılışı gibi Antropoloji ile alâkalı; din duygusu, din şuuru, fizyolojik olan ve olmayan motivler, insan tipleri, karakter ve şahsiyet gibi Psikoloji ile alâkalı; telepati gibi Parapsikoloji ile alâkalı birçok bilgi bulunmakta ve bu bilgilerin, çeşitli bilimsel verilerle olan uyumu ve uygunluğu açısından ele alınıp yorumlandığı görülmektedir.²⁰¹

Nahl 16/5-16. ayetlerde, “Eti yenen büyük ve küçükbaş hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için soğuktan koruyucu şeyler ve başka yararlar vardır, ayrıca onlardan beslenirsiniz. Onlarda akşamları otlaktan getirirken, sabahları otlatmaya salıverirken size sergiledikleri bir güzellik de vardır. Bu hayvanlar ancak kendinizi fazlasıyla yorarak ulaşabileceğiniz bir beldeye yüklerinizi taşır. Kuşkusuz rabbiniz çok şefkatli, çok merhametlidir. Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır.” Ra’d 3-4. ayetlerde, “Yeryüzünü enine boyuna uzatan, onda sabit dağlar ve ırmaklar meydana getiren, orada meyvelerin her birinden çiftler çiftler yaratan O’dur. Geceyi de gündüzün üzerine O bürüyüp örtüyor. Düşünen insanlar için şüphesiz bütün bunlarda ibretler vardır. Yeryüzünde birbirine komşu parçalar, üzüm bağları, ekinler; sürgünlü-çatallı ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır; hepsi bir tek su ile sulanır. Böyle iken üründe bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan insanlar için ibretler vardır.” Ayetlerde aynı su ile sulandığı halde topraktan farklı ürünlerin çıkmasının akıllarını kullananlar için ibret olduğu belirtilmektedir. Demek ki kâinat ayetlerinden ibret almak için insanın aklını kullanması gerekmektedir. Aklını kullanmak burada kilit önemdedir. Kâinattaki Allah’ın ayetlerini okumak için Allah’ın lütfettiği akıl ni’metini kullanmak gerekir.

²⁰¹ Kırca, *Kur'an'a Yönelişler*, 196; Celâl Kırca, *Kur'an'ı Kerim ve Modern İlimler*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1982), 127-220; Celâl Kırca, *Kur'an'ı Kerim'de Fen Bilimleri*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1984), 61-252.

Fussilet 41/53, “Kur’an’ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?” Fussilet sûresi 41/53. ayetinin tefsirinde zamanla olacak gelişmelerde, İslâm’ın ve Kur’an’ın doğruluğuyla ilgili bilgilerin çıkacağı yorumları yapılmıştır. Nitekim bazı teknolojik gelişmelerin Kur’an’a mutabık olarak çıkıyor olması bu yorumlara haklılık kazandırmaktadır.

Kâinat kitabının okunması birçok ayette teşvik edilmektedir. Kaf 50/6’da göğe bakıp tefekkür etmemiz istenmekte, Ğaşiye 88/17-20, “Peki insanlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?”, denilmektedir. Deve, gök ve dağlar üzerinde tefekkür etmemiz istenmektedir. Nüzul esnasında ilk muhataplarının, en çok gördüğü deveye bakıp ibret almaları istenmektedir. Ayetlerin istediği maksada ulaşmak için herkesin kendi çevresinde ya da belgesellerde gördüğü kâinat ayetlerini okuması, üzerinde tefekkür etmesi gerekir. Bu ayetler Allah’ın varlığına ve birliğine delillerdir. Aslan, zebra, leopar, fil, çita, kuş, karınca, arı, balık gibi hayvanlar ve diğer bütün kâinat kitabı ayetlerini okumak Kur’an’ın sıklıkla işaret ettiği bir konudur. Kâinattaki düzene bakıp, bu düzenin bir yaratıcısı olduğunu düşünmek gerekir.

Ayetler Arasındaki Bağlantılar

Yukarıda geçen 9-14 arası ayetlere göre; müşriklere gökleri ve yeri yaratanın kim olduğu sorulduğunda cevap olarak mutlaka Allah diyeceklerdir. Müşriklerin inançlarındaki mantıksızlık ve tutarsızlıkları gözlerinin önüne seriliyor. Basit bir mantık gibi görünen bir soru, adeta müşriklerin inançlarının röntgenini çekiyor, onları tutarsızlıkları ile yüzleştiriyor. Madem gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğuna inanıyorsunuz, öyleyse neden kendisinede başkalarınada faydası ve zararı olmayan başka yaratılmışları Allah’a eşler koşuyorsunuz? Müşriklerin tutarsızlıklarla dolu inançları bu sorgulamayla sarsıldıktan sonra ayetlerin devamında bazı kâinat ayetlerinden söz edilmektedir. Bunlar; yeryüzünün beşik kılınması ve yeryüzünde ulaşım için yollar var edilmesi, belli bir miktarda yağmur indirilerek onunla ölmüş tabiatın yeniden diriltilmesi, çiftlerin yaratılması, gemiler ve hayvanlar. Yeryüzünün yağmurla canlanması, İslâm’ın en önemli iman esaslarından olan ahirete imana, öldükten sonra diriltilmeye delil olarak sunulmaktadır. Aşağıda gelen ayetlerde ise müşriklerin tutarsız inançları anlatılmaya devam edilmekte, inançlarındaki

mantıksızlıklar vurgulanmaktadır. Bunlar, Allah’a kız çocuklarını isnad etmeleri, meleklerin kız olduğunu söylemeleri gibi konulardır.

2.2.3. İnançlardaki Sapmalar (15-25. Ayetler)

2.2.3.1. Meleklerin Kız Olduğu İddiası

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفِيكُمْ
بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾

15-) Ama onlar, kullarından bir kısmını, O’nun bir cüzü kıldılar. Gerçekten insan apaçık bir nankördür.

O’na yani Allah’a kullarından bir kısmını cüzler edindiler. Allah’a cüz isnad edilmesi, haşa Allah’ın parçası varmış gibi inanmaları demektir. “Nesefi der ki: ‘Yani melekler Allah’ın kızlarıdır, diyerek, melekleri O’nun bir parçası ve bir kısmı kabul ettiler. Nitekim çocuk babasının bir cüz’ü gibidir’”.²⁰² Hristiyanların Hz. İsa (a.s.)’a Allah’ın oğlu demeleri, Asrı sâadette bazı Yahudilerin Üzeyr (a.s.)’a Allah’ın oğlu demeleri, müşriklerin melekler Allah’ın kızlarıdır demeleri gibi isnadlar²⁰³, bütün yaratıklardan tenzih edilmesi gereken Allah’a (c.c.) iftirada bulunmaktır. Çünkü Allah (c.c.) ile yarattığı kulların ilişkisi ancak Yaratıcı-kul ilişkisi olabilir. Allah’a evlad isnad etmek ya da cansız putların Allah’ın kudretinin ortağı olduğunu iddia etmek şirktir.

Müşrikler, meleklerin cinsiyetinin kız olduğunu iddia ediyorlardı. Lat, Menat ve Uzza adlarındaki üç meşhur putu, Allah’ın kızları kabul ediyorlar ve melekleri temsil ettiğine inanıyorlardı. Bunlara ibadet etmekle, Allah’a yakınlaştıklarını iddia ediyorlardı. Zümer 39/3’te bu konudan bahsedilmektedir. Müşrikler, Allah’ın en büyük yaratıcı ilah olduğunu kabul ediyorlar ve O’na ulaşmak için aracı olarak, meleklerin sembolü olduğunu düşündükleri putları Allah’a ortak koşuyorlardı.

Tevhid akidesinin, şirke kapı aralayacak durumlardan uzak tutulması gerekmektedir. Aksi halde iyi niyetle başlayan çabalar bile zamanla şirke dönüşebilmektedir. Putlara tapmanın tarihini incelediğimizde, ilginç bir durumla karşılaşırız. Toplumda evliya olarak görülen insanların, vefat etmesinden sonra onları hatırlamak için yapılan temsiller, zaman geçtikçe putlara dönüşmüştür. Şeytan, insanın yanlış yola girmesi için

²⁰² Havva, *el-Esas fi’t-Tefsir*, C. 13, 194.

²⁰³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. 17, 286.

pusuda beklemektedir. Tasavvufi fikir, akım ve yolların, itikadi açıdan sorun oluşturabilecek, şirke götürebilecek bu tür yaklaşımlardan kendilerini korumaları gerekir. Kur'an ve sünnet çerçevesinden ayrılmayan tasavvuf, İslâmın kabul edebileceği bir tasavvuftur.

Allah'a cüz' yapma demek, bir kulu Allah'ın evladı olarak kabul etmektir. Çünkü bir evlat babasından bir parçadır.²⁰⁴ Bir yaratılanı Allah'ın cüz'ü yapmanın diğer bir çeşidi de Allah'a mahsus olması gereken sıfat ve yetkileri, onun taşıdığına inanmak ve buna göre dua etmek, ona ibadet edip yalvarmaktır.

O yüce yaratıcı için (kullarından bir cüz' isnad ettiler) yani O'nun için çocuk ispatına yeltendiler, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylediler, bu inançta olan biri elbette küfür ve nankörlük üzeredir. Melekler yaratılmıştır. Sonradan varolmuşlardır. Çocuk babasından bir parçadır, dolayısıyla çocuk yaratılmış olunca babasında yaratılmış olması gerekir. Oysaki Allah kadimdir, evlattan münezzehtir. Bütün yaratılanlar sonradan yaratılmış olup Allah'ın birer kudret eseridirler. Binaenaleyh Halık-ı Kadim'e, çocuk isnad etmek, Yüce yaratıcının sonradan varolan, cismi olan, yarattıkları ile aynı cinsten olduğunu iddia etmektir ki, bu bir şirki mahzdır.²⁰⁵

Ayetin ikinci bölümünde, 'Gerçekten insan apaçık bir nankördür', denilmektedir. Ayetin ikinci kısmı 'inne' yani esas te'kid edatıyla başlayıp lamı te'kidle devam etmekte, insanın apaçık küfrü, nankörlüğü birkaç vurguyla dile getirilmektedir. Ayrıca insan elif lamlı gelmektedir. Bu durum insan cinsi için geldiğini gösterir, yani bütün insanların böyle olduğunu kastetmez. Allah'a cüz iddia etmek bir nankörlüktür yani şükürün zıttıdır. İbrahim 14/7'de, "Hani rabbiniz, 'Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir!' diye bildirmişti." Şükür ni'meti arttırırken, küfür azabı gerektirir.

İnsanın nankörlük özelliği, diğer ayetlerde de geçmektedir. İbrahim 14/34'te, "O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!" Ayette geçen Keffar kelimesine, meallerde nankör anlamı verilmektedir. Küfrün literal-zahiri anlamı örtmektir. Allah'ın ni'metlerine şükretmeyen onları örtmüş, yani küfretmiş, nankörlük etmiştir.

²⁰⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5511.

²⁰⁵ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3268.

İsra 17/67, Abese 80/17, Şura 42/48 ayetlerinde de insanın nankör olduğu belirtilmektedir. Necm 53/19-23,26,27. ayetlerde de meleklerin kız olduğu iddiası reddedilmektedir.

16-) Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine aldı da oğulları size mi ayırdı?

Ayette soru sorulurken kullanılan Arapçadaki hemze, (اَمْ اَتَّخَذَ) istifhamı inkârıdır. Yani öyle bir şey yok. Allah kızları kendisi için ayırıpta size erkek çocuklarını mı tahsis etmiş? Öyle bir şey yok, olamaz.

İsra 17/40'ta, "Rabbiniz erkek çocukları size verdi de kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi? Gerçekten siz çok ağır bir söz söylüyorsunuz!" Necm 53/21-22'de, "Erkek çocuklar size de kız çocuklar O'na öyle mi? Ama o takdirde bu insafsızca bir taksim!" Müşriklerin kızları Allah'a nispet etmeleri, önce meleklerin kız cinsiyetinde oldukları iftirasını atmaları, daha sonra da meleklerle Allah'ın kızları demeleridir. Ayrıca taptıkları putlar da onlara göre meleklerin sembolleridir. Müşriklerin inanç yapısı tutarsızlıklarla doludur. Müşrikler, kendilerini Hristiyanlarla kıyaslıyor ve inançlarının Hristiyanlardan daha tutarlı olduğunu iddia ediyorlardı. Kendileri Allah'ın kızları dedikleri meleklerle tapıyorlardı. Hristiyanlar ise Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettikleri Hz. İsa'yı ilahlaştırıyorlardı. Müşriklere göre melekler insanlardan üstündür. Dolayısıyla kendi inançları Hristiyanlarınkinden daha üstündür. Cahiliye devrindeki Müşrik inancı, mantıksız akıl yürütmeleri üzerine kurulmuştu.

Enbiya 21/26-27-28'da "Böyle iken (bazıları) 'Rahmân evlât edindi', dediler. Hâşâ! O bundan münezzehdir. Bilâkis o evlât dedikleri lutuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır. O'nun sözünün önüne geçmezler, sadece O'nun emriyle hareket ederler. Allah onların önlerindeki de arkalarındaki de (bildiklerini de bilmediklerini de) bilir. Onlar Allah'ın razı olduklarından başkasına şefa'at edemezler ve Allah korkusundan titrerler!" Ayette müşriklerin batıl inançları reddedilmektedir. Meleklerin Allah'ın kızları olmadığı, O'nun emrinde kullar olduğu anlatılmaktadır. Müşriklerin 'melekler bize şefa'atçi olacak' iddiasıda reddedilerek, meleklerin Allah'ın razı olduklarından başkasına şefa'atçi olamayacağına vurgu yapılır.

“Mademki yüce Allah evlad edinmiştir, niye kızları kendisine, oğulları da onlara ayırmıştır? Kendileri kızlarının olmasından hoşlanmazken, böyle bir durumda üzüldürken Allah’ın kızlarının olduğunu ileri sürmeleri doğru mudur?”²⁰⁶

Razi bu konuda şöyle demektedir:

*Bil ki Allah Teâlâ bu münazarayı, en güzel bir şekilde sıralamıştır. Çünkü O, kendisinin çocuğu bulunamayacağını anlatmış, çocuğunun olmasının farzedilmesi halinde bu çocuklarının kız olmasının imkânsızlığını beyan etmiştir. Çocuğunun bulunamayacağının izahı şöyle yapılabilir: Çocuk, hiç şüphe yok ki babadan bir parçadır. Parçası bulunan şey ise, birleşmeyi, ayrılmayı, biraraya gelmeyi ve dağılmayı kabul eder demektir. Bunları kabul eden şey ise, sonradan var olmuş ve yaratılmış bir (kuldur). Dolayısıyla böyle olan, kadim ve ezeli bir ilah olamaz. İkinci husus, yani Allah’ın çocuğunun olduğu farzedilmesi durumunda, bu çocuğun kız olmasının imkânsızlığının izahı da şöyledir: Çünkü oğlan, kızdaki daha üstündür. Binaenaleyh kalkıp, Allah’ın, kendisi için kız çocuklar edinip, erkek çocukları kullarına nasip ettiğini söylersek, kulların durumunun, Allah’ın durumundan daha mükemmel ve üstün olması gerekir ki bu, aklın bedaheti ile reddedilen bir durumdur.*²⁰⁷

Burada müşriklerin inancının başka bir boyutunu görmekteyiz. Yahudiler Hz. Üzeyr Allah’ın oğludur, Hristiyanlar da Hz. İsa Allah’ın oğludur diyorlardı. (Tevbe 9/30) Onların amcaoğulları olan Araplar da melekler Allah’ın kızlarıdır diyordu. (İsra 17/40) Müşrik Araplar kız çocuklarını Allah’a nispet ediyor, erkek çocuklarını da kendilerine alıyorlardı. Arap toplumunun inanç yapısı bu ayetlerde gösterilmektedir. Arap müşrikler sadece putlara tapmakla değil aynı zamanda kızları ve melekleri Allah’ın çocukları görmekle de şirk koşuyorlardı.²⁰⁸

Ayetteki geçen hemze, istifhamı inkârıdır. Yani bu durumu reddeder. Bunun bir uydurma ve Allah’a iftira olduğunu belirtir.²⁰⁹ Müşrikler, meleklerin Allah’ın kızları olduklarını ileri sürüyor ve Allah’ı bir yana bırakarak melekler adına diktikleri

²⁰⁶ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 115.

²⁰⁷ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 508.

²⁰⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. 17, 296.

²⁰⁹ H. Tahsin Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul (Kur’an ayetlerinin iniş sebepleri ve Tefsirleri)* C. 11 (Yasin Yayınevi: İstanbul, 2013), 207.

heykellere ibadet ediyorlardı.²¹⁰ Nahl 16/57’de, “Yine onlar -hâşâ- "Kızlar Allah’ındır" diyorlar. Akıllarınca beğendikleri de kendilerinin oluyor!”, durumun yanlışlığı açıklanıyor. “Allah Teâlâ yaratıcıdır ve yaratıcı, yarattıkları içinden bazılarını kendisi için seçmez, böyle olsaydı seçmediklerini hiç yaratmazdı. O âlemlerden ganidir, âlemlere ihtiyaç duymaz”.²¹¹

Müşriklerde Kız Çocuklarının Konumu

17-) Onlardan biri, Rahmân’a isnat ettiği kız çocuğuyla müjdelenince, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir.

Genel olarak Zuhruf sûresinde müşriklerin inançlarındaki mantıksızlık, çelişki ve tutarsızlıklar bu ayetlerde de dile getiriliyor. Kendilerine isnad edildiklerinde bir kusur saydıkları aciz kimseleri yüce yaratıcıya nisbet etmekten çekinmedikleri anlatılıp ahmaklıkları ortaya koyuluyor.²¹²

Nahl 58-59’da, “Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir. Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!” Eşi kız çocuk doğuran müşriklerin psikolojik durumu bu ayette daha ayrıntılı ele alınıyor. Kız çocuğu doğan müşriğin adeta bunalıma girdiği, ne yapacağını bilmez bir hale geldiği anlatılmaktadır.

Müşriklerden biri Rahmân’a isnad ettiği kız çocuğuyla müjdelenince yani kızı olduğu haberi verilince müşriğin hoşuna gitmez, yüzü kızarır, sinirlenir. Müşrikler meleklerin kız olduğunu iddia ediyorlardı. Kendileri kız çocuklarını istemezken, kız çocuğu ile müjdelendiklerinde öfkelenirken kız çocuğunu Allah’a isnad ediyorlardı. Açık bir çelişki içindeydiler. Bir yandan kızlara kutsallık atfetmekte, bir yandan onları diri diri gömmekte ve bir yandan da kız çocuğuyla müjdelendiğinde öfkeyle dolmaktaydılar.²¹³ Değersiz gördükleri, kendilerine layık görmedikleri kız çocuğunu, Allah’a layık

²¹⁰ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 108.

²¹¹ Muhammed Muhammed Ebu Musa, *-Hamim Sûreleri Belaği Tefsiri- Zuhruf Sûresi*, çev. Fatma Serap Karamollaoğlu, 1. bs. (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 88.

²¹² Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3268.

²¹³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. 17, 297.

görüyorlardı.²¹⁴ “Nitekim Araplardan birisi kendine bir kız çocuğu müjdelendiği zaman şöyle demiştir: O hiç de iyi bir çocuk değildir. Üstünlüğü ağlamakla, iyiliği ise başkasınınkini almak iledir”.²¹⁵

“Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!”.²¹⁶

Saffat sûresi 37/149-157. ayetlerde; “Şimdi onlardan şunu cevaplamalarını iste: Kız çocukları rabbinin de erkek çocukları mı onların! Yoksa biz, gözlerinin önünde melekleri dişi olarak mı yarattık? İyi bilin ki onlar, sırf kendi uydurmaları olarak, "Allah çocuk sahibi oldu!" diyorlar. Onlar katıksız yalancılardır. Allah, kızları oğlanlara tercih mi etmiş! Ne oluyor size? Nasıl yargıda bulunuyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa açık bir kanıtınız mı var? Eğer gerçekten doğru sözlü iseniz belgenizi getirin.” Müşriklerin iddiaları reddedilmekte, akıl ve mantıklarına seslenilerek, bu konuda delillerinin olmadığına işaret edilmektedir. Yunus 10/68-70. ayetlerde de aynı konu işlenmektedir.

Ayetlerde, müşriklerin bakış açılarının tutarsızlığı ortaya konulmaktadır. Allah katında üstünlük ölçüsü, cinsiyet, soy, makam-mevki ya da servet değildir. Hucurat sûresi 49/13. ayette Allah katında değer ölçüsünün ne olduğu anlatılmaktadır. “Ey İnsanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.” Allah katında değerli olmanın ölçüsü takvâ’dır.

2.2.3.2. Müşriklerin Kızlara Bakışlarındaki Çelişkiler

أَوْ مَنْ يُنشِئُوا فِي الْحَلِيِّ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ
إِنَّا أَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ سَنُكْتَبُ شَهَادَتَهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ
بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ اتَّيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾

²¹⁴ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 319.

²¹⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7142.

²¹⁶ Nahl 16/59.

18-) Sûs içinde yetiştirilip savaş edemeyecek olanı mı istemiyorlar? (Onları Allah'ın parçası mı sayıyorlar?)

Bir önceki ayette kızlardan bahsedilmekte, burada ise ayetin devamı şeklinde müşriklerin kızları istemediği belirtilmektedir. Ayette geçen kızların özellikleri iki şekilde yorumlanmıştır. a-) Sûs içinde yetiştirilip savaş edemeyecek olan, b-) Tartışmada derdini iyi anlatamayan, kendini iyi savunamayan. Her iki yorumda da kızların olumsuz görülen bir özelliği sayılmıştır. Müşrikler kendilerince olumsuz özellikte gördükleri kızları istememekte, onları Allah'a isnad etmektedirler. Kadınlar fitrat olarak kibar ve nazik olup süslenmeye yatkındırlar. Ayrıca savaşa katılmakta ve tartışmada delilini savunmakta, erkeğe nazaran daha arka planda kalmaktadır. Burada müşriklere bir tenkid vardır. Kendilerince zayıf gördüklerini Allah'a isnad etmeleri eleştirilmektedir.

Yani sûs ve nimetler içinde büyüyüp, delil ortaya koymada erkekler gibi başarılı olamadıkları için mi? İfadelerin gidişatından şu sonuç çıkarılabilir: Bu yaptıklarıyla aynı anda birkaç çeşit küfre düşmektedirler. İlk olarak Allah'a çocuk isnad ediyorlardı. Ayrıca kendi yanlarında kız ve erkekten, düşük seviyede olarak gördükleri kızları Allah'a nispet ediyorlardı. Böylece kendileri için razı olmadıklarını Allah'a nispet etmekteydiler. Ayrıca meleklerin dişi olduğunu iddia edip melekleri de küçümsemiş olmaktadır.²¹⁷

İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Süddiye göre bu ayette kastedilenler kadınlar ve cariyelerdir. Çünkü onlar delillerini izah ederken karşı tarafın işine gelen delilleride söylerler. İbn Zeyd'e göre ayette kızlardan değil, putlardan bahsedilmektedir. Yani sûs içinde büyütülüp, mücadele gücü olmayanlar putlardır.²¹⁸

Müfessirlere göre müşriklerin, melekler Allah'ın kızlarıdır sözünde üç çeşit küfür vardır ki bunlar; 1-) Allah'a çocuk isnad etmişlerdir. Bu küfürdür. 2-) Kendileri yanında beğenmedikleri kızları Allah'a isnad etmişlerdir, bu da küfürdür. 3-) Bu iftirayla meleklerde hakaret etmiş olmaktadırlar. Oysa meleklerde erkeklik ve dişilik yoktur.²¹⁹

²¹⁷ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 195.

²¹⁸ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 319-320.

²¹⁹ Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 209-210.

Tevbe sûresi 9/30'da "Yahudiler "Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler, Hristiyanlar da "Mesîh (Îsâ) Allah'ın oğludur" dediler. Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir. Allah onları kahretsin! (Gerçeklerden) nasıl da yüz çeviriyorlar!" Ayette Yahudi ve Hristiyanların Allah'a evlat isnad etmeleri şiddetli bir şekilde reddediliyor. Melekleri Allah'a kız çocuğu olarak nispet etmek, bütün noksanlardan münezzeh olan Allah'a bir iftiradır. Kesin bir şekilde reddedilmektedir.

Ayetin zahiri okumasından acaba burada cinsiyetle alakalı bir tercih mi yapılıyor gibi algılamalar ve düşünceler çıkmıştır. Mukatil b. Süleyman gibi ilk müfessirler ayetin, kızların beşerî olarak bazı zayıf özelliklerini belirttiğini söylerken, tarih olarak sonraki bazı tefsirlerde ise kızlarla ilgili yorumlar, olumsuz şekilde biraz abartılmıştır. Zamanımızda bu konudaki farklı bir yorumda şu şekildedir. Fatma Asiye Şenat, konuyla ilgili yazdığı makale de ayeti şöyle yorumlamaktadır. "Ayet kadın-erkek rolleriyle ilgili doğrudan bir veri içermediği gibi, Allah'ın kadın kullarını nasıl değerlendirdiğini de bildirmemektedir. Burada olan, sadece toplumun kadın algısına ve Müşrik inancına bir ayna tutulmasından ibarettir".²²⁰

Ayetin bağlamı değerlendirildiğinde konu müşriklerin yanlış inançlarının eleştirisidir. Dolayısıyla ayetler daha çok müşriklerin yanlış düşüncelerini dile getirip onların inançlarındaki tutarsızlıkları dile getirmekte, kendi düşünceleriyle düştükleri çelişkiler kendilerine gösterilmektedir.

Cahiliye Devrinde Kadın

İslâmiyetten önce cahiliye diye tanımlanan devirde, kadın toplumda ikinci sınıf bir insan olarak değerlendirilirdi. Miras hakkı yoktu. Kız çocuklarına değer verilmiyordu. Erkek çocukları doğduğunda seviniyorlar, eğlenceler düzenliyorlardı. Kız çocukları doğduğunda ise utanıyor, adeta suç işlemiş gibi hissediyorlardı. Cariyeler örfi hukukta mal kategorisinde değerlendiriliyor, mal alım satımı gibi alıp satılıyordu. Ayrıca para karşılığı fuhşa zorlanıyorlardı. Kadınların yaptıkları işler ağırdı. Çocuk bakımı, yiyecek temini, evin bakımı, savaşta su taşıma ve yaralı bakımı gibi birçok işi kadınlar

²²⁰ Fatma Asiye Şenat, "Bazı Tefsir Metinlerine Yansıyan Boyutuyla Cinsiyet Algısı- Zuhur Sûresi 18. Ayet Örneği-", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.4, S.6 (2017): 13.

yapıyordu. Bazı kabilelerde kız çocuklarını diri diri gömme âdeti vardı. Bu uygulamanın da bazı nedenleri vardı. Bunlar: a-) Ekonomik nedenler: Kız çocuğu aile için sadece bir yük oluşturunuyordu. Erkek çocuğu ise büyüdüğünde aile bütçesine katkı sağlayabilirdi. b-) Ahlâki nedenler: Ani savaşlar meydana geliyor ve bu savaşlarda ele geçirilen kızlar çarşılarda köle olarak satılıyordu. Böylece kızların, ailelerin istemediği bir yaşama itilme olasılıkları ortaya çıkıyordu. c-) Kurban olarakta gömülen kızlar olmuştur. Buna örnek olarak üç oğlu doğup, bunların arka arkaya ölmeleri üzerine, bunlardan sonra doğan kızını kurban olarak gömen birisi verilir. d-) Erkekler savaşlarda kızlara göre daha güçlü oldukları için, daha değerli görülüyorlardı.

Meleklerin Dişi Olduğunu İddia Etmeleri

19-) Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.

Konuyla ilgili ayetler: İsrâ 17/40, “Rabbimiz erkek çocukları size verdi de kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi? Gerçekten siz çok ağır bir söz söylüyorsunuz!” Necm 53/19-23, “Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât'ı, Uzzâ'yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menât'ı? Erkek çocuklar size de kız çocuklar O'na öyle mi? Ama o takdirde bu insafsızca bir taksim! Bunlar sizin ve atalarınızın putlara taktığı boş isimlerden ibarettir. Allah onlara öyle bir yetki ve güç vermemiştir. Onlar (putperestler) sadece kuruntularına ve kişisel arzularına uyuyorlar. Oysa şimdi onlara rablerinden bir yol gösterici gelmiş bulunmaktadır.” Necm 53/27-28, “Âhirete inanmayanlar meleklerle dişi varlıkların isimlerini veriyorlar. Oysa onların bu konuda bir bildikleri yok; sadece zanna uyuyorlar. Zan ise asla gerçek bilginin yerini tutamaz.” Saffat 37/149-157, “Şimdi onlardan şunu cevaplamalarını iste: Kız çocukları rabbinin de erkek çocukları mı onların! Yoksa biz, gözlerinin önünde melekleri dişi olarak mı yarattık? İyi bilin ki onlar, sırf kendi uydurmaları olarak, ‘Allah çocuk sahibi oldu!’ diyorlar. Onlar katıksız yalancıdırlar. Allah, kızları oğlanlara tercih mi etmiş! Ne oluyor size? Nasıl yargıda bulunuyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa açık bir kanıtınız mı var? Eğer gerçekten doğru sözlü iseniz belgenizi getirin.” Ayetlerde müşriklerin meleklerle kız demeleri reddedilmekte, bunun müşriklerin bir zannı, uydurması olduğu söylenmektedir. Delilleri varsa getirmeleri istenmektedir. Ayrıca kızları Allah'a nispet etmeleri ve Allah'a çocuk isnad etmeleri reddedilmektedir.

Müşrikler, meleklerin dişi olduklarını söylemekte ve bu sözleri atalarından duyduklarını dile getirmekteydiler. Ayet onların bu iddiasının tamamen delilsiz olduğunu dile getirmek için, meleklerin dişi olduğunu iddia edenler, melekler yaratılırken yanlarında mıydı? Onları yaratılırken görmüşler miydi? diye sorgulamaktadır. Böyle bir durum söz konusu olmadığına göre onların bu iddiaları tamamen asılsız uydurma bir sözdür. Ayetin devamında da onların bu iddialarının yazılacağı ve kıyamet günü bu iddiadan dolayı sorgulanacakları dile getirilmektedir. Razi'nin bu konudaki görüşü, "Muhakkik âlimler şöyle demişlerdir: 'Kâfirler, böyle söylemekle, şu üç bakımdan kâfir olmuşlardır: a-) Allah'a çocuk isnad etmek sûretiyle, b-) Bu çocuğun kız olduğunu söylemek sûretiyle, c-) Meleklerin dişi olduğunu iddia etmek sûretiyle...'".²²¹

Ayetteki soru, istifhamı inkaridir. Çünkü bunu iddia edenler melekler yaratılırken orada hazır değillerdi, yani bu durumun akli delillerle bilinmesi mümkün değildir. Böyle bilgiler ancak nakli delillerle bilinebilir. Bu iddiada bulunan kâfirler nübüvveti de kabul etmediklerinden dolayı bu sonuca herhangi bir nakli delillede ulaşmaları mümkün değildir. Böylece iddiaları asılsız kalmaktadır.²²²

Meleklerin dişi oldukları ile ilgili gerçek dışı iddiaları onların amel defterlerinde kaydedilecektir. Kıyamet gününde bu iddialarından hesaba çekileceklerdir. Bu iddialarını ispat etmeleride mümkün olmadığından gerekli cezaları alacaklardır.²²³

*Müşrikler "Melekler Allah'ın kızlarıdır." Sözünü söyledikleri zaman, Allah'ın Resulü onlara: "Meleklerin Allah'ın kızları olduğunu size ne bildirdi?" diye sorunca onlar: "Babalarımızdan biz öyle duyduk, biz şahidlik ederiz ki, onlar katıyyen yalan söylemezler" dediler. Bunun üzerine سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ nazmı celili nazil oldu.*²²⁴

²²¹ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 510.

²²² A.g.e., C. 19, 509.

²²³ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3269; Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 320.

²²⁴ Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 212.

Melekler nurani varlıklar olup onlarda erkeklik dişilik söz konusu değildir. Melekler yemezler, içmezler ve evlenmezler, dolayısıyla insan gibi bir hayat onlar için yoktur. Onlar sadece kendilerine verilen görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirirler.²²⁵

Ayetin sebebi nüzulü: “Katade dedi ki: Münafıklardan kimisi dedi ki: ‘Allah, cinlerle sıhriyet/evlilik kurdu ve bu sıhriyetten dolayı aralarında Melekler çıkıp var oldular.’ Onların bu iddiaları üzerine bu ayeti kerime nazil oldu”.²²⁶

2.2.3.3. Cüz’i İrade, İnsanın Sorumluluğu Mes’elesi

20-) Ve dediler ki: Rahmân dileyseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.

Konuyla ilgili ayetler: “Yahut "Eğer Allah bana hidâyet nasip etseydi gûnahtan sakınanlardan olurum" diyerek”;²²⁷ “Putperestler diyecekler ki: "Allah dileyseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram saymazdık." Onlardan öncekiler de aynı şekilde yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: "Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi mi var? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece temelsiz bir tahminde bulunuyorsunuz””.²²⁸

Müşrikler yaptıklarının doğru olduğuna gerekçe olarak Allah’ın onlara karışmamasını, yaptıklarına engel olmamasını gösteriyorlardı. Bu durumun, yaptıklarının Allah’ın rızasına uygun olduğunun delili olduğuna inanıyorlardı.

*Hiç kuşkusuz bu söz, gerçeği çarpıtmanın ifadesidir. Çünkü varlıklar âleminde meydana gelen her şey yüce Allah’ın iradesi doğrultusunda meydana geliyor. Bu doğrudur, Ne var ki, insanın doğru yolu ve sapıklığı seçme gücüne ve yetkisine sahip olması da yüce Allah’ın iradesinin gereğidir. Yüce Allah’ın iradesi insanın doğru yolu veya sapıklığı seçebilme yeteneğine sahip olarak yaratılmasını öngörmüşse de insanın doğru yolu seçmesini emretmiş ve bu yöndeki hoşnutluğunu ifade etmiştir. Öte yandan küfürden ve sapıklıktan hoşnut olmamıştır.*²²⁹

²²⁵ Semerkandi, *Tefsiru’l Kuran*, C. 5, 418.

²²⁶ Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 56; Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 211.

²²⁷ Zümer 39/57.

²²⁸ En’am 6/148.

²²⁹ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 116.

Müşrikler, Allah için emir ve iradenin farklı olamayacağını düşündükleri için bu iddiada bulunmuşlar, bir yandan iman etmeyi emredip diğer yandan küfre razı olmasının doğru olmadığını düşünmüşlerdir. Müşrikler ehli sünnetin görüşüne uymayan bu inançlarında, kâfirin küfrünü Allah irade eder dedikleri için değil, kâfirin küfrünü Allah irade ettiğine göre Allah'ın kâfire imanı emretmesinin çirkin olması gerekir diye inandıkları için kınanmışlardır. Kınama ve tenkid bu manada olursa Mutezile'nin bu ayetle delil getirmesi bozuktur.²³⁰ Ehl-i Sünnete göre kula verilen cüz'i iradedden dolayı kulda sorumluluk vardır.²³¹

Mekke müşrikleri Allah'a şirk koşmalarında Allah'ın iradesinin olduğunu, dolayısıyla insanların bu konuda iradelerinin olmadığını söyleyerek basit mantık oyunu yapıyorlardı. Allah ezeli ilmiyle insanın dünyada ne yapıp edeceğini bildiğinden yazmıştır ama bunlar yazılmıştır diye biz öyle yapmıyoruz, biz öyle yapacağımız için öyle yazılmıştır ve değişmezdir. Allah'ın ilmi yanılmaz. Herkes kendi akıl ve iradesiyle yolunu seçmekte ve kendisi yaptığından sorumlu olmaktadır. Allah dileseydi kimse batıl yolda olmazdı ama Allah öyle bir kanun koymamış, öyle bir hayat düzeni oluşturmamıştır.²³²

Bazı müfessirler müşriklerin söylediği “Allah dileseydi biz onlara tapmazdık”, sözlerini mü'minlerle alay etmek için söylediklerini²³³, inanarak söylemediklerini naklederler. Oysa bu durumun birçok ayette tekrar edilmesi onların buna inandıklarını göstermektedir. Zuhruf 43/21'de, “Onlara Kur'an'dan önce bir kitap mı verdik, verdiğimiz o kitaba dayanarak mı yollarının doğru olduğunu iddia ediyorlar?”, denilmeside müşriklerin dalga geçmek için değil inandıkları için bu sözü söylediklerini göstermektedir. Burada Allah, müşriklerin inandığı üç inancı zikredip reddediyor. Birincisi kullardan bir kısmını Allah'tan bir parça saymaları, ikincisi meleklerle Allah'ın kızları demeleri ve üçüncüsü de meleklerle tapmalarının Allah'ın rızasıyla olduğunu belirtmeleridir. Eğer birini alay etmek için söyledilerse, diğerlerini

²³⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 514.

²³¹ Kırca, *Kur'an'a Yönelişler*, 112.

²³² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5512.

²³³ Kuşeyri, *Letaifu'l-İşarat*, C. 5, 215.

de alay etmek için söylemeleri gerekir ki bu yanlıştır doğru olamaz.²³⁴ “Kader, zorlama değildir. Bunlar Allah bildiği için kâfir olmamış, kâfir olduklarından ve olacaklarından dolayı Allah öyle bilmiş, öyle takdir etmiştir”.²³⁵

Müşriklerin mantığına göre, Allah bu ibadetlerinden razı olmasa bundan dolayı onları azaba uğratmalıydı. Batıl bir iddiada bulunuyorlardı ve bunu sıkılmadan yüce yaratıcıya isnad ediyorlardı.²³⁶ “Onlar ancak hars ediyorlar (yani, yalan söylüyorlar)”.²³⁷ Yahrusun Yunus 10/66’da da geçmekte olup oradaki anlamı da “yalan söylüyorlar”, demektir.

Müşrikler birçok yanlış birden yapıyorlardı. Bunlar; Allah’a çocuk isnad etmek, melekleri dişi saymak, meleklerle tapmak ve Allah istemese bunları yapamayacaklarını söylemekti.²³⁸

Konuyla ilgili ayetler:

En’am 6/107, “Allah dileseydi onlar ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerine bir bekçi kılmadık. Sen onların vekili de değilsin.” En’am 6/125, “Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm’a açar; kimi de saptırmak isterse, göğşe çıkıyormuş gibi kalbine darlık ve sıkıntı verir. Allah inanmayanları işte böyle cezalandırır.” En’am 6/148-149, “Putperestler diyecekler ki: ‘Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram saymazdık’. Onlardan öncekiler de aynı şekilde yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: “Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi mi var? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece temelsiz bir tahminde bulunuyorsunuz. De ki: “Kesin delil ancak Allah’ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi.” A’raf 7/186, “Allah kimi dalâlete düşürürse artık onu hidâyete erdirebilecek hiçbir kimse bulunamaz. Allah böylelerini azgınlıkları içinde yollarını şaşırılmış olarak bırakır.” Yunus 10/99-100, “Eğer rabbın dileseydi,

²³⁴ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 246.

²³⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, sad. İsmail Karaçam, vd. C. 1 (Azim Dağıtım: İstanbul, 2007), 245.

²³⁶ Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3270.

²³⁷ Mukatil bin Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, çev. M. Beşir Eryarsoy, 1. bs. C. 3 (İşaret Yayınları: İstanbul, 2006), 608; Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 320.

²³⁸ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7143.

yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hal böyleyken, mü'min olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacakmısın! Allah'ın izni olmadıkça hiç kimsenin inanması mümkün değildir. O, akıllarını kullanmayanları inkâr bataklığında bırakır.” Nahl 16/35, “Müşrikler dediler ki: "Allah isteseydi ne biz ne de atalarımız O'ndan başkasına tapardık. Hiçbir şeyi O'na rağmen haram da saymazdık." Onlardan öncekiler de işte böyle davranmışlardı. Peygamberlerin görevi açık seçik tebliğden başka bir şey değildi.” Nahl 16/93, “Eğer Allah isteseydi hepinizi elbette ki bir tek inanç topluluğu yapardı. Ama O, dilediğinin yoldan çıkmasına imkân verir, dilediğini de doğru yola iletir. Yapmakta olduklarınızdan dolayı kesinlikle sorgulanacaksınız.” İsrâ 17/39, “İşte bunlar, rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir. Allah'tan başka tanrı tanıma; sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.” Nisa 4/116, “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, ondan başkasını dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a ortak koşan büsbütün sapıtmıştır.” Ayetlerde şirkin affedilmeyen bir ceza olduğu ve cezasının da cehennem olduğu belirtilmiştir.

Yukarıdaki ayetlerde genel mesaj olarak hidâyeti verenin Allah olduğu ve dilerse yeryüzündeki herkesin iman edebileceği belirtilmektedir. Bu ayetlerle müşriklerin sözlerinin vurgulandığı ayetler arasında işkâl varmış gibi görünmekle beraber bu durumun açıklanmaya ihtiyacı vardır. İnsanın irade hürriyeti ile ilgili İslâm tarihinde görüş farklılıklarından dolayı mezhepler oluşmuştur. Ehl-i Sünnet'in özellikle Eş'ari mezhebi, bu konuda Allah'ın kudret sıfatına vurgu yapıp, “Allah dilediğini yapar”, demektedir. İnsan 76/29-31, “Şüphesiz ki bu bir öğüttür; artık dileyen rabbine bir yol tutar. Sizler ancak rabbinizin (bunu) dilemesi sayesinde dileyebilirsiniz. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. Allah dilediğini rahmetine dâhil eder. Zalimlere gelince onlar için elem verici bir azap hazırlamıştır.” Mu'tezile ekolü ise Allah'ın adalet sıfatını ön plana çıkarır ve Allah'ın hiç kimseye zulmetmeyeceğini söylemektedirler. Enfal 8/50-51, “Melekler, inkâr edenlerin suratlarına ve arkalarına vura vura, "Tadın bakalım yangın azabını!" diyerek canlarını alırken bir görseydin! İşte bu, ellerinizle yapıp ettikleriniz yüzündendir ve kuşkusuz Allah kullara asla zulmedici değildir.”

Putlara tapan müşrikler adeta kendilerine mazeret üretmektedirler. Eğer Rahmân dilemese biz bu putlara tapmazdık demektedirler. Oysaki Allah onların putlara tapmasına razı değildir. Bu konuyla ilgili kelâmî tartışmalar yapılmıştır. Müşrikler, eğer Allah yaptığımızdan razı olmasaydı biz bu putlara tapmazdık, diyerek

kendilerinden sorumluluğu atmaya çalışmaktadırlar. Oysaki Allah, sorumlu olanlara cüz'i irade vermiştir. Herkes hesap gününde yaptıklarından sorumlu olacak ve sorguya çekilecektir. Cebriye mezhebinde insan kader karşısında adeta rüzgârın karşısındaki kuru yaprak gibidir, rüzgâr onu nasıl ki istediği gibi yönlendiriyorsa kaderin karşısında insan da böyledir, diyerek insanın sorumluluğunu yok sayacak bir yaklaşım sergilemişlerdir. Ayette bu yaklaşımında yanlış olduğuna işaret vardır. Müşriklerin bu konuda bilgilerinin olmadığı ve onların sadece yalan söylediği vurgulanmaktadır.

Dikkat edildiğinde her iki düşünceyi destekler mahiyette ayetlerin mevcut olduğu görülür. Hz. Ali (k.v.)'nin dediği gibi Kur'an zû-vücuhtur. Yani ayetler bağlamından ve Kur'an'ın genel mantığından soyutlandığı takdirde, kendi fikrini destekler mahiyette ayet arayanların, ayet bulması zor değildir. Tarih boyunca bütün fırkalar kendilerini destekler mahiyetteki ayetlere vurgu yapmış, ayetleri kendi fikirlerine uygun yorumlamışlardır. Genel olarak konunun netleştirilmesinde, Allah'ın iradesi ve Allah'ın rızası başlıklarında konum düğümlenmektedir. Buna göre Allah'ın bir şeyi irade etmesi ondan razı olduğu anlamına gelmez. Allah, razı olmadığı halde kullarının bir isteğini veya bir hareketini irade edebilir, yaratabilir. Bu ondan razı olduğu anlamına gelmez. Zaten böyle olmasaydı, dünyadaki imtihanın bir anlamı olmazdı. Kullar yaptıklarından dolayı Allah katında sorumludur. Allah'ın irade etmesi onların sorumluluğunu ortadan kaldırmaz, çünkü kula cüz'i irade verilmiş ve bu iradeyi Allah'ın razı olduğu şekilde kullanması istenmiştir. Zümer sûresinin 7. ayeti konuyu net olarak açıklamaktadır. Allah kullarının nankörlüğünden razı değildir. Ayrıca kimse kimsenin günahını yüklenmez, yaptıklarının hesabını verir.

Zümer 39/7, "Eğer inkâr ederseniz bilersiniz ki Allah'ın size ihtiyacı yoktur; ama O, kullarının nankörlüğüne razı olmaz, şükrederseniz bu tutumunuzdan hoşnut olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü yüklenmez; sonunda dönüşünüz rabbinize olacak, ardından O, neler yapıp ettiğinizi size bildirecektir. O, kalplerin derinliklerini bilmektedir."

21-) Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar?

Delilsiz İddia

Dikkat edildiği takdirde görülecektir ki ayetlerde, insanın düşünme faaliyetleri harekete geçiriliyor ve deliller ortaya konuyor. Müşriklerin bir vahye dayanarak hareket etmediği sadece atalarının yanlış yolundan gittiklerine işaret ediliyor. İslâm

dininin esas kaynağı Kur'an'ı Kerim'dir. Ayette, Mekkeli müşriklerin, inançlarına temel olabilecek dini bir dayanaklarının olmadığı ifade ediliyor.

“Kur'an- Kerim bu açıdan da kaçış yollarını tıkıyor. İnançla ilgili meselelerde körü körüne hareket edilemeyeceğini, zan ve kuruntulara dayanılamayacağını, aksine Allah katından gelen bir kitaptan beslenileceğini, onun içerdiği gerçeklere yapışılacağını ima ediyor”.²³⁹

2.2.3.4. Atalar Dinine Uyma

بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ قَالَ أُولُو حِجَّتِكُمْ بَاهُدُوا مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿٢٥﴾

22-) Hayır! “Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz” derler. 23-) Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıkları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, bizde onların izlerine uyarız, derlerdi. 24-) Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz (din)den daha doğrusunu getirmişsem (yine mi bana uymazsınız)? deyince dediler ki: Doğrusu biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz. 25-) Biz de onlardan intikam aldık. Bak, yalanlayanların sonu nasıl oldu?

Ataları Taklid

Konu ile ilgili ayetler: Bakara 2/170, “Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde, "Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız" dediler. Ya atalarının akıllı bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa!” Maide 5/104, “Onlara "Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin" dendiğinde, "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter" derler. Ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda gitmeyen kimseler olsa da mı?” Lokman 31/21, “Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde, "Hayır, biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız" dediler. Peki ama ya şeytan onları alevli ateşin azabına çağırıyorsa!” Ahkaf 46/22, “"Sen bizi ilâhlarımızdan uzaklaştırmak için mi geldin? Doğru söylüyorsan tehdidini hemen gerçekleştir!" dediler.” A'raf 7/28, “Onlar bir kötülük yaptıkları zaman "Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu

²³⁹ Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 117.

emretti" derler. De ki: "Allah kötülüğü emretmez. Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?" Hud 11/62, "Dediler ki: "Ey Sâlih! Sen bundan önce içimizde kendisine ümit bağlanan biriydin. Şimdi babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi engellemeye mi kalkışıyorsun? Doğrusu bizi davet ettiğin konuda ciddi bir şüphe içindeyiz". Enbiya 21/52-54, "O, babasına ve kavmine, "Şu kendilerine tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?" diye sormuştu. Onlar da "Atalarımızı bunlara tapar bulduk" diye cevap vermişlerdi. İbrâhim, "Doğrusu siz de atalarınız da açık bir sapkınlık içindesiniz" dedi." Sebe' 34/43, "Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğunda "Bu, başka değil, sizi atalarınızın taptıklarından vazgeçirmek isteyen biri" demişler ve eklemişlerdi: 'Bu da ancak düzmece bir yalan', İnkâr edenler kendilerine hakikat ulaştığında onun hakkında, "Bu, besbelli bir büyüdür" demişlerdi."

Yukarıda geçen ayetler gibi Kur'an'da birçok ayette müşriklerin İslâmın hidâyetini kabul etmeme nedeni olarak 'atalarının yolunda gittikleri, atalarının yolunun doğru yol olduğu ve bu yoldan ayrılmayacakları' şeklindeki ifadeleri aktarılmaktadır. Burada temel bir sorun olan körü körüne, araştırmadan, 'taklid' kavramı incelenmeye değerdir. Ataların yolunda olmak yanlış mıdır? diye sorarsak aslında yanlış olanın, yanlış yolda giden ataların yolundan gitmek olduğunu anlıyoruz. Yani doğru yolda giden atalara uymanın bir yanlışlığı yoktur. Hz. İbrahim (a.s.) gibi bir atanın yolunda olmak doğru yolda olmanın ta kendisidir. Hz. İbrahim bu açıdan çok önemli bir örnektir. Atalarının, babasının yanlış olan yoluna, dinine uymamış, hakikat yoluna uymuştur. Kavminin yanlış inançlarını sorgulamış ve Allah'ın yardımıyla hidâyet yolunu bulmuştur. Müşriklerde Hz. İbrahim'i ataları olarak görüyorlardı ama onun tevhid yolunda gitmiyorlardı. Peygamberler tarihi incelendiğinde, topluluklara tebliğde bulunan peygamberlere yapılan ilk itirazlardan biri de "ataların dininden sapmış", olarak görülmeleridir. Taklid ederek bir yola gitmenin uygun olmadığı da ayetin işaretinden anlaşılmaktadır. Tarih boyunca bütün peygamberlerin ortak çağrısı tevhid olmuştur. İtikad değişmemiş sadece şeriatlerde bazı değişiklikler olmuştur. Seyyid Kutub müşriklerin atalarını taklidini şöyle tanımlar:

Hiçbir güce dayanmayan tutarsız, çelişkili olmasının ötesinde insanı gülünç duruma düşüren saçma bir sözdür bu. Düşünmeden, taşınmadan, bir kanıt, bir delil isteme gereği duymadan sadece taklit etmenin, papağan gibi söylenenleri tekrar etmenin belirtisidir. Nereye gidiyoruz? diye sormadan, yoldaki işaretleri bilmeden, nereye

*sürüklenirse o tarafa doğru giden hayvan sürüsünü andıran aşağılayıcı bir tablodur bu.*²⁴⁰

Kur'an onların cevap verecek mazeretlerini adeta geçersiz hale getiriyor. Onlara kendi mantıkları ile cevaplar veriyor. Geçmiş kavimlerin akıbetini göstererek, suçlarının büyüklüğüne işaret ediyor.²⁴¹ Kureyşliler Hz. İbrahim'in soyundan ve dininden olduklarını ileri sürüyorlardı. Hz. İbrahim'in soyundan geldikleri doğrudur ama aynı dinde oldukları doğru değildi. Çünkü Hz. İbrahim tevhid mesajını taşımış ve bu uğurda ölümüne bir mücadele vermişti.²⁴² Allah, ayette müşriklerin katıksız taklitle hareket ettiğini anlatmıştır. Çünkü görüşlerinin bir delili yoktur, tek mazeretleri taklittir. Allah (c.c.) bu ayette taklitin ne kadar yanlış bir tutum olduğunu anlatıyor. Taklitin yanlışlığını kanıtlamak için sadece bu ayet olsaydı bile yeterli bir delil olurdu.²⁴³

Atalarımız kendilerine göre bir hayat yaşamışlar ve kendi yaptıklarından sorumludurlar. Bizde aynı durumdayız yani kendi yaptıklarımızdan sorumluyuz. Taklid etmek yoluyla değil tahkik yoluyla, yani akıl, irfan ve ilahi beyana uymakla doğru yol bulunur. Bunu uygulamayan müşrikler o yüzden kınanmaktadır.²⁴⁴ Müşrikler hiçbir delile dayanmadan babalarını ve dedelerini taklit etmiş ve bunu doğru olarak kabul etmişlerdir, kusurları olsa da bunu takdiri ilahi olarak kabul ederek kendilerini mazur göstermeye çalışmışlardır. Hâlbuki bu yanlış bir yoldur. Herhangi bir delile dayanmadan babaların ve ataların yolundan gitmek insanı sorumluluktan kurtarmaz.

Hud 11/62, "Dediler ki: "Ey Sâlih! Sen bundan önce içimizde kendisine ümit bağlanan biriydin. Şimdi babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi engellemeye mi kalkışıyorsun? Doğrusu bizi davet ettiğin konuda ciddi bir şüphe içindeyiz". Ataların yoluna uyma, babaların taptığına uyma, inkâr edenlerin adeta gelenek haline getirdikleri bir durum olmuştur. Aynı itiraz Salih (a.s.)'a da yapılmıştır.

²⁴⁰ A.g.e., C. 9, 117.

²⁴¹ A.g.e., C. 9, 115.

²⁴² A.g.e., C. 9, 118.

²⁴³ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 515.

²⁴⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5513.

Razi konunun sebep ve sonucunu dünya sevgisine bağlayarak şöyle açıklar:

*Bunu iyice kavradığına göre, şimdi sen, bütün belaların başının, dünyayı ve maddi lezzetleri sevmek olduğunu; bütün hayır ve güzel şeylerin başında, Allah ve ahiret yurdunu sevmek olduğunu anlamış oldun. İşte bundan dolayısıdır ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘Dünya sevgisi, her günahın başıdır.’ (Keşfu’l-Hafa, 1/334.) buyurmuştur.*²⁴⁵

Yüce Allah taklidin yanlış bir şey olduğunu bize göstermek için bu ayette örnek getirmektedir. Taklit düşüncüyü körleştirmekte ve bunun sonucu olarakta taklitçiler başkalarının kölesi olmaya mahkûm olmaktadır. Başkalarının izini takip eden izsiz kalır dolayısıyla orjinal olmak hayata yeni şeyler katmak gerekiyor. Nasıl ki çocuk doğurmayan nesil kurursa aynı şekilde düşünce üretmeyen toplumlarda kurur ve kaybolurlar. Kültürün aktarılacağı nesil, buna daha çok katkıda bulunup ileri taşıyabilmelidir. Atalarımızdan bize gelenleri sorgulayıp, ihtiyacımız olanları alıp, bizi engelleyenleri atmamız gerekir. Kur’an’ı çağımıza göre anlamamız, etrafına örülen hurafe duvarlarını yıkmamız ve ışığından insanları faydalandırmamız gerekir.²⁴⁶

Bu karşı çıkmalar sadece asr-ı saadete has bir karşı çıkış olmayıp her devirde kavimler babalarının yanlış yollarını takip etmekten geri durmamışlardır. Cahilliklerinden dolayı böyle bir iddiada bulunmuşlardır.²⁴⁷ Ayetlerde Hz. Peygamber teselli edilip, ataları taklidin eski bir adet olduğu vurgulanmaktadır.²⁴⁸

Mütref

Nesefi’ye göre mütref demek, nimet içinde yüzüp, bu yüzden azan, eğlence ve şehvete düşkün, dinin sorumluluklarından sıkılan kimse demektir.²⁴⁹ Bu ayette ileri gelenler ‘Mütref’ kavramıyla ifade edilmektedir. Başka ayetlerde ileri gelenler ‘el-Mele’ kavramıyla ifade edilmektedir. Bu iki kavram arasında fark vardır. Mütref ‘kolay ve müreffeh bir hayat sürmek’ anlamındaki ‘terife’ kökünden türemiştir. Burada yüce Allah hayatın keyfini çıkaran kolay ve rahat bir hayat sürenleri kastetmektedir. Bunlar

²⁴⁵ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 516.

²⁴⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. 17, 304-305.

²⁴⁷ Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3272.

²⁴⁸ Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 215.

²⁴⁹ Havva, *el-Esas fi’t-Tefsir*, C. 13, 197; Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 516.

küstah ve şımarık insanlar olup, ahlâk endişeleri yoktur. Bu tip insanlar, her çağda peygamberlerin davetine ilk karşı çıkanları oluşturanlardır. Çünkü peygamberlerin getirdiği mesajlar, onların küstah ve şımarık bir hayat yaşamalarını engel çıkarmaktadır. Mütref ahlâki bir anlam taşıırken, mele ise daha çok siyasi bir anlam taşımaktadır. Her iki grupta toplumda birer sınıf meydana getirmişlerdi. Meleler siyasi güçlerini, mevkilerini kaybetme endişesinden, mütreflerde kolay, müreffeh ve ahlâki endişeden uzak yaşantılarından olacakları endişesiyle peygamberlerin davetine diğerlerinden daha fazla tepki göstermişlerdir.²⁵⁰ İsrâ 17/16'da mütreflerden söz edilmektedir.

Günümüzde de eskiden olduğu gibi taklitçiler mevcut sistemlerden nemalanmaktadırlar. Mütrefler, peygamberlerin tebliğleri sonucu mevcut devam eden sistemin değişip, içinde bulundukları makam, mevki ve çıkarlarının elden gideceğini ve edindikleri servetinde meşru olmadığı için ellerinden alınacağını anlıyorlardı. Bu nedenlerden dolayı bu şımarık gruplar peygamberlere karşı en çok muhalefet edenler olmuşlar ve yenilgiye uğrayana kadar peygamberlere karşı savaşlarını sürdürmüşlerdir.²⁵¹

Hız. İbrahim'in (a.s.) Mekke'de Yaptığı Dualar

Hız. İbrahim (a.s.), eşi Hacer ve oğlu İsmail'i Mekke'ye bıraktıktan sonra onların soyunun iyi bir soy olması ve şirkten uzak bir nesil olması için dua etmiştir. Kureyşin soy olarak atası olan Hız. İbrahim (a.s.) şirk inancından son derece uzak kalmış ve neslinin de uzak kalması için Allah'a dua etmiştir. Onları temizleyecek, kitap ve hikmeti öğretecek bir elçi göndermesi için dua etmiştir. Nitekim Hız. Peygamber (s.a.v.) bir hadisi şerifinde bu durumu vurgulamıştır. "Ben, atam İbrahim'in duası, kardeşim İsa'nın müjdesi ve annem Amine'nin rüyasıyım. Annem rüyasında içinden çıkan bir nurun Şam diyarı saraylarını aydınlattığını söylemişti. Peygamber anneleri hep böyle rüyalar görürler." (Müsned, 4/127, 128, 5/262; Hâkim, el-Müstedrek, 2/656). Hız. İbrahim (a.s.) ve Hız. İsmail (a.s.) gibi atalara sahip olan Kureyş kavmi, onların tevhid yolundan değil daha sonra şirk sapmış atalarının yolunda olmakta

²⁵⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 17, 303; Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5513.

²⁵¹ Çelik, *Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4, 462.

ısrarcı olmuşlardır. Hac 22/26, “İbrâhim’i Beytullah’ın bulunduğu yere yerleştirdiğimizde de şöyle demiştik: ‘Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, kıyamda duranlar, rükûa ve secdeye varanlar için evimi tertemiz tut’.” İbrahim 14/35-37, “İbrâhim şöyle dua etmişti: ‘Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut! Rabbim! Putlar insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldu. Bundan böyle kim bana uyarsa o bendendir; kim de bana karşı gelirse artık sen çok bağışlayan, pek esirgeyensin. Ey rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki rabbim, namazı kılsınlar! İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinsin!’.” Bakara 2/129-130, “Soyumuz içinden, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi. Kendine câhilce kötülük edenden başka kim İbrâhim’in inanç sistemini reddeder? Oysa biz, gerçekten onu dünyada seçkin kıldık; şüphesiz ki o, âhirette de iyiler arasında yer alacaktır.”

Bakara 2/124, “Vaktiyle rabbi İbrâhim’i bazı sözlerle sınavıya da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, ‘Ben seni insanlara önder yapacağım’, buyurmuştu. İbrâhim, ‘Soyumdan da’ deyince rabbi, ‘Vaadim zalimleri kapsamaz’ buyurdu.” Hz. İbrahim’in nesli için yaptığı duada Allah (c.c.), ahdinin zalimleri kapsamadığını belirtmiştir. Nitekim daha sonra Mekke’de bıraktığı soyundan büyük bir kısmı şirk inancına uyarak nefesine zulmetmiştir. Hz. Peygamber’in tevhid davetine karşı müşrikler, atalarını putlara tapar olarak bulduklarını, atalarının yolunda devam edeceklerini söyleyip tevhid davetini reddetmişlerdir.

Ayetin nüzul sebebi: Bu ayeti kerime, Kureyş’ten olan Velid b. Muğire, Ebu Süfyan, Ebu Cehil, Utbe ve Şeybe b. Rebia hakkında nazil olmuştur. Bunların söylediklerinin aynısını kendilerinden öncekilerde söylemiştir.²⁵²

Ayetler Arasındaki Bağlantılar

Yukarıda geçen 15-21 arası ayetlerde; Mekke’li müşriklerin Allah’a cüz’ isnad etmeleri, sevmedikleri ve değersiz gördükleri kızları Allah’a isnad etmeleri, delilleri olmadığı halde melekleri dışı saymaları, Allah dilemese putlara tapamayacaklarını söylemeleri gibi birçok yanlışlığı ve küfrü içeren konulardan bahsedildi. Daha sonraki

²⁵² Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 59.

22-25. ayetlerde, inanmayanların mazeret olarak öne sürdükleri “atalara uyma”dan bahsedildi. Yani ataları sorgulamadan, körü körüne taklitten söz edildi. Bu durumun eski zamanlarda elçi gönderilen bütün topluluklarda yaşanan ortak bir cevap ve tepki olduğu anlatıldı. Aynı zamanda bu durumların yanlışlığına dair açıklamalar yapıldı. Gelen ayetlerde ise Hz. İbrahim (a.s.)’dan sözedilmekte ve yine müşriklerin yanlış inançlarına vurgu yapılmaktadır. Bunlardan biri de peygamber seçimiyle ilgili itirazlarıdır. Onlara göre peygamberlik iki şehirden (Mekke, Taif) bir büyük adama verilmeliydi. Onlara göre üstünlük servet, mal ve çok erkek evlatlarının olmasıydı. Oysaki Allah katında üstünlüğün ölçüsü bunlar değildir.

2.2.4. Hz. İbrahim (a.s.) ve Tevhid, Dünyanın Düzeni ve Hidâyetle Allah’ın Takdiri (26-45. Ayetler)

2.2.4.1. Hz. İbrahim (a.s.)

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿26﴾ إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿27﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿28﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿29﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿30﴾

26-) Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine demişti ki: Ben sizin taptıklarınızdan uzağım.

Enbiya 21/52-53-54, “O, babasına ve kavmine, ‘Şu kendilerine tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?’ diye sormuştu. Onlar da ‘Atalarımızı bunlara tapar bulduk’, diye cevap vermişlerdi. İbrâhim, ‘Doğrusu siz de atalarınız da açık bir sapkınlık içindesiniz’, dedi.” Ankebut 29/24-25, “Kavminin (İbrâhim’e) cevabı, ‘Onu öldürün ya da yakın!’, demekten ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. İşte bunda inanan bir topluluk için ibretler vardır. İbrâhim onlara şöyle demişti: ‘Sizler, sırf dünya hayatında aranızdaki sevgi (ve çıkar) ilişkisini sürdürmek için Allah’ı bırakıp kendinize birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde birbirinizi tanımayacak, birbirinize lânetler yağdıracaksınız. Varacağınız yer cehennemdir; hiçbir yardımcınız da olmayacaktır.’” Şuara 26/69-82, “Onlara İbrâhim’in öyküsünü de anlat. Hani o, babasına ve kavmine, ‘Neye tapıyorsunuz?’, diye sormuştu. ‘Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz’, diye cevap verdiler. İbrâhim, ‘Peki ama’, dedi, ‘Yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı?’. ‘Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk’, dediler. İbrâhim dedi ki: ‘İyi de

sizin ve önceki atalarınızın neye taptığınızı hiç düşündünüz mü? İyi bilin ki âlemlerin rabbi dışında taptıklarınız benim düşmanımdır; O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Beni yediren ve içirendir. Hastalandığım zaman bana şifa verendir. Canımı alacak olan, sonra beni yeniden diriltecek olandır. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O'dur'." Nahl 16/120, "Kuşkusuz İbrâhim, bir tevhid önderi olarak Allah'a gönülden itaat eden iyilik rehberiydi, müşriklerden de değildi". En'am 6/161, "De ki: 'Şüphesiz rabbim beni doğru yola, sapasağlam bir dine, Allah'ı bir bilen İbrâhim'in dinine iletti'. O, ortak koşanlardan değildi."

Hiz. İbrahim'in (a.s.) ismi Kur'an'da 69 yerde geçmektedir. Hiz. İbrahim'in tevhid mücadelesi ayetlerde anlatılmaktadır. Nisa sûresi 4/125. ayette, "İşini güzel yaparak kendini Allah'a veren ve İbrâhim'in, Allah'ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden kimin dini daha güzel olabilir! Ve Allah İbrâhim'i dost edinmiştir", denilerek Hiz. İbrahim (a.s.)'ın Allah katında çok şerefli bir mevkide olduğu vurgulanmıştır. Hiz. İbrahim "Halilullah", yani "Allah'ın dostu", olarak anılmaktadır. Hiz. İbrahim'in içinde yaşadığı kavim olan Babilliler Sabii inancındaydılar. Gök cisimleri olan güneş, ay ve yıldızları temsilen putlar yapıp bunlara tapıyorlardı.

Hiz. İbrahim (a.s.), peygamberlerin babası sayılır. Onun soyundan birçok peygamber gelmiştir. Babasının ve kavminin yanlış inancını kabul etmemiştir. Allah'tan başkasını ilah kabul etmeyi ve O'ndan başkasına ibadet etmeyi reddetmiş, Allah katında gerçek din olan tevhid dinine uymuştur. Mekkeli Müşrik Araplar, Hiz. İbrahim'i ataları olarak görüyorlardı. Ayetlerde Hiz. İbrahim'in gerçek bir muvahhid olduğu belirtilerek, müşriklerin Hiz. İbrahim'in yolundan gitmediklerine işaret edilmektedir. Tevhid mücadelesinde, babasıyla karşı karşıya gelmiş, kavmi tarafından reddedilmiş ve bu uğurda ateşe atılmıştır. Ancak Allah (c.c.), onu bu sıkıntılardan mucizevi bir şekilde kurtarmıştır. Enbiya sûresi 66-70. ayetlerde, "İbrâhim, 'Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyen tanrılara mı tapıyorsunuz? Size de Allah'ı bırakıp taptığınız şeylere de yazıklar olsun! Siz aklınızı kullanmaz mısınız?", dedi. Putperestler, 'Eğer bir şey yapacaksanız, yakın onu ve böylece tanrılarınıza yardım edin!', dediler. Bizde, 'Ey ateş', dedik, 'İbrâhim için serin ve zararsız ol!' Ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları daha çok zarar eden taraf yaptık." Hiz. İbrahim (a.s.) atalarının yolundan gitmemiş, gerçeği aramıştır. Kavmiyle en güzel şekilde, ikna eder şekilde konuşmuş fakat kavmi yine de yanlış yoldan dönmemiştir.

Kur'an'da Hz. İbrahim (a.s.)

Kur'an'da İbrahim ismi 69 yerde geçmektedir.²⁵³ Hz. İbrahim yaklaşık olarak M.Ö. XXII-XX. yüzyıllarda yaşamıştır. Hz. Lut (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.)'in kardeşi Haran'ın oğludur. Kur'an'da Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesi ve bazı ayrıntıları anlatılır. Hz. İbrahim'in babası Azer putperest biriydi.²⁵⁴ Hz. İbrahim'in Allah'ı arayışı anlatılır.²⁵⁵ Âlemlerin rabbine teslim olması, rüşde ulaşması anlatılır.²⁵⁶ Kendisine on sayfalık bir suhuf vahyedilmiştir. Hz. İbrahim babasının yanlış yolda olduğunu görmüş ve doğru yola gelmesi için uyarmıştır.²⁵⁷ Kavmine, putlara tapmanın yanlış olduğunu söylemiş fakat buna karşılık kavmi onun dediklerini kabul etmemiş, hidâyete ulaşmamışlardır.²⁵⁸ Babası için Allah'tan af dilemiş fakat bu isteği kabul edilmemiştir.²⁵⁹ Yeniden dirilmeye imanının tam olması, kalbinin tatmin olmasını istemiş ve bundan dolayı kendisine 4 kuş kesip, parçalarını 4 tepenin üstüne koyması, sonra onları çağırması istenmiş, bir mucize olarak ölü kuşlar yeniden diriltilmiştir.²⁶⁰ Kavminin ibadet ettiği putları kırmıştır.²⁶¹ İleri yaşta olmasına rağmen çocukla müjdelenmiştir.²⁶² Eşi Hz. Hacer ve oğlu İsmail'i Mekke'de Kâbe'nin yakınına bırakmıştır.²⁶³ Hz. İsmail'i kurban etmesi istenmiş, O da kurbanı yerine getirmek istemiş fakat Allah bu imtihanda başarılı olduğunu belirtip, bedel olarak bir koç kurban

²⁵³ *DİA*, 21 İbn-ül Cezzar-İhvanı Müslimin. (Ömer Faruk Harman, İbrahim Maddesi, 267.)

²⁵⁴ En'am 6/74.

²⁵⁵ En'am 6/75-79.

²⁵⁶ Bakara 2/131, Enbiya 21/51, Şura 42/13, Necm 53/36-37, A'la 87/19.

²⁵⁷ Meryem 19/42-46.

²⁵⁸ En'am 6/80-81, Enbiya 21/51-73, Şuara 26/70-89, Ankebut 29/16-27, Saffat 37/83-98, Zuhruf 43/26-28.

²⁵⁹ Meryem 19/41-50, Tevbe 9/114.

²⁶⁰ Bakara 2/260.

²⁶¹ Saffat 37/88-96, Enbiya 21/57-70, Ankebut 29/24.

²⁶² Hud 11/69-76, Hicr 15/51-60, Ankebut 29/31-32.

²⁶³ İbrahim 14/37.

göndermiştir.²⁶⁴ Hz. İsmail’le beraber Kâbe’yi inşa etmişlerdir.²⁶⁵ Hac ibadeti Hz. İbrahim’e öğretilmiş ve insanları hacca çağırması istenmiştir.²⁶⁶ Hz. İbrahim (a.s.)’ı müşriklerde ataları olarak kabul ediyorlardı. Buna karşılık Kur’an’da Hz. İbrahim’in Müşrik olmadığı, Hanif din üzere olduğu yani tevhid dini üzere olduğu vurgulanmıştır.²⁶⁷

Bu ayetlerde delille hareket eden Hz. İbrahim (a.s.)’in gittiği yol takdir edilmiş ve bu yolun kıyamete kadar devam edeceği, atalarını hiçbir araştırma ve delil olmadan körü körüne taklid edenlerin ise yok olduğu ve eserlerinin devam etmediği belirtilmiştir. Bu ayette esas olanın taklid değil, delile dayalı iman olduğuna işaret edilmiştir.²⁶⁸

Mümteherine 60/4, “İbrâhim’de ve ona uyanlarda size güzel bir örneklik vardır; onlar kavimlerine şöyle demişlerdi: Bilin ki bizim sizinle ve Allah’ı bırakıp da taptıklarınızla bir ilişkimiz yoktur. Sizi (ve değerlerinizi) reddediyoruz. Sizinle bizim aramızda, siz bir tek Allah’a iman edinceye kadar sürüp gidecek bir düşmanlık ve nefret açıkça ortaya çıkmıştır. Ancak İbrâhim’in, babasına, ‘Hiç şüphelen olmasın bağışlanman için dua edeceğim, ama Allah’tan sana geleceklere karşı yapabileceğim bir şey de yoktur’, demesi başka. Rabbimiz! Sadece sana dayanıp güvendik, sana yöneldik; dönüş de ancak sanadır.” Hz. İbrahim şirk yolunda giden kavmine tavır almıştır. Sizinle ve taptıklarınızla ilişkimiz yoktur, demiştir. Müşriklerin ataları olmasından övündükleri Hz. İbrahim atalarının yolundan gitmemiş, şirk inançlarını reddetmiştir.

27-) Ben yalnız beni yaratana taparım. Çünkü O, beni doğru yola iletecektir.

‘Haleka’ biyolojik, maddi yaratmayı ifade ederken, فَطَرَ fetera hem maddi hem de psikolojik ve manevi yaratmayı ifade etmektedir.²⁶⁹

Müşrikler atalarının yolundan ayrılmazken, bütün milletlerden saygı duyan ve Kureyşlilerin atası olan Hz. İbrahim (a.s.)’ın babası ve dedesi aşırı putperestlerden

²⁶⁴ Saffat 37/101-112.

²⁶⁵ Bakara 2/127, Ali İmran 3/96.

²⁶⁶ Bakara 2/125, Hac 22/26-28.

²⁶⁷ Ali İmran 3/67-3/95, Nahl 16/123, En’am 6/161, Nisa 4/125.

²⁶⁸ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 518.

²⁶⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. 17, 307.

olmalarına rağmen, Hz. İbrahim'in onların yolunu reddettiği ve bütün gücü ve cesaretiyle 'Tevhid İnancı'nı savunduğu ve yaymaya çalıştığı vurgulanmıştır.²⁷⁰

Hidâyet

Hz. İbrahim (a.s.), hidâyeti Allah'ın kendisine vereceğini söylüyor. Yaratıcı olan hidâyete erdirebilir. Putlar hidâyete erdiremez, çünkü kendilerine bile faydaları yoktur.

Babasının ve kavminin putperest inancını terkeden Hz. İbrahim (a.s.) gelen ayette Allah (c.c.) inancını anlatıyor. Yaratanın ve doğru yolu gösterenin Allah olduğunu belirtiyor. Allah'ın kudretini vurgulayan bir anlatım sunuyor. Şuara 26/70-82, "Hani o, babasına ve kavmine, 'Neye tapıyorsunuz?', diye sormuştu. 'Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz', diye cevap verdiler. İbrâhim, 'Peki ama', dedi, 'Yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı?', 'Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk', dediler. İbrâhim dedi ki: 'İyi de sizin ve önceki atalarınızın neye taptığınızı hiç düşündünüz mü? İyi bilin ki âlemlerin rabbi dışında taptıklarınız benim düşmanımdır; O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Beni yediren ve içirendir. Hastalandığım zaman bana şifa verendir. Canımı alacak olan, sonra beni yeniden diriltecek olandır. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O'dur'."

28-) Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, insanlar (onun dinine) dönsünler.

Müşrikler ataları olan Hz. İbrahim'in yolundan sapmışlardı. Çünkü Hz. İbrahim'in inancı tevhid inancıydı. Tevhitte sadece Allah'a kulluk esastır. Bakara 2/132-133, "İbrâhim de bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya'kub da. 'Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O'na teslim olmuş müminler olarak can verin!', (dediler). Yoksa Ya'kub son nefesini verirken siz orada mıydınız? O sırada Ya'kub oğullarına, 'Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?', demiş; onlar da 'Senin, ataların İbrâhim, İsmâil ve İshak'ın ilâhı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz; biz sadece O'na teslim olduk', demişlerdi."

İnsanlık, ayette geçen tevhid sözünü, daha önce mirasları devam etmeyen, sınırlı bir zaman diliminde yaşayan peygamberler; Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. İdris'ten işitti. Hz. İbrahim'den sonra ise tevhid artık kesintisiz bir şekilde devam etti.

²⁷⁰ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5517.

Peygamberler, Hz. İbrahim'den sonra arka arkaya gelerek tevhid inancını, tevhid kelimesini devam ettirdi. Ta ki Hz. İsmail'in soyundan, Muhammed (a.s.) geldi ve peygamberlik onunla sona erdi. Hz. İbrahim'e en çok benzeyen peygamber de Hz. Muhammed idi.²⁷¹ Hz. İbrahim (a.s.) açık ve net tevhid çağrısıyla kavminin taptığı putlardan uzak olduğunu ilan etmiştir. Kavminin tutarsız, çarpık inançlarına karşı çıkmıştır. Bu mücadelede kavmine yaranma, onları memnun etme çabasına girmemiştir.²⁷²

İkrime, Mücahid, Dahhak, Katade, Süddi ve başkaları 'Ve onu; belki dönerler diye ardından gelenler için kalıcı bir kelime kıldı.' ayetinde 'Allah'tan başka ilah yoktur.' kelimesinin kastedildiğini söylerler. Hz. İbrahim'in zürriyeti içinde bu kelimeyi söyleyecekler devamlı bulunacaktır. İbn Abbas'tan da bu açıklamanın bir benzeri rivayet edilmiştir. İbn Zeyd ise bunun, İslâm kelimesi olduğunu söyler ki bu görüş de yukardaki cemaatin söylediğine dönmektedir. İbn-i Zeyd bu görüşünü te'yid eden şu ayetleri zikretmiştir. "Bir zaman rabbi ona 'İslâm ol' dediğinde, İbrahim: Âlemlerin rabbi olan Allah'a teslim oldum (Müslüman oldum) demişti".²⁷³ ... Daha önce de bu Kur'anda sizi "Müslümanlar" diye isimlendirdim^{274 275}

İnsanda kötünden yana değişim hızlı ve süratli bir şekilde olabilirken iyiden yana değişim ise yavaş ve zor bir şekilde gerçekleşmektedir. Bundan dolayı yüce Allah burada kesinlik bildirmeyen لَعَلَّ le'alle kelimesi ile ihtimallere açık olabileceğini belirtmektedir. İnsan, kararları sabit olmayan oynak bir zeminde olduğundan değişime, dalgalanmaya ve depreme açıktır.²⁷⁶ Bu ayette Kureyş müşriklerine ta'riz vardır. İbrahim aleyhisselam'ın tevhid dinine çağrıda bulunduğu ve bunu kendinden sonrakilere miras bıraktığı belirtilmiştir ki ondan sonraki soyuda tevhid inancına sahip olsunlar ve şirkten uzak dursunlar. Müşriklere hitap edilerek 'Ey Kureyşliler, siz de

²⁷¹ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 198; Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 120.

²⁷² Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 119.

²⁷³ Bakara 2/131.

²⁷⁴ Hac 22/78.

²⁷⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7147; Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 323-324.

²⁷⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 17, 309.

Hız. İbrahim'in soyundan gelmektesiniz, o sizin atanızdır onun yolundan giderek tevhide uyunuz ve yalnızca tek Allah'a kulluk ediniz.' denilmek istenmektedir.²⁷⁷ Çünkü Kureyşlilerde Hız. İbrahim (a.s.)'a müntesip olmakla övünüyorlardı.²⁷⁸

29-) Doğrusu bunları da atalarını da kendilerine hak ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar geçindirdim.

Hız. İbrahim ve oğlu Hız. İsmail'den Hız. Muhammed'e kadar Mekkelilere bir peygamber gelmemiştir. Şirk içinde yaşayan nesillerine de Allah mühlet vermiş, onları yaptıklarından dolayı helâk etmemiştir. Nihayetinde onlara doğru yolu göstermek için son peygamber Hız. Muhammed (s.a.v.) gelmiştir.

İnanmayanlarda dünyada Allah'ın nimetleriyle nimetlendirilmektedir. Dünya hayatı bir imtihan olduğundan Allah, Rahmân ismi mucibince burada mü'min olsun kâfir olsun herkese rızık vermektedir. Dünyanın Allah (c.c.) katında bir değeri yoktur. Bu durum, Zuhruf sûresi 43/33-35. ayetlerinde açıklanmaktadır. Ayetlere göre, eğer insanların küfürde tek bir millet haline gelme durumu olmasaydı, inanmayanların oturdukları yerler bile altın ve gümüşten yapılacaktı. Dünya hayatında rızıklar imtihanın bir gereği olarak inanca göre dağıtılmamıştır. Bakara 2/126, "İbrâhim, 'Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve âhiret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır', diye dua etmişti. Allah buyurdu ki: 'İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm, ama sonunda onu cehennemnin azabına sürerim. O ne kötü bir sondur!'"

Yüce Allah, Mekkele müşriklerin ömürlerini uzun edip, bol bol nimet vererek kendilerini bu zamana kadar geçindirdi, yaşattı, nimetlerden faydalandırdı. Müşriklerde bu durumlarına aldandı. Tevhide uyacakları yerde, şehvetlerine uydular, şeytana uydular. Böyle aldanıp giden insanlara, Hız. İbrahim (a.s.) soyundan gelen ve tevhid sancağını taşıyarak Allah'ın emrini vahyeden bir peygamberin gelmesi şaşılacak bir şey değildi.²⁷⁹

²⁷⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 249.

²⁷⁸ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3275.

²⁷⁹ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 199.

30-) Fakat kendilerine hak gelince: Bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz, dediler.

Kur'an'ın etkileyiciliği ve eşsiz belağatı karşısında akıllarını devre dışı bırakmak için adeta mazeret arar gibi 'bu bir büyüdür' dediler. Bu yorum onların gerçeklerden kaçması demekti. Onlar Kur'an'ın etkileyiciliğini fark etmişlerdi. Bu gerçekten kaçmak ve inanmamak için mazeretler öne sürdüler. Müddessir 74/24'te, "'Bu' dedi, 'Olsa olsa eskilerden nakledilmiş bir sihirdir'". Kur'an'a İlk defa sihir diyen Velid bin Muğire'dir.²⁸⁰

Tefsirlerde Halid b. Velid (r.a.)'ın babası, Mekkeli müşriklerin önde gelenlerinden Velid b. Muğire'nin anlatıldığı belirtilen, Müddessir sûresindeki ayetlerde, düşünüp taşındıktan sonra ayetlere sihir dediği rivayet edilmektedir. Bazı rivayetlerde, ayetlerden etkilendiği ve inanıp inanmamak arasında tereddüt yaşadığı aktarılmaktadır. Sanki kendini ikna etmek için, sihir bahanesine sığınmıştır. Müddessir 74/18-26, "Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası, ne biçim ölçtü biçti! Sonra kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. En sonunda sırtını dönüp gitti ve kibrine yenildi. 'Bu', dedi, 'Olsa olsa eskilerden nakledilmiş bir sihirdir. Bu, insan sözünden başka bir şey değildir'. Ben onu sekara (cehenneme) sokacağım."

2.2.4.2. Peygamber Seçilme Kriterleri

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْفَرِيقَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾

31-) Ve dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirse olmaz mıydı?

Peygamber Olarak Kim Seçilmeli?

Müşriklerin bakış açısına göre peygamberlikle görevlendirilmenin şartı, ayette belirtildiği gibi, büyük adam olmaktır. Azimden kastettikleri, zengin, serveti olan kişi idi. Bu büyüklük siyasi açıdan olabileceği gibi servet ya da çevre (akraba) genişliği açısından da olabilirdi. Genel olarak tefsirlerde kastedilen iki adamın; Mekke'den Velid b. Muğire ve Taif'ten Urve b. Mes'ud²⁸¹ olduğudur. Velid b. Muğire, Halid b. Velid'in babasıdır. Gerek servet bakımından gerekse erkek çocukları bakımından ve

²⁸⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 17, 311.

²⁸¹ Nasırüddin Ebu Said Abdullah b. Ömer el-Beydavi, *Envaru-t Tenzil ve Esraru-t Te'vil*, 1. bs. C. 2 (Dar-üs Sadr: Beyrut, 2001), 958.

gerekse de siyasi açıdan Mekke'nin en önde gelenlerinden biriydi. Dolayısıyla müşrikler, peygamberliğin Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi dünyaya yetim gelen, siyasi ve ekonomik açıdan üst kademelerde olmayan birine verilmesini kabul etmiyorlardı. Ayrıca Mekke hiyerarşisinde de son yıllarda Hz. Peygamber'in kavmi olan Haşimoğulları, siyasette (Mekke'nin yönetiminde) ve servet üstünlüğünde, Ebu Cehil'in kabilesi olan Mahzumoğulları ve Ebu Süfyan'ın kabilesi olan Ümeyyeoğullarının gerisinde kalmaya başlamıştı. Ayetin devamında da Allah'ın rahmetini dilediği gibi paylaştırdığına işaret edilmektedir. Allah peygamberliği dilediği kişiye verebilir. İnsanların gözünde büyük konumda bulunan, servet ve makam sahibi birine vermek zorunda değildir. Allah'ın peygamber seçme kriterini bilmek mümkün değildir. Bu konuyla ilgili çeşitli yorumlar yapılsa da Allah en iyisini bilir, dilediğine peygamberlik verebilir. Müşrikler hakkın gelişyle beraber hâkimiyetleri ve güçleri gidecekse hakkı istemezler²⁸², o peygambere inanmazlar.

*İki şehirden kasıtları Mekke ve Taif'ti. Kuşkusuz Peygamber Efendimiz Kureyş kabilesinin, ardından Haşimoğullarının en seçkin ailesine mensuptu. Bunlar da Araplar arasında üstün bir konuma sahiptiler. Ayrıca Peygamberimizin kendisi de peygamber olarak gönderilmeden önce çevresinde üstün ahlâkı ile tanınırdı. Ancak kabile yapısından kaynaklanan değerlerle övünülen bir ortamda, bir kabile lideri, bir aşiret başkanı değildi. 'Bu Kur'an iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?' diyerek O'nun peygamberliğine itiraz edenler, bunu kastediyorlardı.*²⁸³

Allah (c.c.), peygamber seçimine kendisi karar verir. Bu konuda başka hiç kimsenin yetkisi yoktur. Kasas 28/68, "Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder. (O'nun seçme ve yaratmasında) onların tercih hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şâni yücedir."

Ayette bahsedilenler Mekke müşrikleri olsada, Yahudilerde Hz. Muhammed'i kendi soylarından (Hz. İshak soyundan) gelmediği, Hz. İsmail soyundan geldiği için kıskanmışlar, peygamberliğini kabul etmemişlerdi. Onlarda Allah'ın peygamber seçimini beğenmemişlerdi. Nisa 4/54, "Yoksa onlar, Allah'ın lutfundan verdiği

²⁸² Şa'ravi, *Kur'an Mucizesi*, 46.

²⁸³ Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 122.

şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrâhim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümrânlık bahsettik.”

Fahreddin Razi, Allah’ın ayetlerde müşriklerin tutarsızlıklarını gösterdiğini söylemektedir. Bunlar: a-) Dünyadaki makamları bile farklı olarak bölüştürdük ki onlar buna karışamıyorlar, peygamberlik makamının kime verileceğine mi karar verecekler? b-) Allah’ın birine zenginlik vermesi ona peygamberlik vereceği anlamına gelmez. c-) Nasıl ki dünyalıkları farklı kişilere dağıttık, peygamberliği de farklı dağıtmak neden caiz olmasın?²⁸⁴

Risaletle görevlendirme Allah’ın yetkisinde olup, bu işle kimi görevlendireceğini en iyi kendisi bilmektedir. Bu görevlendirmede müşriklerin hiçbir dahli yoktur. Yüce Allah muhakkak yarattıklarının en temiz kalp ve nefis sahibi, en şerefli bir aileden ve hem asl hem nesil olarak en temiz olanını seçerek, risalet görevini ona verir.²⁸⁵ İsrailoğulları’da kendilerine komutan olarak Talut’un seçilmesine itiraz etmişlerdi.²⁸⁶

O günün toplumu, kültürü, yapısı, toplum psikolojisi, etnik hava, peygamberliği, vahye nail olmayı ve kendisine Allah’tan kitap indirilmesini nüfuzlu kişilere uygun görüyorlardı. Serveti, malı, mülkü ve evladı çok olanlar, çevresi geniş olanlar toplumda büyük görülüyorlardı ve toplumun önünde yer alıyorlardı. Mal, evlad ve güçlü çevre o zamanda tek övünç nedeni idi ve bunlara sahip olanlar büyük ve değerli olarak kabul ediliyordu. Haşimoğulları içinde de bu açılardan güçlü kişiler vardı. Peygamberlik görevi Hz. Muhammed’e (s.a.v.) verilince içlerine sindiremediler ve itiraz ettiler. ‘Peygamberlik üstün bir şeydir dolayısıyla Allah bunu birine vermeyi isteseydi, Muhammed’e değil iki belde olan Mekke ve Taif’ten iki zengin ve nüfuzlu kişi olan Velid b. Muğire veya Urve b. Mes’ud es-Sakafi’ye verirdi. Bu iki büyüğe verilmeyen bir şeref ve payenin Muhammed’e verilmemesi gerekir.’ Durumdan ortaya çıkıyor ki ahlâki değerler arka planda kalıyor ve değer verdikleri şeyler servet, nüfuz ve geniş çevre sahibi olmak ön plana çıkıyordu. Bu sayılan ölçüler her devirde genelde

²⁸⁴ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 520.

²⁸⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7148.

²⁸⁶ Bakara 2/247.

önemli tutulmuş ve çoğu zaman dikkate alınmış ön plana çıkarılmış olup günümüzde de bu durum değişmemiştir.²⁸⁷

Taberi kastedilen iki kişiyle ilgili rivayetleri şöyle sıralamaktadır: “Abdullah b. Abbas’tan nakledilen bir görüşe göre bu iki kişi, Mekkeli Velid b. Muğire el-Mahzumi ile Taifli Haib b. Amr es Sakafi’dır. Süddi’ye göre ise bunlar, Velid b. Muğire ve Kenane b. Abd b. Amr es-Sakafi’dır. Mücahide göre ise bunlar; Mekke’li Utbe b. Rebia ve Taif’li İbn-i Abd-i Yeleyl’dir”.²⁸⁸ Mukatil’e göre ise “Velid şeref itibariyle Mekke halkının en büyüğü, Ebu Mes’ud da Taif halkının en büyüğü idi”.²⁸⁹ “Buyruğun zahirinden anlaşıldığına göre onların kastettikleri her iki şehirden kim olursa olsun, büyük kabul ettikleri bir kimsedir”.²⁹⁰ لَوْلَا kelimesi, cümlede kendisinden sonra gelen talebe teşvik etmek için kullanılır. İbn Abbas’tan rivayete göre ayetin nüzul sebebi Arapların, “Peygamberlik insandan oluyorsa, Muhammed’den bu iş için daha layık kişiler vardır”, demeleridir.²⁹¹ Ayetteki iki kent ifadesi olaya doğrudan muhatap olmayanlar açısından müphem bir anlatımdır. Fakat ayete muhatap olanlar bu iki kentten kastın Taif ve Mekke olduğunu biliyorlardı.²⁹² Bu durum bize nüzul ortamını bilmenin önemini de göstermektedir.

Müşriklerin bu konudaki yanlış, ahiret hayatına inanmayıp bütün hayatı dünyadan, keyif ve eğlenceden ibaret zannetmeleriydi. Onlar için ölçü dünyada mal, mülk ve diğer maddi şeylere sahip olmak ve bunlarla dünyada nefsin isteklerini yerine getirmektir. Arzu ve isteklerini ne kadar gerçekleştirirlerse, kendilerini o kadar amaçlarına ulaşmış sayıyorlardı. Oysa bu durum İslâm’ın anlayışıyla tersti. Ayrıca dünyadaki rızıkları gerek mal-mülk olsun gerek zekâ-anlayış olsun dağıtan da Allah’tır. Öyleyse en büyük şeref olan Kur’an’ın, fakir ve yetim olan Hz. Muhammed (s.a.v.)’e indirilmesi normal bir durumdur. Kur’an’ın ve İslâm’ın istediği gibi

²⁸⁷ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, C. 11, 5519.

²⁸⁸ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 325.

²⁸⁹ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 610.

²⁹⁰ Havva, *el-Esas fi’t-Tefsir*, C. 13, 218.

²⁹¹ Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 60.

²⁹² Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur’an*, 2. bs. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 187.

yaşamak, dünyanın mal, mülk ve servetinden daha hayırlıdır. Ahiret dünyadan daha hayırlı olduğu gibi, mâna da maddeden daha üstündür.²⁹³

Geylani tefsirinin konuyla ilgili tasavvufi yorumu: Bunları söyleyen müşrikler peygamberlik ve velilik mertebesinin, vahdet-i zat tasarruflarına münafı tüm şahsi zenginliklerden vazgeçmekten ibaret olduğunu anlayamadılar. Bu rütbeye kavuşmak için Allah'ın razı olduğu bir ahlâkla ahlâklanmak gerekir. Bu mertebeye var edilme, yaratılma elbiselerinden çıkmadan ulaşmaz.²⁹⁴

Mukatil bin Süleyman'ın tefsirine göre ayetin nüzul sebebi: “Ayet, Ebu Süfyan b. Harb, Ebu Cehil b. Hişam ile Utbe ve Şeybe hakkında inmiştir. Sonra Velid b. Muğire şöyle dedi: “Eğer bu Kur'an hakk olsaydı ya bana ya da Sakifli Ebu Mes'ud'a (asıl adı Amr b. Umeyr b. Avf olup el-Muhtar es-Sakafi'nin dedesidir) inerdi”.²⁹⁵

2.2.4.3. Dünyada Servet Dağılımının Şekli ve Amacı

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿32﴾ وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُفْهًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿33﴾ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرُورًا عَلَيْهَا يُتَّكُونُ ﴿34﴾ وَزُخْرَفًا وَإِنْ كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿35﴾

32-) Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.

Dünyadaki Düzen için İlahi Dizayn

Kader inancına göre rızıklar, ilahi bir plan dâhilinde önceden belirlenmiştir. İnsanoğlu yaşamak için toplumsal olmak zorundadır. Tek başına yaşama imkânı çok zordur. İhtiyaçlarını karşılaması için toplumsal yaşantı en uygun yaşantıdır. Bu hayatın dengesinde Allah'ın kader planında yarattığı ölçü sayesinde olmaktadır.

²⁹³ Çelik, *Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4, 465.

²⁹⁴ Geylani, *Geylani Tefsiri*, C. 5, 236.

²⁹⁵ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 610.

Allah (c.c.) ayetlerde rızıkları belli bir ölçüye göre verdiğini açıklamaktadır. İmtihan gereği verilen bu rızıkların, kendi rızası istikametinde kullanılmasını istemektedir. Aksi halde verilen ni'mete nankörlük edilmiş olur. Şura 42/27, “Şayet Allah kullarına rızık bol bol verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi; ama O dilediği ölçüye göre vermektedir. Çünkü O kullarının durumunu çok iyi bilmekte ve görmektedir.” Nahl 16/71, “Allah kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi. Ama kendilerine fazla verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilerle paylaşp da onları bu hususta kendileriyle eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Peki onlar Allah'ın nimetini inkâr etmiş olmuyorlar mı?.”

Dünya hayatındaki rızık dağılımı, hayattaki düzenin devamını sağlamaktadır. Allah'ın dilediğine dilediği şekil ve cinsiyette çocuk vermesi de bir düzen oluşturmaktadır. Bu durum esas itibariyle bir imtihan olmakla birlikte, dünyadaki nüfusun cinsiyetlere göre dağılımına bakıldığında bir denge oluşturmaktadır. Bu dağılımda da bir ölçüye rastlanmaktadır. Şura 42/49-50, “Göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir. O dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları bahşeder, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut erkek ve kız çocuklarını birlikte verir. Dilediğini de çocuksuz bırakır. Şüphesiz O her şeyi bilir, her şeye gücü yeter.”

Allah'ın peygamberlik gibi bir görevi (rahmeti) kime vereceğini en iyi Allah bilir. Ayetin devamında gerek dünya hayatındaki maddiyatın dağılımı gerekse insanların nüfuz sahibi olmalarıyla ilgili durumların Allah tarafından düzenlendiği ve bu düzenlemenin bir hikmetinin de insanların birbirlerine iş gördürmeleri olduğu belirtilmektedir. Allah dünyadaki düzeni özel olarak ayarladığını belirtirken, peygamberlik gibi bir görevi elbette kime vereceğini en iyi bilendir. Ekonomik ve sosyal hayatın düzenlenmesinde ilahi planlamalar vardır. Eğer öyle olmasaydı herkes zengin olsaydı, kimse çalıştıracak birini bulamazdı. Allah dünyaya sadece fiziki ve coğrafi açıdan bir düzen koymamıştır. Aynı zamanda ekonomik ve sosyal düzenin sağlanması ve dünya işlerinin devamı için de bir düzen oluşturmuştur. İnsanlar bakkal, kasap, berber, fırıncı, çöpçü, asker, polis, memur, devlet başkanı, doktor, dişçi, çiftçi gibi çeşitli mesleklerde çalışmaktadırlar. Gazzali bu durumu yorumlarken Allah'ın insanlara mesleklerini sevdirdiğini böylece dünya nizamının dengeli bir şekilde devam ettiğini söylemektedir. Bu durumu çevremize baktığımız zamanda görmekteyiz. Bir işyerinde aynı iş için birden fazla müdür olduğunda kargaşa çıkabilir. Bunun için

müdür, şef, memur, işçi gibi kademelerle hem istihdam sağlanmakta hem de işler düzenli bir şekilde yürümektedir.

Nesefi bu konuda şunu söylemektedir: Allah peygamberlikten daha az bir kıymette bulunan dünya rızıklarını paylaşmayı bile onların istedikleri gibi yapmazken, peygamber seçimi konusunu mu onlara bırakacak? Ya da Allah rızık bakımından insanları farklı farklı tuttuğu gibi peygamberliği de dilediğine verir, anlamındadır.²⁹⁶

Şayet insanlara eşit ölçüde mal paylaştırılıp, bir sene sonra durumlarına bakılacak olursa maddi durumlarının yine de farklılaştığı görülür. Herkese eşitlik uygulandığı takdirde çalışma ortadan kalkar, çünkü bu durumun sağlanması için malın çalışkan kimseden alınıp tembele verilmesi gerekir. Öyle olunca tembelin tembelliği daha da artacağı gibi çalışkan kimse de çalışmak istemez. Bundan dolayı farklılığın olması, Allah'ın kâinatta uyguladığı sünnetullah kanununun bir gereğidir. İslâm şeriatı farklılığın adil bir seviyede olması için çeşitli kurallar getirmiştir. Toplumda malın belli bir kesimin elinde tutulması ve toplumda zalimce uygulamaların oluşması engellenmeye çalışılır.²⁹⁷ Zekât, toplumda malın belli kesimlerde, belli kişiler arasında toplanmasını engeller. Zekâtın, toplumdaki sosyal ve ekonomik düzene katkısı çok önemlidir. Malın bir kısmının zenginden alınıp fakire verilmesi, hem malın kapitalist ekonomideki gibi belli yerlerde toplanmasını engellemekte, toplumun geneline yayılmasını sağlamakta hem de toplumsal barışı gerçekleştirmektedir. Çünkü zekât sayesinde fakir zengine düşman gözüyle bakmamakta, verdiği zekâttan dolayı teşekkür hissiyle dolmaktadır. Kapitalist ekonomide ise fakirler kendini köleleştirilmiş hissetmekte, zengini adeta düşman gibi görmektedir.

Ayette geçen rahmet peygamberlik demektir. Buradaki soru istifhamı inkârî olup, onların peygamberin kim olacağı hakkında hüküm vermeleri dolayısıyla ne kadar câhil

²⁹⁶ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 201-202; Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3274.

²⁹⁷ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 202.

olduklarını ve ne kadar hayret verici bir davranış içinde bulunduklarını gösterir.²⁹⁸ M. Sait Şimşek'e göre ayetteki rahmetten kasıt vahiydir.²⁹⁹

İnsanların her biri farklı durumlarıyla yeryüzündeki halifelik görevini yerine getirir. İnsanlar, farklı yetenek ve özelliklerde yaratılmışlardır. Her biri birbiriyle dayanışma içinde hizmetini yapar. İşçi, mühendis ve işveren birbirine karşı sorumluluklarıyla işin yürütmesine katkı sağlamış olurlar ve birbirine hizmet etmiş olurlar. İşçi mühendise ve işverene karşı, mühendis işçi ve işverene karşı ve işveren de işçi ve mühendise karşı görevlerini yaparak hizmet etmiş olurlar. Böylece denge sağlanmış olur.³⁰⁰

Bu ayet hayatta değişmez yasalardan birini göstermektedir. Görevlerin, rollerin farklılığı maddi imkânların, rızıkların da farklı olması sonucunu doğurur. Her ferdin alacağı maddi imkân, toplumlara göre değişiklik gösterir, fakat bu durum fitri kanunlara ters düşmez. Bazı sistemler bütün zorlamalarına rağmen bu ilahi kurala ters durumu uygulayamamış, işçi ile mühendisi, asker ile komutanın ücretlerini eşit hale getirememişlerdir. Çünkü bu durum fitri kurallara terstir.³⁰¹

Kullar arasında çeşitli farklılıklar vardır. Güçlü-zayıf, ilim-cehalet, kabiliyet-kabiliyetsizlik, şöret-tanınmazlık v.b. Eğer böyle olmasaydı herkes eşit olsaydı, kimse kimsenin emri altına girip çalışmazdı. Bu durum sonuçta dünyadaki dengenin bozulmasına neden olurdu. Allah'ın bu düzenini bozmaya kimse muktedir değildir. İnsanlar az ve değersiz olan dünya ile ilgili Allah'ın hükümlerine uymak zorunda olduğuna göre, nübüvvet ve risaleti belli kişilere vermek konusunda Allah'ın hükmüne nasıl itiraz edebilirler.³⁰²

İnsanlar, dünya hayatında birbirine muhtaçtır. İnsanın yaratılışı tek başına yaşamaya uygun değildir, toplumla beraber yaşama zorunluluğu vardır.³⁰³ Bir insanın bütün

²⁹⁸ A.g.e., C. 13, 201.

²⁹⁹ M. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 6. bs. (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2016), 93.

³⁰⁰ Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 123-124.

³⁰¹ A.g.e., C. 9, 124.

³⁰² Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 521.

³⁰³ Ebu Hamid Muhammed el-Gazzali, *İhya-u Ulumiddin*, C. 3 (Darül Hadis Yayınları: Kahire, 2004), 288.

ihtiyaçlarını tek başına karşılaması, hayatı çok zor bir hale getirir. Bu durumun sağlanması için, tek başına ziraat, terzi, sağlık v.b. ihtiyaçlarını temin etmesi gerekir. Dolayısıyla bu işlerde diğer insanların yardımına muhtaçtır. Bu hayatın devamı için zorunludur. Aksi halde insan ihtiyaçlarını karşılayamadığı için helâk olur, yaşayamaz.

Katade ve İmam Şafii, dünya hayatındaki rızıkların dağılımının kaderde planlandığını söylemektedirler:

*Katade: Sen kuvveti zayıf, çaresi az ve iyi konuşamayan bir kimseye, bol rızık verilmiş olduğunu görürsün. Kuvvetli ve her şeye çare bulabilen ve iyi konuşabilen bir kimseyi de dar rızık içinde bırakılmış görürsün. İmam Şafii: Kaza ve onun varlığının delillerinden biri de akıllının sıkıntı içinde olması, ahmağın yaşayışının ise güzel olmasıdır.*³⁰⁴

Nasıl ki dünya hayatında birbirlerini çalıştırsınlar diye rızıklar Allah tarafından bölüştürüldüyse, dil olarak aciz, beden olarak zayıf olan kimseleri malca zengin yapıp, güzelce derdini anlatabilen ve beden olarak sağlam olanlara da fakirlik nasip ettiyse, rahmet ve lütufları da dilediğine verir. Ey Muhammed, rabbinin insanları içine koyacağı cennet rahmeti, insanların dünya hayatında topladıkları her şeyden daha hayırlıdır.³⁰⁵ Çünkü dünya hayatı geçici bir süredir, oysa ahiret sonsuzdur. Tabi ki sonsuz olan nimetler geçici olan nimetlerden daha üstündür.³⁰⁶ Âli İmran 3/157’de de bu durum anlatılmaktadır.

Bu ayetin sebebi nüzulü müşriklerin, “Nübüvvet, iki şehrin bir büyüğüne verilmeliydi”, şeklindeki isteklerini reddetmek için olmuştur.³⁰⁷

33-) Şayet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olması (tehlikesi) bulunmasaydı, Rahmân’ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık. **34-)** Evlerinin kapılarını ve üzerine yaslanacakları koltukları da (hep gümüşten yapardık). **35-)** Ve onları zinetlere boğardık. Bütün bunlar sadece dünya

³⁰⁴ Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefasir*, C. 5, 457.

³⁰⁵ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 325.

³⁰⁶ Semerkandi, *Tefsiru’l Kuran*, C. 5, 423.

³⁰⁷ Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 61.

hayatının geçimliğidir. Ahiret ise, rabbinin katında, Allah'ın azabından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur.

35. ayette geçen ve sûreye ismini veren, “زُخْرُفٌ” Altın veya süs eşyası anlamındadır. Bunlar, dünyada faydalanılıp geçimlik olan şeylerden başka bir şey değildir”.³⁰⁸

Dünyanın Allah (c.c.) Katında Değersizliği

Eğer bütün insanların küfürde tek bir ümmet haline gelme tehlikesi olmasaydı yani Allah'ın inanmayanlara çok fazla dünya serveti vermesinden dolayı inananlarında imandan çıkıpta, “Demek doğru yol buymuş eğer bu doğru yol olmasaydı bütün inanmayanlar dünyada bu kadar zengin olmazdı”, deme tehlikeleri olmasaydı, Allah inanmayanlara dünyada çok büyük servetler ve ni'metler verirdi.³⁰⁹ Evlerini gümüş gibi çok değerli madenlerden yapardı. Çünkü dünyanın Allah katında sivrisineğin kanadı kadar bile değeri yoktur. Dünya geçici bir yaşam yeridir. Ahiret ise bâkidir.

*Neseî der ki: “Yani insanların küfür etrafında toplanıp onun üzerinde durmalarını hoş karşılamamış olsaydık...” İbn Kesir de şöyle demektedir: ‘Yani, eğer câhil insanların birçoğu bizim malı vermemiz, mal verdiğimiz kimselere olan sevgimizin bir delilidir inancına kapılarak, mal sebebiyle küfür etrafında toplanacak olmasalardı...’.*³¹⁰

“İbn Abbas, Katade, Süddi ve başkaları: Şayet bilgisiz insanların birçoğu mal vermemizin, verdiklerimize sevgimizin delili olduğuna inanarak mal yüzünden küfür üzerine birleşmeleri olmasaydı...”,³¹¹ denilerek ayetin devamı zikredilmiştir.

Yaratılışın hikmetini bilmeyen, ileriye görmeyen, ahiret hayatı hakkında inkâr ve şüphede olan insanların gözü ve gönlü bütünüyle dünyaya yöneliktir, dünyanın konfor ve gösterişine bakarlar. Ancak ölüm insanı bütün bu arzu ve isteklerinden ayırır ve bir kabir çukuruna gönderir. Dünya sadece bir araçtır ve doğru şeyler için kullanılırsa faydalıdır. İffet, huzur, sükûn ve hürriyet gibi şeyler için kullanılabilir. Allah katında dünyanın hiçbir değeri yoktur. Altın ve gümüş insanlar arasında değerlidir. Eğer Allah

³⁰⁸ A.g.e., C. 4, 63.

³⁰⁹ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3278.

³¹⁰ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 203.

³¹¹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7148.

isteseydi bu inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını gümüşten yapardı. Ama yine de bunlar dünyanın geçici bir süsü olmaktan öteye geçmez ve insanı mutlu etmez, ahirette de bedbaht ederek ebedi mutsuzluğuna neden olurdu.³¹²

İbn Zeyd ayete şöyle anlam vermiştir: “Şayet insanların hepsi dünyalık peşinde koşacak bir duruma gelecek olmasaydı, Allah, rahmetine inanmayanlara bol bol zenginlikler ve konforlar verirdi. Ama bu durumda insanlar azgınlaşıp Allah’ı tanımaz olurlardı, servetlerine güvenip dayanırlardı.” Bu ayetler sanki bugünü resmetmektedir. Günümüz insanı da zenginlik, konfor içinde şımarmış ve adeta Allah’ı tanımaz olmuştur. Kur’an insanın istikbalini haber vermektedir. Dünya hayatının geçiciliğine rağmen insan gururlu ve dünyaya aldanıcıdır. Dünyanın makam ve mertebeleri, insanla beraber öbür tarafa gelmez. Ahirete iman, takvası ve güzel ahlâkı gelir. İnsanlar ise konfor içinde azmakta, Allah’a karşı nankörlük yapmakta ve cahilce davranmaktadırlar.³¹³

Karun Kıssası

Dünya hayatında servete sahip olmanın bir imtihan olduğu, Hz. Musa (a.s.) devrinde yaşamış, maddi olarak çok zengin olan Karun kıssasında ibret olarak sunulmaktadır. Karun kıssası dünyalık sahibi olmanın bir sorumluluk gerektirdiğini, o servette başkalarının hakkının da olduğunu gösterir. Nitekim Kasas sûresindeki ayetlerde, bu durum Karun’a hatırlatılmakta ve servetinden ihsanda bulunması istenmektedir. Karun ise Allah’ın ihsan ettiği bu ni’metin gerçek sahibini görüp, ona şükrünü ifade edeceği yerde, “Bu serveti sahip olduğum bilgi sayesinde elde ettim”, demekte ve ni’mete nankörlük etmektedir. Karun’un zenginliğine imrenenler, onun malıyla beraber yere batırılmasından sonra, dünyanın geçiciliğinin farkına varmaktadırlar. Kasas 28/76-82, “Karun Mûsâ’nın kavmindendi. O, gücüne dayanarak onlara haksızlık etmekteydi. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki sadece anahtarlarını güçlü kuvvetli bir ekip bile zor taşırdı. Halkı ona şöyle demişti: ‘Sakın şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez. Allah’ın sana verdiğinden âhiret yurdunu kazanmaya bak ve dünyadan nasibini unutma! Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de insanlara ihsanda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışma! Şüphesiz Allah bozguncuları sevmez’. Karun, ‘Bu

³¹² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, C. 11, 5521.

³¹³ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 251.

serveti sahip olduğum bilgi sayesinde elde ettim’, diye karşılık verdi. Bilmiyor muydu ki Allah ondan önceki kuşaklardan, ondan daha güçlü ve daha çok servet biriktirmiş kimseleri helâk etmişti. Ama suçluluğu kesinleşmiş olanlara artık günahları sorulmaz! Karun gösterişli bir şekilde kavminin karşısına çıkardı. Dünya hayatını arzulayanlar, ‘Keşke Karun’a verilenin bir benzeri bize de verilseydi! Doğrusu o çok şanslı!’, derlerdi. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle derlerdi: ‘Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlar için Allah’ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir’. Sonunda biz onu ve evini barkını yerin dibine geçirdik. Artık Allah’a karşı ona yardım edecek adamları olmadığı gibi, kendi kendini kurtarabilecek durumda da değildi. Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler bu defa, ‘Yazıklar olsun bize! Demek ki Allah rızkı kullarından dilediğine bol, dilediğine de ölçülü veriyormuş. Allah bize lutufta bulunmuş olmasaydı, bizi de mutlaka yerin dibine geçirmişti. Vah ki vah! Demek inkârcılar iflâh olmazmış!’, der oldular.”

Ayetlerde dünyanın Allah katında bir değerinin olmadığına işaret edilmektedir. Dünya hayatı belirli ve geçici bir zamanla sınırlı olduğundan, ahirete nispetle değersizdir. Şura sûresi 42/20. ayette, “Kim âhiret kazancını isterse onun bu kazancını arttırırız; kim dünya kazancını tercih ederse ona da bundan veririz; ama onun âhirette hiçbir nasibi olmaz”, denilmektedir. Esas kazanç ahiret hayatındaki kazançtır. Ayette Allah’ın dünya hayatını isteyeneye dünyalık vereceğini ancak onun ahirette nasibinin olmayacağı belirtilir. Bakara sûresi 2/200-202. ayetlerde, “Hacca mahsus ibadetlerinizi bitirdiğinizde de atalarınızı andığınız gibi, hatta daha canlı bir şekilde Allah’ı anın. Ama insanlardan öyleleri vardır ki, ‘Ey rabbimiz! Bize bu dünyada ver’, diye dua ederler. Böyle bir kimsenin âhiretten hiç nasibi yoktur. İnsanlardan öyleleri de vardır ki, ‘Ey rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından koru’, derler. İşte kazandıklarından bir payı olanlar bunlardır. Allah, hesabı çok çabuk görür!”, denilmekte mü’minlere bu konudaki dua âdabı öğretilmektedir. Sadece dünya hayatı için iyilik istemek uygun değildir. Dünyayla beraber ahiret içinde iyilik istemek gerekir. Ahirete iman burda belirleyici olmaktadır. Ahirete inanmayanlar sadece dünyada iyilik isterler, onların ahiretten bir nasipleri yoktur.

Ayeti kerime de geçen Zuhurf kelimesi iki anlama gelmektedir. a-) Altın, b-) Genel anlamda zinet. Zinet anlamındaki kullanım Yunus sûresi 10/24. ayettir: “Tam yer, zinet ve ihtişamını takıp süslendiği zaman...” Kelimeye ilk anlam verilirse ayetin

anlamı, “Biz onlara bunların yanında pek çok altın da verirdik”, olurken ikinci durumda ise anlam, “Biz onlara her konuda çok ve büyük zinetler verirdik”, olur. Bu ayetlerden sonra Allah, bütün bunların dünya hayatının metâ’ı olduğunu vurgulamıştır. Bunlara ‘metâ’ denmesi, bunların geçici bir müddet insanın kullanımında kalmasındandır. Daha sonra bu dünyalıklar yok olup gider. Ahiret ise Allah’ı sevenler içindir. Onlar dünya sevgisinden kaçıp Allah’ı sevmeye dönmüşlerdir. Özet olarak: Müşrikler peygamberliğin fakir olan Hz. Muhammed (s.a.v.)’ e verilmeyip zengin olan kişilere verilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Allah (c.c.) bu durumu reddedip mal ve makamın geçici şeyler olduğunu ve kendi katında önemsiz olduğunu, bunların kendi katında bir şeref ve değer ifade etmediğini anlatmıştır.³¹⁴

Allah’ın dünya nimetlerinden bir şeye sahip olmayan, fakir bir insanı peygamber olarak seçmesine itiraz edenler, değerlendirme ölçüsü olarak başkanlık ya da zenginliği kabul edenler, bu değerlerin Allah katında bir şey ifade etmediklerini, Allah’ın mal, mülk, başkanlık gibi şeyleri sevmediği kişilere de verdiğini ve bunların Allah katında üstünlük ve seçkinlik göstergesi şeyler olmadığını, bunlara sahip olanların Allah’ın hoşnutluğuna sahip olmak anlamına gelmediğini görmüşlerdir.³¹⁵

Taberi tefsirinde, İbn Abbas, Hasan el-Basri, Katade ve Süddi’ye göre; “Eğer insanlar tek bir ümmet haline gelmeyecek olsalardı.” Ayetinden maksat, insanların inkârcılıkta birleşerek tek ümmet haline gelmesidir. Eğer Alah inanmayanları zengin yaparsa diğer insanlarda onlara özenip inkârcı olurlardı. İbn-i Zeyd’e göre ise bu durum insanların ahireti bırakıp dünyayı tercih etmesi anlamındadır. İbn-i Abbas, Katade, Hasan-ı Basri, Süddi ve Dehhak’a göre, “ziynetler” den maksat altındır. İbn-i Zeyd’e göre insanların kullandığı çeşitli ev eşyalarıdır.³¹⁶

Eğer inanan insanların kalpleri meyletmeseydi, Allah kâfirlere olan nimetini arttırır, evlerinin kapılarını ve oturdukları koltukları altından yapar ve onların üzerine yağmur yağar gibi dünya nimetlerini verirdi. Aynı zamanda sağlık durumlarını mükemmel yapar, dünya hayatları boyunca hastalık vermez, başlarına ağrı bile vermezdi. Oysaki bunlar geçici dünyalık içindir. Devamlı olan ahiret nimetleri ise müttakilere verilir.

³¹⁴ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 522-523.

³¹⁵ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 126.

³¹⁶ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 326-327.

Akıllı olanlar ebedi olan ahiret nimeti için çalışanlardır. Oysaki insanların birçoğu dünyayı ahirete tercih etmekte ve geçici hayatlarını bu uğurda sarfetmektedirler.³¹⁷ Ayetlerden ayrıca takva sahiplerinin Allah katındaki değeri anlaşılmaktadır. (Vel ahiretu inde rabbike lil-muttakin). Ahirette, Allah katında esas mutluluk ve kazancı elde edecek olanlar, ‘muttaki’ olanlardır.

Konu ile İlgili Hadisler

“Eğer dünya, Allah katında sivrisineğin kanadı kadar bir değere sahip olsaydı, Allah hiçbir kâfire dünyadan bir yudum su bile içirmezdi.” (Tirmizi, Zühd 13)

“Uyanık olun! Şüphesiz dünya değersizdir. Dünyanın malı da mülkü de kıymetsizdir. Ancak Allah Teâlâ’nın zikri ve O’na yaklaştıran şeylerle, güzel şeyleri öğreten ve öğrenen olmak başkadır.” (Tirmizi, Zühd 14; İbn Mace, Zühd 3)

“Resulullah (a.s.) Efendimiz, ezvac-i tahirat (eşlerin)den ayrı bulunduğu günlerden bir günde idi, Hz. Ömer (r.a.) içeri girdi, Onu hasır üzerine uzanmış bir halde gördü. Bu sırada Hz. Peygamber (a.s.) onun içeri girdiğini görünce kalkıp oturdu ki hasırın izleri bedeninde yer etmiş bulunuyordu. Hz. Ömer (r.a.) bu manzara karşısında duygulandı ve aralarında şu konuşma geçti:

-Ya Resulallah! Şu Kisra ve Kayserler nan-u nimet içinde yüzerlerken, sen Allah’ın en seçkin kulu bulunduğun halde böyle mi olacaksın?

-A Hattab’ın oğlu! Sen yoksa şüphede misin? Onlar birer millettir ki, Allah güzel ve hoş nimetlerini dünya hayatlarında hemen tezelden vermiştir. Dünya’nın onlar için, ahiretin bizler için olmasına razı değil misin?” (Buhari, Mezalim 25, Cenaiz 25; Müslim, Reda 101; Tirmizi, Tefsir 66)

“Altın ve gümüş kaplarla su içmeyin, o tabaklarda yemek yemeyin. Çünkü bunlar dünyada onlar (inkârcı maddeciler) içindir; ahirette de bizim için olacaktır”. (Buhari, Eşribe 28, Et’ime 29, Libas 27, İsti’zan 8; Müslim, Libas 4-5)”.³¹⁸

³¹⁷ Semerkandi, *Tefsiru’l Kuran*, C. 5, 424.

³¹⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, C. 11, 5516-5517; İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7149.

Ayetler Arasındaki Bağlantılar

26-28. ayetlerde Hz. İbrahim örnek verildi. Mekkeli müşriklerin de soyundan geldiklerinden gurur duydukları Hz. İbrahim, baba ve atalarının puta tapma inancını reddetmiştir. Mekkeli müşriklerin gelen vahyi büyü diyerek inkâr ettikleri anlatılmaktadır. Kur'an vahyinin indirildiği Hz. Muhammed (s.a.v.)'i, bunu layık görmeyip, iki şehirden (Mekke ve Taif) bir büyük adama indirilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Onlara göre üstünlük kriterleri; makam, mevki, mal, mülk ve oğullardı. Kim bunlara daha çok sahipse o daha değerliydi. Oysaki Allah katında değerli olmanın kriterleri bunlar değildir. Sonraki ayetlerde dünya düzeninin sağlanması için nimetlerin özel olarak dağıtıldığı anlatıldı. İnsanların özenip kâfir olma ihtimali olmasaydı, inanmayanlara çok nimet verileceği, evlerinin altın ve gümüşten yapılacağı anlatıldı. Bütün bunların geçici dünya ni'metleri olduğu, gerçek mutluluk yeri olan ahiretin ise muttakiler için olduğu belirtildi. Aşağıda gelen ayetlerde ise Allah'ın zikrine kayıtsız kalanlara bir şeytan musallat edileceği ve sonuç olarak şeytanla beraber her ikisinin de akıbetinin azapla sonlanacağı anlatılmaktadır.

2.2.4.4. Zikri Görmezden Gelene Şeytan Musallat Edilmesi

وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿36﴾ وَأَنْهُمْ لَيَصْذُوثُهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿37﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿38﴾ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنْكُم فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿39﴾ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿40﴾ فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿41﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴿42﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿43﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿44﴾ وَسَأَلَ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿45﴾

36-) Kim Rahmân'ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.

يَعْشُ: Anlamı, 'yüz çevirir' demektir. Bu kelimenin aslı "aşa el-basar" dan alınma olup bu da "göz zayıfladı" anlamına gelmektedir. İmam Halil bununla ilgili olarak: el-aşu, "zayıf bir gözle bakmak", demektir.³¹⁹ Aşa, ya'şu fiili kör veya köre yakın bir durumu

³¹⁹ Sâbûnî, *Safvetü 't-Tefasir*, C. 5, 455.

ifade eder. Ayetlere karşı kör gibi davranmak, onları görmezden gelmek gibi davranmak demektir. Kelime anlamı olarak, yumurta kabuğunun yumurtaya yakınlığı, adeta şeytanın, Rahmân'ın zikrinden gafil olan insana yakınlığı gibidir.

Şeytan

Şeytanın (شَيْطَانٌ) insanla olan macerası A'raf sûresinde anlatılmaktadır. A'raf 7/11-18, “Andolsun sizi yarattık; sonra size şekil verdik, sonra da meleklerle, ‘Âdem’e secde edin’, diye emrettik. İblîs’in dışındakiler secde ettiler. O secde edenler arasında yer almadı. Allah buyurdu: ‘Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?’ (İblîs), ‘Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın’, dedi. Allah, ‘Öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! Artık sen aşağılıklardansın!’, buyurdu. İblîs, ‘Bana insanların yeniden diriltilecekleri güne kadar mühlet ver’, dedi. Allah, ‘Haydi, sen mühlet verilenlerdensin’, buyurdu. İblîs dedi ki: ‘Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın’. Allah buyurdu: ‘Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!’” İblis kelimesinin kaynaklandığı mublisun kelimesi ümit kesmek, ümitlerini yitirmek anlamlarına gelir. En'am 6/44'te de bu anlamda kullanılmaktadır.

Meryem sûresi 19/83. ayette inkârcılara şeytanın musallat edildiği anlatılmaktadır. “Görmedin mi? Biz, inkârcıların üzerine kendilerini isyana itip duran şeytanları saldık.”

Allah'ın verdiği ni'metler içinde yaşayıp, Allah'ın gönderdiği vahyi, mesajı düşünmemenin sebep olduğu nankörlük dolayısıyla, böyle davranan insana, şeytan ayrılmaz bir arkadaş olarak musallat ediliyor. Bu vahye kayıtsız kalmanın bir cezasıdır. Halbûki en çok değer verilmesi gereken kitap, Allah'ın insana gönderdiği ve uyulmasını istediği Kur'an olmalıdır. İki seçenek mevcuttur. Ya Kur'an'a kulak vermek ya da şeytana. Oysaki şeytan Âdemoğullarına düşmandır.³²⁰

³²⁰ Kehf 18/50.

Fussilet 41/25, “Onların yanlarına bazı arkadaşlar verdik de bunlar, önlerinde bulunanı da arkalarında olanı da onlara şirin gösterdiler. Böylece kendilerinden önce gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları hakkındaki hüküm onlar için de kesinleşti. Kuşkusuz onların hepsi hüsrana uğramışlardır.”

Taha 20/124-127’de Allah’ı anmaktan, zikirden yüz çevirenlerin kıyamette kör olarak haşredileceği anlatılmıştır. İsrâ 17/26-27 ayetlerine göre israf edenler şeytanların dostlarıdır. Meryem 19/83, “Görmedin mi? Biz, inkârcıların üzerine kendilerini isyana itip duran şeytanları saldı.” İsrâ 17/64-65’te Allah’ın şeytana verdiği izinler anlatılmaktadır. En’am 6/121’e göre şeytan dostlarına vahyetmekte, onlara telkinde bulunmaktadır. Sad 38/82-83’e göre ise şeytan sadece muhlis kulları saptıramamaktadır.

Şeytanın Hesap Gününde Saptırdıklarına Verdiği Cevaplar

İbrahim 14/22, “Allah’ın hükmü yerine getirilince şeytan şöyle der: ‘Şüphesiz Allah size gerçek bir vaadde bulunmuştu; ben de size bir söz verdim ama yalancı çıktım. Aslında benim sizi zorlayacak gücüm yoktu; benim yaptığım size çağrıda bulunmaktan ibaretti, sizde benim çağrıma uydunuz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Ben daha önce, beni Allah’a ortak koşmanızı kabul etmemiştim’. Doğrusu zalimler için elem verici bir azap vardır.” Sad 38/79’da şeytan Allah’a rabbim diye hitap etmekte, insanların yeniden diriltileceği güne kadar mühlet istemektedir.

Nisa 4/117-121, “Onlar Allah’ı bırakıp ancak birtakım dişi putlardan medet umuyorlar; başkasından değil, isyankâr şeytandan dilekte bulunuyorlar. Allah şeytanı lânetlemiştir, o da ‘Kullarından belli bir pay alacağım, onları mutlaka saptıracağım, onları boş kuruntulara kaptıracağım, kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar, emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler’, demiştir. Allah’ı bırakıp da şeytanı dost edinen kimse elbette apaçık bir ziyana düşmüş olur. Şeytan onlara durmadan vaad eder, boş ümitler verir. Şeytanın onlara söz vermesi aldatmadan başka bir şey değildir. İşte onların yeri cehennemdir, ondan kaçıp kurtulacak bir yer de bulamayacaklardır.”

Allah’ı anmaktan yüz çevirenlere, bir şeytan arkadaş olur. Ayette geçen zikir Kur’an’ı Kerim olarak ya da Allah’ı anmak şeklinde yorumlanmıştır. Zikirden yüz çevrildiği, dikkate alınmadığı ya da görmezden geldiği durumda, Allah’ın böyle birine bir

şeytanı musallat ettiği ve bu şeytanın o kişiden ayrılmayıp onunla dost olduğu belirtilmektedir. Duruma mefhumu muhalifinden bakarsak, Kur'an'ı hayatının rehberi haline getiren ve hayatında yer verenlere ise şeytan arkadaş olamayacaktır. Kur'an şeytana karşı adeta koruyucu bir kalkan görevi görmektedir. Nesefi bu konuda demektedir ki: Bu ayet-i kerime de Kur'an'ı Kerim'i yani zikri devamlı okuyan kimselere şeytanın beraber olamayacağı, onlarla birlikte yola gidemeyeceğine işaret edilmektedir.³²¹ Allah'ın öğüdü olan Kur'an'a sırt çeviren onu dinlemeyip onun söylediklerini dikkate almayanlar şeytanın onlara yaklaşmasına açık kapı bırakmış olurlar ve şeytan da bu davranışlarından ötürü onlara yaklaşmaktadır. Kur'an'ın şeytana karşı koruyucu özelliği vardır. Kur'an'a sarılanlar şeytana karşı nasıl korunuyorlarsa ondan uzak duranlara da şeytan yaklaşmaktadır. Nasıl ki bir insan sağlığı için gerekli olan bağışıklık sistemini kaybedip vücudu mikroplara açık bir hale gelirse, aynı şekilde Kur'an'dan uzak olanlarda şeytanın yönlendirmesine açık hale gelirler. Ayetteki 'karin' kelimesi ayrılmaz arkadaş anlamındadır. Yani şeytan o insana kalıcı ve ayrılmaz bir şekilde arkadaş olmuş oluyor.³²²

Şeytanın Saptırmalarıyla İlgili Ayetler

Ayetler şeytanın insanlara, gittikleri yanlış yolu güzel gösterdiğini ve onların sapmasına yardımcı olduğunu anlatmaktadır. Kur'an'dan yüz çevirenlere musallat edilen şeytanlar, onları daha da saptırmaktadırlar. En'am 6/137, "Bunun gibi, ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını öldürmeyi iyi bir şey gibi gösterdi ki hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar! Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Öyleyse onları uydurduklarıyla baş başa bırak!" En'am 6/43, "Hiç olmazsa verdiğimiz bu musibetler başlarına geldiğinde boyun eğip yalvarsalardı! Fakat kalpleri iyice katılaştı; şeytan da onlara yaptıklarını şirin gösterdi." Nahl 16/63, "Allah'a andolsun, senden önceki çeşitli topluluklara da mutlaka elçiler göndermiştik; fakat şeytan onlara yaptıklarını allayıp pulladı. Bugün de şeytan öylelerinin velîsidir. Onlar için dehşetli bir azap vardır." Neml 27/24, "Ancak onun ve halkının Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini de gördüm. Şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş, böylece onları yoldan alıkoymuş; bu yüzden doğru yolu bulamıyorlar." Fatır 35/5-6, "Ey insanlar! Allah'ın verdiği söz gerçektir. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın, o aldatma ustası da

³²¹ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 210; Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 227.

³²² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 17, 317.

Allah hakkında sizi kandırmasın. Şüphe yok ki şeytan sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman bilin. Çünkü o kendisine uyacaklara yakıcı ateşin mahkûmlarından olsunlar diye çağrıda bulunur.”

Ayette geçen “aşıyy”, ya’şu (يَعْشُ) kelimesi, gözün göremeyecek derecede kamaşması anlamına gelmektedir. Allah’ı anmaktan, zikretmekten kul uzaklaştığında ona vesvese veren ve onu yanlış yollara sürükleyen bir şeytan arkadaşı olur. Yüce Allah burada şart ve cevap şeklinde bu sonucu vurgulamış olup, sebep nedeniyle söz konusu sonucun meydana geldiği belirtilmektedir. Bu Allah’ın sonsuz ilmiyle irade ettiği bir durumdur.³²³

*Burada dalaletin başı ve düşman, Allah’ın kitabını terk etmek veya ona gerektiği gibi dikkatle, yakınlık duyarak, tetikte ve uyanık olarak tedebbürle bakmamaktır. Bu bakış, Allah’ın kitabında indirdiği hidâyeti hesaba katmayan sabit fikirli bakıştır ki, Allah Teâlâ kitabında ümmete Kur’an’ı terk etmeyi yasaklamıştır. Kur’an’ı terk etmek, O’nu okumamak ve tedebbür etmemek demektir. Kur’an kendisini terk edenleri yükseltmediği gibi, akli ve kalbi kapalı şekilde okuyan kişileri de yükseltmez.*³²⁴

Aşırı mal ve gösteriş muhabbeti, eğer insanda sağlam bir iman yoksa kalbin körelmesine ve vicdanın duyarsız hale gelmesine sebep olur. İnsanın manevi hayatında önemli olan bu iki his gidince şeytanların insana giriş yollarının açılmasına neden olur. Böylece şeytanlar bu kişilerle samimi dost olurlar. Eğer gafletten uyandırılmazlarsa bu durum kabre kadar süren bir arkadaşlık olur. Bu insanlar kendilerine şeytanlar fısıldadıkları için yanlış şeyler yaptıkları halde, iyi şeyler yapıyorlarmış gibi aldatılırlar. İnsan hayatı ve ömrü de dünyanın geçici zevkleri gibi fanidir geçicidir. Belli bir dünyalık tatmininden sonra insan bu dünyadan ayrılmak mecburiyetinde kalır. Amaç olarak seçilen nesnelerden ayrılmak zorunda kalınır ve şeytanla olan dostluktan dolayı da insan yüz karalığıyla baş başa kalır.³²⁵

Aşa, bir çeşit körlüktür ki buna tavuk karanlığı derler. Nasıl ki kirli ve pis yerleri sinek ve böcekler mekân haline getirirse öylece de Allah’ı anmayan insanların ruhuda şeytanın vesvese ve kötü düşüncelerinin mekânı haline gelir. Şeytanın arkadaşı olan

³²³ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 127.

³²⁴ Ebu Musa, *-Hamim Sûreleri Belaği Tefsiri- Zuhruf Sûresi*, 186.

³²⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, C. 11, 5524.

bu kişiler doğru yolda olduklarını zannederler oysaki onlar yanlış yoldadırlar, kendileri yanlış yolda oldukları gibi başkalarının da yanlış sapmalarına sebep olurlar.³²⁶

İbn-i Ebi Hatim, Muhammed bin Osman el-Mahzumi'den rivayet ediyor: Kureyş müşrikleri nasın islâm dinini benimsemesinden korktular da kendi aralarında: "Arkadaşlarınızdan akıllı kimseler ayırın, bunlardan her birini Muhammed'in ashabından birine arkadaş yapın, onlardan biri, Müslüman olan arkadaşını kandırsın bize çevirsin." dediler. Mekke müşrikleri aralarında bu taksimi yaparken henüz iman etmemiş olan Talhayı da³²⁷ Ebu Bekir'i çevirmek için ayırmışlardı. Talha Ebu Bekir'e adam göndererek bulunduğu yere çağırttı. Ebu Bekir Talha'nın yanına geldiği zaman müşrikler de orada bulunuyorlardı. Ebu Bekir, Talha'ya "beni nereye çağırdın?" dedi. Talha: "Seni Lat ve Uzzaya ibadete davet ediyorum." dedi. Bunun üzerine Ebu Bekir Talha'ya: "Lat nedir?" diye sordu. Talha Ebu Bekir'in sorusuna: "Lat Rabbimizdir." cevabını verdi. Bu defa Ebu Bekir: "Uzza nedir?" diye sordu. Buna da Talha: "Onlar Allah'ın kızlarıdır" cevabını verince Ebu Bekir: "Anaları kimdir?" dedi. Bu soruya Talha cevap veremedi, sustu. Yanında bulunan diğer müşriklere, Ebu Bekir'i işaret ederek: "Şu adama cevap verin" dedi. Hepsi sustular, kimse cevap veremedi. Bunun üzerine Talha: "Kalk ya Eba Bekir! Sen haklısın. Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Rasulullah" diye şehadet getirdi de iman ediverdi. Talha'nın iman ettiğini gören diğer müşrikler ne yapacaklarını şaşırdılar da hepsi dağılıp gittiler. Bunun üzerine Allah (azze ve celle) Hazretleri bu ayet-i celileleri (36-44) inzal buyurdu.³²⁸

³²⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 252; Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3280.

³²⁷ Talha iman ettikten sonra çok yararlıklar gösterdi. Uhud savaşında Hazreti Rasulü Müşriklerin saldırılarına karşı korumak için vücudu ile ona siper olurdu. Çok yaralar aldı. Kolu çolak oldu. Bunun üzerine cennetle müjdelendi.

³²⁸ Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 226.

Nefs Şeytanı

Kuşeyriye göre, insan nefsi en zor şeytan olup, eğer kul kalbinin boş olmasının kıymetini bilmez ve şehvetine uyarsa, nefesine bu yanlış kapıyı açarsa hevasının esiri haline gelir. Bu esir olma durumundan ise ancak bir süre geçtikten sonra kurtulabilir.³²⁹

2.2.4.5. Er-Rahmân İsmi

Zuhurf sûresinde er-Rahmân (الرَّحْمَن) ismi, dikkat çekici bir sıklıkla geçmektedir. Kur'an'da sıfatsız olarak tek başına geçen er-Rahmân ismi, Allah (c.c.) isminin yerinde kullanılmaktadır. Bu kullanım genel olarak Mekkî dönemin ortalarına denk gelmektedir. Kur'an'da sıfatsız olarak er-Rahmân isminin geçtiği sûreler; Ra'd, İsra, Meryem, Taha, Enbiya, Furkan, Şuara, Yasin, Zuhurf, Kaf, Rahmân, Mülk ve Nebe sûreleridir. Bu sûreler çoğunlukla Mekkî sûrelerdir. Er-Rahmân ismi müfessirler tarafından bütün kullara merhamet eden şeklinde açıklanmıştır. Er-Rahmân ismi azap bağlamında geçtiğinde müfessirler tarafından te'vil edilmiştir. Er-Rahmân isminin Kur'an'da geçtiği yerler ile ilgili müsteşriklerinde yorumları olmuş, bu durumu Hz. Peygamberin nübüvvetinin sıhhatini sorgular noktalara götürmüşlerdir. Er-Rahmân, er-Rahiym şeklinde Kur'an'ın genelinde bir kullanım mevcuttur ama er-Rahmân şeklinde sıfatsız kullanımı Mekkî sûrelerde olmuştur. Bazı yorumlara göre er-Rahmân'dan, er-Rahmân-er-Rahiym'e geçiş nedeninin; yalancı peygamber Müseylemetül Kezzab'ın, "Rahmân'ul Yemame", diye adlandırılması olduğu, farklılık oluşması için vahiyde bilinçli bir geçiş yapıldığı söylenmiştir.³³⁰ Müşriklerin Rahmân da neymiş diye itiraz etmeleri Rahmân'ı bilmediklerinden değil, tarihi belgelere göre müşrikler, Allah ismi yerine, Rahmân ismini de kullanmışlardır. Onların böyle söyleme nedenleri, inatçılıkları ve düşmanlıklarıdır. Furkan 25/60, "Onlara, 'Rahmâna secde edin' denildiğinde, 'Rahmân da neymiş! Biz, senin istediğin şeye secde eder miyiz?', derler ve bu istek onları haktan daha da uzaklaştırır." İsra

³²⁹ Kuşeyri, *Letaifu'l-İşarat*, C. 5, 220.

³³⁰ Selim Türcan, "Mekkî Ayet ve Sûrelerin Kronolojisini Tespit Problemi: Kur'an'da er-Rahmân İsmi'nin Kullanımına İlişkin bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.15, S.29 (2016/1): 65-84.

17/110'a göre, Allah'da Rahmân'da Allah'ın isimlerinden olup, her iki isimle de Allah'a dua edilebilir.

Kötü Arkadaş

37-) Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar da onlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar. **38-)** O şeytan dostu kimse, en sonunda bize gelince arkadaşına: Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı, ne kötü arkadaşmışsın! der.

Ayette ahirette meydana gelecek pişmanlık vurgulanmaktadır. Pişmanlığın derecesi o kadar büyük olacak ki, şeytanla dost olan kişi, “Keşke hiç dost olmasaydık, keşke aramızda çok uzak mesafeler olsaydı da seni hiç görmeseydim”, v.b. şekillerde konuşacak, arkadaşının ne kötü bir arkadaş olduğunu söyleyecektir. Ayetin işaretinden dünyadaki arkadaş seçiminin ahiret hayatında ne kadar belirleyici olduğu ve dünyadaki arkadaş tercihinin, insanın ahiretteki konumunda etkilediği anlaşılmaktadır. Bu konuyla ilgili Hadisi Şerifte, "Kişi sevdiği ile beraberdir." (Buhârî, Edeb, 96; Müslîm, Birr, 165), denilmektedir. Allah Resulünü çok seven sahabenin, ahirette Hz. Peygamberle beraber olamama endişesi üzerine söylenen bu hadisi şerife çok sevindikleri rivayet edilmektedir.

Dünyada yapılan arkadaş seçimi insanın ahiretini de şekillendirdiğinden, bu seçim iyi yapılmalıdır. Çocuklarımızın arkadaş seçimine özellikle dikkat etmeliyiz. Çünkü çocukların arkadaşları kişiliklerinin oluşmasında önemli bir etkindir.³³¹

37. ve 38. Ayetler arasında yaşanacak haller bu sûrede anlatılmamıştır. Ayrıntılar Kaf sûresindedir. Kaf 50/19-28, “Bu durumda iken ölüm sarhoşluğu kaçınılamaz bir gerçek olarak çöküverir; ‘İşte bu, senin kendisinden kaçıp durduğun şeydir!’ Derken sûra üfürülür; işte bu, ceza uyarısı yapılmış olan gündür. Her şahıs, yanında bir sürücü, bir de şahitle gelir. (Ona şöyle seslenilir:) ‘Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir’. Arkadaşı (melek), ‘İşte hep beraber olduğum şahıs burada’, der. (Ve şu emir gelir:) ‘Atın cehenneme her inatçı kâfiri! İyiliği engelleyen, hak tanımayan, insanları şüpheye düşüren, Allah'ın yanına başka bir tanrı daha koyan kimseyi, atın onu dayanılmaz azaba!’, Yandaşı (şeytan),

³³¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 17, 319.

‘Rabbim! Onu ben azdırmadım, o kendisi apaçık bir sapkınlık içinde idi’, der. Allah şöyle buyurur: ‘Huzurumda tartışmayın, sizi daha önce uyarmıştım’.”

Tevbe 9/119, “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.” Ayette iman edenlerden, Allah’tan korkmaları ve sadıklarla beraber olmaları istenmektedir. Kişinin arkadaşlarının huylarından, alışkanlıklarından etkilenmesi doğal bir durumdur. Dolayısıyla arkadaş seçimi, insanın kişiliğinin şekillenmesinde etkilidir. Ayette iman edenlere takvalı olmalarından sonra sadıklarla beraber olmaları gerektiği söylenmektedir. Bunun takvayla beraber zikredilmesi konunun önemini gösterir. Doğru olmayan arkadaş seçiminin sonucu da Furkan 25/26-29 ayetlerde, “İşte o gün gerçek egemenlik Rahmânındır ve o gün inkârcılar için çok zor bir gün olacaktır. O gün, (dünyada iken) haktan sapmış kişi ellerini ısırarak şöyle diyecek: ‘Keşke peygamberle birlikte aynı yolda olsaydım! Eyvah! Keşke falancayı kendime dost edinmeseydim! Meğer bana uyarıcı mesaj geldikten sonra, o dost bildiğim kişi bu mesajdan beni saptırmış!’ İşte şeytan insanı (böyle) çaresizlik içinde yapayalnız bırakır.” Şeytana uyan kişi, Eyvah! Keşke falancayı kendime dost edinmeseydim! diyecek ama artık iş işten geçecek, pişmanlık bir fayda sağlamayacaktır. Ebu Said el-Hudri’ye göre, “Kâfir, kabrinden ba’solunduğu zaman, arkadaşı olan şeytan ile zincire bağlanarak mahşer yerine getirilir, ikisi birlikte ateşe girinceye kadar ondan ayrılmaz”.³³²

Ayette geçen “bi’sel karn”, ne kötü arkadaş demektir. Kötü arkadaş sadece şeytanla sınırlı bir şey değildir. Arkadaş seçiminde çok dikkatli olunmalıdır. Seçilen arkadaş insanın gidişatını olumlu ya da olumsuz etkileyebilir. Yine ayette geçen “Leyte”, sadece imkânsız istekler için kullanılır. Ör: İhtiyar birinin, keşke gençlik geri dönseydi, demesi gibi. Çünkü ahirette yaşanacak olan pişmanlık manzarasının geriye dönüşü yoktur.

İki Doğu (Meşrıkeyn)

Ekseri âlimler, bu ifade (بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ) ile “Doğu ve batı arasındaki uzaklık”, mânasının kastedildiğini; Arapların bir gelenek olarak, iki zıt şeyden birinin ismini diğeri yerine de kullandıklarını; nitekim Ferez dak’ın da, “Güneş ve ay” manasında, “Onun iki kameri (ayı) ve doğan yıldızları bizimdir”, dediğini; Arapların, “Kufe ve

³³² Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 228.

Basra”, manasında *Basratan* (iki Basra); kuşluk ve ikindi vakti için, *el-Asran* (iki ikindi); Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer için, *el-Ömeran* ve su ile hurma için, *el-Esvedan* (iki siyah şey) dediklerini söylemişlerdir.³³³

Razi, meşrikayn yani “iki doğu” yu açıklarken güneşin doğusunun ayın batısı, güneşin batısının da ayın doğusu olduğunu, bu durumda doğu ve batı için iki doğu (meşrikayn) denmesinin doğru olduğunu ve en uygun anlamın da bu olduğu görüşündedir.³³⁴ Mukatil b. Süleyman ise bu ifadeye şöyle mana vermektedir: “İki doğu kadar (yani, yazın senenin en uzun gününün doğuş yeri ile kışın senenin en kısa gününün doğuş yeri kadar) uzaklık olsaydı”.³³⁵ Genel anlayışa göre “مَشْرِقَيْنِ” doğu ve batı anlamındadır”.³³⁶

*Abdürrezzak’ın Ma’mer’den, onun da Said el-Cüreyri’den rivayetinde o, şöyle demiş: Bize ulaştığına göre kâfir, kıyamet günü kabrinden diriltilip kaldırıldığı zaman; şeytan onun elinden tutar ve Allah Teâlâ her ikisini de cehenneme gönderinceye kadar ondan asla ayrılmaz. İşte kâfirin: Keşki benimle senin aranda Doğu ile Batı ‘iki doğu’ ile ifade edilmektedir ki, buna Arapça da tağlib üslubu denilir. Güneş ile aya ‘iki ay’ baba ile anneye ‘iki baba’ denilmesi bu kabildendir. İbn Cerir ve başkaları bu şekilde açıklıyorlar.*³³⁷

Meâric 70/40’ta doğuların ve batıların rabbi, Müzzemmil 73/9’da doğunun ve batının Rabbi ve Rahmân 55/17’de iki doğununda rabbi, iki batınında rabbi ifadeleri geçmektedir.

39-) Zulmettiğiniz için bugün (nedâmet) size hiçbir fayda vermeyecektir. Çünkü siz, azapta ortaksınız.

Azapta Ortaklık

Yapılanların karşılığının tamamen verileceği hesap günü, pişman olmanın hiçbir faydası olmayacaktır. Pişmanlık ve tövbe ancak dünyada fayda verebilir. İmtihan yeri

³³³ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 526.

³³⁴ A.g.e., C. 19, 526.

³³⁵ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 612.

³³⁶ Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 64.

³³⁷ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7151.

dünyadır. İmtihan bittikten sonra yani hesap gününde tövbe ve pişmanlık göstermek geçerli olmayacaktır. Yaptıklarının cezası olarak azap çekecekler, azapta ortak olacaklardır. Ama bu azapta ortaklık durumu azaplarını hafifletmeyecektir. Dünyada başa gelen bir musibet zamanında, musibete uğrayanın yanında olmak, onu teselli etmek, acısını paylaşmak, onun acısını azaltır, hafifletir. Ahiretteki azapta ise böyle bir durum yoktur. Yani hepsinin azapta ortak olması, hissettikleri azabın acısını azaltmaz. Azabı eksiksiz olarak tadacaklar, ortak olmaları onlardan azabı hafifletmeyecek ve azabı paylaşmaları söz konusu olmayacaktır.³³⁸ Allah'ı anmaktan yüz çevirenlerin hep beraber cehennemde olmaları kendilerine bir fayda sağlamayacak, herkes ateşte kendisine ayrılan yerde azap görecektir. Çünkü bunlar dünyada Allah'ı anmaktan yüz çevirerek kendi nefislerine zulmetmişlerdir.³³⁹

Kur'an ve onun uygulaması olan sünnet mü'minler için inanılması ve uygulanması gereken iki rehberdir. Bu iki rehber tabi olduğu takdirde şeytanın Müslümana müdahale edecek alanları kapatılmış olur. Ama Kur'an'ın sunduğu hayat tarzını benimsemeyen insana ise Allah'ın psikolojik ve sosyolojik bir kanunu gereğince bir şeytan musallat edilir. Bu şeytan onun dostu olur. Demek ki insan için iki dostluk mevcuttur. Ya Allah'ın dostu olunacak ya da şeytanın dostu. Allah'ın dostluğuna layık işler yapanlar Allah'ın dostu olurken tam tersini yapanlar şeytanın dostu olurlar ki her bir dostluğun da sonuçları farklı olur.³⁴⁰

Allah, iman edenlerin dostu olup onları hidâyete götürür. Kâfirlerin dostları ise tağut olup onları sapıttırır. Sonuç olarak ebedi cehennemlik olurlar.³⁴¹ Kur'an'dan yüz çevirenler ahirette kör olarak haşredilecektir.³⁴² Doğru yolu bulmak için Kur'an'ın rehberliği şarttır. Aksi halde şeytanların oyuncağı haline gelinir.

³³⁸ Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 128; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 459; Zuhayli, *Tefsirü'l Veciz*, C. 4, 64.

³³⁹ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 328.

³⁴⁰ Çelik, *Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4, 468-469.

³⁴¹ Bakara 2/257.

³⁴² Taha 20/124-126.

2.2.4.6. Hidâyet

40-) (Resûlüm!) Sağırlara sen mi işittireceksin: yahut körleri ve apaçık sapıklıkta olanları doğru yola sen mi ileteceksin?

Kur'an bütünlüğü çerçevesinde konuya bakıldığında, küfründe inat edenleri Hz. Peygamber'in doğru yola iletemeyeceği anlatılmaktadır. Ayrıca hidâyet verecek olan peygamber değil ancak Allah'tır. Kasas 28/56, "Kuşkusuz sen istediğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidâyete erdirir ve hidâyete erecek olanları en iyi O bilir." Neml 27/80-81, "Bil ki sen ölümlere işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken sağırlara da çağırıp duyuramazsın. Sen körleri yanlış yoldan doğruya yönlendiremezsin. Sen (çağırını) ancak âyetlerimize inanıp teslim olanlara duyurabilirsin." Rum 30/52-53, "Bil ki sen ölümlere işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken sağırlara da çağırıp duyuramazsın. Sen körleri (yol gösterip) yanlış yoldan doğruya yönlendiremezsin. Sen (çağırını) ancak âyetlerimize inanıp teslim olanlara duyurabilirsin." Fatır 35/22, "Dirilerle ölümler de bir değildir. Allah dilediğine elbette işittirir; ama sen kabirlerdekilere de işittirecek değilsin!" Şura 42/48'te Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yüz çevirenlerin üzerine bekçi olarak gönderilmediği, görevinin duyurmak olduğu söylenmektedir. Bakara 2/272, "Onları doğru yola iletmek senin üzerine borç değildir, fakat Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır için yaptığınız her harcama kendiniz içindir. Verdiklerinizi ancak Allah rızâsı için verirsiniz. Hayır için yaptığınız her harcamanın karşılığını da hiçbir haksızlığa uğramaksızın tam olarak alacaksınız".

"Allah dilediğini hidâyete erdirir" diye çevirdiğimiz cümle, "Allah dileyeni hidâyete erdirir" şeklinde de tercüme edilebilir. Sahih kaynaklarda nakledilen rivayetlere göre Hz. Peygamber ölmek üzere olan amcası Ebû Tâlib'e İslâm dinini telkin etmiş, ancak Ebû Tâlib kabul etmemiş, bundan dolayı son derecede üzülen Hz. Peygamber'i teselli etmek üzere bu âyet inmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 28/1; Taberî, 91-93; Şevkânî, IV, 174). Bununla birlikte âyeti muayyen bir sebep veya zamana tahsis etmeden genel anlamda değerlendirmek, bir kimseyi –kendi istek ve eğilimi olmadıkça– doğru yola getirmeye çalışmanın bir noktadan sonra yararsız olduğunu söylemek daha uygun olur (krş. Esed, II, 794). Allah Teâlâ, peygamber ve kitap gönderdikten sonra tercihini ısrarla inkâr yönünde kullananları zorla doğru yola iletmez; bilâkis onları kendi irade ve

*tercihleriyle başbaşa bırakır; gerçeği araştırıp tercihini o yönde kullanmaya çalışanlara yardım ederek onları doğru yola iletir.*³⁴³

Allah Resulü (s.a.v.), Mekke devrinde müşrikleri İslâma çağrısına istediği karşılığı bulamadığından sıkıntıya düşüyordu, bu durum kendi kendini yermesine neden oluyordu, bu sebeple peygamberi teselli etmek için ayetin nazil olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda diğer ayetler: Kehf 18/6, “Durum böyleyken bu son kitaba inanmazlarsa arkalarından üzülererek neredeyse kendini helâk edeceksin!” Şuara 26/3, “İman etmiyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin!” Hz. Peygamber kavminin hidâyetini o kadar istiyor ve bunun için o kadar çabalıyordu ki neredeyse kendini helâk edecekti. Allah (c.c.) bu konuda Hz. Peygamberi uyarmıştır.

Hidâyetin Kaynağı

İşlediğimiz ayetin işaretinde ve yukarıda verilen ayetlerde hidâyet verenin Allah (c.c.) olduğu belirtilmektedir. Özellikle Kasas sûresi 28/56. Ayetinde, “Kuşkusuz sen istediğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidâyete erdirir ve hidâyete erecek olanları en iyi O bilir”, denilmektedir. Bu ayetin sebebi nüzulünün Resulullah’ın amcası, Hz. Ali’nin babası, Ebu Talib’in Hz. Peygamberin çok istemesine rağmen Müslüman olmaması olduğu rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah’ın hidâyetine bir sebep, bir vesile olmaktadır. Gerçek hidâyet veren ise sadece Allah’tır. Allah tarafından insana cüz’i bir irade verilmiştir. “İnsan fıtratı hayra ve şerre aynı seviyede kabiliyetlidir. İnsan bu iki fiilden birisini seçebilme gücüne sahip olarak yaratılmıştır. Allah (c.c.) insanın hür tercihine göre sonucu halketmektedir. Hiçbir zaman Allah Teâlâ kullarına doğru yolu tam ve bütün açıklığı ile beyan etmeden onları saptırmaz”.³⁴⁴

Ayetler hidâyeti verenin Allah olduğunu belirtiyor. Dolayısıyla mü’minlerde imanlarını garantilenmiş gibi görmeyip korku ve ümit arasında (beynel havfi verreca) yaşamalıdır. Nahl 16/93, “Eğer Allah isteseydi hepinizi elbette ki bir tek inanç topluluğu yapardı. Ama O, dilediğinin yoldan çıkmasına imkân verir, dilediğini de doğru yola iletir. Yapmakta olduklarınızdan dolayı kesinlikle sorgulanacaksınız.” İsra

³⁴³ Karaman, vd., *Kur’an Yolu*, C. 2, 236-237.

³⁴⁴ Ramazan Altıntaş, *Kur’an’da Hidâyet ve Dalâlet*, 2. bs. (İstanbul: Pınar Yayınları, 2003), 395.

17/97, “Allah kime hidâyet verirse doğru yolu bulan işte odur; kimi de hidâyetten uzaklaştırırsa artık böylelerine Allah’tan başka destekçiler bulamazsın. Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun süründürerek toplarsın. Onların varıp kalacağı yer cehennemdir; onun ateşi zayıfladıkça yakıcı alevlerini çoğaltarak azaplarını sürdürürüz.” Bakara 2/7, “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır.” Bakara 2/26. ayette Allah’ın, emrine karşı gelenleri saptırdığı belirtilmektedir.

Gerçekte onlar sağır ya da kör değiller ama onlar gibi sapıklıkta kalıyorlar. Kulaklarını ve gözlerini hidâyeti, doğru yolu görmemek için kapatıyorlar. Peygamber ancak görene gösterebilir, işitene duyurabilir. Yoksa görmeyen ve işitmeyen birine peygamber nasıl tebliğde bulunabilir. Bunlar gözlerini ve kulaklarını hakikate kapattıkları için sorumluluk kendilerindir. Peygambere ait bir sorumluluk yoktur. Çünkü peygamber onların hidâyete ermeleri için elinden geleni yapmış ancak onlar bunu istememiştir.³⁴⁵ Ey seçkin peygamber o inanmayanlar senin tebliğini işitmezler onlar manen sağırdırlar. Kalp gözleri kör kesilmiş olan o inanmayanları sen mi hidâyete erdireceksin? Sen dilediğini hidâyete erdiremezsin. Sen ancak sana düşen tebliğ vazifesini yap. Hidâyete erdiren ancak Allah’tır. O yüzden üzülme.³⁴⁶

Bu ayet Allah Resulü (s.a.v.) için nazil olmuştur. İnanmayanları İslâma davet eden Hz. Peygamber (s.a.v.) buna karşılık şiddetli bir tepki alıyor ve karşısındakiler inanmıyorlardı. Bu durum karşısında Allah Resulü (s.a.v.) sıkıntı çekiyor ve kendini yeriordu. Hz. Peygamberi teselli etmek için bu ayetler indirilmiştir.³⁴⁷

41-) Biz seni onlardan alıp götürsek de yine onlardan intikam alırız. **42-)** Yahut onlara vâdettiğimiz azabı, sana gösteririz. Çünkü bizim onlara gücümüz yeter.

³⁴⁵ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 129-130.

³⁴⁶ Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3282; Havva, *el-Esas fi’t-Tefsir*, C. 13, 212; Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 328.

³⁴⁷ Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 64.

Ayetlerde Hz. Peygamber'i (s.a.v.) teselli ifadesi vardır. Hz. Peygamber hayatta olsun veya vefat etmiş olsun, Kureyş müşriklerinden intikamı alınacaktır.³⁴⁸ Ra'd 13/40'ta da aynı konu geçmektedir. Müfessirler ayette kastedilen intikamın, Bedir savaşında müşrik ileri gelenlerinin öldürülmesiyle alındığı, şeklinde yorum yapmışlardır.³⁴⁹

Hz. Peygamberin kavmi olan Kureyş'in helâk edilmeme nedeni Hz. Peygamberin içlerinde olmasıydı. Ayette Hz. Peygamber'in içlerinde olması veya tövbe etmelerinin azaba engel bir durum olduğu anlatılıyor. Enfal 8/32-33, "Hatırla, bir de şöyle diyorlardı: 'Allahım! Eğer bu kitap senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap gönder!'", Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez, tövbe edip dururken de Allah onlara yine azap etmeyecektir." Hz. Peygamber kendisine yapılan eziyetlere rağmen yine de kavminin helâk olmasını istemiyor ve Allah'a onların helâk olmamaları ve hidâyete ermeleri için dua ediyordu. Allahım onlar bilmiyorlar, diyordu. Taif dönüşü kendisine yapılan eziyete rağmen öyle söylemişti.

2.2.4.7. Peygamberin Doğru Yolda Olduğunun Söylenmesi

43-) Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen, dosdoğru yoldasın.

Kur'an'da, Hz. Peygamberin doğru yolda olduğu, başka ayetlerde de söylenmiştir. Hz. Peygambere adeta manevi bir destek verilmiştir. İncelediğimiz Zuhuf sûresi, Mekki olup nazil olduğu dönemde, müşriklerin çoğu inanmıyor, Hz. Peygamberi yalanlıyordu. O'na sihirbaz, şair, kâhin, mecnun gibi hakaretler ettikleri zamanlardı. Bu baskılar altında Hz. Peygamber ayetlerle destekleniyordu. Bütün zorluklara rağmen tebliğine devam etmesi isteniyordu.

Şura 42/15, "İşte bunun için sen çağrına devam et ve emrolunduğun gibi doğru çizgini sürdür. Onların arzularına uyma ve şöyle de: 'Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim ve bana aranızda âdil davranmam emredildi. Allah bizim de rabbimiz, sizin de rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız size. Sizinle bizim aramızda tartışmaya gerek yok. Allah hepimizi bir araya getirecektir. Dönüş ancak

³⁴⁸ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 529; Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 329; Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 229.

³⁴⁹ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 612,613; Zuhayli, *Tefsirü'l Veciz*, C. 4, 64.

O'na'dır'." Casiye 45/18, "Sonra seni de bir din yoluna koyduk. Onu izle, bilmeyenlerin arzularına uyma!"

Hiz. Peygamber'e yapılan ilâhi destekler sadece yukarıdaki örnekler gibi Mekki ayetlerde değil aynı zamanda Medeni ayetlerde de devam etmiştir. Ayetlerde Hiz. Peygamberin doğru yolda olduğu vurgulanmaktadır. Hac 22/67, "Biz her ümmet için uyacakları dinî kuralları koymuşuzdur. Boşuna bu konuda seninle tartışmasınlar ve sen rabbinin yoluna çağrıda bulunmaya devam et! Sen hakka götüren doğru bir yol üzerindesin." Bakara 2/119, "Doğrusu (Ey Peygamber), biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin." Bakara 2/252, "İşte bunlar sana gerçek olarak okumakta olduğumuz Allah'ın âyetleridir ve sen şüphesiz Allah'ın elçilerinden birisin." Ali İmran 3/144, "Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz? Kim geri dönerse bilsin ki Allah'a asla bir zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri ödüllendirecektir." Nisa 4/79, "Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter." Mü'minun 23/73, "Gerçek şu ki sen onları dosdoğru bir yola çağırıyorsun."

Aşağıdaki ayetlerde de Hiz. Peygamber'in şüphe edenlerden olmaması istenmektedir. Yunus 10/94-95, "Şayet sana indirdiklerimizden şüphen varsa, senden önce kitabı okuyanlara sor. Rabbinden sana gelen, gerçeğin ta kendisidir, sakın şüphelenenlerden olma! Asla Allah'ın âyetlerini yalan sayanlardan da olma, yoksa hüsrana düşenlerden olursun!". Ali İmran 3/60, "Gerçek, rabbinden gelendir. Öyle ise kuşkulananlardan olma". Bakara 2/120, "Sen onların dinlerine uymadıkça yahudiler de hristiyanlar da senden asla memnun kalmayacaklardır. De ki: 'Asıl doğru yol ancak Allah'ın yoludur'. Eğer sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan, bilesin ki artık Allah sana ne dost ne de yardımcı olacaktır". Ayetlerde Hiz. Peygamberin doğru yolda olduğu vurgulanmakta, peygamberin şahsına hitap edilmektedir. Bu hitaplar bütün Müslümanlar için uyarı olmakla beraber, Hiz. Peygamberin şahsına hitap edilerek doğru yolda olduğu vurgulanmaktadır. O yoldan gidenler cennete nail olacaktır.³⁵⁰

³⁵⁰ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3283.

2.2.4.8. Kur'an'ın Şeref Kazandırması

44-) Doğrusu Kur'an, sana ve kavmine bir öğüttür. İleride ondan sorumlu tutulacaksınız.

وَأَنَّهُ لَذِكْرُ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ

Ayette geçen zikir kelimesine, müfessirler tarafından genel olarak iki anlam verilmiştir. Birinci anlam olarak öğüt, ikinci olarakta şeref anlamı verilmiştir.³⁵¹ İlginç bir şekilde buradaki zikir kelimesi müfessirlerin çoğu tarafından bu ikinci anlamda yani “şeref” olarak yorumlanmıştır. Kur'an'ın öğüt olması birçok ayette belirtilmiş olup burada ayrıca şeref olarak mânâ verilmiştir. Müfessirler, Kur'an'ın tabilerine şeref ve izzet kazandırdığını ve bunun tarihle de sabit olduğunu vurgulamışlardır. Daha önce Arapların ciddi mânâda bir devlet kuramadığı, ancak Müslüman olup Kur'an'a tabi olduktan sonra dünyada sözü geçen devletler kurduğu tarihi bir gerçektir. Emeviler ve Abbasiler gibi. 600 yıl tarih sahnesinde kalan Osmanlı Devletinde Kur'an'a olan bağlılık ve saygısından dolayı bu kadar sene yaşadığı belirtilmektedir. Konuyla ilgili Osman Gazi'nin gece yatacağı odada duvara asılı bir Kur'an olması dolayısıyla ayaklarını uzatıp yatmadığı anlatılmaktadır. Bu hareketinden dolayı kurucusu olduğu Osmanlı Devletinin uzun ömürlü olduğu yorumları yapılmıştır. Her iki mânâda da bir uyumsuzluk gözükmemektedir. Kur'an hem bir öğüt kitabı hem de kendisiyle amel edenleri dünya ve ahirette yüksek mevkilere çıkaran yüce yaratıcının insanlara gönderdiği son kitabıdır.

Araplar daha önceden tarih sahnesinde yer almazken, Kur'an'a hizmetle birlikte büyük fetihler elde etmişlerdir. Tarih sayfalarında ve devletler konumunda önemli mevkiler kazanmışlardır.³⁵² Kur'an'a olan bağlılıkları azalınca geri kalmışlardır.³⁵³ Ayrıca bu Kur'an kendisine uyan herkese şeref kazandırır. Bunun herhangi bir kaydı yoktur.

³⁵¹ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 224.

³⁵² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5527; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 253-254.

³⁵³ Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 130-131.

Enbiya 21/10, “Andolsun size öyle bir kitap indirdik ki onda şan ve şerefınız vardır. Hala akletmeyecek misiniz?”, ayeti de benzer anlamdadır.³⁵⁴

“İbn-i Abbas’ın rivayetine göre Resullullah’a, ‘Senden sonra şu emir, yani; devlet işleri kimindir?’ diye sorulduğu zaman bu ayet nazil oluncaya kadar bir şey söylemezdi. Bu ayet nazil olduktan sonra sorduklarında, ‘emir ve idare Kureyşin’ buyururlardı, demiştir”.³⁵⁵

وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ “Siz ondan sorunlu olacaksınız” , ayetiyle ilgili çeşitli açıklamalar yapılmıştır bunlar: 1-) Kelbi’ye göre, size verilen bu şeref ni’metinin şükrünü yaptınız mı? 2-) Mukatil’e göre bu, yalan söyleyeni azarlamak ve utandırmak için olacak ve niçin yalan söylediği sorulacak. 3-) Mükellef olunan şeylerin yerine getirilip getirilmediği sorulacak.³⁵⁶ Günümüzde bazı yorumcularda ayeti, “Bu Kur’an’dan sorgulanacaksınız”, yani kıyamette sorgulanacağınız kitap budur, şeklinde yorumlamaktadırlar.

2.2.4.9. Peygamberlerin Ortak Mesajı Tevhid

45-) Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize (ümmetlerine) sor! Rahmân’dan başka tapılacak tanrılar (edinin diye) emretmiş miyiz?

وَسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ

Ayette geçen, “Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor”, ibaresinin anlamıyla ilgili tefsir rivayetlerinde çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu rivayetlere dayanarak bu ayetin İsra gecesinde nazil olduğu söylenmiştir.³⁵⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.)’in eskiden yaşamış, gelip geçmiş peygamberlere, “Rahman’dan başka tapılacak tanrılar (edinin diye) emretmiş miyiz?”, diye sorması normal şartlarda mümkün değildir. Çünkü o peygamberler (Hz. İsa (a.s.) dışında) vefat etmişlerdir. Dolayısıyla “onlara sor” dan kastın onların ümmetlerine sor demek olduğu belirtilmektedir.³⁵⁸ Başka bir rivayete

³⁵⁴ Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefasir*, C. 5, 460.

³⁵⁵ Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 229.

³⁵⁶ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 530.

³⁵⁷ Suyûtî, *el-İtkan*, 35.

³⁵⁸ Celaleddin el-Mahalli ve Celaleddin es-Suyûtî, *Tefsir-i Celaleyn*, çev. Ali Rıza Kaşeli, C. 3 (Sağlam Yayınevi: İstanbul, 2015), 267.

göre ise Hz. Peygamber (s.a.v.) İsrâ gecesı diğer peygamberleri görmüş ve onlara imamlık yaparak cemaatle namaz kıldırılmıştır. Bu esnada Cebrail (a.s.)'ın Hz. Peygambere ilgili ayeti okuduğu, Hz. Peygamberin de 'Sormaya gerek yok, çünkü bu konuda bir şüphem yok' diyerek cevap verdiği anlatılmaktadır.³⁵⁹ Her iki rivayette mümkün olabilir. Bazıları da bu ayette mecaz anlam olduğunu söylemişlerdir. Genel olarak ayetten çıkarılabilecek anlam, Allah (c.c.) gönderdiği hiçbir elçiden kendisinden başka bir ilah kabul etmesini istememiştir. Diğer ilahi dinlerin gerçeklikleri araştırıldığında bu sonuca ulaşmak mümkündür. Allah'ın Hz. Adem'den itibaren insandan istediği ve gönderdiği peygamberlere de tebliğ ettirdiği yegâne değişmez ilke tevhid ilkesidir.³⁶⁰ Yani, Allah'tan başka ilah yoktur. Allah'a şirk koşturmak yasaklanmıştır. Şirk büyük bir zulümdür.³⁶¹

Ayetteki hemze, (E ceelna, أَجْعَلْنَا) istifhamı inkâridir. Yani bahsedilen durumun reddedilmesi anlamına gelir. Zuhuruf sûresinin ekseninde şirk inancının reddi vardır. Bu ayetten de bütün peygamberlerin şirk reddettiği anlaşılmaktadır. Ayet mecaz olarak yorumlanırsa peygamberlerden kalan öğretilerden sonuç çıkarılması isteniyor olabilir.

Tefsirlerde bilgi sahibi olanlar (ehlez-zikri) 'dan kasıtın genel olarak ehli kitap olanlar olduğu vurgulanırken, diğer yandan da ayetten bilgi sahibi olunmayan konularda işin ehline, o konuda bilgisi olanlara sorulması gerektiği anlaşılabılır. Yunus 10/94, "Şayet sana indirdiklerimizden şüphen varsa, senden önce kitabı okuyanlara sor. Rabbinden sana gelen, gerçeğin ta kendisidir, sakın şüphelenenlerden olma!", Nahl 16/43, "Senden önce de ancak kendilerine vahiy indirdiğimiz kişileri peygamber olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun."

Ehli kitapta tevhidle emrolunmuştu. Gönderilen elçilerin hepsinin ortak mesajı tevhittir. Yani Allah'tan başka ilâh edinmemektir. Tevbe 9/31, "Allah'ı bırakıp da din âlimlerini, rahiplerini, özellikle Meryem oğlu Mesîh'i rab edindiler. Oysa tek bir Tanrı'ya kulluk etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka tanrı yoktur; O yüceler

³⁵⁹ Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 230-231; Kuşeyri, *Letaifu'l-İşarat*, C. 5, 222; Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5528.

³⁶⁰ Enbiya 21/25.

³⁶¹ Lokman 31/13.

yücesidir, onların yakıştırdıkları eş ve ortaklardan bütünüyle uzaktır.” Nahl, 16/36 “Andolsun ki biz her ümmete, ‘Allah’a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun’, diyen bir elçi gönderdik. Onlardan kimini Allah doğru yola iletti, kimileri de saptırılmayı hak ettiler. Yeryüzünü dolaşın da hak dini yalanlayanların âkıbetinin ne olduğunu görün.” Enbiya 21/24’te de ortak çağrı olarak tevhide işaret edilmektedir.

Fahreddin Razi’ye göre Hz. Peygamberin geçmiş peygamberlere bir şey sorması aklen imkânsızdır. O yüzden bu ayetten kastedilenin ‘akılla araştır, anlayışınla incele’ olabileceğini söyler.³⁶² Başka bir yoruma göre ‘öncekilere sor’ demek, onların kitaplarında araştır demektir.³⁶³ Seyyid Kutub ayete farklı bir yorumda bulunmuştur: Fiziksel dünyada imkânsız görünen bazı iletişim biçimleri ruh boyutunda imkânsız değildir. Yani istenen sorma durumu ruhlar aracılığıyla mümkündür.³⁶⁴

Bütün peygamberlerin çağrısı tek olan Allah’a kulluktur. Allah’a ortak koşmayı menetmişlerdir. Mücahid, Abdullah İbn Mes’ud’un kıraatinde: Senden önce kendilerine peygamberlerimizi gönderdiklerimize sor, anlamına gelecek şekildedir. Katade, Dahhak ve Süddi de İbn Mes’ud’dan bu şekilde nakletmektedirler. Ancak bu, sanki ayetin bir açıklaması mahiyetinde olup tilaveti değildir. Abdurrahman İbn Zeyd İbn Eslem’e göre anlam: Önceki peygamberlere İsra gecesini sor. Çünkü peygamberler İsra gecesini Hz. Peygamber için toplanmışlardı.³⁶⁵ Allah tarafından önceki peygamberlerden istenmeyen şirk inancı elbetteki son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)’den de istenmemiştir.³⁶⁶ Bütün peygamberlerin ortak çağrısı “Allah’tan başka ilah yoktur”, sözüdür. Allah’tan başkasına ibadet etmek şirkdir.

Ebu Hayyan’a göre buradaki ifade mecaz olarak kullanılmıştır. Kastedilen anlam, peygamberlerin dinlerine bak. Hiçbir peygamberin dininde puta tapmak yoktur. Şairlerin, yurtlara, kalıntılara sorması, Arapların, “Yere sor, nehirlerini kim açtı,

³⁶² Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 530.

³⁶³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 254-255.

³⁶⁴ Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 132.

³⁶⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7153; Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 331.

³⁶⁶ Semerkandi, *Tefsiru'l Kuran*, C. 5, 427.

ağaçlarını kim dikti, meyvelerini kim topladı”, demesi gibidir. Yerden konuşması beklenmez, o sözsüz olarak durumuyla cevap verir.³⁶⁷

Taberi’ye göre, Nisa 4/59 ayetinde istenen durumda, Allah ve Resulüne anlaşmazlık durumunun götürülmesi mümkün değildir. Çünkü Resulullah vefat etmiştir. Anlam Allah’ın kitabı olan Kur’an’a ve Resulullah (s.a.v.)’in sünnetine müracaat edin, demektir. Benzer durum işlediğimiz ayete de kıyaslanabilir. Nisa 4/59, “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.”

Mukatil bin Süleyman’a göre ayette Hz. Peygambere, Allah’tan başkasına ibadete çağıran bir peygamberin gelip gelmediğinin, “ehli kitaptan iman edenlere”, sorması istenmektedir.³⁶⁸ Enbiya 21/7’de bilmiyorsanız ehli zikre (ehli kitap âlimlerine) sorun denilmektedir. Ra’d 13/43’te de kitap bilgisine sahip olanlar şahit olarak gösterilmektedir.

Ayetler Arasındaki Bağlantılar

36-45. ayetlere göre Allah’ın zikrinden yüz çevirenlere bir şeytan dost olarak verilecek, bu şeytan o kişiyi daha da saptıracaktır. Allah’ın zikri olan Kur’an’a nasıl değer vermemiz gerektiği anlaşılmaktadır. Kur’an adeta koruyucu bir kalkan gibidir. Şeytan arkadaş olduğu kişinin ebedi hayatının mahvolmasına vesile olmaktadır. Bu durumu yaşayan kişi şeytanla olan dostluğuna o kadar pişman olacaktır ki, keşke aramızda doğu ile batı arası kadar mesafe olsaydı diyecektir. Ama son pişmanlık fayda vermeyecektir. Arkadaş seçiminin önemi de ayetin işaretinden anlaşılmaktadır. Ayrıca Kur’an’ın inananlara şeref kazandırdığı anlatılmaktadır. Son olarakta bütün peygamberlerin ortak çağrısının tevhid olduğu, hiçbir peygambere Allah’tan başkasına ibadet edin denilmediği belirtilmektedir. Aşağıda gelen ayetlerde de Hz. Musa ve Firavun kıssasından bahsedilmektedir. Bu kıssa ile Hz. Peygamberin hayatı arasında benzerlikler mevcuttur. Mekke müşriklerinin değer yargıları ile Firavun’un değer

³⁶⁷ Sâbûnî, *Safvetü ’t-Tefasir*, C. 5, 460.

³⁶⁸ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 613.

yargıları arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Bu durum küfrün karakterini sergilemektedir.

2.2.5. Hidâyet Rehberi Peygamberlerden Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.)

2.2.5.1. Tevhid Davetçisi Hz. Musa (a.s.) ve Zalim Firavun

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿46﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿47﴾ وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿48﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرِ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّنَا لَمُهَنْتُونَ ﴿49﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ ﴿50﴾ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿51﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿52﴾

46-) Andolsun biz Musa'yı âyetlerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına göndermiştik de Musa: Ben âlemlerin rabbinin elçisiyim, demişti.

Mele

Ragıp el-İsfahani mele kelimesinin sözlük anlamını, “Kalpleri saygınlık ve heybet yönünden dolduran ileri gelen topluluk”,³⁶⁹ olarak tarif eder. Neml 27/38. ayetinde Hz. Süleyman'ın, “Ya eyyuhel-meleu”, diye seslenmesi, Hz. Süleyman'ın da yönetiminde bir mele grubunun olduğunu gösteriyor. Bu durum Mele'nin sadece olumsuz anlamda bir heyet olmadığını, bir danışma heyeti olduğunu gösterir. Mele, yönetimin üst kademesinde bulunan insan gurubudur. Neml 27/38, “(Danışmanlarına dönerek) ‘Beyler! Onlar boyun eğerek bana gelmeden önce hanginiz o kraliçenin tahtını bana getirebilirsiniz?’, diye sordu.” Kur'an'da, “Mele” kelimesi siyasi elitler için, “Mütref” kelimesi ise zengin elitler için kullanılmaktadır.

Bir önceki ayette tevhid vurgusu yapıldıktan sonra Hz. Musa (a.s.)'ın Firavun'a gönderilişi anlatılmaktadır. Hz. Musa (a.s.)'ın tebliğ için Firavun ve ileri gelen adamlarına gitmesi, değişimin sağlanması amacıyla otorite sahiplerine gidilmesi amacını taşıyabilir. Çünkü Firavun'un Hz. Musa (a.s.)'ın tebliğini kabul etmesi halinde halkına bu durum daha kolay yansıyabilirdi. Hz. Musa'nın Firavun'a hitap ederken kendisinin, “Âlemlerin rabbinin elçisi”, olduğunu dile getirmesi de önemli bir

³⁶⁹ İsfahani, *Müfredat*, 1012.

ayrındır. Gerçek ilâh, “Âlemlerin rabbi olan Allah” tır. Sadece Mısır’a hükümdar olmakla ilah olunmaz.

Firavun azgınlıkta o kadar ileri gitmiş, o kadar sınırı aşmıştı ki kendisinin ilah olduğunu iddia ediyordu. Kasas 28/38, “Firavun, ‘Ey seçkinler! Sizin için benden başka tanrı tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi benim için tuğla fırını yak, bana bir kule yap. Belki oradan Mûsâ’nın tanrısını görürüm; ama kesinlikle onun bir yalancı olduğunu düşünüyorum’, dedi”. Firavun halkına, ‘Ben sizin en yüce rabbinizim!’, dedi”.³⁷⁰ Allah (c.c.) Hz. Musa’ya, Firavun’un azdığını belirterek ona gitmesini söyledi. Konu, Naziat 79/17, Şuara 26/10-11, Taha 20/24-43. ayetlerinde de anlatılmaktadır.

Mekkî olan bu ayetlerde adeta Hz. Peygamber ve müşrikler arasındaki durumla, Hz. Musa ile Firavun ve kavmi arasındaki duruma dikkat çekilmektedir. Her iki durum karşılaştırıldığında gerçekten birçok benzerlik tespit edilebilmektedir. Anlatılan kıssalar mü’minler için bir ders niteliği taşımaktadır.

Kur’an’da Hz. Musa (a.s.)

Kur’an’da ve sahih hadislerde adı en çok geçen, kendisinden en çok bahsedilen peygamber Hz. Musa (a.s.)’dır. Kur’an’da 34 sûrede ve 136 yerde ismi geçmektedir.³⁷¹ İsrail, Hz. Yakub’un lakabıydı. İsrailoğulları yani Yakupoğulları Hz. Yusuf’la beraber Mısır’a yerleşmişlerdi. “Kendilerini Güneş tanrısı Ra’nın oğlu kabul eden firavunlar, putperestliği ve firavunların ulûhiyeti inancını reddeden İsrailoğullarını ağır işlerde çalıştırdılar”.³⁷² Hz. Musa’nın doğumu zamanlarında Firavun İsrailoğullarına zulüm yapmaktaydı. Erkek bebekleri öldürüp, kızları hayatta bırakıyordu.³⁷³ Kur’an’da Hz. Musa’nın bebekliği³⁷⁴ ve gençliğiyle³⁷⁵ ilgili bazı bilgiler verilmektedir. Hz. Musa doğduğunda annesine, Hz. Musa’yı bir muhafazaya koyup nil nehrine atılması

³⁷⁰ Naziat 79/24.

³⁷¹ *DİA*, 31 Muhammediyye-Münazara. (Ömer Faruk Harman, Musa maddesi, 210.)

³⁷² İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2004), 390.

³⁷³ Bakara 2/49, A’raf 7/141, İbrahim 14/6, Kasas 28/4.

³⁷⁴ Taha 20/38-40, Kasas 28/7-13.

³⁷⁵ Taha 20/39, Kasas 28/14.

vahyediliyor. Daha sonra O'nu nehirden Firavun'un karısı buluyor ve Hz. Musa (a.s.) Firavun'un sarayında büyüyor. İleriki yaşlarda bir gün dışarı çıkıyor, iki kişinin kavga ettiğini görüyor, yardım isteyen İsrailoğullarından birine yardım etmek isterken, kıpti adama bir yumruk atıyor ve adamın ölümüne sebep oluyor.³⁷⁶ Daha sonra şehirden kaçıyor ve medyene gidiyor. Hz. Şuayb (a.s.)'ın yanında 10 yıl kalıyor ve kızlarından biriyle evlenip ordan ayrılıyor. Yolda ailesiyle giderken bir ateş görüyor. Ailesine ateşe bakayım geleyim belki bir kor ya da haber getiririm diyerek ayrılıyor. Ateşin yanına gittiğinde Allah (c.c.) kendisine sesleniyor ve onu mucizelerle Firavun'a gönderilmek üzere vazifelendiriyor.³⁷⁷ Hz. Musa'nın isteği üzerine, kardeşi Hz. Harun'da ona yardımcı olmak üzere peygamberlikle görevlendiriliyor. Hz. Musa, Hz. Harun'la birlikte kendisine verilen yedi beyda ve asa mucizeleriyle Firavun'a gidiyor ve ona tebliğde bulunuyor. İsrailoğullarını kendisiyle birlikte göndermesini istiyor. Firavun şehirdeki sihirbazları topluyor ve Hz. Musa'yla sihirbazlar karşılaşıyorlar. Hz. Musa'nın gösterdiği mucizeler karşısında sihirbazlar iman ediyor.³⁷⁸ Firavun mucizelere rağmen Hz. Musa'ya inanmıyor ve İsrailoğullarına karşı baskı ve zulmüne devam ediyordu.³⁷⁹ Hz. Musa'ya 9 mucize verilmiştir. Bunlar asa, beyaz el, tufan, çekirge, haşere, kurbağa, kan, karanlık ve Kızıldeniz'in yarılmasıdır. Firavunun İsrailoğullarına yaptığı zulümler devam ederken Allah tarafından halkıyla beraber çeşitli musibetlere uğratılmışlardır. Bu musibetler Tufan, çekirge, haşere, kurbağa, suların kan olması ve karanlık gibi belalardır. Her defasında Hz. Musa'ya gelip düzeceklerine söz vermişler fakat musibetler kalkınca eski hallerine geri dönmüşlerdir.³⁸⁰ Hz. Musa (a.s.)'a Allah tarafından bir gece İsrailoğullarıyla yola çıkması emredilmiş, Hz. Musa'da İsrailoğullarını alıp yola çıkmıştır. Durumu farkedene firavun ve adamları askerleriyle peşlerine düşmüştür. Kızıldeniz'in kenarına

³⁷⁶ Taha 20/40, Kasas 28/15-28.

³⁷⁷ Taha 20/17-23, Neml 27/10-12, Kasas 28/31-32, A'raf 7/103, Yunus 10/75, Taha 20/25-35, 42-46, Furkan 25/36, Şuara 26/10-15, Kasas 28/32-35, Mü'min 40/23-24, Zuhuruf 43/46, Naziat 79/16-17.

³⁷⁸ A'raf 7/104-126, Yunus 10/83, Taha 20/47-76, Şuara 26/16-51, Kasas 28/36-37, Duhan 44/17-21.

³⁷⁹ Bakara 2/49, İbrahim 14/6, A'raf 7/127, Gafir 40/23-25, Zuhuruf 43/51-54.

³⁸⁰ A'raf 7/130-135, İsra 17/101.

gelmişler, Hz. Musa bir mucize göstererek Allah'ın emriyle asasını denize vurmuş ve deniz ikiye bölünmüştür. İsrailoğulları açılan bu yoldan geçmişler, firavun ve adamları ise boğulmuştur.³⁸¹ Hz. Musa, İsrailoğullarını kurtardıktan sonra vahiy almak üzere Tur dağına gitmiştir.³⁸² Tur dağına çıktığında kavmi bir buzağı heykeline tapmaya başlamıştır. Geri dönüp bu yanlış durumu düzelter Hz. Musa, daha sonra 70 kişi seçerek tekrar Tur dağına gitmiştir.³⁸³ İsrailoğullarına va'dedilen topraklara girmeleri istenir fakat bunu kabul etmeyince ceza olarak 40 yıl çölde kalırlar.³⁸⁴ Hz. Musa'ya inanmayan Firavun, Haman ve Karun helâk olur.³⁸⁵ Hz. Musa Firavun'a gittiğinde sihirbaz olmakla itham edilmiştir.³⁸⁶ Tefsir çalışmasını yaptığımız Zuhurf sûresinin 49. ayetinde de Firavun'un kavmi Hz. Musa'ya, "Ya Eyyuhes Sahir", "Ey Sihirbaz", diye hitap etmiştir. Hz. Musa Kur'an'da kısaca böyle anlatılmaktadır.

"Kıssanın sunuluşu ile güdülen amaç, Firavun'un Hz. Musa'nın peygamberliğine itiraz etmesinin gerekçeleri ve değer yargıları ile Arap müşriklerinin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğine itiraz etmelerinin gerekçeleri ve değer yargıları arasındaki benzerliği vurgulamaktır".³⁸⁷ Aynı zamanda Hz. Musa kıssasının anlatılma nedeni bütün peygamberlerin ortak çağrısının tevhid olduğunu göstermektir.³⁸⁸ Hz. Musa'nın Firavun'a gönderilmesinin başka bir hikmetide, Firavun'un halkın yöneticisi olmasıydı. Eğer o dini kabul etseydi, halkıda kabul ederdi. Roma imparatoru Konstantin Hristiyan olunca halkı arasında Hristiyanlık hızlı bir şekilde yayılmıştı. Totaliter rejimlerde değişim yukarıdan aşağıya, demokratik sistemlerde ise aşağıdan

³⁸¹ Bakara 2/50, A'raf 7/136, Enfâl 8/54, Yunus 10/90-92, İsrâ 17/103, Taha 20/77-78, Şuara 26/52-53,60-66, Kasas 28/40, Duhan 44/23, Zariyat 51/40.

³⁸² A'raf 7/142-145.

³⁸³ Bakara 2/54,92, A'raf 7/148-156, Taha 20/85-97.

³⁸⁴ Maide 5/21-26.

³⁸⁵ Ankebut 29/39.

³⁸⁶ Kasas 28/48.

³⁸⁷ Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 133.

³⁸⁸ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 224-225.

yukarı olur. Kendini tanrı olarak gören birini değiştirmek kolay değildir. Ancak mucizelerle ikna edilebilir”.³⁸⁹

Vehbe Zuhayli'ye göre Hz. Musa'ya verilen ayetlerden maksat, A'raf 7/133'te belirtilenlerdir. A'raf 7/133 “Biz de açık seçik mûcizeler olmak üzere onların üzerine tûfan, çekirge, haşarat, kurbağalar ve kan gönderdik. Yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim olmakta direndiler”.³⁹⁰

Peygamberlerle Alay Edilmesi

47-) Onlara âyetlerimizi getirince, bunlara gülüvermişlerdi.

Sûrenin başında alay etmenin inanmayanların genel bir tavrı olduğu belirtilmişti. Zuhurf 43/7, “Kendilerine gelen her peygamber ile alay edip durdular.” Daha önce gönderilen peygamberlere de genel olarak bu tepki gösterilmiştir. Peygamberlerin tebliğine karşı alay dili kullanılmış ve dalga geçilmiştir. Nitekim Hz. Peygamberin tebliğinde de müşriklerin tavırları; öncelikle görmezden gelmeyle başlamış, daha sonra alay etmeye ve iftira atmaya, bu bir sihirdir demeye başlamışlar, son aşamada da işkencelere ve şiddete başvurmuşlardı. Bütün bunlarla sonuç alamayınca son çare olarak Hz. Peygamber'i öldürmek için suikast planı yapmışlardı. Hz. Peygamber bu suikastten Allah'ın yardımıyla kurtulmuş ve hicret yolculuğuna başlamıştı.

Hz. Musa (a.s.) mucizelerle Firavun kavmine geldiğinde, asanın yılan olması ve yed-i beyza mucizesine güldüler, dalga geçtiler. Mucizelerin büyüklüğünü anlayamadılar.³⁹¹

*İnkârcı müşriklerin hakka karşı kullandıkları taktiklerden biri ve onlarca en önemlisi, hakkı küçümsemek, alaya almaktır. Mu'cize, açık delil ve belge karşısında bu silahı kullanmak, küfrü temsil edenlerin devam edegelen âdetidir. Nuh'a (a.s.), İbrahim'e (a.s.), Musa'ya (a.s.), İsa'ya (a.s.) ve Hz. Muhammed'e (a.s.) karşı hep bu silahla karşı çıkmıştır. Şüphesiz bu da aczin ve cehaletin eseridir.*³⁹²

Ayette Hz. Peygamber'e teselli vardır. Nasıl ki müşrikler Hz. Peygamber'in tebliğiyle alay ettiyse, ondan önce gelen peygamberlerle de alay edilmişti. Bunlardan biri de

³⁸⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 17, 331.

³⁹⁰ Zuhayli, *Tefsirü'l Veciz*, C. 4, 65.

³⁹¹ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3285.

³⁹² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5531.

ulu'l-azm bir peygamber olan Hz. Musa (a.s.) idi. Hz. Peygambere bu durum anlatılıp kavminin sıkıntılarına sabretmesi tavsiye edilmektedir.³⁹³

Firavun ve Kavmine İndirilen Belalar

48-) Onlara gösterdiğimiz her bir âyet (mucize) diğerinden daha büyüktü. Doğru yola dönsünler diye onları azaba uğrattık.

Kur'an sûrelerinde kıssaların anlatılış şekli biraz farklılık göstermektedir. Bunun nedeni sûrenin siyakına uygunluğuyla ilgilidir. Kıssa sûrenin mesajına uygun şekilde ve uygun ayrıntıda verilmektedir. Dolayısıyla kıssaların bütün özelliklerini görmek için Kur'an bütünlüğünü dikkate almak gereklidir. Nitekim bu ayette kastedilen durumlar A'raf sûresi 132-136. ayetlerinde açıklanmaktadır.

Ayetlerden kastedilen Firavun kavminin doğru yola gelmesi için gönderilen belalardı. Allah onların iyiliğini istiyor, doğru yola gelmeleri için onları çeşitli belalara maruz bırakıyordu. Ancak onlar bu durumun farkına varamayıp yanlış yollarında gitmekte ısrar ettiler. Sonuç olarak boğularak helâk edildiler.

A'raf sûresi 132-136 ayetlerde, Firavun ve kavmine inanmamaları nedeniyle inen belalar ve akıbetleri özet şekilde anlatılıyor. Belki akıl ederler diye üzerlerine inen belalar kendilerine bir fayda sağlamıyor, bunlardan ibret alıp doğru yola gelmiyorlardı. Sonuç olarak boğularak helâk edildiler. A'raf 7/132-136, "Ve dediler ki: 'Bizi büyülemek için ne işaret getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz'. Biz de açık seçik mucizeler olmak üzere onların üzerine tûfan, çekirge, haşarat, kurbağalar ve kan gönderdik. Yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim olmakta direndiler. Azap üzerlerine çökünce, 'Ey Mûsâ! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine dua et! Eğer bizden azabı kaldırırsan mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâiloğulları'nı seninle göndereceğiz', derlerdi. Ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azabı kaldırdığımızda hemen sözlerinden dönerlerdi. Nihayet, âyetlerimizi asılsız saymaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerini cezalandırdık ve onları denizde boğduk." İsrâ 17/101'e göre Hz. Musa'ya açık seçik dokuz ayet verilmiştir. Ebu'l Leys es-Semerkandi'ye göre inen belalar: Kızgın ateş, tufan, çekirge, bit, ağaç kurtları, kurbağa ve suların kana dönüşmesi mucizeleridir.³⁹⁴

³⁹³ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 331.

³⁹⁴ Semerkandi, *Tefsiru'l Kuran*, C. 5, 428-429.

Hız. Musa (a.s.)'ın gösterdiği mucizelerin her biri bir öncekinden daha büyük ve daha etkileyiciydi. Buna rağmen Firavun ve kavmi iman etmediler. Bu durum, Allah'ın (c.c.) birçok ayette belirttiğı kalpleri sağır ve kör olanların hidâyete, imana ulaşmayacağıının bir ispatıdır.³⁹⁵ Savi'ye göre, "Her mucize, mucizelikte son derece ileriydi. Öyle ki, ona bakan, onun diğerlerinden daha büyük olduğunu zannederdi".³⁹⁶

Firavun Kavmine İnen Belalar

Hız. Musa (a.s.), Firavun ve kavmine tebliğde bulunup olumlu bir karşılık alamayınca, Allah'a dua edip onların cezalandırılmasını istedi. Bunun üzerine senelerce süren bir kıtlık meydana geldi. Bunun üzerine Mısırlılar Hız. Musa'ya gelip kıtlığın kaldırılması için dua etmesini istediler. Kıtlık kalkarsa, iman edeceklerini söylediler. Hız. Musa dua etti ve kıtlık kalktı. Ama Firavun kavmi inanmadı. Hız. Musa tekrar bunlar için beddua etti. Bunun üzerine çok aşırı yağmur yağdı ve her tarafı sel bastı. Sel İsrailoğullarına ise zarar vermedi. Bunun üzerine Firavunun kavmi Hız. Musa'ya gelip azabın kaldırılmasını istediler ve bunun karşılığında iman edeceklerini söylediler. Hız. Musa azabın kaldırılması için dua etti. Sel ortadan kalktı. Selden sonra ürünlerde bir bolluk ve bereket meydana geldi. Kavim yine iman etmedi ve sözünden döndü. Bir müddet sonra her tarafı çekirgeler kaplamaya başladı. Firavun kavminin ekinlerine çok zarar veriyorlardı. Zarar çok büyüyünce Hız. Musa'ya gelip azabın kaldırılmasını talep ettiler. Önceki belalarda olduğu gibi azap kalkarsa iman edeceklerini söylediler. Hız. Musa'nın duasıyla bu azapta kalktı ama yine iman etmediler. Depolarımızda kalan buğday v.b. bize yeter dediler. Bir müddet sonra depolardaki buğdaylara, buğday bitleri musallat oldu. Her tarafı buğday bitleri sardı. Aynı şekilde yine Hız. Musa'ya gelip rica ettiler. Bela kalktı yine inanmadılar. Benzer şekilde kurbağa belası verildi ve her tarafları kurbağa doldu. Yine dua istediler, bela kalktı yine inanmadılar. Son olarak Nil nehri kana dönüştü. Firavun kavmi su aldığıında su kana dönüşüyordu. İsrailoğulları aldığıında ise su oluyordu. Bu açık bir mucizeydi. Yine de iman etmediler. En sonunda suyla boğulup helâk oldular.³⁹⁷

³⁹⁵ Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 134.

³⁹⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 464.

³⁹⁷ Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 235-237.

Ey Sihirbaz

49-) Bunun üzerine dediler ki: Ey büyücü! Sana verdiği ahde göre bizim için rabbine dua et; çünkü biz artık doğru yola gireceğiz.

Hz. Musa'nın belaların kalkmasına vesile olacak kadar Allah katında değerli olduğunu biliyorlardı ki ona gelip böyle bir istekte bulunuyorlardı. Ancak bela ve azabın kalkmasından sonra da verdikleri sözden vazgeçiyorlardı. A'raf 7/135, "Ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azabı kaldırdığımızda hemen sözlerinden dönerlerdi." Bir sonraki ayette de helâk edilme nedenleri anlatılıyor. A'raf 7/136, "Nihayet, âyetlerimizi asılsız saymaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerini cezalandırdık ve onları denizde boğduk."

Azabın kalkması halinde İsrailoğullarını Hz. Musa ile göndereceklerini söylüyorlardı. Şuara 26/34, "Firavun, adamlarına şöyle dedi: 'Doğrusu bu, çok bilgili bir sihirbaz!'" Kavminden önce Firavun'da Hz. Musa için sihirbaz diyordu. A'raf 7/134, "Azap üzerlerine çökünce, 'Ey Mûsâ! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için rabbine dua et! Eğer bizden azabı kaldırırsan mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâiloğulları'nı seninle göndereceğiz', derlerdi."

A'raf 7/111-126 ayetlerde sihirbazların Hz. Musa'ya inanması anlatılmaktadır. Sihir işinin uzmanları olan sihirbazların Hz. Musa'ya iman etmesi, Hz. Musa'nın sihirbaz olmadığının delilidir. A'raf 7/117-122, "Biz de Mûsâ'ya 'Asânı at!' diye vahyettik. Bir de baktılar ki bu, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor! Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların yaptıklarının asılsız olduğu anlaşıldı. İşte Firavun ve kavmi orada yenildiler ve küçük düşüp yarıştan çekildiler. Sihirbazlar derhal secdeye kapandılar. 'Âlemlerin rabbine, Mûsâ ve Hârûn'un rabbine iman ettik', dediler." Sihirbazlar Hz. Musa'nın gösterdiği mucize karşısında bunun kendi yaptıkları göz aldatmacası olan illizyon olmadığını anlıyorlar ve derhal iman ediyorlardı. Sihirbazların secde etme nedeni sihir konusunda yeryüzü bilgisinin birazına sahip olmalarıydı.³⁹⁸ Yunus 10/77'de Hz. Musa kendisinin sihirbaz olmadığını söylemektedir.

"Ya Eyyuh'es-Sahir", yani ey sihirbaz, ey büyücü diye seslendikleri Hz. Musa (a.s.)'dır. Müfessirlerin açıklamalarına göre bu ifade bir hakaret değil, o zamana göre bir

³⁹⁸ Şa'ravi, *Kur'an Mucizesi*, 15.

üstünlük ifadesidir. O zamanki bilgin, âlim kişilere söylenen bir sözdür.³⁹⁹ Ayette, uğradıkları azabın kaldırılması için Hz. Musa'ya müracaat ettikleri ve doğru yola gireceklerini söyledikleri anlatılmaktadır. İbn Abbas'a göre, "Bunun manası, 'Ey bilgin!'dir. Büyücü onlar içinde büyüktü, ona saygı gösterirlerdi".⁴⁰⁰ "Onlar, mahir, âlim ve bilgin bir kimseye, sihirbaz diyorlardı. Çünkü onlar sihiri gözlerinde çok büyütmuşlerdi. Bu durum, zamanımızda kâmil ve ileri derecedeki bir âlim hakkında, 'O, adeta büyüledi', denilmesi gibidir".⁴⁰¹ Müşriklerde, genel olarak Hz. Peygambere altı çeşit suçlama da bulunuyorlardı. Bunlar: Büyücü ya da büyülenmiş⁴⁰², şair⁴⁰³, mecnun⁴⁰⁴ (deli, cinlenmiş), yalancı⁴⁰⁵, iftiracı⁴⁰⁶, başkası tarafından öğretilen⁴⁰⁷. Zariyat 51/52-53'te önceki kavimlerinde kendilerine gönderilen peygamberlere sihirbaz ya da mecnun dedikleri anlatılmaktadır.

*Firavun'un kavmi "Ey Sihirbaz", hitabıyla seslenerek Hz. Musa'yla alay etmiyorlardı. Çünkü o anda büyük bir sıkıntı içindeydiler. Bu husus diğer ayetlerde de şöyle ifade edilmektedir. "Üzerlerine azap inince şöyle dediler, "Ey Musa, sana verdiği ahde binaen bizim için rabbine dua et. Eğer bu azabı bizden kaldırırsan yemin olsun ki, sana iman eder ve İsrailoğullarını seninle beraber göndeririz." Ne zaman ki erişecekleri bir süreye kadar üzerlerinden azabı kaldırdık. Hemen yeminlerini bozdular.*⁴⁰⁸

³⁹⁹ Zuhayli, *Tefsirü'l Veciz*, C. 4, 67.

⁴⁰⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 464.

⁴⁰¹ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 533; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7154.

⁴⁰² İsrâ 17/47, Yunus 10/2.

⁴⁰³ Enbiya 21/5, Saffat 37/36.

⁴⁰⁴ Hicr 15/6, Duhan 44/14.

⁴⁰⁵ Sad 38/4.

⁴⁰⁶ Yunus 10/38, Şura 42/14.

⁴⁰⁷ Duhan 44/14.

⁴⁰⁸ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 332.

50-) Fakat biz onlardan azabı kaldırıncı, sözlerinden dönüverdiler.

Bu durum A'raf 7/133-135. ayetlerde de anlatılmaktadır. Çeşitli belalara maruz kalan Firavun ve kavmi, her defasında azabın kaldırılmasını istemişler. Azap kaldırıldığında ise yine eski hallerine geri dönmüşlerdir. “Biz de açık seçik mûcizeler olmak üzere onların üzerine tûfan, çekirge, haşarat, kurbağalar ve kan gönderdik. Yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim olmakta direndiler. Azap üzerlerine çökünce, "Ey Mûsâ! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için rabbine dua et! Eğer bizden azabı kaldırırsan mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâiloğulları'nı seninle göndereceğiz", derlerdi. Ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azabı kaldırdığımızda hemen sözlerinden dönerlerdi”.⁴⁰⁹ Ayette geçen yenkusu, nekeseden türemiş olup anlamı; bozmak, iptal etmek, çözmek, izi silmek ve ahdi bozmak demektir. Verdikleri sözü bozdular, iptal ettiler, demektir.⁴¹⁰

Mekkelilerde Firavun'un kavminde gönderilen bir felaket olan kıtlığa uğramışlardı. Resulullah'a gelip kaldırılmasını istemişler ama kıtlık belası kalkınca düşmanlıklarına geri dönmüşlerdi. Küfür sahibi nefis genel olarak nankör ve dönektr.⁴¹¹ Ayette Hz. Peygambere teselli vardır. İnkâr yalnızca asrı saâdete has bir durum olmayıp, her devirde bulunabilen bir haldir.⁴¹²

Üstünlük Kırterleri Olarak Yönetim ve Servet

51-) Firavun kavmine seslendi ve şöyle dedi: “Ey kavmim! Mısır mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hâla görmüyor musunuz?”

Mü'min sûresinde geçen “Mü'min”in söyledikleri, sihirbazların iman etmesi ve gelen belaların Hz. Musa'nın duasıyla kalkmasından dolayı, Firavun'un kavmi biraz inanmaya doğru meyletmiş olabilir. Firavun bunu farketmiş ve halkını ikna etmek için propaganda yapmıştır. Firavun zamanında, günümüzdeki gibi televizyon, radyo, gazete v.b. iletişim araçları olmadığından, bütün kavmine bir anda seslenme imkânı çok zordur. Şehirlere gönderdiği münadilerle sözlerini duyurmuş olabilir. II.

⁴⁰⁹ A'raf 7/133-135.

⁴¹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 17, 335.

⁴¹¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5532.

⁴¹² Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3286.

Ramses'in Hz. Musa zamanındaki Firavun olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle beraber, keşfedilen bazı papirüslerdeki II. Ramses'e ait fermenda kendisinin ilah olarak kabul edilmesini istediği keşiflerde tespit edilmiştir.⁴¹³ Firavun ve önde gelen yönetimindeki mele'ler, iktidardan besleniyorlardı. İnanmak dünyevi olarak işlerine gelmiyordu. Mevcut iktidardaki sistemlerinin değişmesini istemiyorlardı.

Hz. Musa (a.s.)'ın duasıyla belaların kaldırılmasından dolayı Firavun, kavminin yanındaki konumunu korumak için onlara seslenip ikna etmek istemiştir. Sarayının yanından geçen Nil nehrinin kollarını işaret ederek bu ırmakların ve Mısır mülkünün kendisine ait olduğunu söylemiştir. Firavun'un nehirlerden kastı, büyük ihtimalle Nil nehri'nin kolları olan Melik, Tolon, Dimyat ve Tennis nehirleridir. Bunlar Nil nehrinin dört büyük koludur. Katade'ye göre Mısır'ın bahçe ve nehirleri Firavun'un köşkünün altında uzanıyordu.⁴¹⁴ Firavun kendi hükümdarlığını, dünyada hâkim olduğu unsurlarla güçlendirmek ve kavminin yanındaki değerini sağlamlaştırmak istemektedir. Hz. Musa (a.s.)'ın mucizelerinden kavminin etkilenmemesine çabalamaktadır.

Firavun, Kureyş müşrikleriyle aynı değer yargılarıyla hareket etmektedir. Zira Kureyş müşrikleri 'Kur'an şu iki şehrin önde gelenlerinden birine indirilmeli değil miydi? diyerek, serveti en önemli değer yargısı yapmışlardı. Firavun da sahip olduğu hükümdarlıktaki servet ve zenginlikleri sıralıyor, sarayının altından akan ırmakları onlara örnek olarak gösteriyordu. Böylece Hz. Musa'ya karşı üstünlük kazanmaya çalışıyor, böbürleniyordu.⁴¹⁵

Firavun'un maddi varlıklarıyla övündüğü gibi Mekkeli müşriklerde maddi varlıkları büyüklük ölçüsü olarak görüyor, mal ve evlatlarıyla övünüyorlardı. Taptıkları putlar onların hem manevi boşluklarını dolduruyor hemde mevcut konumlarını ve güçlerini

⁴¹³ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 226.

⁴¹⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsir*, C. 5, 465; Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3288; Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 534; Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 238.

⁴¹⁵ Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 132.

devam ettirmelerini sağlıyordu.⁴¹⁶ Her iki mantığın üstünlük ölçüsünde mal, mevki, nüfus vb. dünyevi şeylerdi.

Allah'ın dışında bir şeyle övünenin helâkı o şey yüzünden olur. Firavun da hükümdarlığıyla ve Nil nehrinin hükümdarlığı altında akmasıyla böbürlenmiştir. Sonuç olarak Firavun'un helâkide suda boğularak olmuştur. Böbürlendiği şeyle helâk olmuştur.⁴¹⁷

52-) “Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?”

“مَهِينٌ : Mehin, önemsiz, değersiz demektir”.⁴¹⁸

“Süfyan, Firavun'un sözleri içinde geçen ‘mehin’ kelimesini hakir anlamında, Katade ve Süddi ise zayıf anlamında almışlardır. İbn Cerir ise, onun şöyle demek istediğini belirtir: Onun hükümlanlığı, saltanatı ve malı yoktur”.⁴¹⁹

Firavunun amacı halkını Hz. Musa'ya iman etmekten alıkoymaktı. Firavun, kendisiyle Hz. Musa'yı kıyaslayarak kavmine Hz. Musa'dan üstün olduğunu anlatmak istemektedir. Hz. Musa'nın değersiz biri olduğunu, neredeyse söz anlatamayacak bir insan olduğunu vurgulamaktadır. Bununla ilgili çeşitli yorumlar yapılmıştır.

Rivayete göre, Hz. Musa çocukken Firavun'un sarayında iken, Firavun'un sakalından hınçla tutup birkaç kıl koparmıştı. Buna sinirlenen Firavun Hz. Musa'yı öldürmek istemişti. Ama eşi buna engel olmuş, onun daha çocuk olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Firavun Hz. Musa'yı denemeye tabi tuttu, önüne iki kap koydurttu. Birine altın, diğerine ateş koru koydular. Eğer Hz. Musa elini altına uzatacak olsa Firavun Hz. Musa'nın bilinçli bir şekilde hareket ettiğini düşünüp onu öldürtecekti. Cebrail o anda gelir ve Hz. Musa'nın elini ateş kabına sokar. Hz. Musa ordan bir kor alıp ağzına

⁴¹⁶ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5532.

⁴¹⁷ Kuşeyri, *Letaifu'l-İşarat*, C. 5, 224.

⁴¹⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 463.

⁴¹⁹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7156.

atar, kor dilini yakar. Hz. Musa'nın kekeme olmasına neden olur. Bundan dolayı Hz. Musa duasında dilindeki düğümün çözülmesini istemiştir.⁴²⁰

Taha sûresi 20/25-28. Ayetlerine göre Hz. Musa (a.s.), “Dilimden düğümü çöz” diye Allah’a dua etmiş ve bu duası Taha sûresi 20/36. Ayetine göre kabul edilmiştir.⁴²¹ Bu durumda Firavun’un, “Söz anlatamayacak durumda biri”, olarak Hz. Musa’yı vasıflandırması farklı bir anlama da gelebilir. “Mûsâ ‘Rabbim!’ dedi, ‘Kalbime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden düğümü çöz -ki sözümü iyi anlasınlar’”.⁴²² “Allah buyurdu: ‘Ey Mûsâ! Dileğin kabul edildi’”.⁴²³ Firavun, Hz. Musa’nın Mısır’dan çıkmadan önce dilinde düğüm olduğunu ima ederek konuştu. Oysaki Allah onun dilindeki tutukluluğu gidermişti. Açık ve rahatlıkla meramını anlatacak hale gelmişti.⁴²⁴ Başka bir yorum olarak Firavun, Hz. Musa’nın söylediklerinden dolayı aklının karıştığını ve onun dediklerini anlamadığını ifade etmiş olabilir.

Firavun, Hz. Musa’yı küçümsemiştir. Allah’ta Hz. Musa’nın eliyle onu helâk etmiştir. Kim birini küçümserse, Allah küçümsenen kişiyi onun başına musallat eder.⁴²⁵ Firavun ilahi mesaja karşı inat ediyor ve Hz. Musa’yı önemsemiyormuş gibi davranıyordu.⁴²⁶

Firavun da Mekke müşrikleri gibi üstünlüğü mal ve makamca üstünlük olarak görmektedir. Onda mal ve makam olduğu için kendisini Hz. Musa’dan üstün görmekte ve peygamberliği Hz. Musa’ya uygun bulmamaktadır. Müşriklerin, “Şu Kur’an iki memleketten birindeki büyük bir adama indirilmeli değil miydi?”, (Zuhuf 43/31), sözü gibi o da üstünlüğü mal ve mülkte görerek onlar gibi konuşmaktadır.⁴²⁷ Ayrıca

⁴²⁰ Semerkandi, *Tefsiru’l Kur’an*, C. 5, 430-431.

⁴²¹ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 615; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefasir*, C. 5, 465.

⁴²² Taha 20/25-28.

⁴²³ Taha 20/36.

⁴²⁴ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 135.

⁴²⁵ Kuşeyri, *Letaifu’l-İşarat*, C. 5, 224.

⁴²⁶ Çelik, *Hakkın Daveti Kur’an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4, 472-473.

⁴²⁷ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 535.

Firavun'un Hz. Musa'ya hakaret etmesi gibi, müşriklerde Hz. Muhammed'e (s.a.v.) çeşitli hakaretler ediyorlardı. İbn Ebu Kebşe, Ebter (soyu kesik), Abdulmuttalib'in yetimi v.b. Bunlar hakaretlerle peygamberleri itibarsız hale getirmek istiyorlardı. Firavun ve Mekke müşrikler, peygamberlerin fakir olmasından dolayı, peşlerinden gitmeyi kendileri için aşağılanma olarak görüyorlardı.⁴²⁸

2.2.5.2. İnanmayanların Peygamberlerden Uygunsuz İstekleri

فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوَرَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ
إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا أَسْفَوْا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سُلَٰفًا
وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾

53-) “Ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?”

Uygunsuz İstekler

Firavun kavminin takındığı bu tutum birçok peygambere de uygulanmıştır. Genel olarak bir insanın peygamber olmasına şaşırmışlardır. Eğer peygamber, insan olacaksa da bunun için farklı alametler istiyorlardı. Altın ve diğer dünyalıklar insanların yanında çok değerli olmakla birlikte bunların Allah katında bir değeri yoktur. Nitekim daha önce geçen Zuhruf 43/33-35. ayetlerde bu durum anlatılmaktadır. Söz konusu tarihlerde Mısır'da bir makama, mevkiye gelene altın bilezikler takılıyor, yanında adamlarıyla geziyordu. Bunları dünyalık olarak görmek istemekle beraber bir de Hz. Musa'nın yanında meleklerin gelmesi gerektiğini söylüyorlardı. Soydaşları bize kölelik yapan bu iki adama mı inanacağız? diyorlardı.⁴²⁹ Dünyevi makamları imanının ölçüsü olarak değerlendiriyorlardı. Bu durum Mekke müşriklerinde de görülüyordu. Bu Kur'an iki şehirden bir büyük insana indirilmeli değil miydi? derken dünyevi ölçüler olan servet ve mevkiyi, üstünlük ölçüsü olarak alıyorlardı. Kendilerine peygamber gönderilenlerin, onlardan uygunsuz istekleriyle ilgili Kur'an'da geçen örnekler aşağıda verilmiştir.

⁴²⁸ Ebu'l Hasen En-Nedvi, *Kur'an'ı Anlamada İlke ve Esaslar*, çev. Yusuf Karaca, 1. bs. (İstanbul: Risale Yayınları, 2018), 102.

⁴²⁹ Mü'minin 23/47.

İnanmak için elçiyle beraber meleklerin gelmesini, rabbini gelmesini ya da rabbi görmeyi istemişlerdir.⁴³⁰ Ateşin yok edeceği bir kurban⁴³¹ ya da gökten bir kitap indirmesini istemişlerdir.⁴³²

“Dediler ki: ‘Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarında dolaşıyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi? Veya ona bir hazine verilmeliydi ya da zahmetsizce yiyip içtiği bir bahçesi olmalıydı.’ Bu zalimler (inananlara), ‘Siz sadece kendisine büyü yapılmış bir adamın peşinden gidiyorsunuz’, dediler”.⁴³³

“Dediler ki: ‘Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız.’ ‘Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; içlerinden de çağıl çağıl nehirler akıtmalısın.’ ‘Yahut -iddia ettiğin gibi- göğü üzerimize parçalar yağdırmalısın veya Allah’ı ve melekleri şöyle karşımıza getirmelisin.’ ‘Veya altından bir evin olmalı; ya da göğe çıkmalısın. Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece oraya çıktığına da asla inanmayacağız.’ De ki: ‘Rabbimi tenzih ederim! Ben sadece bir beşer-peygamberim.’ ‘Kendilerine kurtuluş rehberi (vahiy) geldiğinde insanların inanmalarını, ancak, ‘Allah, peygamber olarak bir beşerî mi gönderdi?’ şeklindeki itirazları engellemiştir. De ki: ‘Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler bulunsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik’”.⁴³⁴

“Doğrusu daha önce de hem bize hem atalarımıza böyle bir vaadde bulunulmuştu. Ama bu, geçmiştekilerin masallarından başka bir şey değildir”.⁴³⁵ “Eğer doğru sözlü isen, haydi üstümüze gökten azap yağdır”.⁴³⁶ “Onlar, kesin bir dil ile şunu söylüyorlar: ‘Bu iş bizim ilk (ve son olarak) ölüp gitmemizden ibarettir, biz artık yeniden

⁴³⁰ En’am 6/158, Hicr 15/6-8, Furkan 25/21-22, Mü’minun 23/23-25, Fussilet 41/14, Hud 11/12.

⁴³¹ Ali İmran 3/183.

⁴³² Nisa 4/153.

⁴³³ Furkan 25/7-8.

⁴³⁴ İsra 17/90-95.

⁴³⁵ Mü’minun 23/83.

⁴³⁶ Şuara 26/187.

diriltilecek değiliz. Siz doğru söylüyorsanız (ölmüş) babalarımızı geri getirin!’’⁴³⁷ “Eğer (istedikleri gibi) onlara melekleri indirseydik, ölümler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşlarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat çokları bunu bilmezler’’.⁴³⁸

Peygamberlere genel olarak karşı çıkan kavimler, uygunsuz isteklerde bulunmuşlardır. Hz. Musa zamanında Mısır adetlerine göre, yöneticilik görevine getirilen kişiye altın bilezikler, takılar takılırdı.⁴³⁹ “Mücahid şöyle der: Kıptiler bir adamı kendilerine reis yapmak istediklerinde reislik alameti olarak ona iki altın bilezik ve bir kolye takarlardı’’.⁴⁴⁰ Yanında hizmetçiler olurdu. Güzel elbiseler giyer, kıymetli takılar takardı. Oysa Hz. Musa elinde asasıyla Firavun’un karşısına gelmiş ben peygamberim demişti. Söz konusu şeyler yanında yoktu. Firavun, Hz. Musa Allah tarafından görevlendirildiyse, “Neden altın bilezikleri yok”, diyordu. İkinci cümlede söylediği, “ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?”, sözü Hz. Peygambere de Mekkeli müşrikler tarafından söylenmiştir. Bu itirazlar birçok peygambere benzer şekilde tekrarlanmıştır. Halk tabakasında bu itirazlara aldanmıştır.⁴⁴¹ İsrâ 17/59. ayette öncekilerin yalanlamasından dolayı mucizelerin alıkonulduğu (gösterilmediği) bildirilmektedir.

Aslında Firavun ve kavminin peygamberlerden haberi vardı. Mü’min sûresinde geçen mü’min kişinin, onları eski kavimlerin helâkiyle uyarması ve Hz. Nuh’un adını söylemesi, Firavun kavminin peygamberler hakkında bilgisi olduğunu gösterir. Mü’min 40/30-31, “İnanan kişi de şöyle dedi: "Ey kavmim! Doğrusu vaktiyle (peygamberlerine karşı) gruplar oluşturmuş eski toplulukların yaşadıkları felâketlerin benzerinin sizin de başınıza gelmesinden korkuyorum. Nûh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonrakilerin durumu gibi. Allah asla kulları için zulmü istemez.”

⁴³⁷ Duhan 44/36.

⁴³⁸ En’am 6/111.

⁴³⁹ Havva, *el-Esas fi’t-Tefsir*, C. 13, 227; Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3288; Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 239.

⁴⁴⁰ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefasir*, C. 5, 465.

⁴⁴¹ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 135.

54-) Firavun kavmini aldattı; onlarda kendisine boyun eğdiler. Onlar yoldan çıkmış bir kavimdir.

“Kavmini (yani, Kıbtileri) böylece hafife aldı. Onlar da (yalanlama hususunda) ona itaat ettiler”.⁴⁴² Bakara 2/104’te: “Ey iman edenler! Bizi güt demeyin”, buyurulmaktadır. Müslüman şahsiyet sahibi olmalı, güdülen biri olmamalıdır. Firavun örneği verilerek bizlerin ibret alması istenmektedir. Özgür bireyler olunmalıdır. Aşağılanan küçümsenen insanların şahsiyeti olmaz. Ayet şahsiyet eğitimi vermektedir.⁴⁴³

55-) Böylece bizi öfkelen dirince onlardan intikam aldık, hepsini suda boğduk.

Asefuna’daki esef şiddetli gazab demektir. 54-55 ve 56. ayetlerin fe ile başlaması ayetlerde bahsedilenlerin birbirini takip ettiğini, birbirinin sebep ve sonucu olduğunu gösterir. “İbn Abbas’tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha ve Dahhak ayet-i kerime’deki اَسْفُ fiilini kızdırmak, öfkelen dirmek ve gazablandırmak şeklinde terceme etmişlerdir”.⁴⁴⁴ Allah için öfke kelimesinin kullanılması, cezalandırmayı dilemesi; intikam ise daha önce işlenmiş bir suç nedeniyle cezalandırmayı istemesidir.⁴⁴⁵ Tefsirlerdeki yorumlara göre; Firavun altından akan ırmaklarla gururlandı. Allah da onu denizde boğulmak sûretiyle helâk etti. Burada kişinin böbürlendiği şeyle cezalandırılmasına işaret vardır.⁴⁴⁶

İbn Ebi Hatim’in Ukbe b. Amir (r.a.)’den yaptığı rivayete göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şanı yüce ve mübarek olan Allah’ın masiyetlerine devam etmekle birlikte bir kula istediği her şeyi verdiğini görürsen, bil ki bu, Allah’ın o kimseye bir istidracı (yani onu derece derece azaba yaklaştırması)’dır.” Daha sonra şanı yüce

⁴⁴² Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 615.

⁴⁴³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. 17, 338-339.

⁴⁴⁴ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7157.

⁴⁴⁵ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 536; Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3289.

⁴⁴⁶ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefasir*, C. 5, 466.

*Allah'ın: “Bizi öfkelerdirince onlardan intikam aldık ve hepsini suda boğduk.”
Buyruğunu okudu.*⁴⁴⁷

Firavun tam boğulmak üzere iken iman etmiş fakat genel kanaate göre bu imanı fayda vermemiştir. Yunus 10/90-91, “Derken İsrâiloğulları’nı denizin öteki yakasına geçirdik. Firavun ve ordusu da haksız yere onlara saldırmak üzere peşlerine düşmüştü. Sonunda Firavun boğulmak üzereyken şöyle dedi: ‘Elhak inandım ki, İsrâiloğulları’nın iman ettiğinden başka tanrı yokmuş! Ben de artık kendini O’na teslim edenlerden biriyim’. Şimdi mi? Halbûki daha önce hep başkaldırmış ve bozguncular arasında yer almıştın.”

Kuşeyri’nin tasavvufi yorumuna göre; اَسْفُونَا bizi öfkelerdirdiler demektir. Ayette dostlarımızı öfkelerdirdikleri için onlardan intikam aldık demek istenmektedir. Bu cem halidir. Allah, Firavun ve kavminin, dostlarını öfkelerdirmesini kendi zatına izafe etmiştir. Nisa 4/80, “Kim peygambere itaat ederse şüphesiz o, Allah’a itaat etmiş olur”.⁴⁴⁸

56-) Onları, sonradan gelenlerin geçmişi ve bir ibret örneği kıldık.

Otuzbirinci ayetteki müşriklerin, “Kur’an’ın iki şehirden bir büyük adama indirilseydi ya?”, şeklindeki sözleri, Hz. Musa ile Firavun kıssası düşünüldüğünde reddedilmektedir. Çünkü Hz. Musa’da, Firavun ve kavmine göre aşağı derecede bir kişiydi. Oysa Allah, Hz. Musa’yı Firavun’un sarayında büyütmüş ve daha sonra da ona peygamberlik vermişti. Firavun ve kavmi, 8. Ayette geçen, “onlardan daha güçlülerini de helâk ettik”, cümlesine bir örnek olmuştur. Çünkü Firavun ve kavmi, Mekkelilere göre çok daha güçlüydüler ve mimari, denizcilik vb. konularda ilerlemişlerdi.

Ayetten, tarihte yaşananlardan ibret almanın önemi de anlaşılabilir. Önceki yaşananlardan ibret almak, tarihin kritik edilerek okunması önemli bir husustur. Tarihten ders alınması halinde birçok hataya düşülmez, benzer yanlışların tekrerrür edilmesinin önüne geçilebilir.

⁴⁴⁷ Havva, *el-Esas fi’t-Tefsir*, C. 13, 234.

⁴⁴⁸ Kuşeyri, *Letaifu’l-İşarat*, C. 5, 225.

Selef, “geçmiş atalar, akrabalar”, anlamındadır, müfredi, “salifun”dur. Mesel de ibret demektir.⁴⁴⁹ Ferra ve Zeccac’a göre; “Sonrakiler, sayesinde öğüt alsınlar diye, onları önce geçenler kıldık. Yani, ‘Biz onları, Ümmet-i Muhammed’in kâfirleri için bir selef kıldık’, demektir”.⁴⁵⁰ Ayetlerde anlatılan Hz. Musa ve Firavun gibi kıssalardan Hz. Peygamber ve etrafındaki müminler ibret alıyor ve Allah’ın ayetlerinden yüz çeviren müşriklerde, kendilerinden öncekiler hatırlatılarak uyarılıyordu.⁴⁵¹

*Şu bir gerçektir ki, bir dikta yönetimi hukuku çiğner, çevresindeki menfaatçi dalkavuklarla bir oligarşi kurar, dürüst ve erdemli insanları susturursa, açıkça söylemese bile halkını hiçe saymış demektir. Halk da fasık ise; hak, batıl, erdem onlar için önemsiz olduğundan sürü gibi ona uyarlar. Zulme, şahsiyetsizliğe boyun eğip ses çıkarmazken, hakkı tutan bir ses yükseldiğinde onu susturmak için sesleri yüksek çıkar. İşte bunlar zilleti kabul ettiklerinden, “hiç” sayılmaya müstehak hale gelmişlerdir. Nihayet kahr-ı ilahiyi celp ederek helak edilmişler ve sonrakilere bir ibret olmuşlardır.*⁴⁵²

Ayetler Arasındaki Bağlantılar

46-56. ayetlerde Hz. Musa (a.s.)’ın Firavun’a gönderilmesi anlatıldı. Hz. Musa ve Hz. Harun mucizelerle Firavun ve ileri gelen adamlarının yanına gittiler ve onlara tebliğde bulundular. Bu tebliği kabul etmeyen Firavun ve kavmine Allah’tan çeşitli belalar verildi. Üzerlerine gelen her beladan sonra Hz. Musa’ya gelip belanın kaldırılmasını talep ettiler. Belanın kaldırılması durumunda doğru yola gireceklerini söylediler. Oysa sürekli bir şekilde sözlerinde durmadılar. Bu belalar dolayısıyla otoritesini sağlamlaştırmak isteyen Firavun elindeki maddi imkânları kavmine anlatarak onların yanındaki otoritesini devam ettirdi. Hz. Musa eğer peygamberse yanında meleklerin gelmesi gerektiğini, altın bilezikleri olması gerektiğini söyledi. Sonuç olarak inanmayan Firavun ve kavmi boğularak helâk edilmiş, sonrakilere bir ibret olmuşlardır. Aşağıda gelen ayetlerde ise Hz. İsa (a.s.)’dan sözedilmektedir. Mekkeli

⁴⁴⁹ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 257.

⁴⁵⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 536.

⁴⁵¹ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 136; Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 532.

⁴⁵² Çelik, *Hakkın Daveti Kur’an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4, 473.

müşriklerin, Hıristiyanların Hz. İsa'ya verdikleri konum dolayısıyla kendilerine bir pay çıkardıkları ve tartışmaya girmek istedikleri anlatılmaktadır.

2.2.5.3. Hz. İsa (a.s.)

وَلَمَّا ضَرَبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا ءَالِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ ﴿٦٠﴾

57-) Meryem oğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağırışmaya başladılar. 58-) Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.

يَصِدُّونَ : Fiilinin anlamı; “Bağırıyorlar, feryat ediyorlar, gürültü koparıyorlar”, demektir. Hz. Ali'nin okuduğu şekilde sad'ın zammiyle okunursa anlamı yüzçeviriyorlar demektir. Diğer bir anlamı da insanları iman etmekten engelliyorlar, demektir.⁴⁵³

Vahidi'de 57. ayetin esbab-ı nüzulü olarak:

*İbn Abbas'tan gelen rivayette: Nebi (s.a.v.) Kureyş'e şöyle buyurdu: “Ey Kureyş, Allah'tan başka ibadet edilen hiçbir şeyde hayır yoktur.” Onlarda dediler ki: “Sen, İsa'nın bir peygamber ve halis bir kul olduğuna inanır mısın? Eğer dediğin gibi ise o kendi kavminin ilahları gibidir”. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirdi.*⁴⁵⁴

Fahreddin Razi'ye göre 15-19-20-31. ayetlerde müşriklerin küfürleri vardır. Ayetteki, “yesiddun” kelimesi, sesi yükseltmek, gürültü yapmak, bağırıp çağırmak anlamlarına gelmektedir. Demek ki ortada bir durum varki müşrikleri heyecanlandırmış, taşkınlık yapmalarına neden olmuştur. Nüzul sebeplerine bakıldığında ilerde sözedilecek olan Abdullah b. Zibara'nın başrolde geçtiği olay nüzul sebebi olarak tefsirlerde geçmektedir. Mekkeli müşrikler, Hz. İsa ile taptıkları putları kıyaslamışlar, Enbiya 21/98'de geçen tapınılacak olanlarında cehenneme atılacak olması durumunu delil

⁴⁵³ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 463; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 258.

⁴⁵⁴ Ebu'l Hasan el-Vahidi, *Esbâb-ı Nüzûl*, çev. Necdet Çağıl ve Necati Tetik, 1. bs. (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019), 375.

olarak ortaya atmışlardır. Enbiya 21/98, “Şüphe yok ki siz ve Allah’tan başka taptığınız tanrılar cehennem yakıtısınız, hepiniz oraya gideceksiniz.” Bunların bu iddiasına karşılık Enbiya 98/101, “Daha önce bizden en güzel sonucun vaadini almış olanlara gelince, işte onlar cehennemden uzak tutulurlar.” Ayette Hz. İsa, Hz. Üzeyr gibi salih insanlara dünyadan gittikten sonra tapınılması ya da onlara Allah’ın oğlu denilmesi, ya da meleklerle taptıklarını iddia etmelerine rağmen bunların cehennemden uzak tutulacağı belirtilmiştir.

Enbiya sûresi 21/98, “Şüphe yok ki siz ve Allah’tan başka taptığınız tanrılar cehennem yakıtısınız, hepiniz oraya gideceksiniz.” Ayetinde putlar kastediliyordu. Müşrikler bunu duydukları zaman Hz. İsa’yı örnek göstererek tartışmak istediler. Hz. İsa’da ateşe gidecek mi? Diye sordular. Onlara göre kendileri Hristiyanlardan daha doğru yolda idiler. Çünkü onlara göre Hristiyanlar, Hz. İsa’ya tapıyorlar, kendileri ise Allah’ın kızları olan meleklerle tapıyorlardı. Bu mantık tutarsızdı.⁴⁵⁵ Mücahid’in rivayetine göre söz konusu Zuhuruf 43/57, “Meryem oğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrıışmaya başladılar”, ayetinin nüzul sebebi, Kureyş müşriklerinin, “Muhammed, Hristiyanların Meryem oğlu İsa’ya taptıkları gibi bizim de kendisine tapmamızı istiyor”, sözleridir.⁴⁵⁶

Taberi ’de geçen hadise göre; Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur’an hakkında tartışan halkın yanına geldiğinde, bu duruma karşı öfkeleni. Ve şöyle dedi: “Allah’ın kitabının bir kısmını diğer kısmına karşı kanıt olarak ileri sürüp tartışmayın. Çünkü bir toplum tartışma yolunu tutmadıkça doğrudan sapmaz.” Daha sonra, “Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Öyle ya, onlar kavgacı bir toplumdur”, ayetini okudu.⁴⁵⁷ Allah (c.c.) onların tartışmacı kimseler olduğunu ve öne sürdükleri delillerinin de geçersiz olduğunu açıklamış oldu.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 137.

⁴⁵⁶ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefasir*, C. 5, 464; Çelik, *Hakkın Daveti Kur’an-ı Kerim -Meal ve Tefsiri-*, C. 4, 474.

⁴⁵⁷ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 140.

⁴⁵⁸ Kuşeyri, *Letaifu’l-İşarat*, C. 5, 226-227.

Kur'an'a göre; Hz. Meryem, Hz. İsa'nın annesi olup, Allah'ın seçtiği, tertemiz kıldığı ve âlemlerdeki kadınlara üstün kıldığı biridir.⁴⁵⁹ Bazılarının iddia ettiği gibi Hz. İsa kesinlikle öldürülmemiş ve çarmıha gerilmemiştir.⁴⁶⁰ Hz. İsa'nın Allah olduğunu söyleyenler kâfir olmuşlardır.⁴⁶¹ Allah üç unsurdan biridir diyenler kâfir olmuşlardır. Hz. İsa sadece bir peygamberdir. Anneside inançlı bir insandır. Hz. İsa, İsrailoğullarını tevhide çağırmıştır.⁴⁶² Ayetlerde Hz. İsa'nın Allah katına yükseltildiği belirtilmekte olup bunun mahiyeti, nasıl olduğu açıklanmamıştır.⁴⁶³ Hz. İsa Allah katında, kendisi hakkında Hristiyanların söylediği iddiaları reddedecektir.⁴⁶⁴

Ayetin Nüzul Sebebi

Tefsirlerde ayetin nüzul sebebi olarak aşağıdaki olay anlatılmaktadır:

Nebi (s.a.v.) bir gün Mescid-i Haram'a girdi. Ka'be'nin etrafında 360 put vardı. Mescitte de Kureyş'in Sehmoğulları'ndan As b. Vail, Kays'in oğulları'ndan Haris ile Adiy bulunuyordu. Nebi (s.a.v.) onlara, "Gerçekten siz, Allah'tan başka ibadet ettiklerinizle cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz." (Enbiya 21/98). Buyruğu ve devamındaki iki ayeti sonuna kadar okudu. Sonra Safa kapısına doğru çıkıp gitti. Müşrikler bu söze daldılar. Sehmoğulları'ndan Abdullah ez-Zibari gelerek, "Bu konuştuklarınız nedir?", diye sordu. Ona, Muhammed'in (s.a.v.) kendileri ve ilahları hakkında söylediklerini aktardılar. Bunun üzerine Abdullah ez-Zibari dedi ki: -Ey Muhammed! Bu sadece bize ve bizim ilahlarımıza ait bir husus mudur yoksa bizim ve ilahlarımızın yanısıra bütün toplumlara ve ilahlarına ait genel bir husus mudur? Nebi (s.a.v.) şöyle buyurdu: -Bu hem sizin için hem ilahlarınız için hem de diğer bütün ümmetler ve onların ilahları için söz konusudur.

Abdullah dedi ki: -Ka'be'nin rabbi adına yemin ederim ki, bu tartışmada yenik düşürdüm seni, çünkü sen Meryem oğlu İsa'nın bir nebi olduğunu iddia ediyor, o'ndan

⁴⁵⁹ Ali İmran 3/42.

⁴⁶⁰ Nisa 4/157.

⁴⁶¹ Maide 5/17.

⁴⁶² Maide 5/72-76.

⁴⁶³ Nisa 4/156-158, Ali-İmran 3/55.

⁴⁶⁴ Maide 5/116-117.

ve annesinden hayırla söz ederek övüyorsun? Şunu da biliyorsun ki, Hristiyanlar her ikisine de ibadet ediyorlar. Üzeyr'e de ibadet ediliyor, meleklerle de ibadet ediliyor. Eğer bunlar cehennemde olacaklarsa, biz de onlarla birlikte olmaya razıyız.

Bunun üzerine Nebi (s.a.v.) şöyle dedi: -Hayır.

Bu sefer Abdullah dedi ki: -Sen bu hükmün bizim ve tanrılarımızın yanısıra diğer bütün ümmetlerle onların tanrıları için de geçerli olduğunu iddia etmedin mi? Ka'be'nin rabbine yemin ederim ki, tartışmada seni yenik düşürdüm.

Bu sözler dolayısıyla güldüler. Bunun üzerine Allah, "Kuşkusuz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar var ya, işte onlar oradan uzaklaştırılmışlardır." (Enbiya, 21/101). Buyruğu ile, "Meryem oğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya (yani, Abdullah ez-Zibari ile sözü edilen o birkaç arkadaşının İsa'yı (a.s.) söz konusu etmesini beğenerek gülmeye) koyuldu", buyruğunu indirdi.⁴⁶⁵

Kur'an'da Hz. İsa (a.s.)

Hz. İsa (a.s.), Kur'an'da ismi geçen beş ulul-azm peygamberden biridir. 15 sûrede 93 ayette ismi veya bir sıfatı zikredilmiştir.⁴⁶⁶ Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem, kendisine hiçbir erkek dokunmadan mucizevi bir şekilde hamile kalmıştır.⁴⁶⁷ Hz. Âdem nasıl ki hem annesiz hem babasız dünyaya geldiyse Hz. İsa'da babasız olarak dünyaya gelmiştir.⁴⁶⁸ Annesiyle beraber kavminin karşısına çıkmış, kavmi Hz. Meryem'in yanlış bir iş yaptığını söylemiştir. Bunun üzerine Hz. İsa henüz bebekken mucize olarak konuşmuştur.⁴⁶⁹ Hz. İsa'nın kavmi içinde yaptıkları ayetlerde

⁴⁶⁵ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 616-617; Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3291; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 466; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7159; Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 538; Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 19, 138-139; Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 234; Zuhayli, *Tefsirü'l Veciz*, C. 4, 68.

⁴⁶⁶ *DİA*, 22 İhvan-ı Safa-İskit. (Ömer Faruk Harman, İsa maddesi, 469.)

⁴⁶⁷ Meryem 19/16-22, Ali-İmran 3/45-46, Enbiya 21/91, Tahrir 66/12.

⁴⁶⁸ Ali İmran 3/59.

⁴⁶⁹ Meryem 19/27-33.

anlatılmaktadır.⁴⁷⁰ Hz. İsa öldürülmemiş göklere yükseltilmiştir.⁴⁷¹ Hz. İsa çeşitli mucizeler göstermiştir. Beşikte iken konuşması, ölüleri diriltmesi, çamur şeklinde bir kuş yapıp canlandırması, körü ve alacalıyı iyileştirmesi, gökten sofrayı indirmesi, evlerde yenilen ve biriktirilen şeylerden haber vermesi mucizelerindendir.⁴⁷² Hz. İsa Kur'an'da Ruhul Kudüs ile desteklendiği belirtilen tek peygamberdir.⁴⁷³ Kur'an'a göre Hz. İsa'nın, Hazreti Muhammed'in peygamber olarak gönderileceğini ve Ahmed ismiyle müjdelediği belirtilmektedir.⁴⁷⁴ Al-i İmran sûresinin ilk 80 ayetinin nüzul sebebi Necran Hristiyanlarının Hz. Peygamberi Medine'de ziyaret etmesinden dolayı yaşanan tartışmalar v.b. durumlar olduğu rivayet edilmiştir. Kur'an teslisi reddeder. Hz. İsa'nın büyük mucizelerine rağmen Allah'ın bir kulu, bir insan olduğu vurgulanır. Hz. İsa'da kendisinin tanrı olduğu veya tanrının oğlu olduğunu söylememiş ve tevhidi vurgulamış, sadece Allah'a kulluğu öğütlemiştir.⁴⁷⁵

59-) O, sadece kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir kuldur.

Nimet Verilenler

Hz. İsa ni'met verilenlerdendir. O Allah'ın bir kulu ve peygamberidir. İlah değildir. İsrailoğullarına gönderilmiş, onların yanlışlarını düzeltmek amaçlı tebliğ yapmıştır. Namazların her rekâtında okunan Fatiha sûresinde de ni'met verilenlerin yoluna iletmesi için Allah'a dua edilmektedir. Fatiha 1/6-7, "Bizi dosdoğru yola ilet. Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil!" Nimet verilenlerin kimler olduğu Nisa 4/69'da açıklanmaktadır. Nisa 4/69, "Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lutuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne

⁴⁷⁰ Maide 5/75, Meryem 19/17-22-30-31, Ali-İmran 3/49, Nisa 4/171-172, Maide 5/117, Ali İmran 3/50, Maide 5/46, Meryem 19/31.

⁴⁷¹ Meryem 19/33, Ali-İmran 3/54, Nisa 4/157-158.

⁴⁷² Meryem 19/30, Maide 5/110-112-115, Ali-İmran 3/46-49.

⁴⁷³ Bakara 2/87,253, Maide 5/110.

⁴⁷⁴ Saf 61/6.

⁴⁷⁵ Nisa 4/172, Maide 5/17,75, Meryem 19/30, Zuhuruf 43/59, Maide 5/116-117, Nisa 4/171.

güzel arkadaşlardır!” Hz. İsa’ya dünyada ni’met olarak peygamberlik ve olağanüstü mu’cizeler (ölüyü diriltme v.b.) verilmiştir.

60-) Eğer dileseydik, içinizden, yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık.

Melekler nurdan yaratılan, Allah’a ibadet eden görünmez varlıklardır. Hiçbir günah işlemezler. Müşrikler meleklerin sembolü diye yaptıkları putlara tapıyorlardı. Onlara Allah’ın kızları diyorlardı. Ayette taptıkları meleklerin kendilerinin yerlerini alabileceği belirtilmekte, meleklerin de Allah’ın kulları olduğuna işaret edilmektedir. Allah dilerse insanları yok edip yerlerine yenilerini yaratabilir. Allah buna kadirdir.⁴⁷⁶ Fakat yine de insanlara mühlet vermektedir. Bu ayet insanların helak edilebileceğine dair bir tehdit ve küfürde ısrarcı olan Mekke’li müşrikler için bir uyarıdır.⁴⁷⁷ Allah nasıl ki İsa’yı babasız yarattıysa, insanların yerine melekleri yaratmasında onun için bir güçlük yoktur.⁴⁷⁸ Allah yaratmada dilediğini yapar. Onun yarattıklarıyla ilişkisi kul-Rab arasındaki ilişkilerdir. Allah’ın yarattığı varlıklarla arasında soy bağı yoktur.⁴⁷⁹

2.2.5.4 Hz. İsa (a.s.)’ın Kıyamet Âlameti Olması

وَأَنَّهُ لَعَلَّمُ السَّاعَةَ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿61﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿62﴾ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلَفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴿63﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿64﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابٍ يَوْمَ الْيَوْمِ ﴿65﴾

61-) Şüphesiz ki o (İsa), kıyametin (ne zaman kopacağına) bilgisidir. Ondan hiç şüphe etmeyin ve bana uyun; çünkü bu, dosdoğru yoldur.

Hz. İsa (a.s.)’ın Kıyametten Önce Nüzulü

Kur’an’da Hz. İsa’nın kıyametten önce nüzulü konusunda açık ve net anlatımlı bir ayet bulunmamakla birlikte Zuhur sûresi 61. ayette geçen, “Şüphesiz ki o (İsa), kıyametin (ne zaman kopacağına) bilgisidir. Ondan hiç şüphe etmeyin ve bana uyun; çünkü bu, dosdoğru yoldur”. Ayetindeki, “Şüphesiz O kıyametin bilgisidir”, kısmından kastın

⁴⁷⁶ Fatır 35/16-17.

⁴⁷⁷ Havva, *el-Esas fi’l-Tefsir*, C. 13, 230.

⁴⁷⁸ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 259.

⁴⁷⁹ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 141.

Hız. İsa'nın nüzulü olduğu, İbn Abbas gibi müfessirlerin tercih ettiği görüştür. Zemahşeri ve Alusi'ye göre de innehu'dan kastedilen İsa (a.s.)'dır.⁴⁸⁰

Hız. İsa'nın kıyametten önce dünyaya nüzulü konusu bazı âlimlerce tartışma konusu yapılmakla beraber hadislerde yer almaktadır. M. Reşid Rıza ve Abdülkerim el-Hatib söz konusu rivayetlerin güvenilir olmadığını, genel olarak Ka'b el-Ahbar ve ehli kitap ravilerinin rivayetleri olduğunu ve Hız. Peygamber'in söyleme ihtimali olmayan sözler olduğunu söylemişlerdir. Buna karşılık Taberi ve İbni Kesir gibi âlimler ise bu rivayetlerin sağlam ve tevatür derecesinde olduklarını ifade etmişlerdir.

Katade, Hasan-ı Basri ve Said bin Cübeyr'e göre ayetteki zamir Kur'an'a dönmektedir. Sahih olan ise zamirin Hız. İsa'ya dönmesidir. Mücahid, Ebu Hureyre, İbn Abbas, Ebu'l Aliye, Ebu Malik, İkrime, Hasan, Katade, Dahhak ve başkaları da Hız. İsa'nın kıyametten önce nüzulünün işareti olduğunu söylemişlerdir. Bu konudaki mütevatir hadislerde Hız. İsa'nın kıyametten önce adaletli bir imam ve hakem olarak ineceği belirtilmektedir. Nisa 4/159, "Ehl-i kitap'tan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır." Ayetide Hız. İsa'nın nüzulünü desteklemektedir.⁴⁸¹ Taberi'de İbni Abbas, Mücahid, Katade, Süddi, Dehhak ve İbn-i Zeyd'e göre ayetteki o zamirinden kasıt Hız. İsa, Hasan-ı Basri ve Ma'mere göre ise Kur'an'dır. Buna göre ayetin manası, "Şüphesiz ki bu Kur'an, kıyametin kopmasını, alametlerini ve dehşetlerini öğretir", demektir.⁴⁸² Mukatil bin Süleyman'a göre ayetteki o zamirinden kasıt Hız. İsa'dır.⁴⁸³

Abdölfettah Ebu Gudde'nin, "*et-Tasrih Bima Tevatere fı Nüzuli'l-Mesih*", isimli tahkik ettiği eser, Hız. İsa'nın kıyametten az önce nüzulünün, şüpheyeye yer kalmayacak şekilde mütevatir olduğunu ispatlamaktadır. Resulullah (s.a.v.)'den bu konuda gelen hadis-i şerifler tevatür derecesindedir.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 1. bs. C. 4 (Matbaat-ul İstikameti: Kahire, 1946), 261. Mahmud b. Abdullah el-Alusi, *Ruhu'l Meani*, 3. bs. C. 24 (Dar'ül Risalet'il Alemiyye: Beyrut, 2010), 408.

⁴⁸¹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7163.

⁴⁸² Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 337.

⁴⁸³ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 617-618.

⁴⁸⁴ Havva, *el-Esas fı't-Tefsir*, C. 13, 238,250.

Ömer Çelik'e göre: "Allah Teâlâ, kıyamet arefesinde son peygamberi ve son kitabı göndermiş, bize o yolla kıyametin ve ahiretin kesin bilgilerini haber vermiştir. Bu bakımdan 61. ayetteki "o" zamirini Kur'an'a göndermek daha isabetli görülmektedir".⁴⁸⁵ Süleyman Ateş'e göre de ayetteki zamir Hz. İsa'yı değil Kur'an'ı göstermektedir. Nitekim Taftazani ve bazı âlimler ayetten Hz. İsa'nın nüzulüyle ilgili bir delil bulamamışlardır.⁴⁸⁶

Hristiyanların konuya bakışı: "İncillere göre ise Hz. İsa çarmıhta ölmüş, mezara gömülmüş, üç gün sonra dirilerek Allah katına yükselmiştir ve ahir zamanda yeryüzüne geri dönecektir".⁴⁸⁷

Ayetin ikinci kısmında, Hz. Peygambere itaat etmek sıratun müstakim olarak nitelendiriliyor. Bu da Kur'an'ın yanında sünnetin önemini işaret ediyor. Fatıha 1/6 "Bizi dosdoğru yola ilet." Sıratel müstakime iletilmesi için dua ediliyor.

Sonuç olarak ayette geçen "innehu" daki "hu" zamirinden kastedilenin kim olduğu kesin ve net değildir. Bu zamirin; Kur'an, Hz. Peygamber veya Hz. İsa olduğu ile ilgili yorumlar yapılmıştır. Müfessirlerin çoğunluğuna göre kastedilen Hz. İsa'dır. Allah'ın burada neyi kastettiğini kesin olarak bilmek mümkün değildir. Allah'ın maksadını bilmek için Kur'an'la ilgili ictihadda bulunmak zor bir durum olup bu konuda çok dikkatli olunmalıdır. Allah'ın maksadıyla ilgili kesin konuşulmamalıdır. Nitekim müfessirler yaptıkları yorumlardan sonra, 'Allahu a'lem bis'savab', doğrusunu Allah bilir demişlerdir.

Konuyla İlgili Hadisler

"Canımı kudret elinde tutan zata andolsun ki, çok sürmez Meryem oğlu İsa, size adil bir hakem olarak inecek, haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak; malı köpürüp taşarcasına akıtacak, o kadar ki onu kabul eden kimse bulunmayacak".⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Çelik, *Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4, 475.

⁴⁸⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 260.

⁴⁸⁷ Dilaver Gürer, *Füsusul-Hikem ve Mesnevi'de Peygamberlerin Öyküleri*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 231.

⁴⁸⁸ Buhari: Büyü'-102, Mezalim-3, Enbiya-49; Müslim: İman-54; İbn Mace: Fiten-33.

“Benimle İsa arasında peygamber yoktur. Şüphemiz olmasın ki, İsa size inecektir. Onu gördüğünüz zaman tanıyınız; çünkü O orta boylu, kırmızı beyaz tenlidir. Hafif sarı renkli iki elbise arasında (bir giyim-kuşamla) iner. Islaklık dokunmadığı halde başından su damlar. İslâmiyet adına insanlarla savaşı; haçı kırar, domuzu öldürür, cizyeyi kaldırır. Cenab-ı Hak Onun zamanında İslâm’dan başka bütün milletleri yok eder. O, Deccal’ı da helâk eder. Sonra İsa yeryüzünde 40 yıl eyleşir de öylece vefat eder. Müslümanlar Onun cenaze namazını kırlarlar”.⁴⁸⁹

“Sizler on alameti görmedikçe hiçbir zaman Kıyamet kopmaz... Biri de İsa (as)’ın inmesi...”.⁴⁹⁰ “Vallahi Meryem oğlu (Hz. İsa Aleyhisselam), ...hacc yapmak veya umre yapmak yahut da her ikisini de yapmak için icabet edecektir”.⁴⁹¹ “Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, Meryem oğlu İsa’nın adalet sahibi olarak inmesi yakındır...”.⁴⁹² “İmamınız kendinizden olduğu halde, Meryem oğlu sizin içinize indiği zaman sizler nasıl olursunuz?”.⁴⁹³

62-) Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

Ayet te’kidlerle beraber geliyor. Yesuddennekum, nunu sakile te’kidi ile geliyor. Sonra da innehu da inne te’kidi ile geliyor. Bu durum Allah’ın, insanı şeytana karşı ne kadar önemli bir şekilde uyardığını göstermektedir. Şeytan insanlar için apaçık düşmandır. Onların doğru yoldan ayrılıp, cehenneme gitmeleri için uğraşır. Bu yüzden şeytana karşı çok dikkatli olmamız isteniyor.

Kur’an, insana apaçık düşman olan şeytana karşı insanı uyarır. İnsanlığın babası Hz. Âdem’den beri insana düşman olan şeytana karşı insanı dikkatli olması için uyarırken, insanın onun yolundan gitmesi gafillik ve ahmaklıktır.⁴⁹⁴ O insanın düşmanıdır. Onun

⁴⁸⁹ Ebu Davud: Melahim-14; Ahmed:2-437.

⁴⁹⁰ Müslim: Kitabü-l Fiten-39.

⁴⁹¹ Müslim: Hacc-216,1252.

⁴⁹² Buhari: Kitabü’l-Büyu’-102, Mezalim-31, Enbiya-49; Müslim: İman-242 (155); Ebu Davud: Melahim-14 (4324); Tirmizi: Fiten-54 (2234).

⁴⁹³ Buhari: Enbiya-50, 3265, 3/1272; Müslim: İman-71,155,1/136; Beyhaki: Esmâ ve Sıfat-3265, 2/166.

⁴⁹⁴ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 142.

Allah'ın emir ve yasaklarında insanı saptırmaması için uyanık olunması gerekmektedir.⁴⁹⁵ Efendisine isyan eden bir köle nasıl ki onun himayesinden ve yardımından mahrum olursa benzer şekilde Allah'ın emir ve yasaklarına uymayıp şeytana uyan kimsede Allah'ın rahmetinden uzak kalır. Akıllı kişinin Allah'ın rahmetine nail olması için emir ve yasaklara uyması gerekir.⁴⁹⁶

Konuyla İlgili Ayetler

Zuhuf 43/36. ayette de şeytan konusu işlenmekle beraber burada farklı ayetler ele alındı. Bakara 2/168-169, “Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır. O size ancak kötülüğü, çirkinliği, Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi buyurur.” Maide 5/91, “Şeytan, içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?” A'raf 7/27, “Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne babanızı ayıp yerlerini birbirine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların yoldaşları yaptık.” A'raf 7/200-201, “Eğer şeytandan bir fitleme seni dürtüklerse hemen Allah'a sığın! Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir. Takvâ sahipleri, içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir doğduğunda O'nu düşünüp hemen gerçeği görürler.” Enfal 8/48, “O vakit şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş ve ‘Bugün insanlar arasında sizi yenecek kimse yoktur, ben de sizin yanınızdayım’, demişti. Ardından iki güç birbirini görünce hemen dönüş yaptı ve ‘Şüphesiz benim sizin sorumluluğunuzla ilgim yok, kuşkusuz sizin görmediğinizi görüyorum ve elbette Allah'tan korkuyorum, Allah'ın cezası çetindir’, dedi.” İsra 17/53, “Kullarıma söyle, (inanmayanlara karşı) sözün en güzelini söylesinler; çünkü şeytan aralarına girer. Kuşkusuz şeytan insanların apaçık düşmanıdır.” Meryem 19/44, “Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, Rahmânın buyruğuna uymamıştır.” Lokman 31/21 “Onlara, ‘Allah'ın indirdiğine uyun’ denildiğinde, ‘Hayır, biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız’ dediler. Peki ama ya şeytan onları alevli ateşin azabına çağırıyorsa!”

⁴⁹⁵ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 337; Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 245.

⁴⁹⁶ Semerkandi, *Tefsiru'l Kuran*, C. 5, 434.

63-) İsa, açık delillerle geldiği zaman demişti ki: Ben size hikmet getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyleyse Allah’tan korkun ve bana itaat edin.

“Fettekullah ve etiuni”, bütün peygamberlerin ortak çağrısı olan bir cümledir. Bütün peygamberler Allah’tan korkmayı ve kendilerine itaat edilmesini istemiştir. Sonraki ayette de ‘Allah benim de rabbim sizin de rabbinizdir, O’na ibadet edin. Doğru yol budur.’ denilmektedir. Bu ayette de yine bütün peygamberlerin ortak çağrısı olan tevhid vurgulanmaktadır. Peygamberlerde dâhil herkes Allah’ın kuludur ve yalnızca O’na ibadet etmekle mükelleftir.

Hiz. İsa’nın açıkladığı hususlar, “Onlara daha önce haram kılınmış yağlar, etler ve her tırnaklının durumunu açıklayarak, artık bunların İncil’de kendilerine helâl kılınmış olduğunu, fakat cumartesi ile ilgili hükmü uygulamaya devam etmeleri gerektiğini bildirdi”.⁴⁹⁷ Hiz. İsa (a.s.)’dan sonra Hristiyanlar, Hiz. İsa’nın esas çağrısı olan tevhidden ayrıldılar. Bir kısmı Hiz. İsa’nın İlah olduğunu, bir kısmı Allah’ın oğlu olduğunu iddia etti. Bir kısmı da Allah’ın üç olduğunu ve Hiz. İsa’nında bu üçten biri olduğunu iddia ettiler. Böylece doğru yoldan, gerçek çağrı olan tevhidden sapıtılmış oldular.⁴⁹⁸ İbn Cüzey’e göre ayette ihtilaf ettiklerinizin bazısını açıklamak ile bütün işlerin açıklanması kastedilmiyor. Çünkü peygamberler dünyevi işlerin açıklaması için değil din işlerini açıklamak için gönderilirler. Taberi de ayette dünya işlerinin değil din işlerinin açıklanması kastediliyor, demiştir.⁴⁹⁹

Hiz. İsa’nın beyyinatlarla gelmesiyle kastedilen mucizelerdir.⁵⁰⁰ Bunlar: Ölülere diriltmek, hastaları iyileştirmek, çamurdan kuş yapıp üflemesiyle kuşun gerçek canlı bir kuşa dönüşmesi, gökten sofranın indirilmesi, körlerin gözünü iyileştirmek, gaibden haber vermek gibi mucizelerdir.⁵⁰¹ Saf 61/6, “Meryem oğlu İsa da şöyle demişti: "Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat’ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim. Ama

⁴⁹⁷ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 618.

⁴⁹⁸ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 144.

⁴⁹⁹ Sâbûnî, *Safvetü ’t-Tefasir*, C. 5, 467.

⁵⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, C. 1, 407.

⁵⁰¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, C. 11, 5541.

o (Ahmed) kendilerine apaçık kanıtlarla gelince, "Bu (kanıtlar) besbelli bir büyü!" dediler." Ayette beyyinatlarla geldiğinde bu apaçık bir sihirdir dedikleri anlatılmaktadır.

Kur'an İsrailoğullarının anlaşılmadıkları birçok şeyi açıklamaktadır. Neml 27/76, "Doğrusu bu Kur'an, İsrâiloğulları'na, üzerinde anlaşılmadıkları pek çok şeyi açıklamaktadır." Alûsi ihtilafa düşülen konuların dini hususlara ait konular olduğunu, dünyevi konular olmadığını belirtir. Peygamberler dini konularla ilgili tebliğ için gönderilirler. Nitekim hurma ağaçlarının aşılması meselesinde Hz. Peygamber (s.a.v.), "Sizler dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz", demiştir.⁵⁰²

Hikmet kelimesi Allah ve insan için kullanıldığında farklı iki anlama gelir. Allah için kullanıldığında, Allah'ın eşyayı bilmesi, eşyayı hikmetli, dengeli ve uyumlu yaratması ve her şeyi düzenli, planlı, programlı ve yararlı yaratıp düzene koyması demektir. İnsan için kullanıldığında aldığı anlam ise insanın varlığı amacına uygun bilmesi ve hayra yol açacak fiilleri anlayıp uygulaması demektir.⁵⁰³

64-) Çünkü Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O'na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur.

Hz. İsa, Hıristiyanların iddia ettiği gibi Allah'ın oğlu değil, tevhide yani yalnız Allah'a ibadet etmeye çağırıştır.⁵⁰⁴ Maide 5/116-117, "Allah "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi 'Allah'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin' dedin?" buyurduğu zaman o şu cevabı verir: "Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin.", "Ben onlara ancak senin bana emrettiklerini söyledim; 'Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin' dedim. İçlerinde bulunduğum sürece onların yaptıklarına tanık idim. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onların halini bilip gören sadece sensin. Sen her şeye şahitsin." Hz. İsa, Allah'ın sorduğu soruya karşı Allah'ı tenzih ederek cevap vermektedir. Hiçbir peygamber kendisine tapılması için tebliğde bulunmamıştır. Bütün peygamberlerin değişmeyen tek ortak çağrısı tevhittir.

⁵⁰² Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 250-251.

⁵⁰³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5539.

⁵⁰⁴ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 261.

Hristiyan Firkaları

65-) Ama aralarından çıkan guruplar, bir ihtilâfa düştüler. Acı bir günün azabı karşısında vay o zulmedenlerin haline!

Hız. İsa'dan sonra Hristiyanlar çeşitli firkalara ayrıldılar. Bazıları Hız. İsa'nın Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu, bazıları Hız. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu ve bazılarıda Allah olduğunu iddia etmişlerdir. Bu yüzden ayette 'Acıklı bir günün azabından vay o zulmedenlerin haline' buyurulmuştur.⁵⁰⁵ Hristiyanlar İncil'i değiştirdiler. Yüzden fazla İncil ortaya çıktı. İznik konsilinde İncil sayısı dörde indirildi. Bu İncil'lerde birbirinden farklıdır. Buna rağmen Hristiyanlar kitaplarının tahrif olmadığını iddia ederler.⁵⁰⁶

Yahudi ve Hristiyan gruplar, Hız. İsa'nın durumu ile ilgili ayrılığa düştüler. Tartıştıkları konular; Hız. İsa ilah mıdır, yoksa Allah'ın oğlu mudur, ya da üçün üçüncüsü müdür? Kendi aralarında tartıştılar. Ayetteki küfürle nitelenen tehdide muhatap oldular.⁵⁰⁷ Lokmân sûresine göre şirk büyük bir zulümdür. Lokman 31/13, "Lokmân oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: 'Sevgili oğlum! Allah'a ortak koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır (zulümdür)'." Zuhurf sûresinde geçen israf edenler, Allah'a cüzler edinen müşriklerde zalimlere dâhildir. Onlar da şirk koşmuşlardır.

Hız. İsa (a.s.) tevhid mesajını tebliğ etmiştir. Kendisinin sadece Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu belirtmiştir. Ama ondan sonra Hristiyanlar tevhid akidesinden çıkmış başlıca üç mezhebe ayrılmışlardır. Bunlar: 1-) Milkaniyye, 2-) Nasturiyye, 3-) Ya'kubiyye.'dir. Milkaniyye teslisi benimsemiştir. Nasturiyye kelimenin İsa'nın vücuduna vurup yansıdığına inanmıştır. Ya'kubiyye ise Tanrının bizzat İsa olduğunu söylemişlerdir. Maide 5/73, "Andolsun ki "Allah üç unsurdan biridir" diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbûki bir tek Tanrı'nın dışında hiçbir ilâh yoktur. Şayet bu dediklerinden vazgeçmezlerse, böylece kâfir olanları elem verici bir azaba çarptırılacaklardır." Ayete göre Allah üç unsurdan biridir diyenler kâfir olmuştur. Burada Milkaniyye'ye işaret vardır. Maide 5/72, "'Allah, Meryem oğlu Mesîh'in

⁵⁰⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7163.

⁵⁰⁶ Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 248.

⁵⁰⁷ Zuhayli, *Tefsirü'l Veciz*, C. 4, 71.

kendisidir" diyenler, hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. Oysa Mesîh, "Ey İsrâiloğulları! Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin" demişti. Bilinmeli ki her kim Allah'a ortak koşarsa Allah ona cennet yüzü göstermeyecek ve onun varacağı yer cehennem olacaktır. Zâlimlerin yardımcıları da olmayacaktır." Ayete göre Allah, Meryem oğlu Mesih'tir diyenler kâfir olmuştur. Bu ayette de Ya'kubiyye'ye işaret vardır.

Katolik mezhebinin başkenti Roma olup, lideri Papa'dır. Günümüzdeki Hristiyanların büyük çoğunluğunu katolikler oluşturur. Papalığın uygulamalarına itiraz sonucu Protestan mezhebi oluşmuştur. Katoliklik mezhebinden ayrı bir mezhepte Ortodoksluk mezhebidir. Başta İstanbul'a bağlı olan mezhep daha sonra üçe ayrılmıştır. Rum Ortodoks kilisesinin merkezi İstanbul, Ermeni Ortodoks kilisesinin merkezi Erivan, Süryani Ortodoks kilisesinin merkezi ise Mardin olmuştur. Hristiyanlık Hz. İsa'nın getirdiği tevhid akidesiyle oluşmamış, kilise babaları tarafından uzun tartışmalar sonucu konseylerle bir inanç teşkil edilmiştir. Nasturiler gibi nispeten tevhid çizgisinde kalan gruplar Kur'an tarafından övülmüş olup teslis inancına sapanlar ise bu inançlarından dolayı uyarılmış ve tevhide çağırılmışlardır.⁵⁰⁸ Hristiyan taifeleri dinlerini tahrif etmişler, ayrılıklara düşmüşler, kendilerine zulmederek ebedi azaba namzet olmuşlardır. Ayette onlar hakkında 'Acı bir günün azabı karşısında vay o zulmedenlerin haline!' denilmiştir.⁵⁰⁹ Mukatil bin Süleyman'ın tefsirinde Hristiyanların ihtilafları sonucu oluşan üç mezhep sayılmıştır. Bunlar: 1-) Nasturiler: İsa Allah'ın oğludur, dediler. 2-) Mar-Ya'kubiler: Allah, Meryem oğlu İsa'dır, dediler. 3-) Melkaniler: Allah, üçün üçüncüsüdür, dediler.⁵¹⁰

Allah'ın ayette ayrılıklardan bahsetme nedeni Müslümanların bu durumdan ibret almalarıdır. Bakara sûresi 213. ayete baktığımızda ihtilaf nedeninin kıskançlık olduğu görülmektedir.⁵¹¹ Bakara 2/213, "İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdi. Ancak

⁵⁰⁸ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 263-265.

⁵⁰⁹ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3295.

⁵¹⁰ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 619.

⁵¹¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 17, 353.

kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden, o kitap hakkında, sadece onun verildiği kimseler anlaşmazlığa düştüler. Sonra Allah kendi iradesiyle, onların, hakkında ayrılığa düştükleri gerçeği müminlere gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir.” Zuhruf sûresi 43/65. ayette elim bir azaptan söz edilmekte olup, bundan sonra gelen ayetler genel olarak ahiretle ilgilidir.

Ayetler Arasındaki Bağlantılar

57-65. ayetlerde Hz. İsa’dan bahsedilince Mekkeli müşriklerin yaptığı yaygaradan bahsedildi. Hz. İsa’nın durumuyla kendi durumlarını kıyaslamaya çalıştılar. Oysaki Allah Hz. İsa’nın örnek bir kul olduğunu vurguluyor. Allah müşriklerin ve Hristiyanların ortak koştuklarından münezzehtir. Hristiyanların Allah’ın oğlu diye iftira attıkları Hz. İsa ve müşriklerin taptığı melekler sadece Allah’ın kullarıdır. 61. ayette geçen kıyametin bilgisinden kimin ya da neyin kastedildiğiyle ilgili görüşler aktarıldı. Hz. İsa’nın tevhide çağırdığı anlatıldı ve daha sonra Hristiyanların fırkalar halinde ayrılmasından söz edildi.⁵¹² Gelen ayetlerde ise kıyametin ansızın kopmasından⁵¹³, ahirette dostların halinden, muttakilerin durumundan bahsedilip, ödül ve ceza yerleri olan, cennet ve cehennem konularına geçilmektedir.

2.2.5.5. Kıyamet Gününde Muttakiler Dışındaki Dostların Birbirlerine Düşman Olması

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾ الْإِخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ
عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ يَا عِبَادِ لَا حَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا
وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾

66-) Onlar farkında değillerken kıyamet gününün kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? **67-)** O gün, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar (bile) birbirlerine düşman kesilirler.

Bağteten, ansızın demektir. Kelime benzer anlamda Yusuf sûresinde geçmektedir. Yusuf sûresi 12/107, “Allah tarafından onlara kuşatıcı bir azabın gelmesi veya onlar farkında olmaksızın kıyametin ansızın kopması karşısında kendilerini güvende mi hissediyorlar?” Kıyametin kopacağıının farkında olmadıkları bir zamanda kıyamet

⁵¹² Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 471.

⁵¹³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5540-5541.

kopacak, pişman olacaklar ancak artık pişmanlıkları işe yaramayacaktır.⁵¹⁴ Din ahlâkının temeli ahiret inancıdır. Ahirette hesap vereceğine inanmak, ahlâkı gıdalandıran en önemli güçtür. Müşrik ve kâfirler ahirete, dolayısıyla dine inanmamışlardır.⁵¹⁵ En'am 6/31 ve A'raf 7/187'ye göre kıyamet, (bağteten) ansızın kopacaktır.

Muttaki

Takva sahiplerine muttaki denir. Muttakiler, Allah'tan korkanlar ve haramlardan sakınanlardır. Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olan ve bu sorumlulukla hareket edenlerdir. "Kur'an'ı Kerim ayetlerinin çoğunda takva, 'itikatta batıl şeyleri, muamelatta, tavır ve davranışlarda kötü şeyleri terketmek ve onlardan kaçınmak', anlamını işaret eder".⁵¹⁶ Kur'an'da birçok ayette muttakilerden söz edilir. Bakara sûresi 2. ayette Kur'an'ın takva sahipleri için hidâyet (rehber) olduğu belirtilir. Yunus 10/62-64, "Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler. Onlar ki, iman etmişler ve takvâya ermişlerdir, işte onlara hem bu dünya hayatında hem de âhirette müjdeler olsun! Allah'ın sözlerinde değişme olmaz; (öyleyse) en büyük kazanç budur." Yunus sûresi 62-64. ayetlerine göre, Allah dostlarına korku yoktur, Allah dostlarının özellikleride, iman etmeleri ve takva sahibi olmalarıdır.

Elmalılı M. Hamdi Yazır'a göre Kur'an'da takva üç derece şeklinde geçmektedir. Birincisi şirkten kaçınmak (Fetih 48/26), ikincisi büyük günahları işlemekten sakınmak, küçük günahlarda ısrar etmemek ve farzları eda etmek (A'raf 7/96), üçüncüsü de bütün varlığıyla Allah'a yönelip, kalbinin sırrını Allah'tan meşgul edecek her şeyden uzaklaşmaktır, (Al-i İmran 3/102).⁵¹⁷

Meryem 19/63, "Kullarımızdan takvâ sahibi kimselere vereceğimiz cennet işte budur." Maide 5/46, "Ardından o peygamberlerin yolu üzere, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu İsâ'yı gönderdik. Ona da içinde hidâyet ve nur bulunan, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici, takvâ sahipleri için bir

⁵¹⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 472.

⁵¹⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 17, 356.

⁵¹⁶ El-Behiy, *Kur'an'da İtikadi ve Ameli Kavramlar*, 199.

⁵¹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 1, 203-204.

yol gösterici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik." İncil'in takva sahiplerine, yol gösterici ve öğüt olduğu belirtiliyor. Tevbe 9/7, "...Şüphesiz Allah gûnahtan sakınanları sever." Allah muttakileri sever. Hud 11/49, "...Sabret, çünkü iyi son gûnahtan sakınanlarındır." Akıbet muttakilerindir. Hicr 15/45-48, "Allah'a karşı saygısızlıktan sakınanlar mutlaka cennet bahçelerinde ve pınar başlarında olacaklar. 'Esenlikle, güvenle girin oraya!' (denecek), onların gönüllerini düşmanlık duygularından temizledik; artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacaklar. Orada hiçbir yorgunlukla karşılaşmayacaklar. Oradan çıkarılmaları da söz konusu olmayacaktır." Muttakiler cennete kardeşler topluluğu olarak girecektir. Muttakilerin özellikleri ve takva Bakara 2/2,3,4,177, Âli İmran 3/133,134,135, En'am 6/155, A'raf 7/201, Enfal 8/29, Zariyat 51/17-19, Talak 65/2-5 ayetlerinde anlatılmaktadır. Muttakilerin bir özelliği de şehirlerde istiğfar etmeleridir.⁵¹⁸ Zümer 39/19-20 ve Ra'd 13/35'e göre cennet takva sahiplerine va'd edilmiştir. Takva sahibi olmanın ve mücadele etmenin neticesinde, Ankebut 29/69'de bizim uğrumuzda mücadele edenlere yollarımızı gösteririz denilmekte, Talak 65/2'de de Allah'ın muttakilere bir çıkış yolu göstereceği anlatılmaktadır. Bakara Sûresi 2/177. Ayette muttakilerin altı özelliği anlatılmaktadır. Bunlar: İman etmek, ihtiyaç sahiplerine infakta bulunmak, namaz kılmak, zekât vermek, sözünde durmak ve sabretmektir.

Dostluk

“الأخلاء”: Ayette geçen “Ehilla”, samimi arkadaş manasına gelen “Halil” kelimesinin çoğuludur”.⁵¹⁹ İbn Abbas, Mücahid ve Katade'ye göre: Müttakiler dışında her dostluk kıyamet günü düşmanlığa dönüşecektir.⁵²⁰

Zuhruf sûrenin 38. ayetinde benzer şekilde, yanlış dostluğun hesap günündeki derin pişmanlığı anlatılır. Zuhruf 43/38, “Sonunda bize geldiğinde, arkadaşına, "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!" der.” Seçilen yanlış dostlar ahirette büyük bir pişmanlığa sebep olacak ama iş işten geçmiş olacak, ordaki pişmanlık fayda vermeyecektir. Furkan, 25/26-29 “İşte o gün gerçek egemenlik Rahmânındır ve o gün inkârcılar için çok zor bir gün

⁵¹⁸ Zariyat 51/18, Âli İmran 3/17.

⁵¹⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 471.

⁵²⁰ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7165.

olacaktır. O gün, (dünyada iken) haktan sapmış kişi ellerini ısırarak şöyle diyecek: ‘Keşke peygamberle birlikte aynı yolda olsaydım! Eyvah! Keşke falancayı kendime dost edinmeseydim! Meğer bana uyarıcı mesaj geldikten sonra, o dost bildiğim kişi bu mesajdan beni saptırmış!’ İşte şeytan insanı (böyle) çaresizlik içinde yapayalnız bırakır.” İnanmayanlar dost edinilmemelidir. Tevbe 9/23, “Ey iman edenler! Şayet inkârı imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi dahi dayanıp güvenilecek dostlar edinmeyin. İçinizden kimler onları dost edinirse, işte kendilerine kötülük edenler bunlardır.”

Hız. İbrahim dünyada çıkar üzere kurulan ve hidâyet üzere olmayan dostlukların kıyamette düşmanlığa dönüşeceğini söylemiştir. O gün dünyadaki dostluklar ortadan kalkacak, dostluklar kalmayacak düşmanlığa dönüşecektir. Ancak Allah rızası için yapılan dostluklar bu durumun dışındadır. Ankebut 29/25, “İbrâhim onlara şöyle demişti: ‘Sizler, sırf dünya hayatında aranızdaki sevgi (ve çıkar) ilişkisini sürdürmek için Allah’ı bırakıp kendinize birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde birbirinizi tanımayacak, birbirinize lânetler yağdıracaksınız. Varacağınız yer cehennemdir; hiçbir yardımcınız da olmayacaktır’.” Bakara sûresi 2/166-167 ayetlerinde de hesap gününde, dost seçimindeki pişmanlık anlatılmaktadır.

Bundan amaçlanan, herkesin dünyada kimlerle yaşayıp iş birliği yapması gerektiği ve kimlerden uzak kalmasının kendi akıbeti ve ahireti için uygun olduğunu bilmesini sağlamaktır. Kıyamet günü kötülük üzere dost olanlar yaptıklarından pişman olacaklardır. Birbirlerine düşman olacaklardır. Dostlukların birbirine fayda sağlaması gerekirken, bunların dostluğu onları felakete götürmüştür. Oysaki muttakilerin dostluğu böyle değildir. Dostlukları kalıcıdır. Dostlukları doğru, hidâyet yolu üzerinde olmuş, birbirlerine iyiliği tavsiye etmişlerdir. Akibet olarakta cehennemden kurtulmuşlardır.⁵²¹ Dünyalıklar için birbirine dost olanların kıyamette dostlukları devam etmez. Tam aksine bu dostlukları orada elem ve belalara neden olduğundan, nefrete dönüşür. Oysaki dostluk sebepleri muhabbetullah, Allah’a hizmet ve itaat

⁵²¹ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 146.

olursa, dostluklar bitmez. Kıyamette bu tür dostluklar daha da güçlü ve mükemmel hale gelir.⁵²²

Abdullah İbn Ömer (r.a.) dostluğun üç çeşidini saymıştır. Birinci dost olan mal, sahibinin ölmesiyle beraber kişiden ayrılır, mirasçılara kalır. Haramdan kazanılmışsa sahibi aleyhinde davacı olur. İkinci dost ailesi, dostları ve akrabalarıdır. Bunlar kabre kadar onunla giderler ancak oradan geri dönerler. Üçüncü dost ise amelidir. Ameli kendisiyle beraber kalır. Ameli iyiye kendisi için şefaati olur. Ameli kötüye aleyhinde olur. Akıllı kişiye gereken kendine şefaati olacak ameli işlemesidir.⁵²³

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî bir gün dostlarıyla gezerken, birbirine sarılmış halde uyuyan köpekler gördüler. Siraceddin Tatari, manzaranın güzelliğini anlattı. ‘Ne güzel beraber sarılmışlar birlik halindeler’ dedi. Bunun üzerine Mevlânâ ‘eğer aralarına birleş ya da ciğer atarsan aralarındaki dostluğun nasıl olduğunu görürsün’, dedi. Dünyalık için olan dostluklar da işte böyle menfaatler üzerine kurulmuş dostluklardır. Menfaatler çatışınca dostluklar düşmanlıklara dönüşür. Mü’minler ve Allah için dost olanlar ise bu dostluklarının sonucu olarak ahirette cennetle ödüllendirileceklerdir.⁵²⁴

Konuyla İlgili Tefsirlerde Geçen Hadisler

Ayet, Ümeyye b. Halef el-Cumahi ve Ukbe b. Ebi Muayt hakkında inmiştir⁵²⁵ ki her ikisi de öldürülmüştür. Şöyle ki: Ukbe, Nebi (s.a.v.) ile birlikte oturup kalkar, O’nun konuşmalarını dinlerdi. Kureyşliler dediler ki: -Ukbe, dininden döndü ve bizden ayrıldı. Bunun üzerine Ümeyye b. Halef ona dedi ki: -Eğer Muhammed ile karşılaşır da yüzüne tükürmeyecek olursan, yüzünü görmek bana haram olsun. Muhammed’in yüzüne tükür ki kavmin kendilerinden ayrılmadığını bilsin. Ukbe de bu denileni yaptı. Nebi (s.a.v.) de şöyle dedi: -Allah adına söz veriyorum ki eğer seni Harem’in dışında bir yerde yakalayacak olursam, hiç kuşkusuz senin kanını akıtırım. Ukbe de O’na şöyle karşılık verdi: -Ey Ebu Kebşe’nin oğlu! Harem’in dışında sen beni nasıl ele geçirip,

⁵²² Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 544; Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3295-3296; Kuşeyri, *Letaifu’l-İşarat*, C. 5, 229.

⁵²³ Semerkandi, *Tefsiru’l Kuran*, C. 5, 436-437.

⁵²⁴ Çelik, *Hakkın Daveti Kur’an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4, 478.

⁵²⁵ Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 72.

benden intikam alabileceksin ki? Ukbe, Bedir günü esir alındı. Nebi(s.a.v.) onu görünce adağını hatırladı, Ali b. Ebi Talib'e onun boynunu vurmaya emretti. Bunun üzerine Ukbe dedi ki: -Ey Kureyşliler! Bana ne oluyor ki aranızda olduğum halde öldürülüyorum. Nebi (s.a.v.) ona karşılık verdi: -Buna sebep senin Allah'ı ve O'nun Rasulü'nü yalanlamandır. Bu sefer Ukbe dedi ki: -Peki, çocuklarım ne olacak? Nebi (s.a.v.) şöyle dedi: -Onlara da cehennem vardır.⁵²⁶

İki mü'min dost, iki de kâfir dost vardı: İki mü'minden biri öldü ve Cennet ile müjdelendi. Bu sırada dostunu hatırladı ve şöyle istekte bulundu: "Allahım, doğrusu falan adam dostum idi; sana ve peygamberine itaat etmemi emreder, hayır işlememi önerir; kötülükten beni alıyordu, aynı zamanda sana kavuşacağımı da zaman zaman hatırlatırdı. Allahım, benden sonra, bana gösterdiğini ona gösterinceye kadar onu saptırma, benden razı olduğun gibi ondan da razı ol." Bunun üzerine o mü'mine: "Sana ayrılan makama git. Eğer sen, o dostuna benim yanımda neler hazırlandığımı bilseydin, çok sevinir, az ağlardın!" Sonra öteki mü'min öldü. Ruhları biraraya geldi. Onlara: "Birbirinizi övünüz" denildi. Biri diğerine: "Ne güzel arkadaş ne güzel yoldaş ve ne güzel dost!" diyerek iltifatta bulundu. O iki kâfir dosta gelince: Onlardan biri ölünce, Cehennem ile müjdelendi. O sırada dostunu hatırladı ve şöyle dedi: "Allahım, doğrusu benim falan dostum sana karşı gelmemi, peygamberine isyan etmemi emreder, kötülük işlememi tavsiyede bulunurdu, aynı zamanda beni hayırdan da alıyordu. Sana kavuşmayacağımı söylerdi. Benden sonra, bana gösterdiğini ona gösterinceye, bana gazap ettiğin gibi ona gazap edinceye kadar onu doğru yola erdirmeye." Sonra öteki kâfir öldü. Ruhları biraraya getirildi. Onlara: "Birbirinizi övün" denildi. Onlar da şöyle dediler: "Ne kötü arkadaş ne fena yoldaş ve ne kötü dost!" (Abdürrezzak: Ali b. Ebi Talib (r.a.)'den – İbn Ebi Hatim) 'Eğer iki adamdan biri doğuda, biri de batıda olsa, birbirlerini Allah için seviyorlarsa, Allah mutlaka kıyamet gününde onları biraraya getirir de "işte bu senin sevdiğin dostundur" buyurur.' (İbn Asakir: Ebu Hureyre (r.a.)'den).⁵²⁷

⁵²⁶ Süleyman, Tefsir-i Kebir, C. 3, 619-620.

⁵²⁷ Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, C. 11, 5542-5543.

Ebu Said el-Hudri (r.a.)’den Nebi (s.a.v.)’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Mü’minden başkasını dost tutma, yemeğini muttakilerden başkasına tattırma”.⁵²⁸ (Ebu Davud, Edeb 16: Tirmizi, Zühd 56).

Muaz (r.a.), Resulullah (s.a.v.)’i şöyle buyururken dinledim dedi: Allah Teâlâ; “Benim rızam uğrunda birbirlerini sevenler için peygamberlerin ve şehidlerin bile imreneceği nurdan minberler vardır”, buyurmuştur.⁵²⁹ (Tirmizi, Zühd 53).

2.2.6. İnananların Ödülleri ve İnanmayanların Cezaları (68-78. Ayetler)

68-69-) Ey âyetlerimize inanan ve Müslüman olan kullarım! Bugün size korku yoktur. Sizler üzülmeyeceksiniz de.

Ayetteki “el-yevm” (bugün)’den kasıt kıyamet günü ya da hesap günüdür. O dehşetli hesap gününde Allah’ın inanan kullarına doğrudan söylediği, “korku ve üzülmünün olmayacağı” müjdesi çok büyük bir sevinç ve mutluluğa sebep olacaktır. Aşağıda gelen ayetlerde kıyamet ve hesap gününün özellikleri anlatılmaktadır. Bakara 2/281, “Bir günden sakının ki, onda Allah’a döndürüleceksiniz, sonra kimseye zulmedilmeden herkese hak ettiği tam olarak verilecektir.” Bakara, 2/48 “Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaât kabul olunmaz, fidye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz.” Lokman 31/33, “Ey insanlar! Rabbinize saygısızlıktan sakının; hiçbir babanın evlâdından fayda göremeyeceği, evlâdın da babasından hiçbir yarar sağlayamayacağı bir günden korkun. Allah’ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın; o, yoldan çıkarıcı da (şeytan) Allah hakkında sizi ayartmasın.” Secde 32/12, “O günahkârları rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş halde şöyle derlerken bir görsen: "Rabbimiz! Gördük ve işittik; bizi geri gönder de rızâna uygun işler yapalım, artık kesin olarak inandık!"” Has kulların özelliği, Allah’a iman edip, O’nun prensiplerini hayatlarında uygulamalarıdır.⁵³⁰

Razi 68. ayette sevindirici ve ferahlatıcı incelikler olduğunu beyan etmektedir. Bunlar: Allah’ın kullarına aracısız hitap etmesi ve kulluk ile nitelemesi ki bu büyük bir şereftir.

⁵²⁸ Muhyiddin en-Nevevi, *Riyazü’s Salihin*, çev. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan ve Raşit Küçük, C. 2 (Erkam Yayınları: İstanbul, 2014), 557.

⁵²⁹ En-Nevevi, *Riyazü’s Salihin*, C. 2, 592.

⁵³⁰ El-Behiy, *Kur’an’da İtikadi ve Ameli Kavramlar*, 183.

İsra olayını anlatan ayette de Hz. Peygamber kul diye vasıflandırılmaktadır. Kıyamet günü bu kullara hiçbir korku olmayacağı ayrıca dünyadan ayrılmanın hüznünün de onlarda olmayacağı söylenmiştir.⁵³¹ Kıyamet gününde (o günün dehşetinden dolayı) herkesin kalbinde korku olacaktır.⁵³²

2.2.6.1. Cennet

أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿70﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿71﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿72﴾ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿73﴾

70-) Siz ve eşleriniz, ağırlanmış olarak cennete giriniz!

Cennet kelimesi gizli, gözle görünmeyen anlamındaki ‘cenne’ kökünden gelmektedir. Cin kelimeside gözle görülmeyen anlamında aynı kökten gelmektedir. Cennet ağaçlarla, yeşilliklerle örtülmüş, zemini görünmez hale gelmiş yer anlamına da gelir.⁵³³ Cennet Kur’an’da mü’minlere vaad edilen ve ahirette verilecek olan ödüdür. Karşıtı cehennemdir. “Büyük mutluluk içinde, diye tercüme edilebilen تُحْبَرُونَ tühberun fiili, ‘güzel denilebilecek her şey hususunda ikrama nail olmak’ demektir. Daha üstünü, iyisi ve ilerisi olmayan ödülün, ikramın getirdiği mutluluk ve sevinçtir”.⁵³⁴

Cennetle İlgili Ayetler

Cennetlerin altından ırmaklar akar.⁵³⁵ “İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, onlar için de konak olarak firdevs cennetleri vardır. Orada ebedî kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler”.⁵³⁶ “İman edip dünya ve âhiret için

⁵³¹ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 544.

⁵³² Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 620.

⁵³³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 1, 294.

⁵³⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 17, 358; Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 545.

⁵³⁵ A'raf 7/42-43, Yunus 10/9.

⁵³⁶ Kehf 18/107-108.

yararlı işler yapanları ise Allah altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Onlar orada altın bilezik ve incilerle süsleneceklerdir. Orada onların giysileri de ipektir. O gün hükümler yalnız Allah'ındır; onlar arasında hükmünü verir. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapmış olanlar, nimetlerle dolu cennetlerde olacaklardır".⁵³⁷ "İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları -hiç şüpheniz olmasın- içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştireceğiz; sıkıntılara katlanan, yalnız Allah'a dayanıp güvenerek işlerini gerektiği gibi yapanlara ne güzel karşılık!".⁵³⁸ "İman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlar güzel bir bahçede ağırlanırlar".⁵³⁹ "İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, onları da nimetlerle dolu, içinde ebedî kalacakları cennetler bekliyor. Bunu Allah gerçek olarak vaad etmiştir. O azîzdir, hakîmdir".⁵⁴⁰ "İman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara, yapmış olduklarına karşılık, hazır olarak onları bekleyen, huzur içinde kalacakları cennetler vardır".⁵⁴¹ "Zalimlerin yaptıklarından ötürü korkuya kapıldıklarını göreceksin; ama bu mutlaka başlarına gelecek. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar ise cennet bahçelerinde olacaklar. Onlar için rableri katında istedikleri her şey vardır. İşte büyük lütuf budur".⁵⁴² "Şüphe yok ki Allah, iman edip din ve dünyaya yararlı işler yapanları, altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. İnkâr edenlere gelince onlar da nimetlerden yararlanırlar, tıpkı hayvanlar gibi yiyip içerler; ebedî kalacakları yer ise cehennemdir".⁵⁴³ Ayetlerde imanla beraber salih amelde cennete gideceklerin özelliği olarak zikredilmektedir.

"Ey iman edenler! Size, elem verici azaptan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi? Allah'a ve resulüne iman ederseniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad ederseniz. Bilerseniz bu sizin için çok hayırlıdır. O sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altından ırmaklar akan cennetlere, adn cennetleri içindeki güzel köşklere koyar.

⁵³⁷ Hac 22/23,56.

⁵³⁸ Ankebut 29/58-59.

⁵³⁹ Rum 30/15.

⁵⁴⁰ Lokman 31/8-9.

⁵⁴¹ Secde 32/19.

⁵⁴² Şura 42/22.

⁵⁴³ Muhammed 47/12.

İşte büyük kurtuluş budur".⁵⁴⁴ "Herkes ölümü tadacaktır; yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz olarak ancak kıyamet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa artık kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı şeylerden ibarettir".⁵⁴⁵ "Allah'a saygısızlıktan sakınanlar ise, rablerinin kendilerine verdiğiyle mutluluk bularak cennetlerde ve nimetler içinde olacaklardır. Rableri onları cehennem azabından da korumuş olacaktır. (Onlara denecek ki:) "Yaptıklarınızın karşılığı olarak, sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak âfiyetle yiyin için". Ayrıca onları güzel gözlü eşlerle evlendireceğiz. İman eden, soylarından gelenlerin de aynı iman ile kendilerini izledikleri kimselerin yanlarına bu zürriyetlerini katacağız; bununla birlikte kendi amellerinden de bir şey eksiltmeyeceğiz. Herkes kendi yapıp ettiğinin hesabından kendisi sorumlu olacaktır. Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol veririz. Orada karşılıklı kadeh alıp verirler, ama o içecek ne saçmalamaya yol açar ne de günah işlemeye. Sedeflerinde saklı incilere benzeyen genç hizmetçileri etraflarında dönüp dururlar. (Cennettekiler) birbirlerine dönüp sorarlar: "Doğrusu biz" derler, "Daha önce yakınlarımız arasındayken için için bir korku taşımaktaydık (değil mi?) Şimdi ise Allah bize lutfuyla muamele etti de bizi kavurucu azaptan korudu. Elbette biz bundan önce yalnız O'na yalvarıyorduk. Şüphesiz ihsanı bol ve çok merhametli olan da yalnız O'dur".⁵⁴⁶ "Allah esenlik yurduna çağırıyor ve dilediğini doğru yola iletiyor. Güzel yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır. Onların yüzlerinde ne toz toprak bulaşığı olur ne de aşağılanmışlık izi. İşte bunlar cennetlik kullardır, kendileri orada sonsuza kadar kalıcıdırlar".⁵⁴⁷ Ayette cennete ilaveten fazla olarak kastedilenin Cemalullah'a bakmak olduğu şeklinde yorum yapılmıştır. İnsan sûresinde de cennet tasvirleri mevcuttur. Cennete gidenler kapıda müjdelenerek karşılanacaklardır.⁵⁴⁸

2.2.6.2. Cennette Canların İsteddiği Her Şeyin Mevcut Olması

71-72-73-) Onlara altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. Ve kendilerine: Siz, orada ebedî kalacaksınız, işte

⁵⁴⁴ Saff 61/10-12.

⁵⁴⁵ Âli İmran 3/185.

⁵⁴⁶ Tur 52/17-28.

⁵⁴⁷ Yunus 10/25-26.

⁵⁴⁸ Zümer 39/73-74.

yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur. Orada sizin için bol bol meyveler vardır, onlardan yersiniz, denilir.

Kur'an'daki cennet tasvirlerinde genel olarak, insanların aklının alabileceği ve anlayabilecekleri tasvirler yapılmıştır. Huriler, meyveler, ırmaklar v.b. Zuhuruf 43/71. ayette ise daha genel bir şekilde, canlarının istediği her şeyin olduğu belirtilmektedir ki bu tarif cennetteki nimetlerin ne kadar büyük olduğunu gösterir. Nesefi'ye göre 71. ayette bütün nimetler kastedilmiştir. Nimetlerin bir yönü insanın arzuladığı şeyler diğer yönü ise görmekten zevk aldığı şeylerdir. İbn Kesir' göre, "Tadı hoş ve temiz, tatlı rüzgâr ve güzel manzara vardır".⁵⁴⁹ Secde 32/17, "Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez". Cennete gireceklere bilemediğimiz birçok nimetler verilecektir. Fussilet 41/31 ve Furkan 25/16 ayetlerinde de cennette canın çektiği her şeyin olduğu vurgulanmaktadır.

"Halidun" yani ebedi kalacaksınız denilerek ni'met tamama erdirilmektedir. Çünkü ni'met ne kadar üstünde olsa, geçici olması onun için büyük bir eksikliktir. Maide 5/119 ayetinde cennetin ebedi olacağı açıkça "halidine fiha ebeda" denilerek anlatılır. "Allah şöyle buyurur: "Bugün doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlar için, ebedî kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan hoşnuttur, onlar da O'nun rızasını kazanmaktan ötürü mutludurlar. İşte büyük kurtuluş budur". Cennet inananlara Allah'ın bir lütfu ve ödülüdür. Hiç kimse kendi amelinin karşılığı olarak cenneti hak etmez. Ancak Allah'ın lütfu sayesinde cennete girebilir. Bu anlamda bir hadisi şerif vardır. İnsan Allah'ın rızası için çalışır ve ödül olarak cennete nail olur. Ameli salihler rıza kapısının açılmasına vesile olur.

*İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyin İbn Cüneyd'in... Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayetine göre; Ebu Ümame (r.a.), Allah Rasulü (s.a.v.)'nin kendilerine cenneti anlattığını ve şöyle buyurduğunu nakletmiş: Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah)'a yemin ederim ki, sizden birisi lokmayı alıp ağzına koyduğunda, hatırına başka bir yemeği getirir getirmez ağzındaki lokma hemen arzuladığı yemeğe dönüşür. Sonra Allah Rasulü (s.a.v.): "Canların istediği ve gözlerin hoşlandığı her şey oradadır. Ve siz, orada ebediyyen kalacaksınız", ayetini tilavet buyurmuştur.*⁵⁵⁰

⁵⁴⁹ Havva, el-Esas fi't-Tefsir, C. 13, 243.

⁵⁵⁰ İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, C. 13, 7166.

“Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları, tadı bozulmamış süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzölmüş bal ırmakları bulunan bir bahçedir. Onlar için ayrıca orada her meyveden mevcuttur, üstelik rablerinden bir de bağışlama lutfu. Şimdi bunlar, ateşte devamlı kalan, bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç?”.⁵⁵¹ “Ancak, Allah’ın samimi kulları bu cezanın dışındadır. Onlar için belirli bir rızık vardır; türlü meyveler... Onlara nice ikramlarda bulunulacaktır; nimetlerle dolu cennetlerde, karşılıklı oturdukları tahtlar üzerinde. Aralarında, kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır; bembeyaz, içenlere lezzet verir. İçenlere dokunmaz, ondan sarhoş da olmazlar. Yanlarında da eşinden başkasına bakmayan ceylan gözlü, gün görmemiş güzel tenli kadınlar bulunur”.⁵⁵² “Ehl-i kitap’tan ve müşriklerden hakkı inkâr edenler, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşindedirler. İşte halkın en kötöleri onlardır. İman edip iyi dünya ve âhiret için yararı işler yapanlara gelince, halkın en hayırlısı da onlardır. Onların rableri katındaki ödülleri, altından ırmaklar akan, içinde devamlı kalacakları adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte bu, rabbini sayıp O’ndan korkanlar içindir”.⁵⁵³ “İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları karanlıklardan aydınlığa çıkarsın diye size Allah’ın apaçık âyetlerini okuyan bir elçi gönderdi. Kim Allah’a iman eder, rızâsına uygun davranırsa, onu içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere koyar. İşte böylece Allah ona gerçekten güzel bir rızık ihsan etmiştir”.⁵⁵⁴

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Fadl İbn Şazan’ın... Ebu Hureyre (r.a.)’den rivayetine göre Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Cehennemlik, cennetteki yerini hasretle görecektir. Şayet Allah beni hidâyete erdirmiş olsaydı; elbette ben müttakilerden olurum, diyecektir. Cennetlik te cehennemdeki yerini görerek: Şayet Allah bizi hidâyete erdirmiş olmasaydı; elbette biz hidâyete eremezdik, diyecek ve bu onun için bir şükür olacaktır. Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle devam etti: Biri cennette, diğeri cehennemde olmak üzere iki yeri olmayan kimse yoktur. Kâfir, mü’minin

⁵⁵¹ Muhammed 47/15.

⁵⁵² Saffat 37/40-49.

⁵⁵³ Beyyine 98/6-8.

⁵⁵⁴ Talak 65/11.

*cehennemdeki yerine mirasçı olacak, mü'min de kâfirin cennetteki yerine mirasçı olacaktır. İşte Allah Teâlâ'nın: 'İşte o cennet, işlediklerinize karşılık size miras kılındı.' kavli budur.*⁵⁵⁵

Kur'an insanın psikolojisine uygun bir dil kullanmaktadır. İnsan psikolojisinde ve hayatında nasıl iniş çıkışlar yaşıyorsa, Kur'an'da da takva sahiplerinden sonra suçlular ele alınmıştır. Kur'an ayetlerinin konularına göre sıralanmama nedeni de budur. Çünkü Kur'an'ın eğitim metodu insanın ruhuna, fitratına uygundur.⁵⁵⁶

Mü'minler dünya hayatının çekiciliğine göz dikmediklerinden mükâfat olarak onlara ahirette cana ve göze hitap eden ni'metler verilecektir. Taha 20/131, "Sakın kendilerini sınamak için onların bir kesimini yararlandığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme! Rabbinin sana verdiği nimetler daha hayırlı ve daha kalıcıdır."

Cennettekilerin kapları ve kadehleri, altın ve gümüştedir.⁵⁵⁷ Mahiyet olarak cennetteki altın dünyadakinden farklı ve daha üstündür. Dünyadaki altın örnek verilerek cennetteki altını anlamamız istenmiştir.⁵⁵⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.) ipek elbise giyilmemesini, altın ve gümüş kaplardan da yenilip içilmemesini söylemiştir. Bunlar dünyada inanmayanların ahirette ise mü'minlerin olacaktır. (Buhari, Et'ime 29; Müslim, Libas 4,5.)

Razi'ye göre ayette yemekler zikredilmeden söylenen tabaklar, yenilen şeylere; kadehler (ekvab) ise içilen şeylere işaretir.⁵⁵⁹

Cennetliklerin bileziklerinin altın olacağı, incilerle süslenecekleri ve elbiselerinin ipek olacağı belirtilmektedir. Fatır 35/33'te, "Onların gireceği yer adn cennetleridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süsleneceklerdir. Orada onların giysileri de ipektir." Bakara 2/25, "İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, "Bu daha önce de bize rızık olarak verilendir", derler. O

⁵⁵⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7167.

⁵⁵⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 17, 362.

⁵⁵⁷ İnsan 76/15; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 473.

⁵⁵⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5545.

⁵⁵⁹ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 545.

kendilerine, benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca orada kendileri için tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdırlar.” Cennetteki rızıklar dünyadakine benzer olarak nitelenmiştir. Dünyadakilerin aynı değildir.⁵⁶⁰ Mü’minler dünyadaki imtihanlara karşı sabırlı olur ve dinin kurallarına uyarlarsa ahirette mükâfatını görürler. Mü’minlerin inançlarının güçlenmesi için ni’metler tekraren anlatılmaktadır.⁵⁶¹

Kuşeyri tefsirinde: İbadet edenler nefisleriyle mücahede ettiklerinden, zorluklara katlandıklarından, cennette buna karşılık mükâfatlara nail olacaklardır. Marifet ve muhabbet ehli ise dünyada iken kalplerinde yaşadıkları aşırı özlem ve susuzluklarından oluşan yanmadan dolayı cennette Allah’a bakma nimetine nail olacaklardır.⁵⁶² “Amelin karşılığı mirasa teşbih edilmiştir”.⁵⁶³ Cennette gözlerin hoşlandığı şeyler “Gözlerin zevk aldığı şey”, demek olabilir. Cennette görmenin en büyük nimeti Allah’ın cemalini seyretmektir.⁵⁶⁴

Cennetle İlgili Hadisler

Ebu Hureyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Cennete ilk girecek kimselerin yüzleri, dolunay gibi parlak olacak. Onların ardından gireceklerin yüzleri, gökyüzündeki en parlak yıldız gibi aydınlık olacak. Orada insanlar ne küçük ne büyük abdest bozarlar ve ne de tükürüp sümkürürler. Onların tarakları altındandır. Kokuları mis gibidir. Buhurdanlıklarında tüten hoş koku, cennetin hoş kokulu ağacındandır. Eşleri hurilerdir. Cennetliklerin hepsi de babaları Âdem’in şeklinde yaratılmış olup boyları altmış arşındır”.⁵⁶⁵ (Buhari, Bed’ul-halk 8, Enbiya 1; Müslim, Cennet 15. Ayrıca bk. Tirmizi, Kıyamet 60, Cennet 5; İbn Mace, Zühd 39).

⁵⁶⁰ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 266-267.

⁵⁶¹ Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3298.

⁵⁶² Kuşeyri, *Letaifu’l-İşarat*, C. 5, 230.

⁵⁶³ Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 72.

⁵⁶⁴ Çelik, *Hakkın Daveti Kur’an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4, 479.

⁵⁶⁵ En-Nevevi, *Riyazü’s Salihin*, C. 7, 615.

Ebu Said ve Ebu Hureyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Cennetlikler cennete girince bir kimse şöyle seslenir: Siz cennette ebediyyen yaşayacak, hiç ölmeyeceksiniz; hep sağlıklı olacak, hiç hastalanmayacaksınız; hep genç kalacak, hiç yaşlanmayacaksınız; hep ni’met ve mutluluk içinde yaşayacak, hiç keder ve sıkıntı çekmeyeceksiniz”.⁵⁶⁶ (Müslim, Cennet 22. Ayrıca bk. Tirmizi, Tefsiru’l Kur’an 41).

Ebu Hureyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Sizden cennetin en aşağı derecesinde olan birine (Allah Teâlâ veya bir meleği): - Ne dilerse dile, diyecek. O da bütün dileklerini söyleyecek. Kendisine, kalbinden geçenlerin hepsini diledin mi? Diye soracak. O da: - Evet, diledim, diyecek. Bunun üzerine o kimseye: - Bütün dileklerin bir misli fazlasıyla sana verilecektir, diyecek”.⁵⁶⁷ (Müslim, İman 301. Ayrıca bk. Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II, 315).

Ayetler Arasındaki Bağlantılar

66 ve 67. ayetlerde kıyametin ansızın geleceği, muttaki insanlar dışındaki dostların birbirine düşman olacağı anlatıldı. 68-73. ayetlerde cennetten bahsedilmektedir. İnanan insanlara, korku ve üzüntünün olmayacağı, cennette canlarının istediği her şeyin varolacağı vurgulanmakta ve orada ebedi kalınacağı anlatılmaktadır.

Aşağıdaki ayetlerde de cehennem anlatımına geçilmiştir. Kur’an’ın genel tertibinde olduğu gibi cennet vaadinden sonra cehennem va’idi anlatılmıştır.⁵⁶⁸

2.2.6.3. Cehennem

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَا كُنْتُمْ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنْ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾

74-75-) Şüphesiz suçlular cehennem azabında devamlı kalacaklar, azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde kurtuluştan ümit kesmişlerdir.

⁵⁶⁶ A.g.e., C. 7, 630-631.

⁵⁶⁷ A.g.e., C. 7, 632.

⁵⁶⁸ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihu’l-Gayb*, C. 19, 546.

Mücrimlerden kasıt inkârcı kâfirlerdir. “İnne”, cehennem azabının ebedi olduğunu te’kid etmektedir. Bu ciddi bir uyarı ve gazab işaretidir. Cehenneme gidenlere cehennem girişinde, kendilerine uyarıcı elçi gelip gelmediği sorulacak onlar geldi diyecekler ve inkâr ettikleri için ebedi olarak cehenneme girecekler.⁵⁶⁹

İlgili ayetler:

Taha 20/74, “Kim rabbine günahkâr haliyle varırsa, bilsin ki cehennem onu beklemektedir; orada ne ölür ne de düzgün yaşar.” Rum 30/47, “Andolsun senden önce biz nice peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara apaçık mûcizeler getirdiler. Buna rağmen günaha saplananların cezasını hakkıyla verdik. İnananlara yardım etmek de bize düşer.” Mutaaffifin 83/29-36, “Günahkârlar (dünyada) iman edenlere gülüp dururlardı. Yanlarından geçtiklerinde birbirlerine kaş göz ederlerdi. Sonra kendi çevrelerine dönerken neşe içinde dönerlerdi. Müminleri gördüklerinde, "Bunlar gerçekten doğru yoldan sapmış kimseler!" derlerdi. Oysa onlar, müminleri koruyup gözetmekle görevlendirilmiş değillerdi. O gün de müminler kâfirlere gülecekler. Koltuklarına kurulup, "Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?" diye etrafa bakacaklar.”

Nisa 4/168-169, “İnkâr edenleri ve hakkı gözetmeyenleri, Allah asla bağışlayacak değildir. Onları, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem yolundan başka bir yola da yönlendirecek değildir. Bu da Allah için çok kolaydır.”

La yufetteru, azaba ara (fetret) verilmez, demektir. Mublisun ise ümit keseceklerdir, anlamına gelir. Nebe 78/40, “Biz insanın önceden yapıp ettiklerine bakacağı, inkârcının da ‘Keşke toprak olsaydım!’ diyerek dövüneceği gün gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı sizi uyardık.” İnanmayanlar o kadar sıkıntıda olacaklar ki ‘keşke toprak olsaydık’ diyecekler. Cehennemde de Zuhruf 43/77, “Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin! diye seslenirler. Mâlik de: Siz böyle kalacaksınız! der.” Allah’ın onları öldürmelerini talep edecekler fakat bu talep olumsuz bir cevap alacaktır. Furkan 25/13,14,65, Nisa 4/56, İbrahim 14/17. ayetlerinde de cehennem tarifleri yapılmaktadır.

⁵⁶⁹ Zümer 39/71-72.

Kâfirlere Ceza

İlgili ayetler:

Maide 5/36-86, “Kâfir olanlar var ya, yeryüzünde olan her şey, bunun yanında bir o kadarı daha onların olsa ve kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu bedel verseler, onlardan asla kabul edilmez; onlar için elem verici bir azap vardır.” En’am 6/27-30, “Onların ateşin karşısında durdurulup ‘Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha rabbimizin âyetlerini yalan saymayıp inananlardan olsak’ dediklerini bir görsen! Hayır! Daha önce gizlemekte oldukları şeyler apaçık önlerine çıktı. Yoksa geri gönderilseler bile, yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir. Zira onlar gerçekten yalancılardır. Onlar, ‘Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir; biz bir daha diriltilecek değiliz’ demişlerdi. Rablerinin huzuruna getirilirken sen onları bir görsen! Allah ‘Bu (yeniden dirilme haberi) hak değil miymiş?’ diyecek. Onlar da ‘Evet rabbimize andolsun ki öyleymiş’ diyecekler. Allah da ‘İnkâr ettiğinizden dolayı tadın azabı!’ diyecek.” A’raf 7/40,41,147, “Bizim âyetlerimizi asılsız sayanlar, büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız! Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de örtüler vardır. İşte zalimleri böyle cezalandırırız! Halbûki âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı asılsız sayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar, yapmakta olduklarından başka bir şey sebebiyle cezalandırılmazlar.” Enfal 8/36, “Hak dine inanmayanlar servetlerini, insanları Allah’ın yolundan engellemek için harcarlar, yine harcayacaklar, sonra bu onlara yürek acısı olacak, daha sonra da yenilecekler. İnkâra sapanlar sonunda cehenneme sevkedilecekler.” Tevbe 9/68, “Allah, erkeğiyle kadınıyla münafıklara ve açıktan inkârcılık yapanlara, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşini vaad etmiştir. Onlara bu yeter de artar! Allah onları lânetlemiştir ve onlar için devamlı bir azap vardır.” Yunus 10/7-8, “Bize kavuşma ümidi taşımayanlar, dünya hayatıyla yetinip onunla mutlu ve huzurlu olanlar, nişanlarımızı (kanıtlarımızı) görmemekte ısrar edenler var ya, hak ettikleri için onların yeri ateştir.” İsra 17/10, “Âhirete inanmayanlara gelince, onlar için de ağır bir azap hazırladık.” Hac 22/57, “İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlara ise alçaltıcı bir azap vardır.” Rum 30/16, “İnkâr edenlere, âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalan sayanlara gelince, onlar da azabın içine bırakılırlar.” Secde 32/20, “Günaha batanların varacakları yer ise ateştir. Oradan her

çıkmaq istediklerinde oraya geri çevrilirler ve kendilerine şöyle denir: ‘Asılsız saydığınız cehennem azabını tadın!’”

Bayraktar Bayraklı, Hud 11/106-108 ve Nebe 78/23 ayetlerine yaptığı yorumda cehennemın sonsuz olmadığını belirtir. Süleyman Ateş’te, Fahreddin Razi’nin hulud kelimesini sonsuzluk anlamında değil, uzun süre olarak yorumladığını belirterek, Nebe 78/23’te geçen, “Orada çağlar boyu kalacaklardır”, ayetinin cehennemın sonsuz olmadığına, çağlar boyu olacağına delil olduğunu söylemektedir.⁵⁷⁰ Kuşeyri’ye göre, ayette ebedi cehennemde kalacak olanlar, Müşrik kâfirler olup, cehenneme gidecek olan tevhid ehli ise orada ebediyyen kalmayacaktır.⁵⁷¹

İnsanın Kendi Kendine Zulmetmesi

76-) Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendileri zalim kimselerdir.

Zulüm tanım olarak bir şeyi layık olduğu yere koymamaktır. Ayakkabıları esas yerleri olan ayakkabılık yerine buzdolabına koymak bir zulümdür. Tevhid yerine inanç olarak şirk koymak bir zulümdür. Çünkü Allah’ın razı olduğu gerçek inanç şirk bulaşmamış tevhitir. Müşrikler, kâfirler yaptıklarıyla azabı hak etmişler, dolayısıyla kendi kendilerine zulmetmişlerdir. Zuhuruf 15 ve 19. ayetlerde müşriklerin bu zulmü vurgulanmaktadır. Kane’nin haberi, isminin hakikatine dâhil olur. Yani zulmü tabiat haline getirmişlerdir. Ayete göre Allah kuluna asla zulmetmez, kul kendisine zulmeder.⁵⁷²

2.2.6.4. Cehennemdekilerin Ölmeyi İstemeleri

77-) Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin! diye seslenirler. Mâlik de: Siz böyle kalacaksınız! der.

Cehennemde ümitsiz kalanlar ölümü isteyecekler. Malik’e seslenirken, “Ey Malik! Rabbine söyle, diyorlar”, “Rabbimize söyle”, demiyorlar. Allah’a doğrudan yalvaracak yüzleri kalmamıştır. Mekese, diri olarak beklemek demektir. Yani azapta

⁵⁷⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. 17, 363; Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 268.

⁵⁷¹ Kuşeyri, *Letaifu’l-İşarat*, C. 5, 231.

⁵⁷² Semerkandi, *Tefsiru’l Kuran*, C. 5, 439.

kalacaksınız, demektir. Taha 20/10'da bu kelime geçer. Hz. Musa uzaktan bir ateş görünce ailesine, "Liehlihmkusu", bekleyin diyor. Beklemek anlamında kullanılıyor. Neml 27/22 de, "Femekese ğayre baidin", çok geçmeden anlamında kullanılmıştır.

İlgili ayetler:

Mü'min 40/49-50, "Ateşte bulunanlar cehennemdeki görevlilere, "Rabbimize dua edin de bir günlüğüne olsun azabımızı hafifletsin!" diye seslenirler. Görevliler, "Peygamberleriniz size açık kanıtlar getirmemiş miydi?" diye sorarlar. "Evet, getirmişti" cevabını verirler. O zaman görevliler, "Yalvarın durun şimdi; ama inkârcıların yalvarmaları boşunadır" derler." Secde 32/20, "Günaha batanların varacakları yer ise ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde oraya geri çevrilirler ve kendilerine şöyle denir: "Asılsız saydığınız cehennem azabını tadın!" Cehennemlikler çıkmak isteyince buna izin verilmez ve geri döndürülürler.

Tahrim 66/6, "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredileni yerine getiren melekler vardır." Cehennem meleklerinin özellikleri; acımasız, güçlü olmaları ve Allah'ın emrini yerine getiriyor olmalarıdır.

Ayette cehennem bekçisi Malik'in cehennemliklerin bu isteğine ne kadar sonra cevap verdiği anlatılmıyor. Abdullah b. Ömer (r.a.)'a göre kırk yıl sonra, İbni Abbas'a göre bin yıl sonra, bazılarına göre ise yüzyıl sonra Malik onlara cevap verecektir. Bu süreyi en iyi Allah bilir.⁵⁷³ Mukatil bin Süleyman tefsirine göre, cehennemin görevli meleği Malik cehennemdekilerin isteğine kırk yıl geçtikten sonra cevap verir ve "Siz muhakkak (azapta) kalacaksınız", der.⁵⁷⁴

Buhari'de geçen rivayette Haccac İbn Minhal kanalıyla... Safvan İbn Yala'dan, onun da babasından yaptığı rivayette, Allah Resulü (s.a.v.), Zuhuf 43/77'yi okuduktan sonra tefsir olarak, "Ey Nöbetçi, rabbın hiç olmazsa ruhlarımızı kabzetsin de, bizi içinde bulunduğumuz durumdan kurtarsın, diye çağrışılar", dedi.⁵⁷⁵ Fatır 35/36-37, "İnkâr edenlere gelince, cehennem ateşi de onlarındır. Ne ölmelerine hükmedilir ki

⁵⁷³ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 548; Semerkandi, *Tefsiru'l Kuran*, C. 5, 440.

⁵⁷⁴ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 622.

⁵⁷⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7169.

ölsünler ne de cehennem azabından kendileri için bir hafifletme yapılır. İşte inkârcılığa saplanıp kalmış herkesi böyle cezalandırırız. Ve onlar orada, "Rabbimiz! Bizi çıkar da yapmış olduklarımızdan tamamen başka, rızâna uygun işler yapalım" diye feryat ederler. Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Üstelik size uyarıcı da gelmişti. Şimdi tadın bakalım! Zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur!" A'la 87/9-15, "O halde öğüt ver; o mutlaka fayda sağlar. Allah'tan korkan öğüt alacaktır; Ebedî mutluluktan nasibi olmayan da ondan uzak durur. İşte en büyük ateşe girecek olan odur. Sonra orada ne ölür ne de yaşar. Doğrusu arınan ve rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir."

Malik ismi Kur'an'da sadece bu ayette geçiyor. Kur'an'da geçen diğer iki melek ismi, Cibril (Cebrail) ve Mikal (Mikail)'dir. (Bakara 2/98). Müddessir 74/30'da cehennem meleklerinin 19 olduğu belirtiliyor. Tefsirlere göre bunlar yönetici 19 melek olup, onlara bağlı meleklerde vardır.⁵⁷⁶

Mü'minun 23/107-108, "Rabbimiz! Bizi buradan çıkar; eğer (çıkarsa da) bir daha eskiye dönersek, artık belli ki biz zalim insanlarız." Allah buyurur ki: "Yıkılın karşımdan! Ve artık bana bir şey söylemeyin!"⁵⁷⁷ Ayette cehennemdekilerin taleplerine olumsuz cevap verileceği anlatılmaktadır.

Cehenneme ilk atıldıkları zamanda yok olmak isteyecekler, fakat bu istekleri de kabul edilmeyecektir. Furkan 25/13-14, "Zincirlerle sınıksız bağlı olarak onun dar bir yerine atılınca oracıkta yok olmayı isterler. Bugün boşuna bir defada yok olmayı istemeyin! Defalarca yok olmak için yalvarın!" İbrahim 14/17'de cehennemde ölümün olmayacağı anlatılıyor. Nisa 4/56'da cehennemde derilerin değiştirileceği, Nebe 78/40'ta inkârcının hesap günü toprak olmak isteyeceği, Gaşiye 88/5-6'da cehennemliklerin içeceği ve yiyeceğinin, kaynar su ve diken olduğu anlatılmaktadır.

İnanmayanların Haktan Hoşlanmamaları

78-) Andolsun biz size hakkı getirdik, fakat çoğunuz haktan hoşlanmıyorsunuz.

Hakka karşı savaşan kimseler çoğunlukla onun hak olduğunu biliyor değildirler, fakat onlar haktan tiksinen kimselerdir. Çünkü bu hak, onların hevaları ile çatışmakta, arzularının karşısında sed gibi dikilmektedir. Onlar ise kendi heva ve şehve

⁵⁷⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 268-269.

⁵⁷⁷ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 343.

arzularına karşı zaaflarından, hakka karşı güç ve davetçilere karşı cüretkârlık kuvvetini alırlar.⁵⁷⁸ “Neseî der ki: ‘Hakkı kabul etmiyor, ondan nefret ediyorsunuz. Çünkü batıl ile beraber rahatımız vardı, hak ile birlikte ise yorulup didinmek söz konusudur.’”⁵⁷⁹

Seyyid Kutub, tefsirinde cennettekiler ve cehennemdekilerin durumunu tasvir ediyor. Önce cennettekilerin muhteşem keyifli durumunu anlatıyor, daha sonra da cehennemdekilerin içler acısı durumunu tasvir ediyor. Cehennemde öyle bir duruma gelecekler ki, en sonunda ölmeyi, yok olmayı isteyecekler fakat bu istekleri de kabul edilmeyecektir. Bunların iman etmeme nedenleri haktan hoşlanmamaları, hak yolun, nefislerinin arzu ve isteklerine ters gelmesiydi. İman etmeme nedenleri davetçi Hz. Muhammed’e (s.a.v.)’e inanmamaları değildi. Vicdanlarında kabul ediyorlar fakat yine de inanmıyorlardı. Onları davet eden davetçinin daha önce hiç yalan söylemediğini biliyorlardı.⁵⁸⁰

2.2.7. Peygambere (s.a.v.) Hitaplar (79-89. Ayetler)

Son Karar Verici Allah’tır.

79-) Yoksa (müşrikler) bir işe kesin karar mı verdiler? Doğrusu biz de kararlıyız!

Ayet farklı bir konuya geçiş yapıyor. “Kur’an üslubunun özelliklerinden biri, Kur’an’ın zaman ve mekân açısından birbirinden çok uzak görünen konular arasında beklenmedik atlamalar yapmasıdır”.⁵⁸¹

İltifat Sanatı

Kur’an’da birçok yerde iltifat sanatı kullanılmıştır. İltifat sanatı hitap içinde muhatabın değişmesidir. Yani, sözün üçüncü şahıs, ikinci şahıs veya birinci şahısla ifade edilmesinden sonra duruma ters bir şekilde bu siğalardan birine sözü çevirmektir.⁵⁸²

⁵⁷⁸ Havva, *el-Esas fi’t-Tefsir*, C. 13, 254-255.

⁵⁷⁹ A.g.e., C. 13, 244.

⁵⁸⁰ Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 146-148.

⁵⁸¹ Ebu Musa, *-Hamim Sûreleri Belağı Tefsiri- Zuhuruf Sûresi*, 341.

⁵⁸² Sadık Kılıç, *Kur’an Dildeki Sonsuz Mucize*, 1. bs. (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), 185-186.

Ayetlerin gidişinde muhataba hitap edilirken, sonraki ayette gaibe hitap edilmiştir. Ör: Zuhruf 43/66’da gaip, Zuhruf 43/68’de muhataba hitap edilmiştir. Zemahşeri iltifat sanatını tatriyye (hoş koku) olarak açıklamıştır.⁵⁸³

Tuzak Kurmayla İlgili Ayetler

Enfal 8/30, “Hatırlar mısın? İnkâr edenler seni etkisiz hale getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı Allah da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah’tır.” Tur 52/42, “Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Ama asıl tuzağa düşecek olanlar inkârcıların kendileridir!” Fatır 35/43, “Çünkü yeryüzünde büyüklük taşıyor ve kötülük tuzakları kuruyorlardı. Halbûki kötülük tuzakları, kuranların ayağına dolaşır. Yoksa onlar öncekilere uygulanan yasalardan başkasını mı bekliyorlar? Allah’ın yasalarında asla bir değişme bulamazsın; Allah’ın yasalarında asla bir sapma da bulamazsın.” Neml 27/50, “Onlar böyle bir tuzak kurdular, biz de kendileri farkında olmadan bir plan kurduk.” Son ayette Salih (a.s.)’a kurulan tuzağın başarısız hale getirildiği anlatılıyor.

Genel olarak tefsirlerde söz konusu ayetle ilgili (Zuhruf 43/79), Darün Nedve’de müşriklerin yaptığı toplantı anlatılır. Buna göre Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Medine’ye hicret edip, kendileri için sıkıntıya sebep olmaması için Mekke’li müşrikler, toplantı yerleri olan Darün Nedve’de toplanıp duruma bir çözüm bulmaya çalıştılar. Rivayete göre toplantıya şeytanda ihtiyar bir adam şeklinde katıldı. Durumla ilgili üç çözüm sunuldu. Birinci çözümü Ebu’l Buhteri b. Hişam söyledi. Ona göre Hz. Peygamber’i ölene kadar bir yere hapsedmek gerekiyordu. Şeytan bu fikre karşı çıktı. Bunun bir işe yaramayacağını, Hz. Peygamber’in taraftarlarının onlarla savaşacağını ve kan akıtılacağını, diğer rivayette de O’nu bu durumdan kurtaracaklarını dolayısıyla bunun iyi bir fikir olmadığını söyledi. Müşrikler şeytanın bu görüşüne hak verdiler. İkinci görüş, Hişam b. Amr’dan geldi. O’na göre çözüm için Hz. Peygamber’i sürgün etmek gerekiyordu. Şeytan yine duruma karışarak bunun yanlış bir öneri olduğunu, Hz. Peygamber’i göndermeleri durumunda, gittiği yerdeki insanları da yanına alarak daha sonra kendileri aleyhine döneceklerini söyledi. Mekke müşrikleri şeytanın bu görüşünede hak verdiler. Üçüncü çözümü Ebu Cehil b. Hişam söyledi. Ona göre Kureyş’in her kabilesinden bir adam ayarlanıp ellerine bir kılıç verilmesi ve hepsinin birden Hz. Peygamberi öldürmelerini böylece Hz. Peygamberin kavminin bütün

⁵⁸³ A.g.e., 342.

kabilelere karşı koyamayacağını ve diyet ödenerek sorunun halledileceğini söyledi. Bu teklife şeytan da hak verdi. Böylece bu teklifte karar kıldılar. Cebrail (a.s.) bu durumu Hz. Peygamber'e bildirdi. Hz. Peygamber'de yatağında Hz. Ali'yi bırakarak Hz. Ebubekir'le beraber hicret etti. Bu kararı alan Mekke müşrikleri Bedir'de öldürülmüşlerdir. Böylece ayetteki ifade yerini bulmuştur. (Zuhruf 43/79). Sonuç olarak müşriklerin kararına karşılık, Allah'ın kararı gerçekleşmiştir. Mukatil tefsirinde ayetin nüzul sebebi olarak bu toplantıyı anlatmaktadır.⁵⁸⁴ “Mücahid ise ayeti: Onlar kötü bir hile yapmak istediler, biz de onların hilelerine karşılık verdik, şeklinde açıklar. Mücahid'in bu açıklamasına göre bu ayet-i kerime, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: ‘Onlar bir düzen kurdular. Biz de farketirmeden düzenlerini bozduk.’ (Neml 27/50)”.⁵⁸⁵

2.2.7.1. Yapılan Her Şeyin Kaydedilmesi

80-) Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz (hafaza melekleri de) yazmaktadırlar.

“Bu ayet en çok nasihat edici ve korkutucu ayetlerdendir, çünkü Allahü Teâlâ'nın bütün nefislerin sırrını bildiğini ifade eder. O bütün nefislerin sırrının içindedir. Nefislerin sahibinin bildiği ve bilmediği sırları bilir, işte bu uluhiyyetin izzetinden kaynaklanan bir sözdür”.⁵⁸⁶ Elçilerin yapılanları yazmaları, sonunda bu yaptıklarının hesabını vereceklerini gösterir. Çünkü söylenen ve yapılan her şey kaydedilmektedir. Ayette geçen “bela” kelimesi, öncesindeki sorunun cevabını iptal eder. Yani olumsuz çevirir.

‘Sırr’, kişinin ya kendisine yahut da hiç kimsenin bulunmadığı bir yerde bir başkasına söyleyip anlattığı şey; ‘necva’ ise, insanların kendi aralarında fısıltıyla konuştukları şeydir”.⁵⁸⁷ “Rivayete göre bu ayet, Ahnes b. Şüreyk ile el-Esved b. Abdi Yeğus

⁵⁸⁴ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 622-624; Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 549; Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, C. 11, 5548-5549; Zuhayli, *Tefsiri'l Veciz*, C. 4, 75; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, C. 5, 472.

⁵⁸⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7169.

⁵⁸⁶ Ebu Musa, *-Hamim Sûreleri Belağı Tefsiri- Zuhruf Sûresi*, 345.

⁵⁸⁷ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 549.

hakkında inmiştir. Bu ikisi bir araya geldiklerinde Ahnes: Allah bizim gizli konuştuklarımızı işitir mi? Ne dersin? Diye sormuş, öbürü: Aramızda gizlice konuştuklarımızı işitir ama sessizce konuştuklarımızı işitemez, demişti”.⁵⁸⁸ Müşrikler, Hz. Peygamberi ve davasını ortadan kaldırmakla ilgili planlarını gizlice yapıyorlar, planlarının duyulmaması için aralarında fısıldaşarak konuşuyorlardı.⁵⁸⁹

İlgili ayetler:

Zilzal 99/7-8, “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.” Lokman 31/16, “Lokmân, "Sevgili oğlum" (dedi), "Yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa, bir kayanın içinde saklansa veya göklerde yahut yerin dibinde bulunsa yine de Allah onu açığa çıkarır. Kuşkusuz Allah her şeyi bütün gizlilikleriyle bilir, O her şeyden haberdardır.” İsrâ 17/13-14, “Her insanın sorumluluğunu omuzuna yükledik. Kıyamet gününde insana, açılmış vaziyette önüne konulacak olan bir kitap çıkaracağız. "Oku şimdi kitabını! Bugün kendini yargılamak üzere kendi nefsin yeter!"” Yunus 10/21, “İnsanlara dokunan bir zarardan sonra bir rahmet tattırdığımızda bir de bakarsın ki onlar, bize ait işaretler üzerinde hileye sapmışlardır. De ki: "Hileye karşı Allah’ın tedbiri daha çabuktur." Şüphesiz elçilerimiz sizin hile ve düzenlerinizi kaydediyorlar.” İnfitâr 82/10-12, “Oysa sizi gözetleyen muhafızlar, değerli yazıcılar var. Onlar yaptığınız her şeyi biliyorlar.” Kaf 50/16-18, “İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptığını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız. O hiçbir söz söylemez ki yanında çok dikkatli bir gözetleyici olmasın!”

“Allah’ın elçileri”nden kastedilen, insanların hareketlerini gözetleyen (ve yazan) meleklerdir.⁵⁹⁰ Onların gizlediklerini ve gizli konuşmalarını, (Darün Nedve’de yaptıkları ve Hz. Peygamberi (s.a.v.) öldürmeyi planladıkları toplantıyı) işitmez miyiz! zannediyorlar. Öyle değil, hafaza melekleri onların yaptıklarını yazıyorlar.⁵⁹¹ Allah’tan gafil olduklarından dolayı, Allah onları uyarmakta, meleklerin onları

⁵⁸⁸ Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefasir*, C. 5, 475.; Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 75.

⁵⁸⁹ Çelik, *Hakkın Daveti Kur’an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4, 480.

⁵⁹⁰ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 269.

⁵⁹¹ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 624.

duyduğunu ve amellerini yazdıklarını söylemektedir. Bu şuurda olan birisinin hesabını vereceği hususlarda yanlışı az olur.⁵⁹²

Ayetler Arasındaki Bağlantılar

74-78. ayetler arasında inanmayarak kendine zulmedenlerin cehennemde devamlı kalacakları ve azaplarının hafifletilmeyeceği anlatıldı. Cehennemin azabının şiddetinden ve cehennemliklerin başka ümitlerinin kalmamasından dolayı ölmeyi isteyeceklerdir. Fakat bu istekleri kabul edilmeyecektir. Daha sonra Allah'ın her şeyi görüp işittiği ve kâfirlerin planlarına karşı farklı bir plan hazırladığı anlatıldı.

Aşağıda gelen ayetlerde ise Allah'ın gökte ve yerde ilah olduğu ve müşriklerin iftiralarından münezzehe olduğu anlatılmakta, Hz. Peygamber teselli edilerek inanmayanları olduğu hal üzere bırakması istenmektedir.

2.2.7.2. Eğer Rahmân'ın Çocuğu Olsaydı Ayeti

قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرَهُمْ يَحْضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾

81-) De ki: Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, elbette ben (ona) kulluk edenlerin ilki olurum!

İlgili ayetler:

Meryem 19/88-92, ""Rahmân çocuk edindi" dediler. Hakikaten çok çirkin bir iddia ortaya attınız. Öyle ki bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer ortasından yarılacak, dağlar yıkılıp çökecek! Çünkü Rahmâna çocuk yakıştırıyorlar. Halbûki çocuk edinmek Rahmânın şanına yakışmaz." Saffat 37/149-159, "Şimdi onlardan şunu cevaplamalarını iste: Kız çocukları rabbinin de erkek çocukları mı onların! Yoksa biz, gözlerinin önünde melekleri dişi olarak mı yarattık? İyi bilin ki onlar, sırf kendi uydurmaları olarak, "Allah çocuk sahibi oldu!" diyorlar. Onlar katıksız yalancıdırlar. Allah, kızları oğlanlara tercih mi etmiş! Ne oluyor size? Nasıl yargıda bulunuyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa açık bir kanıtınız mı var? Eğer gerçekten doğru sözlü iseniz belgenizi getirin. Onlar Allah ile görülmez varlık türleri

⁵⁹² Kuşeyri, *Letaifu'l-İşarat*, C. 5, 233.

arasında da bir soy birliği yakıştırdılar. Oysa bu varlıklar iyi biliyorlar ki kendileri de mutlaka hesap yerine götürüleceklerdir. Allah, o inkârcıların isnat ettikleri niteliklerden münezzehtir.” Zümer 39/4, “Eğer Allah (iddia ettikleri gibi) bir evlât sahibi olmak isteseydi elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. Ama O’nun böyle bir durumla ilgisi yoktur; O bir tek Allah’tır, mutlak otorite sahibidir.” Meryem 19/88-93, ““Rahmân çocuk edindi” dediler. Hakikaten çok çirkin bir iddia ortaya attınız. Öyle ki bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer ortasından yarılacak, dağlar yıkılıp çökecek! Çünkü Rahmâna çocuk yakıştırıyorlar. Halbûki çocuk edinmek Rahmânın şanına yakışmaz. Göklerde ve yerde olan herkes istisnasız, Rahmâna birer kul olarak gelecektir.” Rahman çocuk edindi iftirasından dolayı, nerdeyse göklerin çatlayacağı, yerin yarılabacağı ve dağların yıkılıp çökeceği vurgulanmaktadır. Bu durum bu iddianın Allah katında ne kadar büyük bir suç olduğunu gösterir. Enbiya 21/26-28, “Böyle iken (bazıları) “Rahmân evlât edindi” dediler. Hâşâ! O bundan münezzehtir. Bilâkis o evlât dedikleri lutuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır. O’nun sözünün önüne geçmezler, sadece O’nun emriyle hareket ederler. Allah onların önlerindeki de arkalarındaki de (bildiklerini de bilmediklerini de) bilir. Onlar Allah’ın razı olduklarından başkasına şefaât edemezler ve Allah korkusundan titrerler!” Allah’ın çocuk edinmesi reddediliyor. Ayette kastedilenlerin melekler olduğu anlaşılıyor. Meleklerde Allah’ın kullarıdır. Kehf 18/4-5’te de aynı konudan bahsediliyor.

Enbiya 21/22, “Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki arşın rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.” Razi’ye göre nasıl ki padişaha hizmet edilmesi gibi oğluna hizmet edilmesi gerekiyorsa Allah’ın çocuğu olması durumunda da durum bunu gerektirirdi. Bu durum Enbiya 21/22’de söylenen durumun oluşmasına neden olurdu. Allah’tan başka ilahların olması durumunda kâinattaki düzen bozulurdu.⁵⁹³

Ayette Allah’ın çocuğunun olmadığı, eğer olsaydı, O’na ilk ibadet edecek olanın Hz. Peygamber olacağı fakat böyle bir durumun mümkün olmadığı belirtilmektedir. Oysaki bu durumun tersine deliller vardır. Kâinattaki düzen Allah’tan başka ilah olmadığına en büyük delildir.⁵⁹⁴

⁵⁹³ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 551-552.

⁵⁹⁴ A.g.e., C. 19, 553.

Müfessirlerden Süfyan-ı Sevri, “Kulluk edenlerin ilki ben olurum”, ayetini sakınıp reddedenlerin ilki ben olurum diye anlamıştır.⁵⁹⁵ Süddi ve İbn Cerir ayete, “Şayet O’nun çocuğu olsaydı, O’na ibadet edenlerin ilki ben olurum ancak O’nun çocuğu yoktur”, diye yorumlamışlardır.⁵⁹⁶ “Bir zatın evladı kendisinden sonra var olacağı için herhalde hadistir ve babasından bir cüz demektir. Artık kadim olmayan, cüziyet vasfını haiz olan bir mahlûk, hiç mabudiyet sıfatını haiz olabilir mi? Bütün mükevvenatın Halıkı olan bir mabud-i kadim’in veledi sayılarak ibadete layık bulunur mu?”⁵⁹⁷

Ayetin sebebi nüzulü; Nadr b. El-Haris’in, “Melekler Allah’ın kızlarıdır”, demesidir. Bunun üzerine bu ayet inmiştir. Nadr bu ayeti yanlış olarak yorumlamış, “Muhammed beni tasdik ediyor”, demiştir. Bunun üzerine orda bulunan Velid b. Muğire, “Hayır! Muhammed seni tasdik etmiyor. Rahman’ın çocuğu yoktur. Olsa onu ilk tasdik eden ben olurum diyor”, dedi. Nadr bu cevap karşısında bişey diyemedi.⁵⁹⁸ Hz. Peygamberin hiç kimseyi Allah’ın çocuğu olarak kabul etmemesi, inat ettiğinden değildir. Şayet öyle bir şey olsaydı, ona ilk kulluk eden ben olurum. Fakat böyle bir şeyden Allah sonsuz derecede münezzehtir.⁵⁹⁹ Alusi’ye göre ayet Allah’a çocuk isnadını en açık bir şekilde nefyediyor. Ona göre bu burhan yolu ve kelâm mezhebidir.⁶⁰⁰

Allah Eksikliklerden Münezzehtir.

82-) Göklerin ve yerin rabbi, Arş’ın da rabbi olan Allah onların vasıflandırmalarından yücedir, münezzehtir.

Kur’an’da şirkten ve sahte ilahlardan bahseden ayetlerden sonra Allah’ın bunlardan münezzehe olduğunu belirtmek için “Sübhanallah” tenzih kelimesi gelir. Enbiya 21/22,26; Bakara 2/116; Zuhuruf 43/9,84 ayetlerinde de Allah’ın göklerin ve yerin ilahı ve yaratıcısı olduğu anlatılır.

⁵⁹⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, C. 13, 7170.

⁵⁹⁶ A.g.e., C. 13, 7171.

⁵⁹⁷ Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3302.

⁵⁹⁸ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 624; Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, C. 11, 260.

⁵⁹⁹ Çelik, *Hakkın Daveti Kur’an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4, 480.

⁶⁰⁰ Alusi, *Ruhu’l Meani*, C. 24, 428.

İnsan kâinattaki muhteşem düzeni düşünüp, bu düzenin yaratıcısının Allah olduğunu anlar. Müşriklerin söylediği saçma şirk düşüncelerini farkederek ve bunların ne kadar boş iddialar olduğunu anlar. Çünkü yaratılanlar hiçbir zaman yaratıcıya benzemezler, O'nunla kıyas bile edilemezler. Müşrikler buna rağmen yaratılanları Allah'a ortak koşuyorlar.⁶⁰¹ Ayette Allah'ın göklerde olmadığına delil vardır. Allah yerde ve gökte olmadığı halde hem yerin hem de göğün ilahıdır.⁶⁰² Allah'ın yerde ve gökte ilah olması, O'ndan başka ilah olmadığı anlamına gelir. Yani Hz. İsa, Hz. Üzeyr ve Melekler Allah'ın sadece kullarıdır. Bunun aksini iddia en cahil ve en Müşrik bir iddiadır.⁶⁰³ Allah yeryüzüne de müdahale eder. O yerinde rabbidir. Deistlerin iddia ettiği gibi kâinatı yaratıp, onu kendi haline bırakmamıştır.

İnanmayanlar Azaba Doğru Gitmektedir.

83-) Sen bırak onları, kendilerine söz verilen günlerine kavuşuncaya kadar bătıla dalsınlar, oynaya dursunlar.

Fezerhum, onları bırak demektir. Zerni (bana bırak) ve zerhum kelimelerinin geçtiği ayetler gazap ifade etmektedir, gazap ayetleriyle beraber kullanılmaktadır. En'am 6/68, "Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar kendilerinden uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma!"

Söz verilen günden kastın kıyamet günü veya Bedir günü olduğu yorumları yapılmıştır. Bedir savaşında müşriklerin ileri gelenlerinin birçoğu öldürülmüştür. Ebu Cehil, Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia, Velid b. Utbe, Umeyye b. Halef bunlardandır.

Zuhruf sûresinden sonra gelen Duhan sûresinde de 16. ayette "Amansız bir şekilde yakaladığımız gün yaptıklarının cezasını hakkıyla vereceğiz", benzer şekilde bir tehdit vardır. Nüzul ortamının benzerliği nedeniyle sûrelerin bağlamında ortak noktalar vardır. Zuhruf ve Duhan sûrelerinin indiği ortamda çok katı tavırlı ve iman etmeyi reddeden ve İslâmı ortadan kaldırmaya çalışan Mekke müşrikleri mevcuttu. Nüzul ortamında inen bu ayetlerde müşriklere eleştiriler mevcuttur. Kur'an ayetlerde mü'minlere sabrı tavsiye etmekte ve Hz. Musa ve Firavun kıssası, Hz. İbrahim kıssası

⁶⁰¹ Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, C. 9, 149.

⁶⁰² Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 554.

⁶⁰³ Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, C. 7, 3302.

gibi kıssalarla onları teselli etmektedir. Mekkî sûreler ile Medenî sûrelerin en önemli farklarından biri muhatapların ve nüzul ortamının farklı olmasıdır. Bu farklılık ayetlerin hitaplarına ve mesajlarına yansımıştır.

Hz. Peygambere hitap edilerek, Allah’a karşı şirk iftirasında bulunan müşrikleri kendi hallerine bırakması istenmektedir. Kıyamet günü gelinceye kadar batıl düşünceleri ve geçici dünya hayatıyla oyalanıp sonucunda akıbetlerini göreceklerdir.⁶⁰⁴

Gökte ve Yerde İlâh Allah’tır.

84-) Gökteki İlâh da yerdeki İlâh da O’dur. O, hakîmdir, her şeyi bilendir.

Zuhur 9 ve 82. ayetlerde Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı, göklerin ve yerin ilâhı olduğu belirtilmektedir. Allah göklerde nasıl ilâhsa aynı şekilde yerde de ilâhtır. Allah yere karışmayan, deistlerin iddia ettiği gibi pasif bir ilâh değildir. En’am 6/59, “Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O’nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.” Dünyadaki her şey Allah’ın bilgisi dâhilindedir ve Allah’ın bilgisi olmadan bir yaprak bile düşmez. Karada ve denizde olan herşeyi bilir. Enbiya 21/22, “Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki arşın rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.” Allah’tan başka ilâh olsaydı, kâinatın dengesi bozulurdu.

Kur’an’da genel olarak Allah’ın önce Âlim sonra Hâkim isimleri, Âlimun Hâkim şeklinde gelir. Bu ayette ve benzer şekilde bazı ayetlerde, (Ör: Neml 27/6, Zariyat 51/30) Hakimul Âlim şeklinde gelmiştir.

Kıyamet Saati Bilgisi Allah’tadır.

وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾

85-) Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine ait olan Allah ne yücedir! Kıyamet saatini bilmek de O’na mahsustur. Siz O’na döndürüleceksiniz.

Müşriklerin Allah telakkileri reddedilmektedir. Allah’ın hiçbir ortağı, benzeri ve dengi yoktur. İhlas sûresinde Allah’ın sıfatları açıklanmaktadır. O’na döndürüleceksiniz,

⁶⁰⁴ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 345.

yani kıyamet koptuktan sonra Allah’a dönüp dünyadaki hayatınızın hesabınızı vereceksiniz.

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿86﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿87﴾ وَقِيلَ يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿88﴾ فَاصْنَعْ عَنْهُمْ وَفُلٌ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿89﴾

2.2.7.3. Hakka Şahitlik Edenlerin Şefaathçi Olmaları

86-) Allah’ı bırakıp da taptıkları putlar, şefaath edemezler. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler bunun dışındadır.

Şefaatin Kur’an’daki anlamı anlaşılmak istenirse konuyla ilgili bütün ayetlerin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bağlama göre farklı anlatımlar mevcuttur. Bağlamın ne olduğu anlaşılmadan konuya bir bütün olarak bakmak mümkün değildir. Örneğin; Bakara 2/225, Yunus 10/3, Taha 20/109, Sebe 34/23 ve Necm 52/26’da ancak Allah’ın izin verdikleri şefaath edebilir derken, Bakara 2/254, Bakara 2/48,123 ve Zümer 39/43,44’te şefaatin Allah’a ait olduğu ya da hesap günü şefaathçi olmadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla ayetler değerlendirilirken bağlamlarını dikkate almak gerekir.

Taha 20/109, “O gün -Rahmânın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseler müstesna- şefaatin bir yararı olmaz.” Zümer 39/43-44, “Yoksa onlar kendilerine Allah’tan başka şefaathçiler mi edindiler? De ki: "O şefaathçiler hiçbir şeye güç yetiremez, hiçbir şeyi kavrayamaz olsalar da mı?" De ki: "Şefaath etme yetkisi bütünüyle Allah’a aittir; göklerin ve yerin hükümrânlığı O’nun elindedir, sonunda kaçınılmaz olarak dönüp O’na varacaksınız".” Ayete göre bütün şefaath yetkisi Allah’ındır. Zümer 39/19-20, “Hakkında azap hükmü kesinleşmiş kimseyi, sonuçta ateşi boylayacak olanı sen mi kurtaracaksın? Öte yandan, rablerine karşı gelmekten sakınanlara gelince onların, altından ırmaklar akan, birbiri üzerine yapılmış odaları olacak. İşte Allah’ın vaadi! Allah sözünden dönmez.” Ayete göre Hz. Peygamber ateşteki kurtaramayacaktır. Bakara 2/255. Ayetel Kürsi olarak bilinen ayetin bir bölümünde “O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaath edemez”, deniliyor. Meryem 19/87, “(O gün) Rahmânın katında söz ve izin alandan başkasının şefaath hakkı olmayacaktır.” Ayetin mefhumu muhalifinden, Rahmânın katında söz ve izin alanların şefaath hakkı olacaktır, diye anlaşılır. Maide 5/18, “Yahudiler ve Hristiyanlar, "Biz

Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse Allah günahlarınızdan dolayı sizi niçin cezalandırıyor? Doğrusu siz de O'nun yarattığı sıradan insanlarsınız. O, dilediğini bağışlar, dilediğini de cezalandırır. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti Allah'a aittir. Dönüş de yalnız O'na'dır".” Araf 7/188, “De ki: "Ben kendim için, Allah'ın dilediği dışında ne bir fayda elde edebilirim ne de zarardan kurtulabilirim. Eğer gaybı biliyor olsaydım elbette bundan çok faydalanırdım, başıma kötülük de gelmezdi. Ben yalnızca inanan kimseler için uyarıcı ve müjdeleyiciyim".” Yunus 10/18, “Allah'ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere tapıyorlar ve “Bunlar Allah katında bizim aracılarımız” diyorlar. Onlara şöyle de: “Yoksa siz, göklerde ve yerde olup da Allah'ın bilmediği bir şeyi O'na bildirmeye mi kalkışıyorsunuz?” O, müşriklerin yakıştırdıkları ortaklardan münezzeh ve yücedir.” Sebe 34/23, “Allah katında, O'nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati yarar sağlamaz. Sonunda kalplerinden korku giderilince, "Rabbimiz ne buyurdu?" derler. Onlar da şu cevabı verirler: "Hak olanı buyurdu. O yücedir, uludur".”

“Gerçeğe bilerek şahitlik edenler”den kasıt; melekler, İsa (a.s.) ve Üzeyir (a.s.)’dır. Razi ayette yakın ilminin öneminin anlatıldığı dolayısıyla mukallidin imanının yeterli olmadığını söylemektedir.⁶⁰⁵ “Allah'ın hak rableri olduğunu bilip buna inanan kimseler, işte bunlara şefaati izni verilecektir”.⁶⁰⁶ Ayette, İsa (a.s.), Üzeyir (a.s.) ve meleklerin şefaathlerinin kabul edileceğine işaret ediliyor, onlara yapılan ilahlaştırmaya rağmen yine de onların müminlere şefaati geçerli olacaktır.⁶⁰⁷ Katade’ye göre de İsa, Üzeyir ve melekler şefaathçi olabileceklerdir. Taberi’de bu görüştedir.⁶⁰⁸ Hakka şuurlu bir şekilde kulluk edenler, yine hakka şuurla iman edenlere şefaati edebileceklerdir. Şahitlik yapabilmek için şahitlik edilen olayın görülmesi ve bilinmesi gerekir.⁶⁰⁹

Enbiya 21/28, “Allah onların önlerindeki de arkalarındaki de (bildiklerini de bilmediklerini de) bilir. Onlar Allah'ın razı olduklarından başkasına şefaati edemezler

⁶⁰⁵ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, C. 19, 556.

⁶⁰⁶ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, C. 13, 248.

⁶⁰⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsir*, C. 5, 476.

⁶⁰⁸ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 346.

⁶⁰⁹ Çelik, *Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*, C. 4, 481.

ve Allah korkusundan titrerler!” Melekler sadece Allah’ın razı olduklarına şefaath edebilirler. Mü’min 40/7, “Arşı yüklenenler ile onun çevresinde bulunanlar rablerini hamd ile tesbih ederler, O’na iman ederler ve müminlerin bağışlanmasını dilerler: "Ey rabbimiz! Sen, rahmetin ve ilminle her şeyi kuşattın. Tövbe edenleri ve yolundan gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru!"” Nebe 78/37-38, “O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların rabbidir. O, Rahmândır. İnsanlar O’nun huzurunda (izinsiz ve asılsız) konuşmaya yetkili olamayacaklar; Ruh ve meleklerin saf saf olup durduğu o gün, Rahmânın izin verdiklerinden başkası konuşamayacak; konuşan da doğruyu söyleyecektir.” Ayetlerde müşriklerin kendilerine şefaathçi olsun diye taptıkları meleklerin, onlara şefaathçi olamayacağına işaret vardır.⁶¹⁰

Nadr b. El-Haris ve yanındaki birkaç kişi, “Eğer Muhammed’in dediği doğru ise melekleri veli edindiğimizden dolayı, meleklerin şefaath etmeleri, Muhammed’e göre daha uygundur”, dediler. Bunun üzerine müşriklerin Allah’tan başka dua ettiklerinin şefaathçi olamayacağı belirtilmiş, hakka şahitlik edenler istisna tutulmuştur.⁶¹¹ Allah’ın hakkın ta kendisi olduğu ve tek ilah olduğuna şahitlik edenler, Allah’ın izniyle şefaath edeceklerdir.⁶¹² Necm 53/26’da meleklerin şefaathinin Allah’ın izni olmadan bir işe yaramayacağı anlatılmaktadır. Eş’ari’ye göre, selef uleması Hz. Peygamberin büyük günah işleyenlere şefaath edeceği ile ilgili icma etmişlerdir.⁶¹³

Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın şefaath ile ilgili görüşü;

*Yasaklanmış olan şefaath herkesin kendiliğinden ve Allah’ın iznine bağlanmadan yapılacağı düşünülen şefaathlerdir. Şu hâlde kendiliklerinden şefaath edebilirler zannıyla peygamberlere ve velilere tapılmamalı, ancak Allah’a ibadet etmelidir ki, o istediğine her istediği zaman şefaath ettirir. Ve bununla beraber kıyametin başlangıcı öyle korkunçtur ki, o sırada şefaath da bahis konusu değildir. Herkes kazancıyla kalabilecektir.*⁶¹⁴

⁶¹⁰ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, C. 8, 271.

⁶¹¹ Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 3, 625.

⁶¹² Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 76.

⁶¹³ Ebu’l Hasan Ali b. İsmail el-Eş’arî, *El-İbane ve Usulü Ehli’s-Sünnet*, çev. Ramazan Biçer, 1. bs. (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010), 152.

⁶¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, C. 1, 355.

Hadisi şerifte Kur'an'ında şefaatçi olacağı anlatılmaktadır: Ebu Ümame (r.a.), ben Resulullah (s.a.v.)'i, "Kur'an okuyunuz. Çünkü Kur'an, kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaatçi olarak gelecektir", buyururken işittim, demiştir.⁶¹⁵ (Müslim, Müsafirin 252. Ayrıca bk. Ahmed İbn Hanbel, Müsned, V,249,251).

2.2.7.4. Müşriklerin, Allah (c.c.)'ın Yaratıcı Olduğuna İnanmaları

87-) Andolsun onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette «Allah» derler. O halde nasıl (Allah'a kulluktan) çeviriliyorlar?

Zuhuf 43/9. ayette, gökleri ve yeri kim yarattı? Dersen, sorusuna karşın cevap olarak, "Allah" derler. Sûrenin baştarafında geçen bazı konular son kısmında da tekrarlanıyor. Kur'an'daki bu tekrarlar tekrar olarak değerlendirilebilir. Tekririn amacı sözü kuvvetlendirmek ve ifadeye şiddet vermektir.⁶¹⁶ Müşriklerin çelişkileri göz önüne seriliyor. Müşrikler bunu bildikleri halde inatlarından, kibirlerinden İslâm'a düşmanlık ediyorlar. Ayrıca müşriklerin verdikleri cevapta, "Leykulunneallahu", denmektedir. Ayet lamı te'kid ve nunu sakile ile geliyor. Yaratıcının kesinlikle Allah olduğunu söylüyorlar. Madem bunu biliyorlar nasıl imandan yüz çeviriyorlar, diye ayet müşriklerin düştüğü çelişkiyi gösteriyor. Onların içinde bulundukları mantıksızlığı açıkça önlerine seriyor. İsra 17/67. ayeti, insanın denizde bir tehlikeyle karşılaştığında sahte ilahların bir işe yaramadığını anladığını söyler. Temiz fitrat tevhidi kabul eder. Çıkarlar, insani zaafılar, toplumsal baskılar kişiyi imandan uzak tutabilmektedir.

Ankebut 29/61-63, "Şayet o inkârcılara, "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?" diye soracak olsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. O halde haktan nasıl yüz çevirirler? Kullarından rızkı dilediğine bol bol, dilediğine de ölçülü veren Allah'tır. Allah her şeyi hakkıyla bilir. Yine onlara, "Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?" diye sorsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur; ama onların çoğu akıllarını kullanmazlar." Müşriklerin inancının kalıntılarında Hz. İbrahim'in inancının özü olan tevhid vardı. Fakat bu inancı putlara tapmakla şirke dönüştürmüşlerdi.

Ayetin benzeri sûrenin başında da geçiyor. Allah'ın bütün kâinatın yaratıcısı olduğuna inanmalarına rağmen, neden müşrikler kendilerine bir yararı ve zararı olmayan

⁶¹⁵ En-Nevevi, *Riyazü's Salihin*, C. 5, 91.

⁶¹⁶ Kılıç, *Kur'an Dildeki Sonsuz Mucize*, 58.

nesnelere ve putlara tapıyorlardı.⁶¹⁷ Müşrikler, “Kendilerini putların veya meleklerin yarattığını demeyeceklerdir”.⁶¹⁸ Çünkü onlarda yaratıcının Allah (c.c.) olduğuna inanıyorlardı.

88-89-) (Resûlullah’ın:) Yâ rabbi! Bunlar, iman etmeyen bir kavimdir, demesine karşı Allah: Şimdilik sen onlardan yüz çevir ve size selam olsun de. Yakında bilecekler! buyurdu.

Ayetlerde iltifat sanatı kullanılmıştır. Hz. Peygamber, gaib olarak hitapta yer alırken sonraki ayette O’na (s.a.v.) muhatap olarak seslenilmektedir. Bu da kelâma canlılık katmakta ve muhatabın uyanıklığını devam ettirmektedir. Düz bir şekilde devam eden bir karayolu nasıl ki insanda bir monotonluk oluşturuyorsa kelâmda da aynı üslup dikkat eksikliğine neden olabilir. Bundan dolayı kara yollarına kavşaklar ve köprüler ilave ediliyor, kelâmda da iltifat sanatı kullanılarak canlılık meydana getiriliyor. “İman etmeyen bir kavimdir”, sözünde bütün kavmin iman etmeyeceği anlaşılmamalıdır. Bir kısmı daha sonra iman etmiştir. Ebu Cehil, Ebu Leheb ve Utbe b. Rebia gibiler iman etmezken; Ebu Süfyan, Muaviye, Amr b. As ve Halid b. Velid iman etmişlerdir.

Nüzul ortamı olan Mekke’de, boykot ortamında Hz. Peygambere müşriklerden yüz çevirip onlara selam denmesi istenilmektedir. Mü’min 40/55, “(Resulüm!) Sen şimdi sabret, çünkü Allah’ın vaadi mutlaka gerçekleşir; günahının bağışlanmasını iste ve sabah akşam Rabbini hamd ile tesbih et.” Mü’min 40/77, “Sen şimdi sabret; Allah’ın vaadi mutlaka gerçekleşecek. Muhakkak ki biz, onlara vaktiyle bildirip uyarıda bulunduğumuz şeylerin bir kısmını (ölmeden) sana göstereceğiz, (bir kısmını da görmeden) seni vefat ettireceğiz; ama onlar da sonunda bize dönecekler!” Ayetlerde Hazreti Peygamberden sabretmesi istenilmektedir.

“Katade der ki, ‘Bu, Peygamberimizin sözüdür. O bu sözleriyle kavmini Aziz ve Celil olan rabbine şikâyet etmektedir’”.⁶¹⁹ Allah, Resulünün bu sözünü önemsemiştir. Resûlullah’ın onları affedip yüz çevirmesi ve rıza halinde olması istenmekte ve yüzçevirenlerin akıbetlerini yakında bilecekleri söylenerek bu durumdan

⁶¹⁷ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 557.

⁶¹⁸ Havva, *el-Esas fi’t-Tefsir*, C. 13, 248.

⁶¹⁹ A.g.e., C. 13, 249.

sakındırılmaktadırlar.⁶²⁰ Hicr 15/14-15 ‘te, “Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, yine de "Herhalde gözlerimiz perdelendi, hatta bize büyü yapılmış olmalı!" derler.” Müşrikler inanmamak için önyargılı hareket ediyorlardı.

Ayette geçen: فَاصْفَحْ ‘fasfah’; yüz çevir, katlan, aldırma, vazgeç anlamlarına gelmektedir.⁶²¹ “Safhan” kelimesi, Zuhurf 43/5’te de geçiyor. Yüz çevirmek, ilgiyi kesmek anlamlarında kullanılıyor. Bakara 2/109. ve Hicr 15/85. ayetlerinde ise hoşgörmek anlamında kullanılmıştır. Furkan sûresinde de Hz. Peygamberin sözleri alıntılanmaktadır. Furkan 25/30, “Resul, "Rabbim! Kavmim bu Kur’an’a büsbütün ilgisiz kaldılar" dedi.”

*Safh, yüz çevirmek, aldırmamak, vazgeçmek anlamındadır. Daha sonra Cenab-ı Hak, وَقُلْ سَلَامٌ ‘Selam, de’ demiştir. Sibeveyh, bunun manasının ‘mütareke’ olduğunu söylemiştir ki, bunun bir benzerini de Hz. İbrahim (a.s.)’in, babasına, ‘Selam sana. Senin için rabbime istiğfar edeceğim’ (Meryem, 47) demesi ve ‘Size selam (olsun). Biz cahilleri aramayız’ dediler’ (Kasas, 55) ayetidir.*⁶²²

Furkan 25/63, “Rahmânın has kulları yeryüzünde vakarla yürüyen, cahiller onlara laf attığı zaman, "selâm" deyip geçen kullardır.” Allah, Resulünün kavminin inanmaması durumunu şikâyet etmesine karşılık onu teselli ediyor. Katade bu ayetin savaşı emreden ayetlerle neshedildiğini söylemiştir.⁶²³ Ayetteki vav kasem vavidir. Ayette geçen ‘selam’ ifadesi esenlik dilemek anlamında değil, terketme manasındadır. Müşrikler ilerde yalanlamalarının akıbetini göreceklerdir, bu onlar için bir tehdittir.⁶²⁴

⁶²⁰ Havva, *el-Esas fi’l-Tefsir*, C. 13, 255-256; Kutub, *Fi Zılal-il Kur’an*, C. 9, 150.

⁶²¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. 17, 376.

⁶²² Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, C. 19, 559.

⁶²³ Taberi, *Taberi Tefsiri*, C. 7, 348.

⁶²⁴ Zuhayli, *Tefsirü’l Veciz*, C. 4, 76.

SONUÇ

“Zuhruf sûresinin konulu tefsiri” çalışmasının birinci bölümünde tefsir, tefsir çeşitleri ve konulu tefsir hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Zuhruf sûresinin konulu tefsiri yapılmıştır.

Birinci bölümde ulaşılan sonuçlar:

- Konulu tefsirin temelini Kur'an bütünlüğünde ayetin ayetle tefsiri oluşturmaktadır. Kur'an'da konular sûrelere serpiştirilerek anlatılmıştır. Bu nedenle Kur'an'ın bir konudaki mesajını öğrenebilmek için Kur'an'ın bütün ayetleri incelenmelidir. Bu tefsir çeşidinde incelenecek konu, kavram ya da sûre Kur'an bütünlüğü içinde değerlendirilerek tefsir edilmelidir. Bir konu hakkında Kur'an'ın anafikrine ulaşmak açısından çok etkili bir yöntemdir. Diğer türlü sadece bir kısım ayetlere bakarak Kur'an'dan ana mesajlar çıkarmak uygun değildir. Zamanımız güncel problemlerinin Kur'an'da cevabının bulunmasında kullanılabilecek en uygun tefsir çeşidi konulu tefsirdir. Konulu tefsirin diğer kaynakları hadisler ve mevcut tefsir kitaplarıdır.

- İletişimde bir mesajın tam olarak anlaşılabilmesi için mesajla ilgili; “kim, kime, nerede, ne zaman, nasıl, neden, ne dedi?” sorularının cevaplarının bilinmesi gerekir. Kur'an'ın mesajlarının anlaşılmasında da sûrelerin nüzul yeri ve zamanının kültür ve yaşam ortamının bilinmesi ve ilk muhatapların tanınması çok önemlidir. Kur'an'ın eleştirdiği insanların inanç ve kültürlerinin bilinmesi Kur'an'ın maksadının anlaşılmasına katkıda bulunur. Bu bilgilere ulaşılması halinde Kur'an'ın mesajlarının daha iyi anlaşılması mümkündür. Tefsire bu bilgileri kazandırmada tarih, arkeoloji vb. kaynaklar yardımcı olabilir.

İkinci bölümde ulaşılan sonuçlar:

- Zuhruf sûresi Mekkî bir sûredir. Onun da ana mesajları diğer Mekkî sûreler gibi itikad merkezlidir. Sûrenin esas konularını uluhiyyet, nübüvvet ve ahiret oluşturur. Sûrede tam bir iç bütünlük mevcuttur. Bu durum ilk bakışta farkedilemezse de sûre iyice tetkik edildiğinde görülür. Sûrenin bütün konuları tevhid inancıyla bağlantılıdır. Sûrenin eksenini tevhid inancının ikamesi oluşturur. Bu amaçla ilk muhatapları olan Mekkeli müşriklerin inançları sûre boyunca eleştirilmektedir.

- Sûrede Mekkeli müşriklerin eleştirilen inançları şunlardır: Peygamberle alay etmeleri ve haddi aşmaları. Yaratıcı olarak Allah'a inandıkları halde putlara tapmaları.

Meleklerle Allah'ın kızları demeleri. Kız çocuklarına değer vermemeleri ve kızları doğduğunda öfkeden yüzlerinin simsiyah kesilmesi. Hiçbir delile dayanmadan meleklerin dişi olduğunu söylemeleri. Allah istemese putlara tapmayacaklarını söyleyerek yaptıkları yanlış fiilleri Allah'a isnad etmeleri. Sorgulamadan atalarının yolunu taklid etmeleri. Kur'an'a büyü deyip O'nu inkâr etmeleri. Allah'ın peygamber seçimini beğenmemeleri. Peygamberliğin, maddi olarak zengin, oğulları olan ve kabilesi güçlü kişilerin hakkı olduğunu söylemeleri. Kendi şirk inançlarını Hristiyanların Hz. İsa'yı ilahlaştırmasıyla kıyaslayıp yanlış bir mantık yürütmeleri.

- Kur'an'ın Arapça nazil olmasının sebebi, ilk muhatapları olan Arapların anlaması içindir. Kur'an'da birçok kez geçen Arapça nazil olduğu ifadesi, Kur'an'ın muhataplarının dilinde indirildiğini yani kolayca anlaşılabilceği kastetmektedir. Kur'an'ın bu konudaki amacı mesajlarının anlaşılmasıdır.

- Peygamberlerle alay etmek tarih boyunca inkârcıların ortak bir davranış şekli olmuştur. Tarihte inkârcı birçok kavim helâk edilmiştir.

- Gökten indirilen yağmurla toprağın yeşermesi, tabiatın canlanması, öldükten sonra dirilmeye bir örnektir.

- Hz. İbrahim (a.s.), Mekkeli müşriklerin atası olduğu halde onlar gibi atalarını körü körüne taklid etmemiş, putlara tapmamış ve kendisini yaratana tapacağını söylemiştir.

- Dünyanın Allah katında bir değeri yoktur. Eğer bütün insanların yanlış anlayıp sapma tehlikesi olmasa, Allah dünyada inkârcıların istediklerini verir, evlerini altından yapardı.

- Kur'an'dan yüz çevirene şeytan dost olur.

- Firavun'un üstünlük ölçüleri Mekke müşrikleriyle aynıydı. Maddi zenginlik sahibi olmak ve kendisini destekleyen insan gücünün olması. Müşrikler Hz. Muhammed (s.a.v.)'i küçümsedikleri gibi Firavun'da Hz. Musa'yı değersiz görüyordu.

- Hz. İsa sadece Allah'a kulluk yapmaya çağırmıştır.

- Dünyada Allah rızası temelinde kurulmayan dostluklar ahirette düşmanlığa dönüşecektir. Muttakilerin dostluğu ise devamlı olacaktır. Kötü arkadaş hesap gününde büyük bir pişmanlığa neden olacaktır. Dünyadaki arkadaş seçimi ahiret hayatının sonucuna etki edecek kadar önemlidir.

- İman edip salih amel işleyenler ahirette cennete girecekler ve orada canlarının her istediği var olacaktır. Kâfirler ise ahirette cehenneme gireceklerdir. Cehennemin dehşetinden ölmeyi isteyecekler ama bu istekleri kabul edilmeyecektir.
- Hz. Muhammed (s.a.v.)'in müşriklerin ağır baskısına ve inkârcılıklarına karşı sabretmesi istenmektedir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, Ramazan. *Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet*. 2. bs. İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- Alusi, Mahmud b. Abdullah. *Ruhu'l Meani*. 3. bs. C. 24. Dar'ül Risalet'il Alemiyye: Beyrut, 2010.
- Âşûr Muhammed Tahir b. *Tefsire Giriş-Mukadimetü't-Tahrir ve't-Tenvir Mine't-Tefsir*. çev. Harun Ünal. 1. bs. İstanbul: Ekin Yayınları, 2020.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. C. 8. Yeni Ufuklar Neşriyat: İstanbul, t.y.
- Aydın, Atik. *Taberi'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*. 1. bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. 1. bs. C. 17. Bayraklı Yayınları: İstanbul, 2006.
- Beydavi, Nasırüddin Ebu Said Abdullah b. Ömer. *Envaru-t Tenzil ve Esraru-t Te'vil*. 1. bs. C. 2. Dar-üs Sadr: Beyrut, 2001.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. C. 7. Bilmen Yayınevi: İstanbul, 1965.
- Cabiri, Muhammed Abid. *Siyer Eşliğinde Kur'an'ı Anlamak-Fehmü'l Kur'an-Nüzul Sırasına Göre Tefsir*. çev. Muhammed Coşkun. 3. bs. C. 2. Mana Yayınları: İstanbul, 2017.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 5. bs. Ankara: Fecr Yayınları, 2010.
- , *Tefsir Usulü*. 22. bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*. 7. bs. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- Çelik, Ömer. *Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim -Meali ve Tefsiri-*. C. 4. Erkam Yayınları: İstanbul, t.y.
- Çiçek, Halil. *20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları*. 1. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 1996.

- Çonkor, Burhan. “Sûrelerin Belirli Dönemlere ve Olaylara izâfesi”. *Dini Araştırmalar Dergisi*. C.19, S.48 (Ocak-Haziran 2016): 129-152.
- Demircan, Adnan. “Cahiliyye Araplarında Kız Çocuklarının Gömerek Öldürme Âdeti”. *İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*. C.2, S.3 (2004): 9-30.
- Demirci, Muhsin. *Konulu Tefsire Giriş*. 1. bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- . *Tefsir Tarihi*. 14. bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- . *Tefsir Usulü*. 26. bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Draz, Abdullah. *Kur’an’a Giriş*. çev. Salih Akdemir. 7. bs. Ankara: Otto yayınları, 2017.
- Ebu Musa, Muhammed Muhammed. *Hamim Sûreleri Belağı Tefsiri, Zuhurf Sûresi*. çev. Fatma Serap Karamollaoğlu. 1. bs. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- El-Behiy, Muhammed. *Kur’an’da İtikadi ve Ameli Kavramlar*. çev. Ömer Aydın. 1. bs. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- El-İsfahani, Rağıb. *Müfredat, Kur’an Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdulkaki Güneş ve Mehmet Yolcu. 3. bs. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- El-Mahalli, Celaleddin ve Celaleddin es-Suyûtî. *Tefsir-i Celaleyn*. çev. Ali Rıza Kaşeli. C. 3. Sağlam Yayınevi: İstanbul, 2015.
- El-Yesui, Luvis Ma’luf. *El-Müncid fi’l-Luğati’l-Arabiyyeti’l-Muasıra*. 4. bs. Beyrut: Dar’ul Meşrik, 2013.
- Emiroğlu, H. Tahsin. *Esbab-ı Nüzul, (Kur’an ayetlerinin iniş sebepleri ve Tefsirleri)*. C. 11. Yasin Yayınevi: İstanbul, 2013.
- Eren, A. Cüneyt. *Tefsir Okumalarına Giriş, Külli Kaideler*. 1. bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Eş’arî, Ebu’l Hasan Ali b. İsmail. *El-İbane ve Usulü Ehli’s-Sünne*. çev. Ramazan Biçer. 1. bs. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010.
- Gazzali, Ebu Hamid Muhammed. *Kur’an’ın Cevherleri-Cevahiru’l Kur’an ve Dureruhu*. çev. Ersan Urcan. 1. bs. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2020.

- , *İhya-u Ulumiddin*. C. 3. Darül Hadis Yayınları: Kahire, 2004.
- Geylani, Abdülkadir. *Geylani Tefsiri*. çev. Ahmet Yılmaz. 1. bs. C. 5. Ceylani İlim Araştırma ve Yayın Merkezi: İstanbul, 2012.
- Gezer, Süleyman. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*. 2. bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Gözeler, Esra. "Mekkî-Medenî Sûre Tertipleri: Hz. Aişe, İbn Abbas-Kurayb, Mucahid ve Katade Rivayetler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.58, S.1 (2017): 228-233.
- Gürer, Dilaver. *Füsusul-Hikem ve Mesnevi'de Peygamberlerin Öyküleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Güven, Şahin. *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*. 1. bs. İstanbul: Şura Yayınları, 2001.
- Havva, Said. *el-Esas fi't-Tefsir*. çev. M. Beşir Eryarsoy. C. 13. Şamil Yayınevi: İstanbul, 1992.
- İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail İmamüddin İbn Ömer ed-Dımaşki. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner. C. 13. Çağrı Yayınları: İstanbul, 1986.
- Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. C. 2. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, 2003.
- Kılıç, Sadık. *Kur'an Dildeki Sonsuz Mucize*. 1. bs. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003.
- Kırca, Celâl. *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2009.
- , *Kur'an'ı Kerim'de Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1984.
- , *Kur'an'ı Kerim ve Modern İlimler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1982.
- Köksal, Mustafa Âsım. *İslâm Tarihi*. C. 3. Şamil Yayınevi: İstanbul, 1989.
- Kuşeyri, Abdulkerim. *Letaifu'l-İşarat Kuşeyri Tefsiri*. çev. Mehmet Yalar. 1. bs. C. 5. Harf Yayınları: İstanbul, 2013.
- Kutub, Seyyid. *Fi Zılal-il Kur'an*. çev. Salih Uçan, vd. 1. bs. C. 9. Dünya Yayıncılık: İstanbul, 1991.

- Müslim, Mustafa. *Kur'an çalışmalarında Yöntem*. çev. Salih Özer. 1. bs. Ankara: Fecr Yayınları, 1993.
- Nedvi, Ebu'l Hasen. *Kur'an'ı Anlamada İlke ve Esaslar*. çev. Yusuf Karaca. 1. bs. İstanbul: Risale Yayınları, 2018.
- Nevevi, Muhyiddin. *Riyazü's Salihin*. çev. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan ve Raşit Küçük. C. 2,7. Erkam Yayınları: İstanbul, 2014.
- Okuyan, Abdurrahman. "Arap Yarımadasında İslam Öncesi Dini Yapı". *Dergi Park Akademik, İlahiyat*. S.1 (Aralık 2018): 107-134.
- Razi, Fahrüddin. *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım, vd. C. 19. Akçağ Basın Yayın Pazarlama A.Ş.: Ankara, 1995.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefasir-Tefsirlerin Özü*. çev. Sadrettin Gümüş ve Nedim Yılmaz. C. 5. İz yayıncılık: İstanbul, 2003.
- Semerikandi, Ebu'l-Ley's. *Tefsiru'l Kuran*. sad. Mehmet Karadeniz. C. 5. Sezgin Neşriyat ve Ciltevi: İstanbul, 1995.
- Sipahioğlu, Abdülvahid Yakub. "Boykot Döneminde Nazil Olan Sûrelerin Tespiti ve Değerlendirilmesi" Yüksek Lisans tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Suyûtî, Celaledin. *el-İtkan fî-Ulumi'l-Kur'an*. 3. bs. Beyrut: Darül Kutubil İlmiyye, 2010.
- Süleyman, Mukatil b. *Tefsir-i Kebir*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 1. bs. C. 3. İşaret Yayınları: İstanbul, 2006.
- Şa'ravi, Muhammed Mütevellî. *Kur'an Mucizesi*. çev. M. Sait Şimşek. 4. bs. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2017.
- Şenat, Fatma Asiye. "Bazı Tefsir Metinlerine Yansıyan Boyutuyla Cinsiyet Algısı-Zuhurf Sûresi 18. Ayet Örneği-". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.4, S.6 (2017): 7-21.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*. 6. bs. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2016.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Taberi Tefsiri*. çev. Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin. C. 7. Hisar Yayınevi: İstanbul, 1996.

- Türcan, Selim. “Mekkî Ayet ve Sûrelerin Kronolojisini Tespit Problemi: Kur’an’da er-Rahmân İsminin Kullanımına İlişkin bir Değerlendirme”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.15, S.29 (2016/1): 65-84.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2 Ahlak-Amari. Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1989.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18 Hilal-Hüseyin Lamekani. Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1998.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21 İbn-ül Cezzar-İhvanı Müslimin. Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 22 İhvan-ı Safa-İskit. Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31 Muhammediyye-Münazara. Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006.
- Uzun, Nihat. *Bağlam ve Kur’an’ın Anlaşılması Üzerine*. 1. bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Vahidi, Ebu’l Hasan. *Esbâb-ı Nüzûl*. çev. Necdet Çağıl ve Necati Tetik. 1. bs. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.
- Yargıcı, Atilla. “Mekkî ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”. *İslami Araştırmalar Dergisi*. C.17, S.4 (2004): 281-294.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. sad. İsmail Karaçam, vd. C. 1. Azim Dağıtım: İstanbul, 2007.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*. C. 11. Anadolu Yayınları: İstanbul, 1989.
- Yiğit, İsmail. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2004.
- Zemahşeri, Mahmud b. Ömer. *el-Keşşaf*. 1. bs. C. 4. Matbaat-ul İstikameti: Kahire, 1946.
- Zuhayli, Vehbe. *Tefsiri’l Veciz*. çev. Hacı İnan. C. 4. Dua Yayıncılık: İstanbul, 2012.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazim. *Kur’an İlimleri-Menahilu’l İrfan Tercümesi*. çev. Halil Aydemir ve Ramazan Şahan. C. 2. Beka Yayınları: İstanbul, 2015.

ÖZGEÇMİŞ

Zekeriya Seven

Tel:

EĞİTİM

İŞ DENEYİMİ

YABANCI DİL